

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

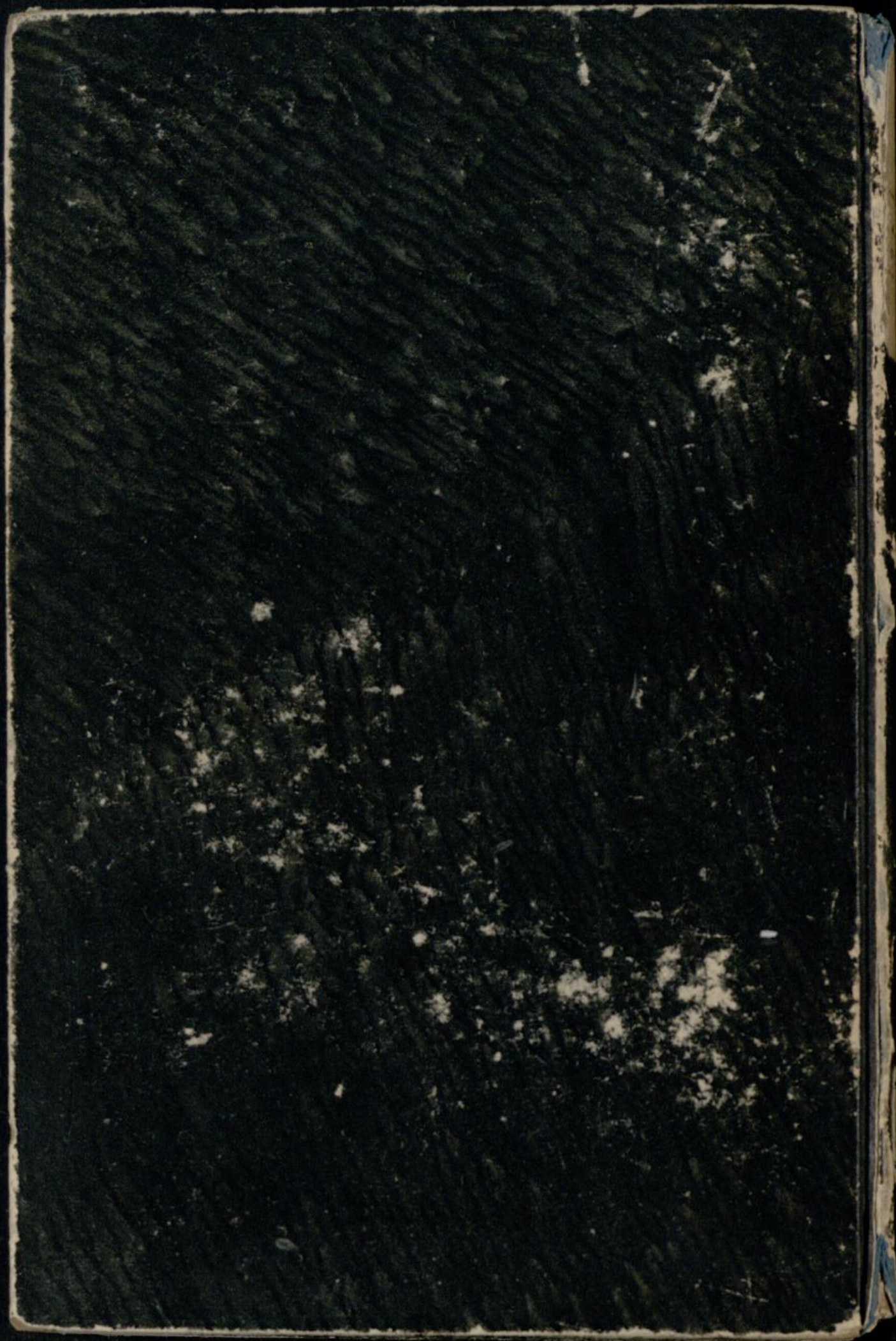
Sefer ha-kuzari

Yehudah <ha-Levi>

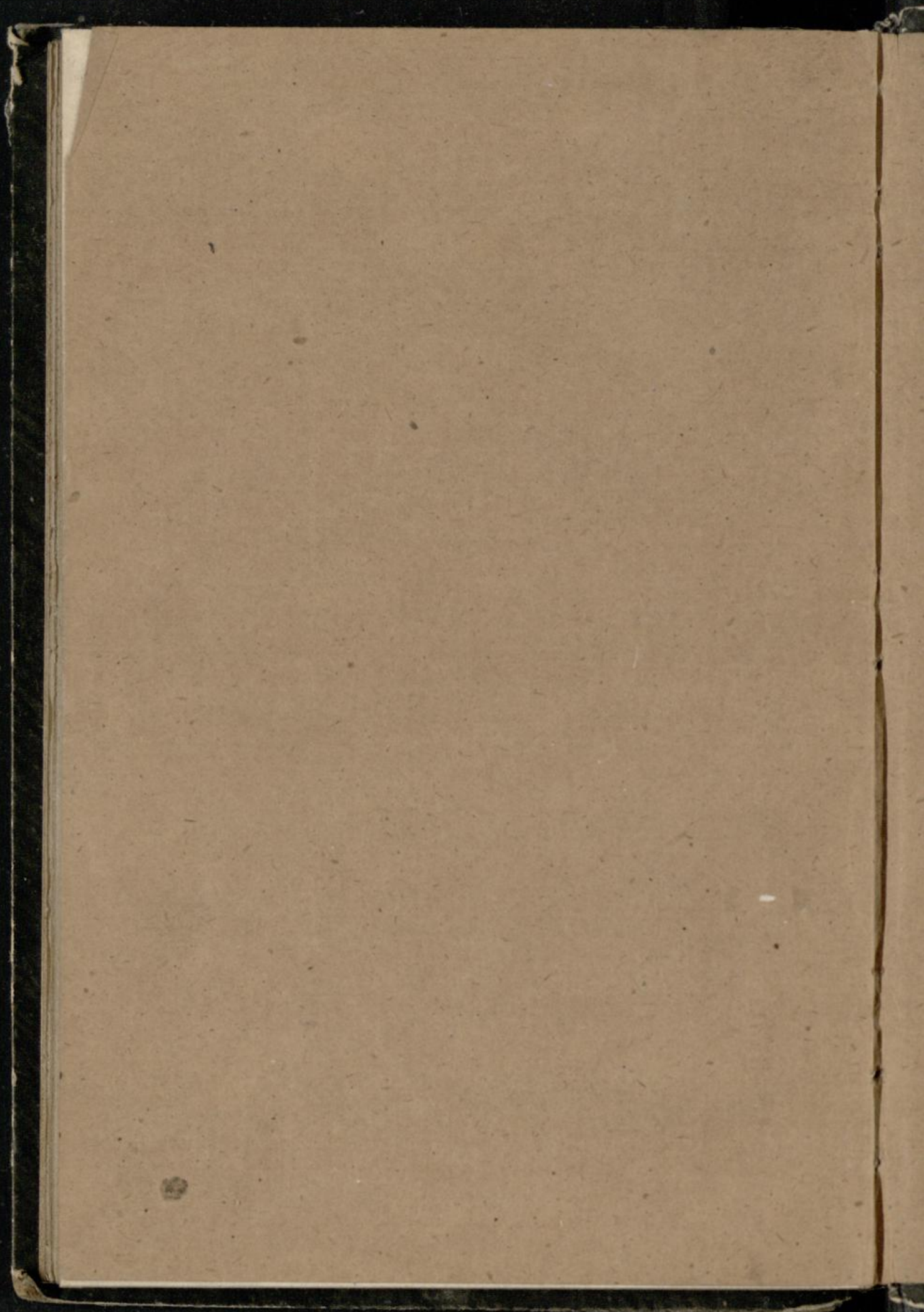
יולה, לאומש נב הדוהי

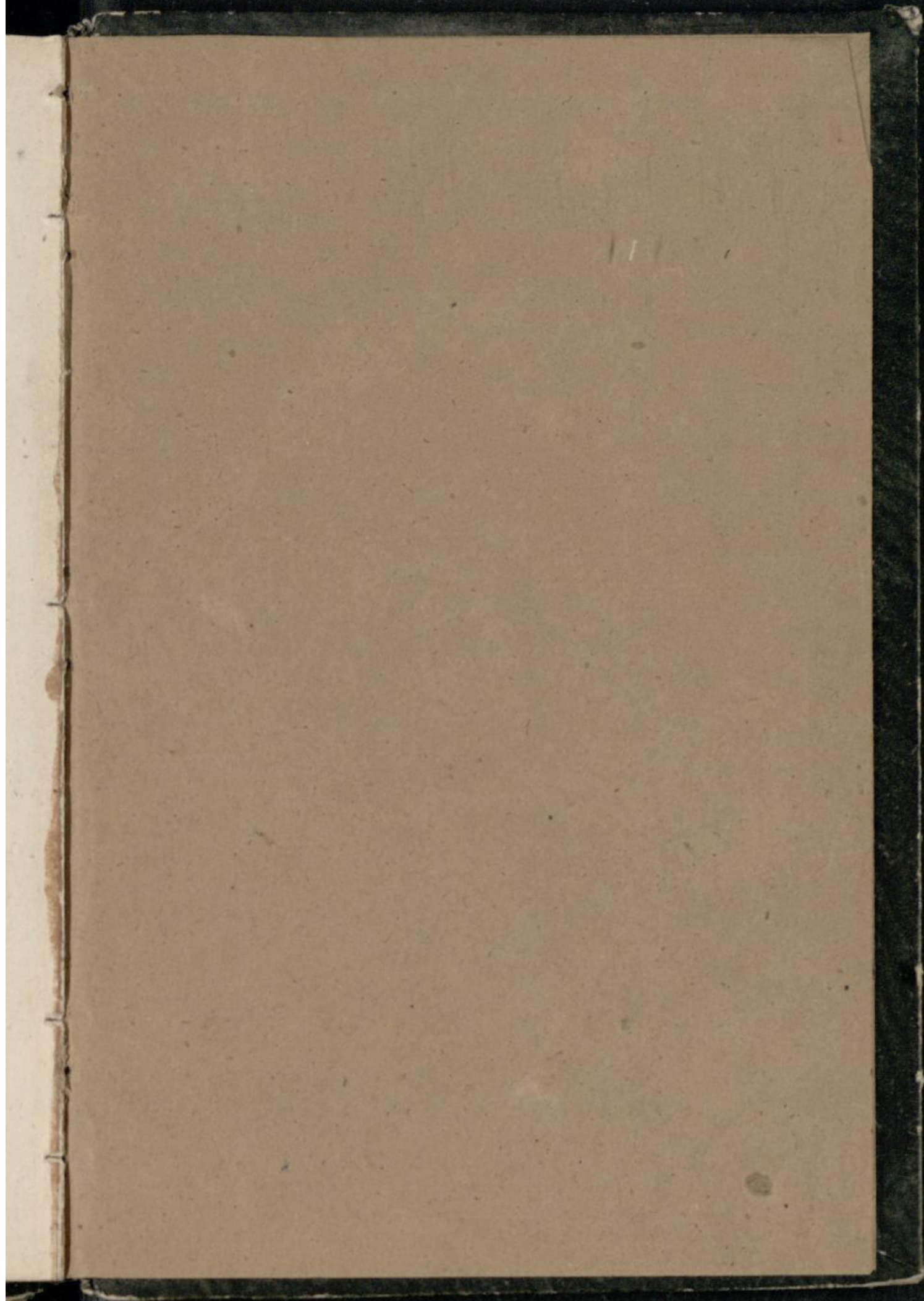
Warschau, 1866

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9945

212

ספרי

חכמת ישראל

הוצאה כוללת מיטב ספרי חכמי ישראל הספרדים,
בפילוסופיה האלהית, בחכמת המדות, ובמלאכת
הגיון, שחברו משנת ד' אלפים תרצ"ג, (רבנו סעדיה
נאון) עד שנת ה' אלפים קע"ג, (רבנו יוסף אלבן).

נסדרו ונערכו עם הוספות רבות ויקרות, והוגהו בעין פקוחה,
עפ"י הוצאות שונות, וכתבי יד עתיקים.

ע"י

דוד סלוצקי

חלק רביעי

כולל בקרבו:

- (א) מכתב ר' הסדאי למלך הכוזר, ותשובת המלך לת"ס.
- (ב) קרית ספר, והוא מערכת סופרים וספרים מוצגים
בספר הכוזרי.
- (ג) תולדות עם הכוזרים ברחבה.
- (ד) תולדות ר' יסודס הלוי ז"ל.

ווארשא

תרכ"ז

Chochmath Israel

oder

die jüdische Religionsphilosophie

umfassend

sämmtliche philosophische Werke jüdischer Gelehrten seit R. Saadja Alfajjumi bis R. Joseph Albo.

Nach Handschriften und älteren Ausgaben recensirt und mit Commentaren versehen vom Herausgeber

Dawid Slucki.

Vierter Theil.

Einleitung zum Cosri.

WARSCHAU

Druck Von F. Baumritter i L. Rothblatt.

—
1866.

ספר

הכוזרי

מיוחס ביסודו להחכם

ר' יצחק החבר הסנגרי ז"ל.

חברו בלשון ערבי, רבנו יהודה הלוי ספרדי ז"ל. והעתיק
אותו לשפת עברי, ר' יהודה בן תבון מרמון ספרד ז"ל.
במגדל לוניל, שנת תתקכ"ז לאקף החמישי.

ועתה יצא לאור עם הוספות רבות ויקרות. (א) הוגה בעיון רב עפ"י
הוצאות עתיקות, ע"י דפוס וויניציא ש"ז, והנובר תקצ"ח, עם הוספות
הנ"א הנמצאות בדפוס הנובר. (ב) מראה מקומות בתנ"ך, וציונים בש"ס
בבלי, ירושלמי, מדרשים, ושאר ספרי הראשונים. (ג) קרית ספר,
הוא: מערכת סופרים וספרים אשר בא זכרונו בהכוזרי. (ד) תולדות
עם הכוזרי, עפ"י הסופרים החדשים. (ה) תולדות החכם רבנו יהודה הלוי
ז"ל. (ו) באור חדש ומספיק להכנת דברי הספר.

כל אלה פעל ועשה.

דוד סלוצקי

COSRI,

WARSCHAU

1866

Wolno drukować z warunkiem złożenia
w Komitecie Cenzury po wydrukowaniu
prawem przepisanej liczby egzemplarzy
Warszawa d. 23 Sierpnia (4 Września) 1866 r.

p. o. Cenzora **B. Cymermann.**

אזהרה!

כל איש הירא וחרד לאלהים, ומסביל על דבר אמת, יודע את רוח רכותו
וחמיו הראשונים והאחרונים, אשר זה דרכו בקודש, להוקר בעלי דתות אחרות
בכלל, ומאמיני דת נוצרית בפרט. וכספריהם הנכבדים, שקדו על אחיז, הסולטים
לאור תורתם וחכמתם, לכבד את העם אשר בקרבם הם יושבים. ולא הוב בכל
לכונן את מלכי-הארץ, אשר בכל חסדו יסתופפו. — המהבר ספר הכוזרי
הוא נעלה מאד ברוח הסבננות המרחפת על שני מאמריו, כאשר כבר העירו על יקרת
דבריו גדולי חכמי הנוצרים והללוהו למאד על שטחו שבנויים על אדני אהבת
האדם בעל דת, יסוב מי שיסוב. אחרי הדברים האמתים האלה, דעת לנכון עקל,
כי בכל מקום שמוזכר בספר הזה מלה, גוי, אומה ע"ז, וכדומה. ילמד הסתום
מן המפורש במקום אחר, שכוונתו על עכו"ם והאומות הקדמונים, ערס נגד
עליהם אור דת, והיו עובדים לזבח השמים. ולפי זה בתשעה מקומות הכתובים
בזה הספר, מלות גוים, אומה, ע"ז, כפתס (כמו עמוד לו שורס טו. עמוד
מב שורס יע. עמוד לג שורס כא. ע" סח ש' כג. ע" עו שורס ו. כב. ע'
זד שורס ה. עמוד לה שורס כה. עמוד לו. ש. כו). ל"ל עכו"ם ואומות
הקדמונים. זאת ראינו להעיר למען האמת והצדק. ודבר שפתיים אך למוחר להאריך,
כי זאת גלוי וידוע לכל איש אשר הציב לו יד ושם בספרי חמיו.

UNIVERSITÄT POTSDAM
Universitätsbibliothek

1778

גרות רבות ורעות. וכראות אלהינו את עניי ועמלם ואשם עזור ועוזב, ביתה סבה
 מאתו, ויציבני לפני המלך, ועלי הטם הסד ויכב את לבבו אני. לא נזקתי כי אם
 בחסדו ולמען בריתו, וכזאת עניי האין קודרים שגבו ישע, ותרפנה ידי לוחיהם
 ויזקצן ידם מעונש ויקל עולם ברחמי אלהינו.

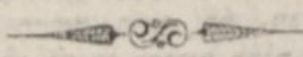
יודע לאדני המלך: כי שם ארצנו שאלו גרים בתוכה בלשון הקודש ספרד,
 ובלשון ישמעאלים יושבי הארץ אלהדלם. ושם מדינת הממלכה קרטבה. ארצה
 חמשה ועשרים אלף באמה, ורוחב עשרה אלף, והיא משמאל לים המהלך אל
 ארצכם, היוצא מן הים הגדול וכובב כל הארץ. (ובין הים הגדול) ובין המדינה הזאת
 ובין הים הגדול אשר אין אחריו ישוב, חשע מעלות ממעלות הרקיע, אשר השמש
 הולכת מהם בכל יום מעלה אחד לדברי החכמים החזוים בככבים. וכל מעינה
 מהן בארץ ששה וששים מילין ושתי ידות מיל, וכל מיל שלשה אלפים אמה, כן
 נמצאים בהשע מעלות שש מאות אלף מילין. ומן הים הגדול הזה הסובבת את כל
 הארץ אל מדינת קסטנדיגה שלשת אלפים ומאה, ונתרחקה מדינת קרטבה משפת הים
 כסולכת לארצכם שמיים מילין. ואמנא בספרי החכמים כי אורך ארץ אלכור ששים
 מעלות שהם מאהים וששים ועשרה מילין, זו מדה דרך קרטבה אל קסטנטיגה. והנני
 אקדים זכר מדה רחבה לגבולותיה בטרם אשרשנה, ועדך יודע כי קטן מעשרי
 המלך אדוני, גדול מנצווי ארצנו; אבל איני מורה כי אם מוציא. אמרו תחכמונים
 יודעי העתים: כי המקום הפונה ללכת השמש בהנות טלה ומאזוים, וכסה ישחוב
 ממונא דבר הסכל מרחבי המדינות, באלו החוותו בארץ מורה שמש עד מבוואו
 במקום הזה, לבר אלו נקשר קו בגלגל השמש בהשחווה לילה ויומם והיה הולך אל
 קצה הקו השני על קו החוזה, כן נמצא מרחק מדינתנו מן החו שמונה ושלושים
 מעלות, ומרחק קסטנטיגה ארבעה וארבעים, ומרחק גבולכם שבע וארבעים מעלות,
 ולא הולכת לחוות את זאת, כי אם מרוב תמרון אשר תמתי מזכר מלכותם, אשר
 לא כגיע אלינו ולא שמענו את שמעה, כי אמרנו אכן אורך הדרך יעלים ממנו את
 שמע השארת ממלכת אדני המלך, אף על פי ששמעתי כי נפלו במקום אדני המלך
 שני אנשים מאנשי ארצנו; שם האחד רבי יודא בר מאיר בר נתן, איש נבון וסבר וגרם.
 ושם השני רבי יוסף הגרים גם הוא חכם, אשריהם מה טוב חלקם אשר זכו
 לראות את יקר השארת גדולת אדני המלך, ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומנוחת
 ה' נחלתו, ויקל בעיני ה' להפליא גם לי כחסד הגדול הזה, ויזכני לראות את
 כוד אדני ואת כח מלכותו, ולהקביל פניו בנעימים. גם אגיד לאדני המלך את שם
 המלך המולך עלינו, שמו, עבד איל רחמן בן מחמד בן עבד אל רחמאן בן חכים
 בן השם בן עבד אל רחמאן, כלם מלכו זה אחר זה, זולתי מחמד אבי מנכנו
 אשר לא מלך, כי מת נהי אביו. ועבד אל רחמאן השמיני הוא הבא ארץ ספרד
 בהשתרר עליהם בני אל עכאסי קרוזיהם, אשר המה מלכו בארץ שנער נעה הזאת,
 ועבד אל רחמאן זה השמיני הפונה ארץ ספרד בקום עליהם בני איל
 עכאס' קיח בן מעדיח בן השאח בן עבד אל מלך זה הנקרא אמיר
 אל מומיים, ושמו ידוע מההעלם, ולא היה כעומו במלכים אשר היו לפניו.
 וזאת ארץ ספרד ממלכת עבד אלרחמן והאמיר אלמומטן יכי אלכיו
 עמו, שש עשרה מעלות, שכן אלף ומאה מילין, וזאת מדה ארץ ממסלתו
 בגבולותיה ארץ שמונה רבת נהרות ועיינות ובורות הנובות, ארץ דגן תירוש ויאכר
 רבת תנובות ועדנים וכל מיני מגדים. גנות ופרדסים, ומנמחתם כל עץ פרי, ומפרכת
 כל מיני עצים אשר מעליהם מגדלים סמשי, כי סמשי, לרוב אלגנו מאה. וגם בכררי

ארצנו וביערים מלקטים תולעת שני לרוב, וגם נמלא חללנו הרי כרכום לציננס
 הרבס. ויש בארצנו מולא לכסף ומולא לזהב, ומסררים חובבים נחושת וגוזרים כרזל
 בדיל ועופרת ואבני השוך ואבני גפרית ואבני טיט ואבני זכוכית, ומיניא ללאון-כי
 קן שמו כלשון ישמעאליים-אשר יבואון סוחרים מאפסי הארץ, ורוכלים מכל
 המדינות ואיים רחוקים יגהרו אליה מארץ מצרים ואשאר המדינות העליונות, מביאין
 בשס ואבן יקרה וסוחרת מלכים ורוכלת רוזנים וכל המודות מצרים. ויאסף המלך
 המולך עליה סגולה כסף וזהב ונכבדות, וקהלת חילים אשר לא אסף כמזכו
 מלך אשר היה לפניו, ומדי שנה בשנה הגיע קניינו-חלי הגד-מאת חלף זהובים-
 זה חק קניינו בכל שנה ושנה, ואין בזה כי אם מרוב הסוחרים הבאים מכל הארצות
 ומאיים. וכל דבר סוחרתם וכל אודותם לא יתכן כי אם על ידי ולפי דברי,
 שבה וסודאח לאל הגומל עלי ברוב חסדיו. ומלכי הארץ כשמעם את גדולתו
 ואת תקפו יבילו שי לו, ויחלו פניו במנחות ובחמודות. ומסס מלך אשכנז ומלך
 הגבלים שהם אל קלאב ומלך קסטניייה ומלכים אחרים, ועל ידי תבאנה
 מנחתם ועל ידי תלחנה גבולתם, הבניה שפתי תהלה לאלהי השמים אשר הנה
 חלי חסדו, לא בלדקתי כי אם ברוב רחמי, ואת כל השלוחים האלה מביאי
 המנחות, הו שאל אותם תמיד בעד אחינו ישראל שליטת הגולה, אם שמעו
 שצע לדבר הדורר לשרידים אשר כלו בעבודתם ולא מלאו מנוח, עד אשר הודיעונו
 שלוחי הראשון הסוחרים שאצרו לי, כי יש ממלכת ליחודים נקראים על שם
 אלכזר, ולא האמנתי לדבריהם, כי אמרתי לא יאמרו לי בדבר הזה כי אם לרעות
 אותי ולסתקרב אלי, ואשחומם על הדבר הזה, עד אשר באו שלוחי קסטניייה
 בתשורה וכתב מאת מלכס אל מלכנו. ואשאלס על הדבר הזה, וישבו אותי. כי
 באמת הוא הדבר הזה וכי שם המלכות אלכזר, ובין הלקסטניייה ובין ארצם מהלך
 ט"ו יום בים, אבל ביבשה יש בינינו אומות רבות. וסס המלך המולך יוסף. ואניות
 באות אלינו מארצם וביאים דגים ועורות וכל מיני בתורות. וסס אנשי החותינו
 ומכובדים עלינו ובינינו וביניהם שליחות ומנחות, ולסס כה ומעו. גדודים
 וחילים יוצאים בזמנים. ואני כשמעי את הדבר הזה, מלאתי כה, וחזקו ידי ואמנתי
 תקותי, וחקוד ואשתחוס לאלהי השמים. ואסן כה וכה למנא ניר גאמן לשלוח
 לארצכם לדעת אמתת הדבר, ולדעת שלום אדוני המלך ואת שלום עבדיו אחינו,
 וישלח הדבר, על כי רחוק המקום. והזמין לי הקב"ה בידו הטובה עלי איש אחד
 שמו מר יחזק בר נתן, וישס גפשו בכפו ויתנדב ללכת באגרתי אל אדוני המלך, ונתתי
 נו סכר גדול לרב, וכסף וזהב קרבותי להוצאותיו לו ולמשרתיו ולכל דבר לדרך. וגם
 שלחתי מממוני מנחה מכובדת למלך קסטניייה, ואבקשה ממנו לעזור לשלוחי זה
 בכל זרכיו עד הגיע אל המקום אשר אדוני הוגה שם. וילך שלוחי זה אל
 קסטניייה, ויעמוד לפני המלך, ויתן לו כתבי ומנחתי ויכבד את שלוחי, ויתאחר
 עמו כמו שסס חדשים עם שלוחי אדונו המלך קרטנה. ויום אחד אמר לסס
 לשוב אלינו, וכמו קן הסיב את שלוחי, ועמו אגרת וכסוב בה, כי הדרך אשר
 בינינו וביניהם והאומות שבינינו בקטטה. והיס סוער לא יעבור בה אדם כי אם
 בזמן ידוע. וכשומעי את הדבר הזה הרע הזה חרה לי עד מות, ויגר לי עד מאוד
 על אשר לא הקים את דברי ולא עשה כרצוני. ותרב מסומתי ונכפלה רעתי. ואחר
 קן רניתי לשלוח אגרתי אל אדוני המלך משאת ירושלים עיר הקודש, וערבו לי
 אנשים מישראל להוליך אגרתי מארצם לנתיבים, ומשס לארמי'ייה, ומארמי'ייה אי-
 ברעדה, ומשס אל ארצכם. הוי טרם אכלה לדבר אל לבי! וסנה שלוחי המלך

סנה
 כי אם
 חליהם
 פרה
 ארכה
 אל
 הזאת
 שמש
 זענה
 ין
 קן
 כן
 הים
 שמים
 וסני
 ועירי
 וונים
 זתוס
 בואו
 אל
 שים
 ות
 אשר
 את
 מלך
 רס
 זכו
 וחת
 את
 שס
 שים
 כנו
 ארד
 ות
 זל
 יר
 יו
 תו
 דר
 ות
 יר

הג' בליס בליס ועמם שני אנשים מישראל, שם האחד מר שאול ושם השני מר יוסף, וכשומעם את מהומתי נהמו אחי; ויאמרו לי: תנו לנו אגרותיך, ואנחנו נגיעם אל מלך הג' בליס, וכשביל כבודך ישגר כתבך אל בני ישראל היושבים בארץ בני רון, וגם בן ישרהוא אל רוס, ומשם אל בלג' אד, עד שיגיע כתבך כראובך אל המקום אשר אתה רוצה, כבודן לבות וכליות וההוקר כליות, יודע! כי לא עשיתי כל זאת לכבודי, כי אם לדרוש ולדעת האמת, אם יש מקום שיש ניר וממלכת לגולת ישראל, ואין רודים בהם, ולא מושלים עליהם ואלו ידעתי כי נכון הדבר הייתי מואס בכבודי ועוזב גדולתי ונוטש משפחתי, וכייתי הולך מהר אל גבעת צים וביבשה עד בוא אל המקום אשר אדוני המלך הונס שם, לראות גדולתו וכבוד מעלתו ומושג טבדיו ומעמד משרתיו, ומנוחה שליטה ישראל, ובראותי את יקר תפארת גדולתו תאורנה עיני והעלונם כליותי, הצענה שפתי תהלה לאל אשר לא עזב חסדו מעם עניו. ועתה אם על המלך טוב, ואם יראה במאוי עבדו חוקר נא נפשי בעיני וילוח את הכוזבים העומדים לפניו, לכתוב את עבדו השוכס שלמה הנוטס אלי מארץ מרחקים, ויודעני שרש הדבר ויסוד כל המשעס. איך יתס נשילת ישראל במקום הכוא. ואבותינו טפרו לנו כי תהחלת שכתס הוב שם המקום נקרא הר שער. ואדוני יודע כי הר שער רחוק מן המקום אשר הוא הונס שם. ונקנינו לאומרים כי כבר נקרא הר שער, אבל נהגלגלו בגזירות וילאו מרעם אל רעה עד אשר נאחוו בארץ אשר הם יושבים עליה. וגם אמרו לנו ישיבי הדור קדמוני; האמנם כי על מעלם נגזרו שמה, ויעמוד היל כשדים כאף ובהימם ויגמו במערה ספרי התורה וכתבי הקדש, ועל זאת מתפללים במערה. וכשביל הספרים למדו את בניהם להחפלה במערה ערב ובקר, עד אשר משכו העתים, וכרוב הימים שכתו ולא ידעו אודות המערה, על מה נהגו להחפלה בחוכה, אבל נהגו מנהג הכותס ולא ידעו על מה. ולקן הימים קם איש ישראל, ויבקש לדעת על מה, ויבא אל המערה, וימצא מלאה ספרים ווינאחם משם. ומן כיום וכלאח שמו ביניהם ללמוד התורה. ככה ספרו לנו אבותינו כאשר שמעו הקדמונים שומע מאי שומע והדברים עתיקים. ואותם שני אנשים אשר מארץ הג' בליס מר שאול ומר יוסף אשר ערכו לי לסוביל אגרותי אל אדוני המלך, אמרו לי: כי כיום כמו שש שנים בא אלינו איש ישראלי סגיא נהור, איש חכם ונכון, ושמו; מר עמרם ואמר כי הוא מארץ הלכוד, וסיס בבית אדוני המלך ומאוכלי שלחתי, ונכבד אלנו, וכשמעי שנתתי אחריו מלאכים להשיכו אלי ולא השיגוהו, גם כזה אמנה תקותי ותוקם תוחית. — עתה סנה תקותי האגרת הזאת לאדוני המלך, ותנותי למולו, שלא תכבד עליו שאלתי. ויטו לסידיע את עבדו כל הדברים האלה, וכל עיני ארנו, ומאיוס שנט הוא, ומס דרך המלכות, איך ינחלו המלכים כסא כבוד המלכים, המשנט ידוע, אם ממשפחה הראויס למלוך, ואם מלך בן מלך כאשר הוא מנהג אבותינו כסיותם שוכנים בארצם? ויודעני אדוני המלך, כמס מלך ארנו, ארכס ורהכס, ערי חומה וערי פרוח, ואם הוא משקס או גשומה, ועד אן פגע ממעלתו. מספר הייליו גדודיו ושריו. ואל נא יחר לאדוני בשאלי מספר גדודיו, יוסף ה' עליהם כהס כו' ושיט המלך רואות, ולא שאלתי השאלס הזאת, כי אם למען אעלנו ברבות עם הקדש. ויודעני אדוני מספר הנדירות אשר הוא רודס בהם, ומספר המס אשר ישיכו לו אם יתנו לו מעשר. ואם אדוני הונס בעיר הממלכה ידוע. או אם הוא יסוכ את כל גבול ממעלתו, ואם האיים הקרונים אליו אם מהס מתיכדיס, ואם ישפוט את עמו, או אם יקום להס שופטים. ואיך עלותו

בית ה' ואם היוו אומם ישרוך קרב? ועל מי ילחם, ואם המלחמה דוחה את השבת,
ומי ממלכות והגוים אשר סביבותיו, ומה שמש, ומה שש ארצם, ומה שש הערים
הקרוכות אל ממלכתו מן ברחם'אין ומן בדרע'ה ודא'ב אל אב'אוב, ומנהג
הליכות הסותרים הסולכות אל מחוז אדוני המלך. ויודיעני כמה מלכים מלכו לפניו.
מה שמש וכמה מלך כל אחד מהם, ובאיהם לשון אחת מדברים: ובימי אבותינו נפל
אלנו איש ישראל נכון דבר, היה מתיחס בשבע דן עד שמויע לדן בן יעקב. והיה
מדבר בנחות, וקורא שמות לכל דבר בלשון הקודש, וכל דבר לא נעלם ממנו, ובעמדו
לדרוש בהלכה כך היה אומר: עתה אל בן קגו קבל מפי יהושוע מפי משה מפי
הגבורה. ועוד בקשתי השליח מאלה אדוני, להודיעני אם יש אללכם זכר לחשבון
קן הפלאות אשר הו' מחכים זה כמה שנים, ונאל משבי אל שבי ומגולה אל גולה,
ומה כה תוחלת המנשה להתאפק על זאת. ואיככה אוכל לתת דמי על הרבן בית
תפארתו, ועל שליטה הרב אשר בלו בראש ובמים, אשר נשארנו מעט מהרבה,
ונרד מכבוד, ונשב בגולה, ואין לאל ידינו. באומרם לנו כל היום, לכל עם ועם יש
מלכות ולכס אין זכר בארץ. וכאשר שמענו את שמו אדוני המלך ותוקף מלכותו
ורב חייליו תמכו בזה, נשאו ראש ותחי רוחנו ותחוקקנו ידינו, והיה ממלכת
אדוני לנו לשחוק פה. ומי יתן ספות השמועה הזאת כה, כי בזה תרבה גדולתנו.
וברוך ה' אלהי ישראל אשר לא השבית לנו גואל, ולא השבית ניר וממלכת משבטי
ישראל, יחי אדוננו המלך לעולם. והייתי בואל בעדו אודות אשר לא שאלתי, לולי
כי יגורתי להכניד על אדוני המלך בהרבות מליה, כי כן דרך מלכים. ואמנם
כבר הרבתי. והני מודה בזה, ואל יאשימיני אדוני, כי מרב שיחי וכעסי דברתי
עד הנה. אבל כמוני ישנם וכמוהו יסלת, כי אדוני יודע כי אין עם גולה דעת
ולא עם בני שבים תושיה. ואני עבדך לא פקחתי עין כי אם בחון גולה
ודלות, על כן יש על אדוני המלך מאמתת הסוד ויחלוצת האמת להעביר
שגיוט עבדו. ובלא ספק כבר שמעת איך היו מכתבי מלכי ישראל, ומה הגרוותיהם
ומה מנהג בספרי שליחותם. ואם על המלך טוב יעביר שגגה עבדו כידו הטובה
וכחסדו הגדולה. ושלום רב לאדוני המלך לו ולזרעו ולביתו ולכסאו עד עולם,
ויאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל.

וזאת תשובת יוסף המלך התוגרמי.

אל רב חסדאי ראש גולה, בן יצחק בן עזרא הספרדי הנחמד אלינו והנכבד
עלינו. הנה אודיעך שבה אלינו כתבך המכובד על יד ר' יעקב בן אליעזר מארץ נמך.
ושמחתי בו, ושגנו על בינתך והכמתך, ואמנא כתוב בכתבך מקום הרנך ארכה ורחבה
ויהום עבד אל רחמאן המלך המולך עליה, ויקר תפארת גדולתו. ועזרה האל לו
עד כפיסחו מדינת מורה, עד שנשמע עולם מלכותו בכל הארץ. ופחדו כל המלכים,
אלוהי שלוחי קיסטנטינים לבא בכושרות, ויספרו לכס האומות מלכותינו ודינו.
לפי שסייתם מוכבים אותו לפנים ולא הייתם מאמינים בו. ובקשת להודיעך
אמתת הדברים ממלכותינו ויהוסנו, ואיך נכנסו אבותינו בדין ישראל, והאיר האל
שיטתו וכבר קמינו, עוד בקשת לדעת מדת ארצנו ארכה ורחבה, והגוים אשר

מר
אנחנו
בארץ
מקום
זאת
גולה
זואם
עד
אושכ
ולתו
מעט
ציניו
אלי
וראל
ה
ציניו
דעה
דור
גמו
דיס
רוב
הגו
על
ומו
ופי
מר
מו
רס
כד
לה
תי
כל
א
לך
וב
י
ג
כי
ס
יר
ח
יו

סביבותינו והמשלימים אתנו והנלהמים עלינו. ואם יחקן לבא שלוחנו אל ארצכם
לחלות פני מלככם הויקר והנעים שהמשך לבכות להכבתו בטוב דרכיו, והבואם
באהבתו ביושר מפעלותיו. לפי שהאומות אומרים להם כי אין לישראל מקום
ממשלת וממלכה שיהיה ישראל נהנים בדבר הזה, והיה להם להרמת לב ומענה
לשון ושנא ותהלה בעיני האומרים להם, כי אין לישראל שארית ולא מקום ממשלת
וממלכה. והנחנו משיבים תשובתך על דבר ודבר מן השאלה ששאלת בכתבך
השובת הששים כך והשמתיים בחכמתך. אשר זכרת מארצך ויחוס המולך עליה
כבר נגע אליו, וכבר היה בין אבותינו אגרות דרישת שלום, והדבר הזה היה
שמוך בספרינו, ידוע לכל זקני ארצנו. ונחדש מה שנקדם בין אבותינו, ונשים אותה
ירושה לבנינו. שאלת בכתבך מאיזה אומה ומאיזה משפחה ואיזה שבט אנו? דע כי
אנחנו מבני יפת מבני תוגרמה בנו, ומיניו בספרי יחוסים של אבותינו שיהיה
לתוגרמה עשרה בנים ואלה שמותם הראשון אגור תירוש הוייר אוגין ביזל תרנא
כור זנוד בלגד סאויר. אנו מבני כור הוא השביעי, כהוב אללו שבמינו היו אבותי
מתי מספר, והקב"ה נתן להם כה וגבורה, ועשו מלחמה עם גוים רבים ועלומים
מהם, ובעזר האל גרשו ויירבו ארצם וברחו וירדשו אחרים, עד שהעבירה
הגבר הגדול ששמו רוגא עד היום הזה, הם חותים על נהר רוגא, וקרובים לקסטנטיה,
ויירשו כזריים את ארצם. ואחרי כן עברו דורות עד שעמד מלך אחד מהם ושמו
בולאן, היה איש חכם וירא אלהים בוטה בכל לבו, ויסר את הקוסמים ואת עובדי
עבודה זרה מן הארץ. וחוסה בכל כנפיו, ונראה לו מלאך בהלום ואמר לו בילאן!
ה' שלחני אליך לאמר! שמעתי את תפלתך ותחנתך. הנה ברכתך וברכותיך
ואקיים מלכותך עד סוף הדורות, ואחזק את כל אויביך בידך. ועתה עמוד
בבוקר והתפלל לפני ה' וכן עשה. וירא אליו שנים ויאמר לו: ראיתי את
דרכיך ורעייתך את מעשיך, וידעתי כי תלך אחרי בכל לבבך, ואני חפץ לתת
לך מנות הק ומשפט. ואם השמור מצויתי ומשפטי אכרעך וארעך, ויען ויאמר
למלאך הדובר אליו. אתה ידעת אדוני מחשבות לבי ותקרת כליותי, שלא
שמתי בעתווי אלה כך. אבל כעס אשר אני מולך עליהם הם כושרים לא אדע
אם יאמינו בי. אם נא מלאחתי הן בעיניך. ואם עלי ותגלגלו רחמים הראה
לפניו כשר הגדול שלהם והוא יעזרי על זאת. והקב"ה עשה כרצונו. וירא
לשר שהוא בהלום. וכאשר השכים בבקר, בא, ויגד למלך, והמלך קנן כל שריו
ועבדיו ואת כל עמו. ויגד להם את כל הדברים האלה, וייעב בעיניהם הדבר, וקבלו
עליהם את הדין ונכנסו תחת כנפי השמים. וירא אליו המלאך עיד ויאמר
אליו. הנה השמים ושמי השמים לא יכללוני ואתה בנה בית לשמי. ויען
ויאמר רבש"ע מאוד אני מתבייש מלפניך. שאין לי כסף וזהב לעשות כמו שיתקן
כאשר ברצוני. אמר לו חוק ואמן. קח עמך כל הייטך. וקום לך אל ארץ
רולדאן, ואל ארץ ארדיל, הנה נתתי פחדך ואימתך בלבם, ומסרתים בידך
והנה זמנתי לך שתי אולרות, אחד של כסף ואחד של זהב ואני אהיה עמך
ושמרתך בכל אשר תלך. ותקח את הממון ותנא בשלום ותננה בית לשמי
וכוא האזין בו ויעש כאשר צוהו, וילחם והחרים המדינה, ושב בשלום, והקדיש
הממון וננה ממנו הכל וארון ומנורה ושלחן ומזבחות וכלי הקדש, עד היום
הזה הם שמורים בידי וקיימים, אחר כן הלך שמו בכל הארץ ושמו מלך
אדום ומלך ישמעאליים ושלחו לו מלאכיהם בממון גדול ובמנחות רבות עם
חכמיהם, לסטותו אל דיניהם, והמלך היה חכם. וינו להביא חכם מישראל, ודרש

וחקר ושאל היטב. ושם אחת יחדיו נברר כדוניהם. והיו שזכרים אחד את
 דברי חבירו ולא היו מסכימים על דבר אחד. כשראם המלך כן אמר אל כומר
 של מלך אדום ואל השמעאלים לכו אל הכלים, ועד יום השלישי אני אשלח
 בעדכם. והבואו אלי. ולמחר שלח המלך בשביל הכומר. ואמר לו אני יודע כי
 מלך אדום גדול מאלה המלכים ודינו דין מכובד, ואני חפץ בדיק, אבל שאל
 אני מעמך שתאמר לי האמת: דין ישראל ודין ישמעאל, איזה מהם טוב? ענה
 הכומר ואמר, יחי אדוננו המלך לעולם! דע באמת, כי אין דין בכל העולם
 כדן ישראל, שהקב"ה בחר בישראל מכל האומות. וקראם בני כסרי. ועשה
 עמם נסים ונפלאות גדולות, והושיאם מעבדות פרעה, והעבירם בים כחרבה,
 ורודפיהם טבע, והוריד להם סוף, ויושיא להם מים מזור, ונתן להם את
 התורה מתוך האש, והנחילם ארץ זבת חלב וסוכה, וזכה להם בית המקדש לשכון ביניהם,
 ואחר כן חטאו לו, ויכעס עליהם וישליכם מעל פניו, ויפזרם לכל רוח. ולולי
 זאת לא היה כדן ישראל בעולם. השיבו המלך כמה דברת דבריך, דע באמת כי
 אני אכבדך. ביום השני שלח המלך בשביל חלקאזי של ישמעאלים וישאלהו
 ויאמר לו; כדויעני האמת, מה יש בין דין ישראל ובין דין אדום? אי זה מהם
 הטוב, וישיבם חלקאזי ואמר לו דין ישראל הטוב וכולו אמת, ועמם תורת ה'
 וחקים ומשפטים נדיקים, ובשביל שחטאו לו ושעו בו כעם עליהם, ויתן אותם ביד
 אויביהם. השיבו המלך כבר דברת לי האמת, ואמנם אכבדך. וליום אחר קרא לכולם
 יחד, ויאמר אליהם לפני כל שריו ועבדיו ועמו, מבקש אני מכם שתבחרו לי
 איזה הטוב והישר מן הדינים. והתחילו לדבר, ולא היו מעמידים דבריהם על
 יסוד, עד שאמר לכומר: דין ישראל ודין ישמעאל איזה הטוב מהם, ענה הכומר
 ואמר דין ישראל הטוב. ועוד שאל לחלקאזי ואמר דין ישראל ודין אדום
 איזה הטוב. ענה חלקאזי ואמר דין ישראל הטוב. ויען המלך כבר הודותם
 בעינם שדין ישראל הטוב והישר, ואני כבר בחרתי בדין ישראל שהוא דינו של
 אנרסם, ואל שדי יחא בעורי, והכסף והזהב אמרת לתה לי הוא יכול לתת לי
 בלא נער, ואתם לכו לשלום אל ארצכם. ומן היום והלאה עזרו האל שדי ואמץ
 את כחו, וימל את כשר ערלתו הוא ועבדיו, ישלח ויבא אחד מחכמי ישראל,
 ויפרשו התורה ויסדרו לו את כל המצוות. עד היום הזה אנו על הדון הנכבד
 והאמיתת יתברך שמו של הקב"ה לעולם, ומן היום שהוא שנכנסו אבותינו תחת
 כנפי השכינה הכניע לפנינו את כל אויבינו, והשפיל את כל האומות והלשונות
 אשר סביבותינו, ולא עמד איש בפנינו עד היום. וכלם לנו למס על ידי מלכי
 אדום מלכי ישמעאל. ואחר הדברים האלה עמד מלך מנטי בנו, ושמו עובדיה
 לדיק וישר, הוא חדש הממלכה וסעמיד את הדון כדון וסהלכה. והוא בנם
 בתי כנסיית ונתי מדרשמה, וקצן לרוב מחכמי ישראל, ויתן להם כסף וזהב,
 ויפרשו לו ארבע ועשרים ספרים ומשנה ותלמוד, וכל תקון תפלות חוטים. והיה
 ירא אלמים ואוסב סחורה והמנות. ואחריו עמד חוקים בנו. ואחריו מנשה בנו.
 ואחריו עמד תנוכה אחי עובדיה, וינתק בנו, וזכולן בנו, ומנשה בנו, וכי בנו,
 מנחם בנו, בנימין בנו, אהרן בנו. ואני יוסף בן אהרן הכהן, וכלנו מלך
 בן מלך, ולא יוכל זר ליטב על כסא אבותינו. יחי רצון מלפני ממליך כל
 מלך שיחמיד מלכותינו בתורתו ורמנותיו. ואשר שאלת מהלך ארצנו וארצה ורחבה
 ויחא על יד הנהר הסמוך לים גרגאן לפאת מזרח. מסלך ד' חדשים, ועל יד
 הנהר חוטים אומות רבות לרוב עד אין מספר, כפרים ועיירות וערי מבצר. והם

אשכח אומות לאין חקר ומספר להם, כלם נותנים לי מס. ומשם יסוד הגבול
 עד גרנאן, כל יושבי חוף הים מהלך חדש כלם נותנים לי מס. וכלד דרום
 חמשה עשר אומות רבים ועלומים לאין מספר עד בא"ב אלכזא"ב, והם
 חונים בהרים. וכל יושבי ארץ בא"ס וחנה עד ים קסטנטינה מהלך ב' חדשים,
 עלם נותנים לי מס. וכלד מערב י"ג אומות רבים ועלומים חונים על שפת ים
 קסטנטינה. ומשם יסוד הגבול לפאת נפון עד הנהר הגדול ששמו יוזג. והם יושבים
 פרוצת בלא חומה והולכים בכל המדבר עד שמגיעים עד גבול ההגריאים, והם
 רבים כחול אשר על שפת הים, כלם נותנים לי מס. ומדת ארצם מהלך ארבעה
 חדשים. ואני יושב על מבואות הנהר ולא אעזוב את רוסיים הבאים בספינות
 לעבור אליהם. וכמו כן לא אעזוב את כל אויביהם הבאים ביבשה לעבור אל
 ארצם. ואני אלחם עמהם מלחמה קשה. ואלו עובדים היו מכהידים כל ארץ
 ישמעאל עד בגדאד. ועוד אודיעך שאני יושב על הנהר הזה בעזרת שדי. ויש
 לי בתוך מלכותי שלשה מדינות. הא' יושבת בה המלכה עם נערותיה וסריסיה,
 ארבה ורחבה חמשים על חמשים פרסה עם מגרשים והכפרים הסמוכים לה.
 והושבים בה ישראלים וישמעאלים ונזירים ואומות אחרות מלשונות אחרות
 וישבים בה. המדינה השניה ובזוגרשים ארבה ורחבה שמונה על שמונה פרסאות.
 והמדינה השלישית אני יושב בה עם שרי ועבדי וכל משרתי הקרובים אלי. וכוח
 קטנה ארבה ורחבה שלש על שלש פרסאות. ובין החומות הנהר מושך הולך, ואני
 יושבים במדינה כל החורף. ובחודש ניסן אנו יולאין אל המדינה, והולכים איש
 אל שדו ואיש אל גנו ואל עבודתו. ועוד כל משפחה ומשפחה יש להם אחוזת
 אבותיהם ידוע, נוסעים וחונים בגבולם בשמחה ושירים, לא ישמע אדם קול ניגון
 ואין שטן ואין פגע רע, ואני ישרי ועבדי נסע ונלך מהלך עשרים פרסאות עד
 שנגיע לנהר הגדול הנקרא ורשאין. ומשם נסובב עד שבא אל קצה המדינה זו
 מדה ארצנו ומקום מנוחהנו. והארץ אינה גשומה הרבה. ויש בה נהרות רבות
 מגדלים דגים לרוב, ויש בה לנו מעיינות רבות, והארץ טובה ושמה שדות וכרמים
 וגנות ופרדסים כלם משקים מן הנהרות. ויש לנו כל עץ פרי לרוב מאוד.
 ועוד אודיעך גבול ארצי, ללד מזרח מהלך עשרים פרסאות עד ים גרנאן, ולפאת
 דרום מהלך שלשים פרסאות, ולפאת מערב מהלך ארבעים פרסאות. ואני יושב
 בתוך הארץ שדותי וכרמי וגנותי ופרדסי בתוך הארץ. ולפאת נפון מהלך שלשים
 פרסאות נהרות ומעיינות רבות. ובעזר ה' יושב לבטח. ועוד שאלת מדבר קן
 הפלאות, ואנחנו עינינו אל ה' אלכינו ואל חכמו ישראל הישיבה בכירושלים
 ואל הישיבה שבבבל, ואנו רחוקים מזיון, אבל שמוע שמענו שברוב העונות תעו
 התשכונות ואין אנו יודעים מאומה, אבל יישר בעיני אלוקים ויעשה למען שמו
 הגדול, ואל ימעט לפניו הרגן ביתו, וכיטול עבודתו וכל התלואות אשר מלאחנו,
 ויקיים בנו ושתחוס וכל אל יוכלו וגו', ואין בידינו כי אם נבואה דניאל, ואל
 אלטי ישראל ימחר הגאולה ויקבץ גלותינו ונשפוטנו בחיינו ובחייך ובחיי דכל
 בית ישראל אוהבי שמו. וזכרת באגרתך שאתה מתחווה ליראות פני, גם מאוד את
 כוסף ומה אזה לראות פניך הנעימים ויקר תפארת חכמתך וגדולתך, ומי יתן ויהי
 בדברך, ולו זכיתי להחזיר עמך ולראות פניך הנכבדים והנעימים והנחמדים
 אתה תחיה לי לאב ואני אחיה לך לבן. ועל פיד יפק כל עמי. ובדברך הייתי
 יולא ובה יבטחך הנכונה. ושלוה רב.

קרית ספר

והוא :

מערכת סופרים וספרים, אשר בא זכרונם בספר הכוזרי, הן מחכמי עמנו ז"ל, הן מחכמי אימות העולם ע"ה; כלם יבואו בהסתפתח הזה איש לא נערר. מסודרים עפ"י א"ב, עם הערות והארות, אצל כל ערך וערך, המפיצות מעט נוגה על היו המחברים וספריהם.

מחסי דוד סלוצקי

אבות. מאמרו המסכתא הזאת נזכרים ומוכחים בדברי החבר פעמים הרבה. והיא כוללת ואולנת בקרבה דברי מוסר, ד"ה, וחכמה, מרבותינו הראשונים מוסדי המשנה; וכל דברים נאמרים בקצור רב, קצ וקץ. והחודר בסתרי מאמרים ימצא רב פנינים. — ערך המסכתא הזאת חמשה (כי הערך השישי הנספח עליה הוא בחינתא גידוע) והמשנות מכל הפרקים 116. — אבות ליון. — הזכר במאמר שלישי סימן סה. לשי דעת חז"ל בתלמוד היה גר נדק, מבני בניו של סנהריב. והאחרונים בארו דברי התלמוד: שהוא בעלמו לא היה גר, אך שבה מן הגרים, שאבותיו היהודו. ועוד הוסיפו לאמר שאמו היתה מישראל. — הוא היה אב בית דין; וקבל מוסרת תשבע"ט מיהודה בן טבאי ומשמעון בן שטה, בשנת תשכ"ב לחלק הרביעי, שד"י לכוון הבית, והוא הקבלה של"ב מא"י. בן כתב היוחסין והלמח דוד. וחקר שם, אנטליון, ראה בצדעמורה במס' אבות פ"א משנה י"א. — אבות ליון. — זכר במאמר רביעי סימן סה עמוד 116. ובמאמר החישי סימן יד עמוד 135. ע"ש שיש גרסות ונוסחאות שונות. ולי נראה שזו הטילוסוף Empedocles עמפידוקליס היו, מאגריגענט בסייליא. חי סביב לשנת 450 לפני מספר הסוגרים. וגדול מאד בשני בני זמנו, עד כי חפצו לשמו

זכר הגבול
ד רחם
ב, והס
חדשים,
שפת ים
יושבים
ס, והס
ארכטס
בספירות
זור אל
כל ארך
די. ויש
אריסיה,
לס -
אחרות
א.ת.
וכוא
והאו
איש
אחוזת
ל יגש
ות עד
ינה. זו
רבות
אריסיה
אוד.
לפאת
יושב
גלשים
ר קן
שלים
עו
שמו
אחזו,
ואל
דכל
הי
זכיר
אדום
חיית

למושל עליהם. אך הוא לא קבל המשרה הזאת, כי מאס להחשיב על אחיו. — הוא נחשב בעיני בני דורו לידיד — האלטיס. יודע עמידות, ומושל ע"י השבעות על כחות הטבע. — לפי ההגדה השליך את עצמו בפי הים האגא — הוא הוסיף המוריק הש — למען יחמינו העם, כי לקחו האלטיס. אך לפי הגרסה אין נכונה בפי ההגדה הזאת. הוא הכיר את ארבעה היסודות. ויקרא להם שמות כשמות אלילי היונים, וגם היתה ליסוד הילירה שני כחות שועלים האהבה והאיבה. והכחזרי שום את שם עמפידוקלים לאענדוקלים לקרבו אל לשון הערבי לפי מנעמאס, כמו שקראו לסיפוקרט אבוקרט. כי המלות אלו הן נמצאות לרוב בראשי שמות הערביים. לדבר שום העירני גיסי החכם וסופר ישראל דוד עומפאחוסקי נ"ו. —

א ו ב ג ל י ו ן. הוא תורת הנוצרים (Ewangelium) ונקרא ג"כ ברית חדשה (Novum Testamentum) והחבר מזכירו במאמר ראשון. ומרמז אל מאמריו כמה פעמים. ועש"י רוב לדברי מתי (Matthaeus) ראשון לשלוהי הנוצרים. אלבתינו Albatani. הוא אחד מהמלומדים שבחוקטים לחכמי הערב. וחי במאה העשירי לחשבון הנוצרים. — הוא המציא השבון מדוקדק על מדה שנת החמה. ראה ספר מאור עינים פרק מ' ומצדק לכסף מאמר ב פ"א. ובה זכרנו בכ"ו ז' מאמר ד' סימן כט. וראה בדברי החכם רד"ק במפתחות שלו הנספחות למאור עינים דפוס ווילנא. זייטע 162.

א ל י ע ז ר ב ן ה ז ר ק ג ו ם. — הובא במאמר שלישי סימן ס"ה. — והנקרא ג"כ ר"א הגדול, בעל פרקי דר"א — קן כתב הכוזרי. — והיה תלמוד ר"י בן זכאי אשר הלך בשיטת הלל, בכ"ו ר"א נטה לדעה ב"ש. ורבים מבארים את המאמר הנאמר על ר"א שמותי הוא, שר"ל שסיס מכת בית שמואי. קבלתו סיסה מריב"ו, ולפי דעה האברבנאל היא הקבלה הליה מסיני. — אביו סיס עשיר גדול, ור"א סיס ע"ס עד כ"ה לימי חייו, כנודע מהספורים הנאמרים בש"ס ומדרשים. בני דורו חלקו עליו ונדחו, כמוזכר בכבא מיעא פרק הו"ב. ויתר הדברים ראה ערך, פרקי דר"א הגדול.

א ל י ע ז ר ב ן ע ר ך. מוזכר במאמר הניל — הוא סיס מעין המתגבר משולשל גדול, וריב"ו רבו שבהו מאד, ואמר עליו אשרך הכריס אבינו! שר"א בן ערך ילא מהלתיך. בתלמוד שנת מסופר עליו נמשך אחרי האות יין ושכה תלמודו, ואחר כך חזר לתלמודו. לפי דעה קאת נקרא בשם הכנוי ר' נהורא, שסיס מאיר עיני חכמים בהלכה, אבל באמת אינו קן, אך ר' נחמיה נקרא, נהוראי. — אחדים אמרו שהוא ר' אליעזר הקלירי הפייטן, אבל הכל יפסה סיסה, כי כבר נודע שר"א הקליר מאוחר הוא מאד.

א ל ק ו ר ן. היא תורת מהמד (Mohamed) אכן עבד אללה, אשר נתן לסישמעאלים בשנת 622 למס' הנוצרים. והוראת שם, קוראן' הוא, המקרא'. — הקורן יחלק לשני חלקים: אימאם (Imam) וזה תורת האמונה. די וו (Diw) וזה: תורת החוקים. והוא נחלק למאה וארבעים עשר חיונות הנקראים בשפת ערבית סור"ס (Surah) וכל חזון נחלק לפסוקים הנקראים בל"ע אית (Ajat) ר"ל אותות. וסישמעאלים מונים בכל ספר הקוראן ששה אלפים מאתים תשעה ותמישים פסוקים, שבע רבבות שבעת אלפים שש מאות ותשעה שלשים מלות, ושתיים ושלשים רבבות שלשה אלפים ותשעה עשר אותיות. גם לא יגעו סישמעאלים למנות כמה פעמים ימלא בכל הספר, כל אות ואות מאלפא ביתא.

כל גזם (Djesm) הוא . כל תשדד (Teschdid) דגש . ואחרי ההפעה הזאת
הצין הגסתי בכורי מאמר ראשון סימן ה זכאורי סימן 5 .

אנטיגנוס איש סוכו . קבל משמעון הלדיק שנת ת"ס לחלף הרביעי
לדעת היוחסין . וקבלתו היה הכ"ה מכוני . וראה ציוחסין דף י"ד ונלמח דוד
דף י"ד, מה שהאריכו ע"ד הטעות שטעו הלמידיו (לדוק וביחוס) בדבריו, וינאו חוק
לשיטת רבס — והקר טס (Antigenos) מלשון יוני . ולדעתי הורכב ממלה anti
נגד, לעומת, מול, תחת, ומשם genos (געטלעכט אין אללען צעליכוונגען, געבורט,
אכשטאמונג, נאליחן, שטאמס) . והעיר, כוכו" אשר נקרא שמו עליו, היא אחת
משתי אלה, או שוכה אשר בשפלת יבודה (יבושע טו לה שמואל א יז א) ולפי
דברי סופרי הימים היא מונחת בין עלייטעראשליש וירושלים . או עיר צהר
יבודה (יבושע טו מת) . וראה בכפר המליס בגדול לרי"ף גרך שוכו .

אסקלפיוס . — מאמר ראשון סימן ה — הוא Aeskeulapius . וראה
זכאורי נכמן הנ"ל מה שכתבתי אודותיו . — ועהה צאתי להוכיף: בכפורי הולדות
האלילים נמנה כחוב; שהוא היה בן אפולו אשר ילדה לו קורניס אחתו . וראה
הגיל האשים רבים מרדה בה ע"י הכמת הרפואה, עד שפלוטו אליל האבדון לעק
המס לפני יופיטיר: שאסקלפיוס מנע רבים מרדה ירכתי שאל . ושהיה יוכת
שער האבדון, כי אין אדם בחוכו . — היא יתואר בהמונת נחש, ובהבונן
בנחש הנחושת . במדבר כא . ובמלכים ב יח: ויקרא לו, נחושבן" ויחזקוהו מלך
יבודה כתתו . וראה בהלמוד פכהיפ נו, גנו (יחזקיהו) ספר הרפואות וכדו לו .
ובצין כותי . וראה במיטכאלהאגיע של פאנמער שטוטגארט 1836 ערך אסקולאפיוס
ותמנח שמה הות דעהו ע"ד התיחסות אליל אסקולאפיוס להנחש . — היונים
והרומאים בנו לו כיכלות וצמות, ועוד נפלאים רבים מכופר ממונו . וקודת האמת
מכל האמור הוא: שבה איש אחד צימים הקדמונים אשר הלליה בהכמת
הרפואה אשר אין הזיונה נפרך צימים האלה . והעם כי פרא הוא כדדוהו לאל,
כי לא הבינו הככות הטבעיות . וטפלו גליו שקר ודברי הבאי . —

אפוקרט . — במאמר המישי סימן יד וכוה — (Hippokrates)
היפוקרטס היוני, הרופא המפורסם צימיו, וגם עד היום עוד שמו וזכרו לתהנה
בהכמת הרפואה . נקרא צפי הרמב"ס ז"ל בשם ראש הרופאים . בכפר מאור
עינים לרי"ע מ"ה זקן הרופאים, נכתב, צלי הזכרת שמו העלמי, ובכל
מקום אשר נמנח תואר ראש הרופאים, נודע כי אליו ציונו הסופרים
הקדמונים . — הוא נולד בשנת 156 קודם מכפר הנה ג . על כתי קוס (eos) וכיה
נצר מגזע משפחת אסקליפיהדטן, אשר בהיהשו להולדותה לברופה-אליל
אסקולאפיוס (עיין ערכו), אביו הערהאקנידעס ג"כ היה רופא גדול, ובנו למד
הכמת הרפואה אללו, אולם כאשר הגדיל הקים שטה הדעה בהכמת הרפואה .
ולרפה ונכנה מאמונות הכל, ורפואות תכו, אשר עד ימיו היו מעורבים יחד עם
ההכמה האמתית, כי הרפואה ביהא אך ציד כהני-הדת, והמה שהתמחו בה ללרכס,
וגדרו את הדרך הישר בעד כל אדם, שכל יבוא בגבוליה . רוב ימי חייו חי הון
לעיר מולדתו, למען הרבות דעה, ולאסוף נסיונות ובהינות בכל סעיפי הכמת
הרפואה . הוא היה הראשון אשר התבונן על ההגואי בני אדם בעין פקוהה,
עפ"י משגטי הטבע, וידיעת נהוח גוף האדם . ספרים רבים כתב, אבל רבים מהם
ספרים המיוהכיס אליו, ולא הוא אביהם . כי גם אבי אביו ונכדו נקראו

— הוא
עוד על
המוריק
זה צפי
אלילי
די שנה
שקראו
לדבר .
הדעה
זכאורי
לרים .
זכר
ז שנת
ובא
פתחות
הנקרא
זכאי
מאמר
יכ"ז
היס
חלקו
פרקי
זולפל
ערך
ואחר
עיני
זמרו
קליר
נתן
ז'
יו
איש
אית
חיס
חיס
געו
א .

בשם ה' פוקרטיס . וימת בשיבה טובה בשנת הששים לימי חייו . — וז"ל למה
 דוד : אפוקרט ואקלידעס בנו היו בזמן מרדכי ואסתר, סביב לשנת ת"א (לאלף
 הרביעי) ושניהם האב והבן היו באחינה עיר החכמה אשר בארץ יון עכ"ל .
 מפל האמור למעלה יהוה הקורא כי דברי בעל למה דוד וגם היוחסין , מלאים
 טעוטים אשר אין לסמוך עליהם כלל . א) בכחכם, כי אקלידעס היה בן ה'פוקרטיס,
 לא היה ולא נברא . כי אקלידס חי בערך 300 לפני מספר הנכוז ? ב) לפי
 דבריהם הי סביב לשנת ת"א לאלף הרביעי, ובאמת בשנת הקלד לאלף הרביעי .

אפלטון . בן נקרא בפי הכוזרי ומכל חכמי ישראל בהוספה א . והלכו בזה אחרי
 הערבים . ושמו בל"י Platon פלטון . ביום הולדו נקרא מהוריו בשם הענש
 Aristokles אריסטוקליס, אולם על כי הנוו הטבע ברוח החיה ומאה, נקרא
 פלאטון . כי Platos בלבן יוני (ברייט ווייט) . נולד הכ"ט לפני מספר .
 והוא ג' אלפים של"א לבריאת העולם . ומת בשנת ש"ב לימי חייו, מלא כח
 עלומים גופני ורוחני . הוא היה מורע המלוכה . ועיר מולדתו אחון הבירה, אשר
 היתה בעת הזאת מלאה חכמים וחוקרים . באביב ימיו למד אלל החכס
 סוקראטוס . אחר כנס מגדל פלוסופיה בפני עצמו . שטח פלוסופתו מכולה ככה
 הדמיון . ורוח השירה (פאעזיא) מרחפת עליה . רבים המה ספריו אשר כתב
 בכל מקצועות שבהלכות הטבע והעולם , וספרו Timaeus טימאיוס, זכרו
 הכוזרי במאמר הרביעי סימן לב . הוא נקרא בפי חכמנו בתואר לדיק, הכיד .
 והמקובלים מלאו בדעותיו המר (שטף) להקבלה העיונית שלהם . ומלאו בזוכר
 שכתב שחכמי יון (אפלטון) איתקבו לאורחא דהמנותא . וזה לפני ארבעה מאות
 שנה החלו חכמי ישראל להתעק בספרי פלטון יותר מבספרי אריסטו .

אריסטו . בן נקרא מסופרי הערבים . וכן יכנה הכוזרי (מאמר א סימן א) ובגלשון
 העמים Aristoteles . בן ניקומאכוס Nikomachus אחד מגדולי פלוסופי
 יון . נולד בעיר שטאגירא במדינת מוקדין . (Stagyria in Macedonien) .
 בשנת שפ"ד לפני מספר . הוא ג' אלפים ש"ו לבריאת העולם—כאשר היה בעיר
 אחון ינק מים על ידי החכס אפלטון , והתאבק בעפר רגליו . אולם בימים
 האחרונים נטה מדרך הפלוסופיה של אפלטון , והקים שטח חדשה אשר לא שערה
 מורו הגדול . ובספריו אשר כתב לא ישא פני מורהו . ויעביר דבריו תחת שנת
 הבקורת — הוא היה מורה דרך להמלך אלכסנדר הגדול . רבים המה ספריו
 אשר כתב בכל סעיפי החכמה והמדע ; בחכמת הרפואה, בתולדות הטבע
 בחכמת-הנפש, ובפלוסופיה האלהית . וכל חכמי היונים, הערבים, והרומים, הלכו
 לאור חכמתו וקבלו עליהם שטותיו ודעותיו ככלי בחינה ובקורת . והסתפקו
 א"ע לכתוב באורים ופרובים על רבי מאמריו, וכזה ילאו ידי חובת החקירה .
 גם החוקרים העברים הקעו עלמם יותר מדאי בדברי אריסטו . הרמב"ם החל ,
 והבאים אחריו החרו החזיקו במעוה אריסטו . והתרו בכל עוז להבאים דבריו
 עם דברי התורה והאמונה—מלבד הכוזרי, כאשר יהוה הקורא במרוצת דבריו—
 וכבר לעוק ככרוכיא הרמב"מן בבאורו בספר מלות הגיון שער ט ע"ש . — החכס
 כוס מת בן ס"ב לימי חייו, היא שנת שכ"ג לפני מספר . ג"א תל"ה לבריאת
 העולם . ובטעות הוא בש"ס וז"ד , תעד .

אפי קורס היוני— בא זכרוננו בכוזרי מאמר תמישי סימן ח עמוד 241
ועוד בכמה מקומות— ושמו בלשון יוני Epicor, Epicuros נולד בעיר גרניסוס
Gargettus הסמוכה לאתון, בשנת שמי"ב לפי מספר הגסוג; הוא ג' אלפיס
הח'י לבריאת העולם. אבותיו היו דלים, ולא היה לאל ידם להגבו על ברכי המדע,
ככ"ז רוחו לא נחה, ורוח החקירה החלה לפעמו עוד בימי געוריו, בשנת י"ב לימי
היו"י יבוא לאתון קרים החכמה, לשמוע בלימודים בבית מדרש המדקדק פאמפיליוס
(Pamphilus). כאשר שמע פעם אחד ממנו, שחומר-ההו (Chaos) היה
הראשון לכל יצור אשר נברא. שאל את מורהו, מי ברא את החומר הראשון הזה?
המדקדק יענהו ללכת לבית מדרש הפלוסופיה לקבל שמה לקח, ולשקוט המים רוחו
הסוערת לדעת מה למעלה ומה למטה. — העלם הוא שקד על דלתות בתי
החכמה באתון ובשאר הערים, אשר שם מלאה החכמה קן לה. ובשנת ל"ו לחייו
פתח בעלמו בית מדרש לחכמה, בגן נחמד בעיר אתון ויבחרו אליו תלמידים
מערי ארץ הקטנה, ומכל ארץ יון, המונים המונים נאספו, לשמוע בר לקהו-
פתגם מוכרו: אושר האדם, הוא התענוג והעדן (דאם וואסלויין) אבל לא תשוקים
ומעדיים גשמיים הבאים לאדם בעקב החטא וברע, אך רוח ג'י, התנועע להאדם
ע"י מוסר ולדקס (טוגענד). הוא מאם את הרעה, לא מנר עזמותה, אך מפני
שהיא איננה מובילה את האדם אל הרגשת ההנאה (זאם וואסלויין). ואהב את הדקס
והמוסר, מפני שהיא מולכת את האנוש לשערי העדן וההענוג. — הוא לוח להלמידיו
להתעסק בחכמה, ולבחרו בספוק וכלכול (מעטסינג), ולהתרחק משררות —
ולראות בטובה, אך באופן שלא יזיק את גופו, וישאר בריא. הוא בעלמו כי הוי
הספוק, לא התעדן את בשרו, כי מאלל שולחנו היה להם זמיה, מעט זרעוני גנה, ופרי
העץ. — דעותיו בטבע ואלהות: מאשם לא יהיה ישות. לכן הניח ליסוד הטבע
שני דברים קדומים: עצמים — פרדים (אטאמטן) והריקות (דיח לעערע). העצמים
בכה הבודד שבהם מהמעשים בהריקות, ומתערבים יחד זה בזה, ומהערוג וההרכבה
הזאת מתקיים הגופים השונים למיטהם. וכאשר יתחבר כל דבר ע"י הרכבה וערכוב
העצמים הפרדים, קן ע"י הפרדס ישוב כל דבר לבטן העדר. — עוד אמר:
שעולמות הבוה נתהוו ומתחווה, עפ"י מקרה, ושבו וישבו לתהו. להעולם
היה ראשית והחלה, ע"כ בעל כרחך יהיה לו תכלה וסוף, וכאשר ישוב התגל הזה
לתהו ויהיה חרב, יבנה מתחבתיו עולם חדש. לפי דעהו אין הבדל בין התי
להמדבר, ונשם שיהם ממקור אחד הנאנה. למודיו הבניים על אדני אי-אלוה
(אטיאזומוס) הרבו שגאיו ומנדיו, והיה לשמלה ולמשל בפי כל, עד שכל איש בלא
דה יבוא על שמו אפיקורוס. ויימה מלא מלאכותים בהולי מעיים בשנת ע"ב לימי
חייו. ספרים רבים כתב, אבל נאבדו באורך הזמן, והמעט הנודע לנו מדעותיו
במוסר וטבע, הוא מליערא, ומפליטוס, ושאר הסופרים הקדמונים. הארכנו מעט
פסכאות, כי הם אשר השדו אותם רבים מסופרים: כי סקד ללכת בשירות לב,
ולחיות חיי עדן וצנוק גשמי, שקר הוא, אולם התלמידים אשר שמעו דבריו שמעו
וטעו ויאלו מעומק כונתו. וכאשר קרה לאנטיגנוס עם תלמידו לודק ובייתוס, אשר
הטו למודיו מדך השקר, ונתנו להם בוגה אחרת, בן קרה לעפיקוד, עם תלמידו,
כי השחיתו את מוסרו הטוב והעמק, והלגיטמו לורג אחרת. וסדברים פסיקים. —

בני ביין — מאמר שטיי סימן לה — בלי ספק כון הכוזרי להקראו בנייטין
אלנבאנדי (Nahavendi) אשר חי בערך (20—800). גם הוא אחד ממיסדי
Einleitung. 2

ל' למה
(לאלף)
עכ"ל
מלאים
קדומים
(ב) לפי
דביעי
ה אחרי
העלם
נקרא
פרס
לא כה
אשר
החכמ
ה בכה
כתב
זכרו
סיד
בזוכר
מאות
בלשון
זוספי
(Sta
בעיר
זימים
שערה
שכט
ספריו
הטבע
הלכו
תסקו
רה
זל
דבריו
ריו-
הכס
ריאת

זה בעלי המקרא, והוא נעם באים דברים מקורח ע"ן. וגם כזה שונה הוא
 מע"ן, כי נתן מקום בספרו לדברי התלמודים, ובמקומות רבים הסכים עמוס
 בבאורי הכתובים. הוא כתב להקראים ספר דברים תחת שם מש"א ח' בני מין
 אשר על פיו יתאבדו סקראים. ועל דברים אשר הביא שם בשם הרבנים, כתב,
 שאם תחפזו דברו כס'— הוא הקים יכודות אמונה הדשים, אשר לא שערס
 אבותיו. והתריס נמשכו התלמודים רבים. וגםיו לכתם מיוחדים אשר נקראם בשם
 אלמגריה (מאגסארייטען) אלמקאריה ((מאקארייטען)).

וזאת היה שטחו באלכות: הצורה הוא נעלה מכל דבר גשמי, לכן לא
 נוכל להאמין כי הוא בעצמו ברא את העולם השפל, אולם הוא ברא מלאך,
 והמלאך ברא את העולם השפל וכל אשר בו. והוא כמשה למך להצורה,
 בהנהגת העולם, וכל פסורי ההורה הכתובים בהם ויאמר ד' וכדומה, הכל אשר
 ד' ע"י מלאך או סרף, אשר ברא את העולם. ובאר כי כל פסורי התורה הם
 ע"ד משל ומלינה (אלעגאריס). ויהר הדברים ראה כפר דברי הימים לבני ישראל
 להכחם גראטן הלק המישי בסערות 17—18

בייתוס. תלמיד אנטיגנוס, וטעם בדברי רבו. ויאל למינות. וראה על
 אודותם בספר יוחסין, למה דוד, כס"ד וברמכ"ס לפרוש המשניות לאבות.

גאליבוס— מאמר רביעי סימן כ"ד. galenus הכופא מארן יון. נולד בשנת
 קל"א למספר הנוצרים, בעיר פרגמוס, במדינת אזיה הקטנה. אביו היה חרש
 (ביומיסטער) ומלומד גדול בהכמה למוזיקה, והגבו על ברבי המדע. וכיהר בהכמה
 ברפואה. הוא נסע בארצות רבות, למען רבות ידיעתו ברפואה. ואים ג"כ בעיר
 רומי. ביתר קנה לו שם אלמות בהכמה הנחיה. ספרים רבים כתב בפילוסופיה,
 וכרפואה. אולם עלו על המוקדם בלבד ביהר עם ביתו אשר נסרף בעיר רומי.
 ומן המעט אשר נשאר לנו, נראה כי הקר בפילוסופיה היונית מאוד. וידיעתו
 ברפואה ביהר רבה וגדולה.

גבוליאל הזקן. קבל מאביו ר"ש בן הלל, הנירו של ריב"ז. ולדעת
 האברבנאל הוא המקבל התשיעי לחכמי המשנה, והקבלה הלי"ה מסיני, וחיה ר"ג
 הזקן לדברי היוחסין, עד שנת י"ח קודם החורבן, שהיה שנה תת"י לאלף הרביעי,
 הוא נזר על בניו לקבצו בכלי פשתן, כי בימיו היה המנהג לקבצו בתכריכי משי.
 וכיה בולאות המת קשה לקרוביו, יותר ממהותו— ר' גמליאל השני, הוא בן
 ר"ש הנסרג, נכדו של ר"ג הזקן. וקמו של ר"י הנשיא, ונקרא ר"ג דיבנה, והוא
 הנזול מיד טיטוס, זכר פלוגתיה דר' יובטע, והיה לנשיא אחר ריב"ז, המסס שנים
 אחר החורבן, בשנת תתל"ג. ר' גמליאל השלישי, הוא בן של ר' יסודס הנשיא,
 וקבל נשיאותו מאביו וחי, ג"א התקע"ה.

היבלות. ספר היבלות כולל אגדות ודרשות מאוחרות. ובלא נדק ייחסו
 לר"י. כי הרואה שמה יהושע כי רוח הקבלה מרחשת עליו. וכבר דברו אודותיו
 סופרים האחרונים.

הרמ"ס— מאמר ראשון סימן א— הוא Hermes. וכבר כתבתי על
 אודותיו בבאורי, הפנוק שמה, וחדע אל מי עין הכוזרי.

הל"ל. הוא כלל סוקן, וקבל משמיש ואבטליון בשנת תשכ"ה ליזרס,
 היא הקבלה הלי"ה מסיני— היא נקרא כלל הכבלי, משני שהיה מכלל, ואחר עלם

לירושלים, ומפני המעשה שאירע לו עם בני בחורא (שחיים עג), נחשלים לנשיאות
בערך ק' שנה בפני בניה (שנת טו). הלל היה יולא ירך דוד המלך, וחי ק"ב
שנה, ונמשך יחוסו לבניו ולבני בניו עשרה דורות, עד הלל הנשיא אמורא. אשר
היה בשנת ק"ח לחלף החמישי—

הוא הקים את התורה שבע"פ על תלם, והמונים תלמידים, נהרו אליו
מכל עבר ושנס לשמוע זך לקחו, הוא היה עניו גדול וטוב לב. ועני גדול וגורא.
ואף שהיה לו אח עשיר, ושמו שנא, אבל לא שיעו, — מסבלנותו (געדולד) מודע,
מהאיש אשר חפץ להקטין, ושאלו שאלות רבות, ולא עלתה בידו, להכעיס את
הלל (שנת פ"ב). והפסיד האיש ע"י ארבע מאות זוז. בית מדרשו, עלה כמו
פורחת. וכל תלמידיו נקראו בית הלל. והמה חלקו עם תלמידיו שמו, והלכה
כני"ה בכל מקום, אשר הם חולקים עם בית שמו.

הגבשית. מאמר ראשון סימן א—ראה בבאורי מה שדברתי שמה
ע"ד השם הזה. ואולי כונת הכוזרי בדבריו, העבודה הנבטית' לאמונת עם נביות
(נאבאטאער) אשר מקורם מנביות בן ישמעאל (בראשית כה יג. כה ט לו ג).
סופרי הערבים מספרים מעט הנקרא, נבטה (Nabath) ומשכנו בארץ בגל.
וארם—נבתיים (Mesopotamien). ואולי לעבודהם כיון הכוזרי—ול"ע בזה.

הגבשית בן רד יון. הוא אחד מעשרה הרוגי מלכות. והוא נשקף
זבצר תורה עמו, ור"מ היה חתנו. ואף שהיה בדור ר"מ וחביריו בכ"ז לא נאמר
שמו במשנה להלכה. וזכה לדיק גדול. וזכה גיזר ממונה על הכדקב.

טרפון. הוא היה כהן, ועשיר גדול, ורבו של יוסי הגלילי
ור' עקיבא. ואמרו עליו כי בשנת בלוצת קדש ג' מאות נשים, כדי
להאמין תרומה (תוספתא כהונות פ"ה), שהיה כהן, והמו כהנת, ולנאקוהו
אשר נתן אין חקר. ספרו עליו בתלמוד כי ביום אחד לקח ממנו ר"ע
ד' אלפים דינרי וזכ לנדקא. לפי הנראה מתלמוד ברכות פ"א היה ר' טרפון
מתלמידיו בית שמו—והקר-שם טרפון, הוא מל"י טריפאן (Trifon).

יהושע. הוא ר' יהושע בן חנניא, הנזיר של ר"א הגדול, וזכה את בית
דין. והנה מייגעו כשו, כי היה פתמי, הוא מלא חן בעיני הקיסר טריאנוס.
עד שנתן לו הקיסר רשיון לבנות את בית המקדש, כחוזר במדרש' (בראשית רבה
כה, וילקוט פרשת תולדות). והוא סתם ר' יהושע הנזיר במשנה וכתלמוד. הוא היה
תלמיד ריב"ז וזכה לוי ומסוכר בבית המקדש, ואמרו עליו: אשרי יולדתו. וכל ימיו
הוסחרו שינו מפני התענית—והי בערך ג"א תתלג.

יהושע בן פרחיה—מאמר ג סימן סה—הוא קבל מיוסי בן
יועזר, ויוסי בן יוחנן בשנת תקס (תוחסין), והיה קבלה של לטיע, וזכרה
מפני ינאי המלך להלכסנדריה של מלכים בשנת ג' אלפים. תר"ע לניירס. היא
שנת קנ"ה לפני החורבן (כי החורבן היה בשנת ג' אלפים תתכ"ה) ובאלכסנדריה
ישב ר"י בן פרחיה ל"ד שנים, ושם משם לא"י בשנת ג"א תתד. ה"ה שנת קנ"ד
לפני החורבן. (וראה בספר כאמונות ודעות אשר הוצאתי בלייפציג, עמוד 128
בבאר סימן 5).

יהושע בן קרחיה. לפי דעת רש"י, רשכ"ה, ובעל ערוך הוא בן ר"ג.

אולם לפי דעת בעלי הוספות המאריכים בראיות ענומות שהוא איננו בן ר"ט אך בן
איש ששמו קרהה. ודעה הזאת כעקרים. ועיין ספ"ד הלך שני ערך יוד דף קעו
מה שהאריך ק"ה.

יהודה בן טבאי—שם שם—קבלו מר"י צ"ס ומנחמי הארצלי—
וכיה קבלה ה"א, בשנת ג"ה תרכ"א ליטרס, היה שנת רי"ג לבנין כבית. הוא
היה מהזוגות. וביה אב בית דין. ידוע כוא מה שאירע לו כשהרג עד
זומם לכוזבא מבנין של גדיקים. ועטס בדין. וכיה הולך כל יום לבכות על
הכרוג עד שמת, ואין הקר להסידורו.

יוסי בן חלפתא—מאמר ג סימן סה—היה אחד מהתנאים
המנויים, ורבו מאד מאמריו בהלכה ובכאגדה, הוא נסנה מייגועי כפו, והתפרנס
א"ע ממלאכת עבוד עורות (שבת מט), ולהסידורו אין הקר, ככתוב בשבת (פרק כל
כתבי דף קיח). הוא היה מיוצאי ירך יונדב בן רכב (צ"ר פ' וירא) והי כל
ימיו נספורי. המשה ביה כיו לו. ובטעות בל"ד שמונה ביה. וכולם מגדולי
הכמו ישראל—ורבו ביה ביה ר"ע. וכלבס כר"י מהבירוי דעמקו עמו, (עירובין
כא). והי בערך ג' אלפים תהפ"א (ספ"ד). ודע שבכל מקום הנוכר בהלמוד
רבי יוסי ביה, ה"א ר"י בן חלפתא. וכתס כדר עו ל"ס רבס נ"כ ר"י, כי
לפי דעה ההלמוד הוא הכרו. והלבו דברתי פ"ד ד"י ככתבס, פ"ד דעותיו,
וסניי מאמריו, צמחצ עתי השנועי, Izraelita. הווא בשטה פלונית,
עלה 9—16

יונתן בן עוזיאל—תלמיד כלל סוקן, וסא תרגס את סנביאים
לשפת ארמי. אולם ההרגוס יונתן בן עוזיאל הנמ"א צדינו על סתנך מסוסק
הוא עס הוא ממנו, וכנר דברו ע"ז סמכקרים.—

יוחנן בן זכאי—הוא היה כסן, ותלמיד כלל סוקן, ועטס נשיא,
אחר שנסרג ר"ש בן גמליאל. והוא עלה אחר סהורבן מירושלים ליבנה. ותקן
סס תקנות גדולות. סודעיש לתכלס ותפארת בהלמוד. וסא קבל מהלל סוקן.
וכיה קבלה ה"ד מכינו—גולד ג"א תשי"ג, סתחלת ישיבסו, תשי"ג, ונסטר שנת
תתל"ג, המשה ש"ס אחר סהורבן. ולפי זס סאריך ימים סרגס ק"ך שנה. וכן
דעת סהלמוד, ומדרש, ואמרו עליו. משמת ר"י ב"ז בטלס זיו סחכמס.

יוסי בן יוחנן איש ירושלים. היה תבירו של יצ"י. וקבל מאנטונינוס
וכוא לא היה כסן. וכימו סתחילס סמהלוקה ע"ד ססמיכס ציר"ט.—

יוסי בן יועזר. הוא יוסי בן יועזר איש לרדס. וקבל מאנטונינוס
ומשמעון סנדיק, בשנת ג"ה ת"ק ליטרס, וכיה סקבלס סכ"ט מסינו.—וכוא ביה
ססתחלת סוגות, ונמסכו בתי סוגות סתמס דורות עד סלל סוקן. וסמס לא
נקראו בשם רבי ולא בשם רבן, רק נקראו בשמס סעלמי בלא סואר וכנוי.
זס לבדל מעלמס, שחי אסטר למטא כנוי, כראוי להס, כמו סאין כנוי
לנביאים. (כן כחכ סתמכ"ס וסיוחסין וסלמח דוד). וכיה ססיד סככסונס, וסקן
הקנות.

ישמעאל בן אלישע כה"ג—חכם וחסיד, וכוא ביה מעשרס
כרוגי מלכות (ודע כי אלס כרוגי מלכות. לא נסרגו בעה אהת, אך ביה זס

בזמנים נפרדים. אולם בעלי התלמוד האחרונים קבלו אותם להגדה אחת) ופשיטו עור קרקפתו בתיו מעט יושיו, וכשהיה קטן נשכס. ור"י פדוכו. זמנת בשנת ג'א תתכ"ח.

יהודה, הוא יקודם בר אלעאי, חסיד גדול וראש המדברים בכל מקום, ואח"כ ספרי שהוא תורת כהנים. והיה ג'כ מתלמידי ר"ע המובהקים.

כנסת הגדולה. אנשי כנסת הגדולה נודעים לנו מאד, כמה בחזירתם את עטרת החורס ליושנה, וסקימו את עמודי תושבע"ש על מבונם—ראשיהם היתה בימי עזרא. והאחריתם שמעון סלדק. וגם דעת הו"ל ק"ך זקנים כיו צה. וראש על אודות אנשי כנסת הגדולה בספר מונט"ג. פי לא היו בארץ אחרת אף בהמשך העת.

מאשה—מאמר ג' סימן סו—ובתלמוד נקרא, מיהאשה, פהג יוחסין שהיה בזמן אחרונים בבית שני—וכתוב"ס כתב כי היה בחבורת אדמון וחנן, ואינו נראה, כי ממשנה (פאה סי"ב מ"ו) נראה שהיה אחר הלל ושמואל בימי בניו של הלל. ע' סדר חלק שני ערך מס.

מאיר, לפי האגדה הוא מוצע עירן השר של קיסר רומי, אשר שלחו להחריב יבוסלים, וכוא היה תלמיד מובהק לר"ע ב"י. ולמד ג"כ מה אחר הוא אלישע בן אבויה קודם שילא למינות. וכתם משנה הוא ר"מ. ולדעת חז"ל חז"ל חכמים, כל מקום שזכר את ר"מ הוא ר"מ, ונקרא בן מפני שלמד מאלישע בן אבויה שנקרא אחר. אשמו כדוריה, בת ר"ה ב"ת, היתה חקמה להלל מאד.

גתאי הארבל, היה אב בית דין, וקבל מיוכו בן יועזר ויוסי בן יוחנן בשנת תק"ס קי"ב לבנין הבית, והוא הקבלה בשל"ש"ס. — העיר ארבל (או ארבל) אשר נקרא שמו עליה, הוא ארבל בגליל העליון כנחלת גשתי, בין לשורי וטבריה. תשעה מיילים מלעג'א, וזכרת בהשמונאים א"ט ב ה"ל ויסעו וילכו דרך בגלגל ויחנו על מסלות אשר בארבל. וכיוספון לרומאים קדמוניות סידורים—1, 11, 12. ומזה בתלמוד בקעת ארבל, כהה ארבלות, ופיה בית ארבל הנוכח בסופע י"ד.

ב"ה ארבל (ר"ל הסופר, כי תרגום ספרי המלך (אבתר ג) לכלרי), מלש רומית Libellarium תלמיד ר' מאשה, בדור אחרון מבית שני. ובכל נוקם שקטוב בתלמוד ומדרשים נחום כתם הוא נחום המדי ולא נחום הלבלר— והיה כערך ג'א תשס"ח, לפי סדר הדורות.

בתן, הוא ר' נתן הבבלי. ואליו מיוחס ספר אבות דר' נתן. והוא נקרא ג"כ הלבלר, אב"ד בישיבתו של רשב"ג אביו של רבי, חבירו של ר"מ, והוא נקרא בתלמוד בשם יש אומר"ם וע"א טו שבעית לס (ב). וכל אבותיו היו ראשי גליות בכל, והוא עלה לארץ ישראל. הוא נסע בארצות רבות, והיה לו יד ברפואה (כנראה משבת קלח).

ספר יצירה. נחלק על פרקים, וכל פרק על משנה, כלול בקרבן סודות סיפורה, מכולם דרך הפילוסופיים עם הקבלה העיונית, ויש עליו באורים מגדולי הראשונים. אולם אחרים יתחזקו לאכ"כ"ס אב"ג, וזה על ספק רחוק מדעת אדם להאמין. אחרים לר"ע ב"י וגם זה לא יאמינו המבקרים החדשים. ולפי דעת החכם לונק נתחבר בשנת 800 למספר הנכון. וכבר דברו אודותיו הרבה חכמי זמננו. וכמוני מוחסו לאברהם אבינו!! —

סוקראטוס * מונח בכחרי כמה פעמים— נולד ה'ע לפי מספר פטרוג.
 הוא ג אלפיס רנ"ב * חניו היה הולנ סכלים, ושמו זאשראטיסקוס (Sophroniskus)
 ואמו מילדה' בימיו נחרבו המדברים (זאשריסטען), והעלם הזה חשקה נפשו
 בחכמה, ורוחו אותה לבוא בכוד הכריאה פנימה, שאז ראשית מעיני הידיעה מכת
 המדברים * אולם מיד כאשר עין רוחו ושכלו, לא מלאה בשעתם די להשיע נפשו
 הכוספת לחכמה אמיתית, ומופתיהם הבנוים על הקבו הכטעאה, העירו ספקות
 רבות בקרבן * היה נבון ופשוט בדעויו, וימחר לעזוב את בית מדרשם * וסחל
 לחקור בשכלו בעלמו * והכותבת (דיא אינשריפט) העומדת על היכל אפולו : למוד
 לחקור את עלמוקך (Gnodi seauton) עשה רושם חזק ונפלא בנפשו הבנויה ;
 והקדיש כל עתותיו לתורה ותעודה, והיתה ראשית מחקריו ע'ד תעודת האדם,
 ומגמתו עלי הכל הרג'— אז ראה ויהבונן הרמית בעלי הסאפיסטען, כי מוליכים
 את העם שולל, בחלקת דבריהם, ואזן את רוחו לקנא קנאת האמת לשרש מלכות
 העם דעותיהם, ושטותיהם הבנויות על אדני תאו, ולנטוע זרע אמת על חלמי לבם *
 כל ימיו הלך באדרת— ירוק. וגם מנעלים מנע מרגליו. — הוא דמה בנפשו להיות
 שלוח מאלהים, להורות לבני אדם איזה דרך ישכון אור האמת, ע"כ מהבקר עד
 הערב, הפש אחרי בני אדם ללמד דעת והכמה, ודרש בשומני ע'ד תעודת נפש
 האדם וחובותיה לכהת והאמונה. — למודיו הזכים והטהורים, היו כרעל כפי
 מתנגדיו, הסאפיסטען' וכסני האלילים, אשר היה הקשר חמין ביניהם. וקשרו
 קשר עם אנשי רשע להכאים ריה סוקראטוס נשיני ההמון, ויחששו עליו עלילות
 דברים, ויוליאו דנה כי הפיר דתי האלילים והוקי הממלכה. ועוד דברי בלע,
 ויאאוהו לפני השופטים, והמלשינים הטו את לבב השופטים. ורבו המהייבים,
 והליכותו אל בית הכלא. והוא הלך ברוח חמין, למשפטיו לא החתן, ככית
 הכלא הזה, הטיף לתלמידיו אחרי נועם, ע'ד הלמות הנפש בשפרדס מסגוף.
 ואחרי אשר ישב בכלא, הסקוהו כס התרעלה וימת בו, להרפת עיר אחון ולדראון
 פונס. — ימי חייו היו שבעים שנה, מלאים כעם ומכאובים, כי נוסף על שונאיו, היה
 נו גם אשה רעה, אשר המרה את רוחו. אבל הוא סבל כל יגונו ברוח חמין. (ויהר
 קורותיו, ראה בספערדאן העברי לר"י בער (בערלן ה' תקמו) ותרום נחת) —
 אולם למודיו וזכרו הטוב לא יסוף מפי בני אדם כל ימי עולם * —

ע ק י ב א בן יוסף, הגדול שנחמני דורו. לפי האגדה היה ממשפחת גרים,
 מבני בניו של סיכרא שר לבא של יבין מלך הלוד, ואיה לראש אחרי אשר נאסף
 ר"ג דיבנה. וכמעט כל תורה שבעל פה מידו היתה לנו, והי ק"ך שנה, ונשא
 לאשה בת כלבא שבע, והיה עמו בלער ובדוחק, הוא היה נושא כליו של בן
 כוזיבא— בר כוכבא— (כן כתב הרמב"ם). ונחום איש גס— 11 (ע"ש עיר ג' מ' 11
 בנחלת יהודה, דברי יומים ב' כה יח) היה מורכו כ"ב שנה. תלמידיו כמה כלם
 ממיסדי המשנה. ותקלר כיריעה מהכיל, את אשר ספרו עליו בעלי התלמוד מרוב
 חכמתו ונדקמו. ונהרג על קדוש השם בשנת ג'כ לחי"ב. ראה ביוחסין דף לד-ס-1
 שסאריך בתולדתו— נולד ג'א תש"ס, היה לראש תש"מ, נהרג תש"פ. —

ע בן — נזכר במאמר שלישי כיומן לה— הוא עין הקבאי, אשר העיו
 ללחום נגד הרבנים, בעלי התלמוד. והקיס את בת הקראים— מתנגדי תורה
 שבעל פה— על חלה בשנת 762 לערך. כי מחלקות יש במספר השנים אשר החל
 העם להשיב ולהקדיר שמו דתנו. ולא נוכל לדעה מספר השנים בלמנוס— הוא

יכנו התלמודים את חכמינו בתאר התלמידי חכמים, ג"כ ע"ד סג"ל רוב לתלמודיו
 גלה לאזהביו במערה, שמה בחושך האיר את עיניו בעמקי הפילוסופיה, אך
 הכל במעטפת הסוד (אונטער מיסטישען פארמען) תלמידיו ישבו לפניו כחזי—
 גורן—עגול (האלב רונדעס געביידע). גם הוא, חי חיי כעס ומכאובים, כי רבו
 אויביו ושונאיו, אשר לזו את נפשו לקחתו, וימה בכפן ומחוסר אוכל בשנת שמונים
 לימי חייו בכלל המוצן בני דורו, אשר לא היו מוכשרים וראוים להנות מזיו
 אור חכמתו, דמו כחמת, כי איש אלהים הוא, וטפלו עליו ספורי—ספר. כי
 היה לאל ידו לשלוט בכוחות הנריאה ולהטותם כחפלו, ותלמידיו הקימו לו
 מצבות לזכרה, ואת ביתו שמו לתקדש. הוא האמין בסוד גלגול—הנשמות
 (זעלענוואנדערונג) והחליט כי גם נפשו אשר בקרבו, היתה כבר שלש פעמים עליו
 ארצה בגופות אחרות * מימינו לא הכל צר מן החי. וכל מזונו היה זרעונים ומחו
 סגן, מלבד סוטים (באמען) אשר לא הכל דרך לתודו את העם חלק, לשני
 פניו בדרך—גלגול וצדק נסתרי. את הדרך הנגלה, אשר שמה דבר מדברי
 מוסר וחכמה המוצנים לכל איש, דרש באקולות, לפני טף וגשם * אולם את
 הנסתרי אך ליהידי כגולה, אחרי אשר נהגס ונרשע ככוכף הכסף, וכוא ישב בעת
 דרש לפני העם החפ וילן (פארבאנג), ולשעמים דבר ע"י מתורגם. התלמידים
 אשר קבלו עליהם הנסיונות לבוא ולשמוע לתלמודי המסתרים, נשבעו מראש, כי לא
 יגלו מדבריו לאיש. ואז למד אדם: הכמת—המספר (מאטמאטיק), הטבע,
 ואלכות. טת פלוסופיה, ויסוד תורתו בחכמת המוסר, הלא הם פתוים על
 ספרי תולדות הפילוסופיה.

פרקי דר"א הגרול, מאמר ג סימן סה-כונתו לפרקי דר"א אשר הוא בידיו,
 קובץ ממאמרים רבים ודרשות רבות על סדר גראשית. והחודר צעין חודרת ימלא
 מיד, כי לא ילא רובו ככולו מיד ר"א הגדול, כי יש שם הגדות מאוחרות, גם השפה
 אשר נכתבה בו, מאוחרת היא. וגם על אודותיו כבר דברו המבקרים החדשים,
 והפשיטו את אדרתו הקדומה ממנה.

צדוק. תלמיד אנטיגנוס, אשר ילא חן לשיטת רבו. ולפי דעת רבים על שמו
 נקראו הצדוקים. ואת תרניה לדעת מהות הצדוקים ראה ביסיפין לרומאים. ואולם
 דע כי לפי דעת החכמים החדשים, היתה כחת הצדוקים—אשר התנגדה לפרושים—
 קודם לדוק תלמיד אנטיגנוס. וראה מזה"ז שער יוד.

רבי הקדוש, הוא ר' יהודה הנשיא, מסדר המשנה. והוא בן ר"ג
 השני, ודור שביעי מהלל הנשיא, וקבלתו ה"מ מביני, והוא קצר גרית הפכה עם
 אנטיגנוס מלך רומי (ע"ד המלך הזה, מי היה יש מחלוקת בין החכם יאסט, וסג'
 ש"ר ל"ו שין כספרו ערך מלים) הוא השלים את סדר המשנה, ונעבור רוב קדושתו
 ועטותתו וקרא, הקדוש. לפי דעת הסוחרים היתה הפלגת סדור המשנה בשנת תתקע"א,
 תק"ל לשטרות, וק"ן לתורכן בבית, וכן הביא הבי"ע ש"ה. אך כראש"ד כספר קבלתו,
 כתב שחבור המשנה היה בשנת תתקמ"ח, ס"ק לשטרות וק"ך לתורכן בבית, וכן כתב
 ר' מנחם בן זרח בהקדמת ספרו לידע לדק, ודון יחזק האברבנאל. וע' בלמה דוד
 דף כ"א חלק ראשון.

רבנותיו. מאמר שלישי סימן לה-כונתו לנשלי התלמוד סת: איש והאמוראי.
 החכם גרעטן כספרו קורות סיפורים יאמר: כי פואר, רכ"ב נתחדש אתר חורבן

עק חפץ להשגה ולהיות ראש גלותא . אך משני שפצרי טועים היו נושרים מחוץ חיקו . והכירו בו ההכמים שמן פסול, לא נסמך לגאון . ולא נתקבל לראש גלותא . שחרש הזאת, השיחה אש קנאה בלבו, ויחל להסית את בני ישראל ולהדיחם מעל תורת הרבנים.— לפי דעת הקראים כבר נאנס מכל חכמי ישראל לראש גלותא . והנסיג נשיאתו, אך אחר כן חפצו לפסירו מגדולתו, ודברו עליו כרה לפני המלך והוכרח לרדת מגדולתו—עד כנס גדלה שנאחו על הרבנים יורה לנו למודי המחמר אשר הביא לנו הר' משה טאקו בספרו כתב-המים, שעקן אמר : מי יתן שיכיו כל חכמי ישראל בצענו, והיה נחתך בחרב, והיו מהים הם והוא.— הקראים האחרונים, אף שהחזיקו במעשה תורה עק, בכ"ז הכירו וכודו כי רבו טעותיו, ונטו מדבריו בכמה פירושים, ודיעם . והרזנס לדעת הכונה הקראים על נכון . יראה בספר לקוטי קדמוניות להכנס ר"ש פינסקר ז"ל . ובדברי הימים לבני ישראל להכנס גראשן בחלק תמישי בהערותיו 17—12 . ובספר קורות הקראים להכנס אב"ג נ"י וימלא הכל מבואר .

פ. י. ט. א. ר. י. ש. במחמר חמישי סימן נב—שמו בל"י Pythagoras פלוסוף מפורסם אלל חכמי ארץ יון הקדומים . נולד בעיר (סאמאס), ארצו היה כנען (קויפמאן) ושמו Mnesarchus . על אודות שנת הולדו, יש דעות מדעות שונות . וסעקרים, כי נולד בשנת 586 קודם מספר הסובג . והוא ג' אלפים קס"ד לבריאת עולם . ולפי זה חי הפילוסוף האלהי הזה בימי הנביאים ישיהו, מיכה . בעת אשר בית המקדש הראשון עמד על תלו.— בימי נעוריו למד בארץ מולדתו, וכאשר הגדיל השקם נפשו לחדור במסתרי כהני מזרים, אשר איתן מושבם היה בעיר נוף . כי ההכמה שררה בעת ההיא בארץ מזרים יותר מבשאר ארצות, הסכנים אשר עינם נרה לראות מסתריהם גלוים, לאיש אשר בקהלם לא תהד נפשו, הסתירו מהם ידיעתם, ולא אבו לפתוח לשניו אולרות חכמתם . וגם פקודת מלך מזרים שמו היה (Ambasis) אמבאזיס, אשר פקד עליהם לגלות את מסתרי חכמתם להכנס הזה, לא פעלה על קשיות עורף הכהנים, והוכרח לבוא לעיר טפענען . שמה לא העיזו הסכנים לסרב נגד פקודת המלך . אבל קוו, כי ע"י הנסיונות הקשות והכתינות הרבות, אשר הוכרח כל איש החפץ לבוא בסודם, לעשותם, ירף מהשוקתו העזם . (כי אחת מהנסיונות הוא, המלה, אשר מלו כשר ערלתו וכדומה) אלל רוח החכמה כאל בערה בעלמותיו, וסם נפשו חזק מנור, ועמד בכל הנסיונות. אז קבלוהו אל בתי מקדשם . וגלו לו סודות החמתיהם . ונשאר בארץ מזרים כ"ב שנה . וגם כתב—סחרטומים (הירילאגרישען) למד שם—וכל חכמת מזרים באה אל קרבנו . ואחר נסע לארץ פרס, כשדים, ולמד את חכמת—האשפים, מרב—מג (Obermagier) . וגם למד בארץ כנען אלל נביאי ישראל . ואחרי אשר אסף בהשגו ידיעות רבות מאמונות שונות, בא אל עיר מולדתו . וסקים ביה—מדרש . ולמד שם עם תלמידיו על דרך כהני מזרים, כי הליט למודיו במעטשות המשל (כימבאל) . ולמען לתת ללמודיו אדרת—קדש, אמר לתלמידיו: כי רוח האלהים שורה עליו, וקבל תורה מפי האליל אפולו (Apollo), והתפאר כי ככל באה לו מרות סגובא, את זאת עשה למען יאמינו העם בדברו אליהם, וישמעו לדברי מוסריו, הוא היה הראשון אשר סרב בחואר חכם (Sophos) באמרו כי בלתי ד' לבדו יחואר כשם חכם, אך לזה לכותו בשם יוד—החכמה (Philosophus) (ולדעתו, לכן

בית שני. אולם המלכות העתיקות אשר נמצאו בחיי האי קרים, אשר אחדים מהם ישמות מאד. קודם הרבה מהורבן הבית, וכחובים עליהם תואר רצו רצו. מורים בעלול. כי כבר השתמשו בהכנוי הכבוד הזה, מקדמת דנא. כי באמת מצינו תואר רצו על איש גדול, גם בכתבי קדשנו.

שמועון הלדיק. היה כה"ג, והוא אחרון לסופרים, ר"ל: לאנשי כנסת הגדולה, וראשון לבונה הלכות. ר"ל: תנאים. ולפי דעת סופרי קורות הדורות הראשונים כונה המשנה לשמעון הלדיק אשר היה בזמן אלכסנדר מוקדון, ואלכסנדר כדוהו והשתחוו לו—אולם בעל מונה"ז מביא ראיות חזקות ועלומות, שסיו שש שמעון בן חוניו. הראשון נקרא כפי יוסף הכהן לדיק, ולפינו הכתובה אלכסנדר והשני נקרא ג"כ בשם שמעון בן חוניו וביסן סביב למאה לטרות. והסגדל בין זמן שמעון ראשון לשש לערך מאה שנה, ובין עזרא, ראשון לכנסת הגדולה, ובין שמעון, סערך מאתיים שנה.

שמועיה. הוא היה ממשפחת גרים לפי דעת חז"ל. וקבל מיכודם בן טבאי ושמעון בן שטח. בשנת ג"א תשכ"ב ליצירה—והיא הקבלה הל"ב מסיני—ולפי דברי היוחסין לא האריך ימים על נשיאותו. אך ששה שנים עד תשכ"ח, ובעל זמח דוד כתב: ולא ידעתי מעין לו כל זה—והוא היה נשיא, וחכירו אבטליון אב"ד.

שמואי. קבל משמיעה ואבטליון בשנת תשכ"ח לחלף הרביעי. והיא הקבלה הל"ג. והאריך ימים מפני שנקרא, הזקן. והיה אב בית דין, בעל מחלוקת של הלל חכירו בג' מקומות. (שבת יד) ופיה תדרשו בית שמואי, חלקו תמיד עם ב"ה. וחכמי ישראל נמנו וקבעו הלכה כב"ה ולא כב"ש.

שמועון בן יוחאי, ג"כ מדתלמידיו ר"ע, ולפי האגדה ישב י"ב שנים במערה, הוא ובנו ר"א, והוא סתם ר"ש הנזכר במשנה, ור"ש בן יאיר הוא חתנו (לפי דעת אחרים חמיו), ויחסו אליו ספר הוזהר: והיוחסין כתב. ספר הוזהר כנו על שמו, אף על פי שהוא לא עשהו, כיון שתלמידיו ובנו ותלמידיו עשוהו וכו' ונתגלה זה הספר אחר הרמב"ן, ואף הרא"ש לא ראהו עכ"ל. וכבר ידוע דברי הגאון רי"ע ז"ל על אודותיו.

שמועון בן עזי. תלמיד חכר לר"ע ב"י. וחכמי ישראל חולקים עליו אם נשאה אשה או לא. כי הוא אמר חשקה נפשי בתורה, יתקיים עולמו באחר, והוא היה מד' שנכסו בפרדס ההקיריה, ומת רק בשנים (הגיגה טו).

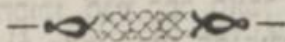
שמועון בן שמוח. קבל מר"ב בש' ומנחאי. והיא הקבלה הל"ד שנת תרכ"א ליצירה. הוא היה גיסו של ינאי המלך אשר הרג את החכמים. וברח ממנו לאלכסנדריה, ועש"י בקשת אחותו, אשת המלך, הורסה לבוא. והוא היה נשיא. וחכירו של ר"י ב"ט האב בית דין.

שמואל. מאמר ג סימן סה—הוא שמואל חכירו של רב. והיה כהן. והיה חכם גדול, וכפרט בתכונה, ורפואה, והיה רופא של רבינו הקדוש. ורבי ר"ש לסתרו ולא עלתה בידו, כי נאמר עליו: ה כ כ ס יתקרי ר ב י לא יתקרי. הוא כרת ברית עם חכמי אומות העולם ע"ה, עם אב"ט וקראו חכירו. והיה אהוב אלל שבור הראשון מלך פרס. והלכה כמותו בדינים בכל מקום שהולק עם

רב—ולמד חלל רבינו הקדוש . חי בערך התקע"ט או הק"ל לשטרות .
 שאול . הוא בן ענן הקראי . (עיין ערכו) ואחריו אשר מת אביו . הוא
 הוא ראש בעלי-המקרא . ולימינו עמדו תלמידי אביו, הלא המה ר' אחא, ר'
 מוחא ור' אביגדור—וידוע הלגת הראב"ע על האב ובנו, כלה ע"ן וילך ירד
 ש' אול לא יעלה, —

ה'למוד. מאמרי הלמוד בבלי-ועששים מתלמוד ירושלמי-משפוחים לרוב
 בספר הכוזרי . הן בהלכה הן בהגדה. והכוזרי לא סמן באיזה מכתבא או פרק
 נמצא המאמר הזה (על סימני הדפים לא נחפלא, כי החלקות התלמוד למנין הדפים
 דבר מאוחר הוא מאד ע' שס הגדולים מערכת ספרים ערך גמרא) כי סמך א"ע
 על הקורא היודע, כי ימצאם בעצמו, וכן נהגו כל הקדמונים, כאשר הביאו מאמר
 לא ידעו איזה מקום כבודו. וראה בהמפתחות הנספחות למאור עינים דפוס ווילנא
 מההבס רד"ק.—התלמוד בכללו יכלול בקרבן ששה סדרים, זרעים, מועד, נשים,
 גזיקין, קדשים טהרות. וסמך זמ"ן נק"ט. והמסכתות האלו כ"ס, הן
 ששים וששים, וסמך ס"ב. כל פרקי הש"ס המה חמש מאות. וסמך ס"ר.—

ח"ג"ך. בספר הכוזרי מובאים פסוקים רבים, מחורה גביאים, כתובים,
 או אפשר לפורטס כי רבים הם. והמחבובן ימצא לפעמים באורים והערות רבות
 בדבריו המפוזרים אור על הכתובים.—דרכו בקודש, כאשר יביא הפסוק לא יסמן
 באיזה ספר ובאיזה פרשה, כדרך כל הקדמונים.—גם הכתובים אשר הוא מביא,
 אינם לפעמים כראוי, ונלקים בהסדר וביתור. ואולי הוא משגגת המעתיק, או
 המדפס כראשון. כאשר נקראו כזה בכל ספרי הקדמונים, כי גם הכתובים המובאים
 בתלמוד ומדרכים, ג"כ אינם ככונן.—

[Faint, mostly illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

אלה תולדות

רבנו יהודה בן שמואל הלוי ז"ל.

א

שימת עין על מצב העת אשר בה נולד זהו רי"ה.

ארץ ספרד היתה הרת החכמה והשיר בימי—הבינים, כי הכלפוס מושלי הערביאים, אשר היו אדוני הארץ בעת הזאת, הפיחו רוח אהבה לכל דבר תבונה, בתתם יקר וגדולה לדורשי דעת, ולהאנשים אשר הצמינו בשיר או חכמה, נתנו מהלכים בהיכלי מלך, וגם פקודות גבוהות כהנהגת המדינה, נסרו כידיהם.—הספרות הערבית הרחיבה גבוליה, בכל ענפי המדע, ותיף בגדלה בשיר ומליצה. ארץ ספרד גדלה שעשועיה, בעת אשר בשאר הארצות, קוץ ודרדר צמחו על תלמי שפתם, כי יושביהן נמו שנת עולם, ורוחם לא התעוררה לידועה.—ביותר התאמצו והשתדלו הערביאים להרחיב את גבול השיר והמליצה, כי מוכנים לזה ביתר שאת וביתר עז מצד תולדתם וטבעם, וכל איש אשר עלה על במתי השירה, נחל יקר וכבוד, כגבור בקרב, אשר נצח וגבר על אויביו.—מהכליף היושב על כסא המלוכה, עד השומר בעיר קטנה, כולם, חשבו לגאון ולתפארת, לרכוש להם בין אוהביהם ומיודעיהם בעלי חכמה ושיר. לכן עלתה הודיעה והחכמה לרום מצבה; ודורשיה נתעלו כמעלות אשר עלו.—

ב

הרוח הזה אשר נחה על הערביאים אדוני הארץ, נפה נשמת חיים באפי היהודים אשר הסתופפו תחת צלם. נפש העברו התעוררה מתרדמתה, ותפקחנה עיני שכלם, להתחרות עם הערבי. אלה החזיקו

במעוז החכמה, אלה במשוז השיר, ויקנו להם שם עולם בשפת וספרות הערבית. ויכתבו בה, בשפה ברורה, ובעט סופר מהיר, דברים נשגבים ונעלים, שירים ומליצות רמות, עד אשר עלו על אחיהם הערבים בהגיונם ובמהלך רוחם בהשפה ההיא. — כאשר גדלה תשוקתם להלשון המושלת, כן לא עוממה אהבתם לשפת ארץ כולדת אבותם, כי רוח ההשתלמות נחה גם על העברית. והידיעות הרבות והעצומות, אשר רכשו מהערבית, חזרו ונסעו על אדמת—העברית, כי חדשו כנשר בעורי שפת קדשנו, בהביאם אליה רעיונות חדשות, ויענדו עמרות לראשה את דרכי ומשקל השיר הערבי, אשר עד עתה לא בא זכרונו בספרותה. ¹ והחרוז התערה כאורה רענן בחצרות השיר העברי. —

ג

מצננם המוסרי והמדעי, פעל פעולה עזה על מעמדם החמרי, כי ידיעתם נתנה להם מהלכים בחצרות ומירות מלכים ורוזני ארץ, ועי'ז חיו מעט כמנוחה וכבוד, ומלבד אלה גם הכליפים בעצמם הקלו את עולם מעל שכמם, כי לא נתנו להאי—סבלנות מקום להרע לבעלי דתות אחרות. — יהודי ספרד חיו לפאר ולתהלה כפי אחיהם, הדרים במדינות אחרות, אשר עמדו בעת ההיא בשפל המדרגה, במעמדם החמרי והרוחני, וארץ ספרד ירשה את גדולת ארץ בבל, וקורדבו הספרדית פרחת כמו פומפדיתא הבבלית, ורמון ספרד כעיר סורא. ² ובשנת 1040 אשר נפלה נפלה בבל, כי אספו חכמיה ודורשי התורה והחכמה. שריה—ראשי גליות—וגאונים, הורד לארץ נצחם, דא עצרה עוד כח לעצור, ומסרה את שבט כמשלת התורה והחכמה לספרד, אשר חיתה הלוך וגדול בימים ההם. כי היהודים הצטינו והשתלמו בכל ענפי וסעיפי החכמה, פירושופיה, שיר, חכמת תכונה, המספר, הלשון הטבע, הרפואה. ובכל אלה החזיקו במעוז

¹ דוגם בן לברט אשר חי במאה העשירית (נולד 920, מת 980) היה כראשון אשר סלליה להעמיד את זואר העברית כהרוזים (Veremass). ורבים זעקו חמם על הסדשות האלס כגבול מישראל, כי כזה ישחיתו את יופי סלסון וסמלינס ורגלי סלסון לנחושתיס סוגשו, ורנ סהשרס בין העברית להערבית, אשר היא שפס מדוברת. ואין מספר לאולר מליס. אולם העברית עתה כמלות ודלס כמנטאליס, לכן ילאנו רבים כמלינתס חין לגבול וססחיתו עי' סהרוזיס את נועס סלסון. ² ראלס כד כרי כחולדות רס'ע לספר סאצנות וסדעות. ויתר סדכמיס עי'ד מלכ סיכודיס כספרד, ראלס לכלאס כמלחרי סולדות כסחרים.

התלמוד, ובכל כחם ואונם דרשו בחכמת תורה שבעל פה. ולא סוד
ממנה ימין או שמאל. — ובצדק נוכל לאמר: כי מהתחלת המאה
העשירית היתה ספרד מקום החכמה, ממלכה חפשיה לרעיון ומחשבה.
ומען השירה והמליצה.

ד

הפילוסופיה היונית פרשה מוסות כנפיה גם על כאמיני מחמד.
והסופרים הערכים העתיקו לשפתם חכמת יונית. וביותר שמו עין
פקוחה על שמת אריסטוטלוס. למודיו הנשגבים והנעלים באו אל קרבם
ויתערבו עם יסודי אמונותיהם. ויגעו בלאט בכנף מעיל הקוראן.
והחכמים יגעו והתאמצו לקרוב בזדוע עוז שבלם את הפילוסופיה אל
ספרי דתם, והרבו לכתוב ספרים וחבורים רבים. — גם בני ישראל הלכו
בעקבות חכמי הישמעאלים, וגם המה שתחו אזניהם אל תורת היוני הזה,
ויספחוה אל בית יעקב, וחתרו בכל עוזם ואונם לעשות פשר שלום בין
האמונה והפילוסופיה, וחברו וכתבו ספרים רבים בערכיה, ועברית לחזק
עמודי הדת לבל ירפון עמודיה זיתפלצון מתנועת הפילוסופיה. — ומאלה
נפצה הספרות לחקירת הדת (*Religionsphilosophische Literatur*)
לבני ישראל.

ה

בעת הזאת, ובזמן כזה, יצא עליו תבל גור אריה, יהודה הלה, הטבע
הנדיבה נתנה לו מנה אחת אפים, ותעניקתו מכל טוב ארץ ספרד, ספרי
עץ הדעת, ומפרחי חמד השיר והמליצה. הוא נעלה על כל בני דורו
במיטב השירה: אין ערוך להגיון לבו והשתפכות נפשו, שפתו קצרה
וברורה, ושיריו מסולאים טפז. הוא ראה ויתבונן כי הפילוסופיה צרה
עינה באחותה הבכירה האמונה, אף כי למראה עינים תשרת את התורה,
ואפים ארץ תשתחוה לה, אבל במסתרים תכאיב את לבבה. ותמרי את
רוחה, כי תעשה פרעות בחזקותיה, ויקנא קנאת הדת, וכתב את ספרו
המפואר ה *כו ז ר י*, שמה הוכיח אמתת התורה הכתובה, וכל מצותיה
וחוקותיה הנחלים בה. ויסד אמתת התורה בלעדי עזר הפילוסופיה,
וגרשה מהסתפח בנחלת תרת. ¹ גם בשיריו הוקרים והנשגבים, לא

¹ ז"ל באתר משריו דיוואן (כוללם חכמה מקיצי נדמים. דף מה ע"כ)

חדל מלשורר ע"ד יקרת האמונה, וכי איגנה צריכה לעזרת הפילוסופיה.
 הספר הזה כצא חן ושכל טוב בעיני בני דורו, ובערך כ"ו שנה אחרי צאתו
 כידו מחברו יעתק ע"י החכם ר"י אבן תבון לשפת עברי. וכה גדל יקרו
 עד שאחד מגדולי ישראל (הביאו בעל קול יהודה) אמר: שדברי הרמב"ם
 קרובים אל האמת. דברי רלב"ג כולם שקר. ודברי ר"ה כולם אמת.
 ממכתבי התנגדות נגדו, לא נדע, אך כפי הנזכר בכ"י כוזרי הערבי
 כתב נגד ספר הכוזרי: בן אבבאס, בן יהודה אבאס, בשפת ערבי,
 וכנה את כתבו התנגדות בשם כתאב אלנקק ואלאבראם: והוראתו
 בעברי ספר התנגדות ומבטל ספר הכוזרי (איין בוך דער וויעדערלעגונג
 אונד פער אייטלונג) —

שנת הולדתו דימי נעוריו.
 ר' יהודה בן שמואל הלוי מספרד נולד בקסטיליא הישנה. בשנת
 1105 למספר הנהוג, הוא ד' אלפים תתס"ו. ליצירה ולפעמים נקרא
 על שם מולדתו קאסטיליען. אשר היתה בעת היותה תחת ממשלת

ולא תשיחך חכמה יומת .
 אשר אין לה פרי כי אם פרחים וכו' .
 שמו דברי נבונים נכוסים .
 נבויס עני יסוד תכו וטוחים .
 והשוכ לך כלם רוקס ונעור .
 ופס מלא ברוב שיגים וסיחים .
 ולמה זה חנקש לי ארחות .
 עקלקלות, והעוזב אם ארחים .
 ר' ח"ק שר"ה נולד בחרן קאסטיליען אשר החלק סוס מחרן ספרד היה או תחת
 יד סגוריס, ככ"ז לא נסדרו היסודים מכל ארץ ספרד בעת היותו, בכל דבר,
 והערביאים שפכו רוחם גם על החלק מספרד אשר לא יתכן תחת רשותם .
 ע"ד שנת הולדתו יס ספרד דעות בין החכמים. לדעת אחדים בשנת 1080 ולפי
 דעת אחרים 1085 או 1086 . וכוה שנת תתמ"א—או תתמו, או תתמו .
 ורג"כ אמר שאולי נולד תתמ"ס . הולס החכם רמ"ז בספרו האשכנזי (דיא רעליגינעזע
 פאעזיע דער יודען אין שפאניען זייטע 287) ססכים לדעת ש"ד בדרס חמד חלק
 שביעי עמוד 267 שולד בשנת 1105 . וכוה תתס"ו לאלף החמישי . ומאד יפלא
 בעיני מה נעשה עם סגודע שקוה למד אצל ר"י אלפס וכתב סקנים על מלכותו .
 ור"י אלפסי מת לפי דברי למה דוד, וכפי אשר נמלא על סולנה ביום שנת אחד

הנוצרים, לכן התם את שמו בראשי תבות שיר אחר, בא מאדום. הוא
למד חכמת התלמוד באלוסינא (Lucena) אצל רבנו יצחק אלפסי.
ואחרי אשר נאסף מורהו אל עמיו קונן עליו קינה באור שיר, המתחלת
כתבו בעץ ברזל עלי שמיר וכו'. מימי נעוריו לא נדע מאומה. אולם כלי
ספק נתגדר בנעוריו על ברכי התורה ותחכמה, ואבותיו היו מכובדים
ועשירים, אשר היו לאר יריהם לגדלו, כי כפי אשר נראה מהשתלמות
נפשו ורוחו, אי אפשר שלא גודל וחנך על ברכי הורים טובים, אשר
התאמצו לשעת בקרבו זרע ונטעי חכמה ודעת.
ואולי היה ממשפחת השר ונשיא בישראל שמואל הלוי, הנקרא ר' שמואל
הנגיד. אשר היה יועץ בחצר האבוש אבן מוקסאן ברמון—ספר
(גראנדא). וגדול מאד ליהודים בתורה ובחכמה ובחכמת השיר.—רוח
השיר החל לפעמו עוד באביב ימיו. וכימי עלומיו, חבר שירים גבוהים
להפליא. ומשך עליו עין משוררי בני דורו, כי העלוהו עד שמים שיאו
בשיר ומליצה. החכם והמשורר הנפלא ר"מ ב"ע, חבר לכבודו שיר
תהלה. החכם אלחריזי, פזר לו המון תהלות בספרו תחכמוני. עד אשר
אין מלה בפינו להגיד שבהו.—בימי העמידה התעסק ביחוד בחכמת
הדת. והתפרנס ממלאכת הרפואה בעיר תולדה, הוא נקרא מלבד
שמו העברי רי"ה, עוד בשם ערבי אבו ל—ה סן. כי כן היה דרך
חכמי הספרדים להיות להם שם קודש לבד ושם חול לבד, וראה תולדות
הבדרשי להחכם ר"י ווייסע נ"י בבחינת עולם אשר הוצאתי, ווארשא תרכ"ד.

אהבתו העזה להארץ הקדושה, ונסיעתה אליה.

אף כי גלה כבוד מישראל, וארצו החמודה בידו זרים—
בכל זאת לא נכבה אש אהבתה מלבו הסהור. ורוח הלוי ונפשו
השתוקקה לנשק את עפרה. כי רוח-הלאומי-הישראלי חי בקרבו.

עשר לירח אייר בעייר אלוסינא שנת ד אלפים תתס"ג, ולפי זה מת רי"ה קודם
לידת רמ"ס? — אולם אם נאמר שגולה בשנת תתמ"א, אז כיה רי"ס בשנת
מיתת רי"ה בן כ"ב שנה.—ולמד חללו בימי נעוריו, וחין אחי כעת ספר כרם
חמד לעין שם דברי שי"ר. והחכם רי"ף נספרו שם עקד לספרו עכרים
(Bibliotheca Judaica) הסכים שגולה בערך 1100. ואולי מיתת רי"ה אינו
כמו שכתוב בספר למת דוד ויוחסין. אולם מה שכתב יוחסין ברי"ה כלוי מת בשנת
תתקל"ה, זה טעות גמור, וכבר סעיר על זה רג"כ בהקדמתו להספרים.

וכח השיר והמליצה אשר השכינה הטבע בנפשו. הגדיל עוד את הלהב
הבוהק בקרבו כאש יוקדת, והעיר את רוחו העדינה להסתופף בצל עיר
הקודש, מקום אשר אחיו הלויים שררו לאלוה-הכבוד ולחסות
בתוכי ירושלים, מקום חזו חזי יה, חזיונם. והנביאים נבאו מליצות
רמות ונשגבות. התשוקה הגמרצה הזאת הולידה שירים רמים, ונשגבים,
הלא הם כתובים בספר הדיוואן, ובשנת חמישים לימי חייו לפי סדר הדורות,
ולפי דעת אחרים בשנת 1141, עשה דרכו בקודש ירושלימה. לא הש
להסכנה העצומה אשר רחפה בימים האלה ולא נתן און קשבת לדברי
מכיריו אשר הוכיחו לו במו פיהם ועטם (ראה הדיוון הנדפס ע"י חברת
מקוצי נרדמים דף מא ובכוזרי חתימת הספר), ונפרד מאוהביו ומשפחתו
לתוגיון לבכם ולכבו—ויעבור דרך קרדובא, גראנדא, אלכסנדריא קאהירא
ודמיאטא, צור דמשק, ועל כל כדרך כף רגלו נתכבד מאוד, כי יצא שמו
ותפארתו בכל הארץ.

ח

עת האסף אל עמיו. ואיה מקום כבוד מנוחתו ?

אם תשוקתו העזה לראות את העיר הקדושה, להסתופף בחצרות רי
ובהר קדשו, נמלאה, לא נדע על ברור. לפי דעת שה"ק וסרר הדורות :
הגיע אל שערי ירושלים ואז לבבו המהורה והעדינה מתעוררה מרגשות
שונות. מעצב ויגון, ורגשי קדש. ובנפש מרה קרע את בגדיו והלך
בקרסוליו על הארץ; למלאות דברי המשורר האלהי: כי רצו עבדיך את
אבניה, ואת עפרה יהוננו. ונפשו התעטפה ברוח קינה. ויחבר אז מעמקי
לבבו את קינתו הנודעת, ציון הלא תשאלו וישמעאל אחד לבש קנאה
על רוב התלהבתו ודכקותו. וירכב עליו בסוסו, וירמסו וידקרוהו
בחניתו אשר עורר עליו, וימת. ונפשו הגבוהה עלתה לאלהים למעון שירת
עולמים— אולם החכם שד"ל ועמו החכם רימ"ז ז"ע, הוחמיס את הספור
הזה בחותם האגדה (Sage) יען כי בכל שירי הדיוואן, אשר נמצאים שם
שירים רבים מדבר נסיעתו, בכל מקום דרכה רגלו. לא נמצא
אף שיר אחד אשר שר בבואו לנבול ישראל, לכן יאמרו: כי בלי ספק
מה בדרך נסיעתו מסצרים לארץ ישראל, עוד בחול, שנת מיתתו לפי
דעת אחרים 1142. ולפי אחרים סביב לשנת 1150. אהו נאספה בת
השיר, כי לא קב עוד במשוררים כמותו, אשר ידע רוח השיר
פנים אל פנים.—

ר' יהודה הלוי ור' אברהם אבן עזרא ז"ל.

סופרי קדוה—הדורות כתבו: שר"ה והראב"ע היו בני משפחה אחת. וז"ל היוחסין (כדפוס קאניגסברג דף קכ"א ע"א), ר"י הלוי וראב"ע בני שתי אחיות¹. וכן הביא בשמו הרב בעל צמח דוד (דפוס ווארשא תר"ט, הוא דף כו ע"ב) ואחריהם נמשך בעל סדר הדורות וחיבא הדעה הזאת בשם² יש אומרים (דפוס זענסבורג, דף קכ"ג ע"א)—אולם המבקרים האחרונים החליטו: שלדברים האלה אין יסוד, ואין להם על מה שיסמכו, והביאו ראיות המתנגדות, לקרבת שאר בשר, בין ר"ה והראב"ע והראיה היותר נצחת נגד הדעת הזאת, היא, כי הראב"ע מביא את ר"ה בפרשה יתרו כפסוק אנכי: שאלני יהודה הלוי מנוחתו כבוד, ולא כתב בן דודתי, או ש"כ, כדרך הראשונים לדקדק מאד בהבאת דברי קרוביהם.³ וראה דברי החכם שר"ל בהקדמתו לספר בתולת בת יהודה (פראג 1846).—אולם הרב החכם בעל מאור עינים בפמ"ב הביא שר"ה היה חמיו של הראב"ע. וז"ל, ר"י היה ברורו של הראב"ע, גם לפי המדובר עליהם היה חמיו⁴ (דפוס ווילנא תרכ"ו הוצאת קאססעל צד שני), וכן כתב דון יצחק האברבנאל בדברים ברורים. וז"ל, ואמה לדברי הראב"ע, וכצד אחר לדברי ר"ה חותנו בעל ספר הכוזרי וכו' הנך רואה ששני החכמים התן והותן מסכימים בזה, לא ידעתי מי קבלו ממי, אם הראב"ע מר"ה, או קבל הוא מראב"ע התנו, כי שתיהם היו בוסן אחד. (אברבנאל ס' במדבר פ' כי תשא, דפוס ווארשא תרכ"ב דף כ' ע"א) גם הצמח דוד, מביא הדעה הזאת (שם שם) —

¹ סרס החכם ר"ג ברעכער בהקדמתו לכוזרי (פראג תקל"ח עמוד ו) ערכב ורכיב את שני הדעות יחד, וסביא דברי סדר הדורות בטעות, ז"ל: ובעל סדר הדורות כמכ, ויש אומרים שסיה חמיו של הראב"ע, וסיו בני שתי אחיות עכ"ל. ונראה ס"ד בסר"ד בין שני הדעות, כראשונה שסיה חמיו, סביא כשם סרס בעל מ"ע, וסביא בני שתי אחיות, כשם יוחסין². גם החכם גרעטק, אשר כשקפס הראשונה, נראה מדבריו כשפרו חלק שני, שגם סוף מסכים שר"ה סיה קרוב ומודע לראב"ע, הזר ונאר כמכסנו לידיד נעורי ר"ה י', כן מוכי ורכי כנאון ר' בני חיות ז"ל, שהדבר כשק. ראה סכרמל שנה שסיה עלס סו, זל קא, כערס ג.

ובעל סדר הדורות (דף קכט ע"א) הגדיל, כי הביא לנו כל המאורע,
איך נתגלגל הדבר עפ"י דרך פלא, שנשא הראב"ע את בת רי"ה לאשה.
וטפני שהספור מצד עצמו יפת הוא אף נעים, לכן העתקנו פה את כל
האמור שם, אך בתקון הלשון. — ד' בך את יהודה הלוי בכל, בעושר
ובנכסים, אולם בנפ לא היה לו, אך בת יחידה יפיפה, יפת תאר ויפת
מראה. וכאשר הגדילה והגיעה עתה עת דורים. ואביה היה אז זקן
בא בימים, הפצירה אשת רי"ה בבעלה למהר לתתה לאיש, מרש גטה
שמשו לערוב, למען יזכה לראות אלוף נעורי בתה, בעוד בחיים חיתו.
הלוי לא נתן און קשבת לבקשת אשת חקו. לכן הפצירה בו מאד,
ותאלצהו בדברים רבים. ויהי כאשר הציקתהו, ותקצר נפשו בעמל
דבריה, וכעס, וכאשר בא לכלל כעס, בא לכלל שבועה, ונשבע באפו,
להשיאה ליהודי ראשון אשר יבוא לפניו. ויהי כבקר ויקר מקרה טהור,
כי ראב"ע - לרגלו נסיעותיו ונדודיו הרבות-בא לבית רי"ה לבוש בלוי
סחבות, כאחד מאביוני אדכ. ויהי כראות אשת הלוי, את העני
המדוכא הזה, ותתחלהל מאד ונפלו פניה, כי בא זכרון שבועת אישה
לפניה, וידעה בנפשה, כי הוא אחרי דברו לא ישנה, אף כי שבועת
האלהים לא יחלל, לכן נכנסה עמו בדברים לחקור על שמו, מלאכתו
ומעשהו. ואם יש בו ריה תורה. אבל הראב"ע התנכה, והעלים מטנה
מעמדו ומצבו. ותלך האשה כמר רותה לבית מדרש בעלה, לבקש
מלפניו ולהתחנן לו להפר שבועתו, ולבקש פתח הרטה. ויאמר לה
אישה! שבועתי לא אפיר, אך בכל זאת כל תפתרי, יונתי חמתי! כי
אשימה עיני עליו, ואלמדהו דעת ויראת שדי, ואקוה כי תורת ד' תכנס
בקרבו. ואולי עוד יגדל, ושמו יהיה נודע בשערי התורה והחכמה. —
ויקה הלוי את ראב"ע תחת צל כנפיו. וידבר אתו רכות, ויעיר את אונו
לשמוע בלמודים, והוא עשה בערמה, והתחיל לפתח את אונו לתורת
מורהו הלוי, והתמיד מאד בלמודו, להראות, כמו תורת הלוי עשה פרי
ונכנסה בתוך מעיו. ויהי היום, ויתאחר רי"ה בבית מדרשו עד הלילה,
ולא בא אל ביתו, כי עמל מאד על חבור בית רי"ש, בפזמון אדון
חסדיך — והוא בתפלת הספרדים לפורים, וראה להלאה סמן י — ולא
עלתה בידו. וישלא הדבר בעיני רעיתו, ותמהר לבוא אליו, ותפצר בו
ללכת אל נוחו. — וראב"ע הרחיב בנפשו עוז לשאול את פי חוקן, מדוע
אחרת עד כה? ויהתל בו הלוי, כי לא היה נחשב בעיניו להודיעהו הסבה
הנכונה, אשר מנעתהו לבוא לביתו כיום יום, אולם הראב"ע שנה ושלש

צד—20-21, והכרמל שנה ששית עלה סו: צד קב—הוצא לנו מכל
 אלה, שר"ה והראב"ע לא היו מקורבים בקרבת ש"ב, ולא התחתנו
 יחדיו—וכאשר רחקו ר"ה והראב"ע איש מעל אחיו מקרבת ב"ש, כן
 נפרדו ברוח, כי כרחוק צפון מים, כן רחוקה הקירת ותכונת הלוי
 מראב"ע. ויש לאל ידינו להראות בזה ראיות ארוכות. אך לאהבת הקצור,
 נדבר פה על הפרדת דעותיהם במלים מועטים.—ר"ה אף כי מלא כרשו
 במעדני הפלוסופיה, לא נתן אף מדרך כף רגל להחקירה לדרך על
 במתי התורה, והרחיקה מאל אהלי הדת והאמונה. ושפתיו ברור מללו
 בספרו הכוזרי: כי האמונה והתורה מספיקות להאדם לאשרתו בזה
 ובבא. והחקירה אך למחסור. אולם בא רעהו ראב"ע והקרו, הוא לא כן
 ידמה, הוא קרב את הידיעה אל האמונה והתורה, והשתדל לעשות
 שלום בין ס' רומ"ס.—הלוי לא הרהיב בנפשו עוז לעבור ברוח בקורת
 על כתבי קדשנו, אבל הראב"ע רוח החקירה החפשית נוססה בו, וגלה
 טפה וכסה טפחיים במקומות רבות, והמשכיל ידלה פניני דעותיו—למשל,
 רמזותיו על הפסוק, והכנעני או בארץ. דבריו ע"ד חלק ב' מנבואת ישעיהו.
 וראה מונה"ז שער חקר אבות.—קבלת חז"ל היא כעמוד ברזל בעיני
 ר"ה, וגם במקום אשר היא נוטה מדרך הפשט, מתאמץ ר"ה להראות
 כי דברי חז"ל המה העיקרים, ואין לנטות מדבריהם ימין או שמאל, אף
 כחוט השערה, והוא (הראב"ע) לא כן ידמה, ולכבו לא כן יחשוב, כי
 לפעמים הרשה א"ע לנטות מקבלת חז"ל בבאורי המקרא, ואף שבגוף
 הקבלה (טראדיציאן) נאמן הוא, ונלחם במלחמת חנופה, נגד המעררים
 בגדה.—את כת הקראים הכו שני החכמים האלה חרס, כמו פיהם, בעט

סאזח הראנע על זז :

אחי יסודס! טוב שכב כי אל מאן לתמי לכלוך עמך
 עד אעשה נים ומטעמים אכל ולא אטעס כמו טעמך
 נעכ אני עלי מוטך אך זאח טעכ אשר לא אקחס ממך .

המסבוגן בעין חודרת נמכתס הזס יוכח לדעת, כי כיו אך אוכזים
 נאמנים. ולו סיס רי"ס חוסנו, אז אין מדרך סכנוד לדכר אחו כסגנון לשון
 בלח. וכפרט כי לפי דעת חז"ל מחויב סאיש לתת ככוד לחוטמו, כמו אל אחיו.
 גם זאח ילמדנו לדעת המכתס הזס, כי דעות סראב"ע נפרדו מדעות ר"ה.
 וסס מרמו סראב"ע אל ספרוד סמחשכות: כדכרו סאן לפמי לכלוך עמך: .
 ובזאח, אכל, ולא אטעס כמו טעמך. וכמשכיל ימין .

לשונם. אולם בכ"ז הבדל רב ביניהם. הראב"ע נוטה לפעמים בהסתר
לפרושי הקראים בתנ"ך, אולם רי"ה עומד חזק כצור, ולא יתן לפרושיהם
אף סדרך כף רגל בכתבי קדשנו. — כאשר נעלה ראב"ע על רי"ה ברוח
החקירה, כן עלה הלוי עליו במצרף האמונה, כי הראב"ע נמשך אחרי
דעת ² הוברי-שמים (אשזאלאגיע), והאמין כי כוכבי השמים במסלותם
פועלים על תעודת בני אדם, אולם רי"ה כחש בה, ופנה עורף להחבטה
הדמיונית הזאת, כאשר רואים אנחנו בספרו הכוזרי, איך הכה חרם בשוש
לשוננו, כל מאמיניה ומתזיקים בכריתה. —

ברוח השיר והמליצה עלה הלוי על הראב"ע עשר מעלות, הלוי
יעוף בכרוב דמיונו למיעון השירה ובין שדיה ילין (סימן ה), אבל הראב"ע
כמעט נשאו הרוח על הררי השיר, כחו יעזבהו וירד מטה, וכת שירתו
על עפר נחת ². כי כל כחו של הראב"ע אך במכתמים (עפיגראמע), ולא
בשירים רחבים וארוכים. — והתודר בחדרי חכמת-הנפש, ימצא השנוי הזה
ביסוד תבונותיהם; כי גודע לכל המעמיקים, כי האיש אשר תבונתו
עמוקה וחודרת, ושכלו חזק ובריא, אז שירתו לא תגביה עוף, כי
השכל והתבונה אוסרים את המדמה באזיקים, לבלתי ישרך דרכו. —

אולם כאשר נפרדו רי"ה והראב"ע איש מעל רעהו מקרבת בשר
ורוח, כן נתאחדו והתלכדו הלבבות בקשר אהבה אמיץ וחזק,
והשתעשעו תמיד כרעים אהובים בחקירה. ופרוד רעותיהם לא פעל
מאומה על לבותיהם המהורים. עד כמה גדלה אהבתם ונצמדו לבבותיהם.
יורה למדי, המכתם הנפלא אשר כתב הראב"ע לר"י אחרי מותו.
והנאהבים והנעימים בחייהם, גם במותם לא נפרדו. והדבר הזה הוא
לפלא. איך נתחברו שני אנשים כאלה, אשר רוח הקירותיהם שונה
סוד! —

¹ כבר מלתי אמורס במקום אחר, בדברי ע"ד הראב"ע: כי השקפותיו נסודות
סגורים וסתנו (קאסמישע אידעען) היו נלתי חששות, אך השקפותיו סדסיות
(רעליגיאזע אידעען) נטויות על אדני החקירה החששית, וכוס נפלא הראב"ע מחכמי
כני דורו, כי סגס סתירו א"ע יותר נשקפות סעולס וסתנו בכלל, ואסרו אסר
על נשס נעמי סתורס וסקבלס. וסדכרס עמוקס וידועס לידעי תן. ² ח"ל
סחכס שד"ל נכרס חמד חלק סניעי: סכלו של סראב"ע לא סיס נלמת דומס לשמש
אלא לנרק, וסיס מנלית מלד נמלמרים קלרים, בלויסגראס וכל סדומס לו, לא
חון מוס עכ"ל. וסס כון שד"ל. אך לדעמי לא סכלו סיס נכרק, אך ד מי וכו'. וד"ל.

רשימה כללית משיריו ופיוטיו אשר ראו אור
הדפוס, ומאלה השמונים באוצרות הספרים.

לפי רוח השירה אשר נחה על המשורר האלהי ר"י הרוי, לא
יסתפק כל קורא, כי רבים המה השירים והמליצות, אשר יצאו מעט סופר
מהיר ונפלא כמוהו. אבל כגורל כל ספרי הראשונים, כן גורלו, כי
נאבדו מאורך הזמן, ושן העת המכלה כל יקום, כלתה ובערה גם רבים
משירי הלוי—ובלב מלא תודה נברך לאלהים, על הטוב אשר עשה עם
ספרות העברית, להציל את המעט הנשאר. ואלה המה: (א) שירים
ומזמורים שונים, נדפסו מפוזרים ומפורדים ברוב המחזורים הספרדיים
והאשכנזיים. (ב) י"א מזמורי תהלה ותשבחות אשר שר לכבוד האל
(רעליגיעזע דיכטונגען) נאספו מכתבי יד יקרים, וממחזורים עתיקים
וישנים, ויצאו לאור ע"י החכם מיכל זאקס ז"ל בספרו (Die Religiöse
Poesie der Juden in Spanien Berlin 1845 Seite 27- 39)
(ג) ד' מזמורים מכ"י יקרים, אשר לא שזפתם עין אדם, נעתקו ונדפסו
ע"י ליב דוקעס, בהוספות העבריות הנספחות לספרו האשכנזי:
(Zur kenntniss der Neu-Hebräischen-Religiösen Poesie
Frankfurt am 1842) (ד) שירים מר"י הלוי. ג"כ מכ"י והוצאות
עתיקות אשר אין חיונם נפרץ, נדפסו ע"י החכם רי"ף במכתכו:
(Literaturblatt des Orient Jahr 1840-48) (ה) שירים, תשבחות,
והלצות—או דיוואן מר"י הלוי—מכלכל ואוגר בתוכו; שירים משירים
שונים: שירי תהלה ותודה לאלהי הכבוד (רעליגיעזע דיכט'), לכבוד בני
דורו, שירים המתחשים ע"ד נסיעתו לארץ הקדושה, ופיוטים רבים. הקובץ
הזה נקבץ ראשונה לדיוואן שלם בהשתדלות חייא אל-דודי. ואחר כן
ע"י דוד בן מיימין אבוסעיד אבן אלקש. ולאחרונה נשתכלל מלאכת
האספה הזאת ע"י ישועה בן אליהו הלוי, והוא נתן זר זהב סביב,
כי עזר את הקובץ הזה בהקדמה בשפת ערבי, וחלק את הדיוואן לשלש
מחלקות.—האסיפה הזאת האחרונה בזמן, וראשונה כמעלה, באה ליד
רש"ל בכ"י ישן נושן מעיר תוניס, וכולל בקרבו שמונה מאות ושש
עשרה שירים מענינים שונים, והחכם הגדול רש"ל הוציא מהדיוואן הזה
לבחינה איזה שירים בספרו בתולה בת יהודה, עם הערות, ומבוא נבכר,

המדבר על תולדות ספרות העברות (פראג 1846). את האוצר הנחמד הזה נתן שד"ל בטוב לבבו מתנה לחברה מקיצי-גרדמיס—אשר הוא היה בחייו אחד מחברי החברה—וכבר הוציאה לאור חלק רב מהדיוואן הזה (קעניגסבערג-ליק תרכד-כה) (ו) אדון חסדך. שיר ארוך בדרך א"ב, ע"ד תולדת—היצירה (ערסער געשיכטע), המשורר שר את השורה הזאת ברוח חורתנו הכתובה, ולא שם לבו על דרשות חז"ל בהאגדה ומדרשים. אף כי קבלת חז"ל היתה יקרה וקדושה מאד בעיניו, בכ"ז הרשה המשורר לנמות בשורתו מדבריהם, כי חופשה נתנה להמשורר ללכת במהלך רוחו, והגיון לבו: (Licentia Poetica). השיר הזה נדפס במחזורים שונים. ובוחר במחברת שני עצמה, הוציאו לאור שמואל מקאסמיליען, בהעתקה איטלקית בעדו (ווענעדיג 1609). ואחר יצא לאור השיר הזה ¹ ע"י ר' משה אשכנזי, בהעתקה אשכנזית; רומית, ספרדית, (אמסטערדאם 1700). (ז) ציון הלא תשאלו. הקינה הזאת מפורסמת היא מאד, ויורדת חררי לב ובטן איש הישראלי, אם עוד זיק אחד אהבת ארץ מולדת אבותיו בוערת בקרבו, היא תספור ימי חייה, בימי חייו עם ישורון. ולנצח לא תשכח מפי זרע יעקב. נעתקה לשפת אשכנז ע"י החכם הנוצרי הגרדער ג'ע. ואחר תרגמה לשפת אשכנזית צחה ונקיה רמ"ב מן. ומלבד שהעתקה הזאת נדפסה יחד עם כל ספרי הרמב"ן. עוד זכתה להוצאה מיוחדת ע"י ר"ש מדובנא, בעלים לתרופה (אמסטערדאם 1775). וראה בספר בתולת בת יהודה, מה שדבר לוצאטו ע"ד תקוני הב' השורים האלה. ר"ל על אודות שיר: אדון חסדך, וציון הלא תשאלו ².—ומלבד אלה עוד מפורסם שירים רבים במכתבי עתים שונים ובספרים רבים אשר אין בידי כעת לפורטם. ומיום שפרו ויפרצו לעתיקי המחזורים לשפות חיות, נעתקו ג"כ שיריו ותשבחותיו ללשונות שונות, בכל המון הפיוטים הרבים.

¹ הר' הכהן משה אשכנזי היס גר לזקן, וטרם נכנס תחת כנפי דתנו, נקרא שמו יאסן פעטער שפעטער, וכתב ספרים רבים מהוכמנס לכבוד דת היסודית, ובחוסס כתבי—התנגדות, נגד הפילוסוף שפונלואז. ² נעסכ"ד סניח עוד ספרים קטנים בשיר ומליכס אשר חנר המשורר הנפלא רי"ה. ואלס המס: הנר ספר פן זקונים שירים. ספר מלך רב, פלפול ארוך בין החכמה וטעושר במסלים ותרוזים. ספר מנחת יסודה—זאיש שסיס שונח לישא אשה—נחרוזים נאים.

ר"י'ה הוא המחבר האמתי כספר הכוזרי . ואין זולתו

רבים וכן שלמים מחכמי ב"י היו נבוכים בדבר מחבר ספר הכוזרי, ועמלו ויגעו לדעת פשר דבר מי תולידו? בעל ספר האמונות רש"ם, החליט ש"ר יצחק סנגרי (עיין על אודותיו להלאה בתולדות הכוזרים) חברו, וז"ל בספר האמונות כלל ב"פ"ד: כבר קדמני ר"י סנגרי חבר למלך אלכזרי וכו' זה כמה שנים בארץ תורגמה כידוע פומקצת כתבים, והחכם הזה, נמצאו תשובותיו וחמורות חכמותיו המורות על חכמתו הגדולה בתורה ובקבלה ובכל חכמות, מפורות בלשון הערב. והחכם ר"י הלוי הפייטן הספרדי מצאם אותם ותבר מהם ספר בלשון ערב והועתק ללשוננו. עכ"ל, הרי דבריו שיסוד החבור הוא מר"ם, אך ר"י'ה סדר את הדברים על מכוונם, וכן הביא בעל סדר הדורות (דפוס זינסבורג דף קכג ע"א) בשמו, שר"י סנגרי כתב כל המאורע בלשון כוזרי, והחכם ר"י הלוי העתיקם בלשון ערבי—גם בעל שפתי ישנים כתב: ריה"ס חבר הכוזרי, ואח"כ מצא אותו ר"י'ה והעתיקו ללשון ערבי—ובעל צמח דוד הביא בשם י"א, ששני ר"י הלוי היו הראשון ממציא הספר היה בשנת ת"ק. והשני מיוצאי חלציו, אשר הוציא לאור חבר זקנו היה בשנת תת"ק. וכן הביא הדעת הזאת בעל סדר הדורות והכריחם לזה ליחסו לרי"ה, או לברוא ר"י'ה קדמון, מפני שמצאו בכוזרי מאמר ראשון סימן מ"ז: אמר החבר (אנו מונים היום) ארבע אלפים וחמש מאות, ורי"ה הספרדי היה בזמן מאוחר, מאד, כי נולד בערך 1100 למספר הנוצרים, ע"כ שללו את כבוד החבור מרי"ה הספרדי, למען יתאים הזמן עם חיי המחבר. —אולם מבקרים אחרים. מסכימים כי ר"י'ה בעצמו חבר ספר הכוזרי. ובתוכם שלשלת הקבלה. וז"ל ר"י הלוי בר' שמואל הספרדי הבר הכוזרי. וכן דעת עצמו של סדר הדורות. וז"ל ר"י'ה ברבי שמואל הספרדי חכם מופלג בכל החכמות חבר ספר הכוזרי נחמד ויקר מאד, וחכמות רבות נכללים בו—גם המבקר הגדול בעל מאור עינים, החליט שרי"ה הוא המחבר ואין אחר זולתו — וז"ל כי תדע, שעם היות זה ר' יהודה הנזכר מיחס בראשית הספר דבריו כלם לחבר שזכר, אין ספק כי הוא היה הממציא ומחדש את הכל בחכמתו כי רבה, אבל על דרך השוירים אפלטון ומליאו (M. Tullius Cicero) ודומיהם השמים בקצת המצאותם דברי ריווגי כפי

טוקראט, וקאטוני (M. Porcius Cato) או כדומה מן הנודעים בדורותם
ראוים אליו, יחס גם הוא את וכוהיו הקדושים החם, אל חכם קדמך
שארע לו כעין המעשה ההוא, אשר לדברי בעל ספר האמונות בהקדמתו
נקרא יצחק סנגרי כי ע"כ הוא ר' יהודה אמר בראשית ספרו, ראיתי
לכתוב הדברים כאשר נפרו, והמשכילים יבינו, כלומר יבינו דברי זה, שאין
הכל רק המצאה ממני עכ"ל מאור עינים—החכם הגדול ר' ידעיה הכדרשי
ז"ל ג"כ מיחסו לר"י הלוי. וז"ל: ר"י הלוי מתפאר בעיני החכמות
בתהלותיו ופיוטיו הנפלאים, וממנו עוד אצלינו ס' הכוזרי, כפי מה שקבלנו
חפליג לחקור ולבאר בסתרי התורה והנבואות על צד הסכמת הדת
והמושכל בכל כהו, יותר מאשר היה לפניו וכו' עכ"ל—ועתה אחרי
אשר הבאנו חבל חכמים מתנבאים בסגנון אחד שר"י הלוי חברו. לא
לסותר יחשב לנו, אם נעיר און הקורא, כי באמת יפלא בעינינו, אך
יעלה על הדעת שאיש ריה"ס חברו, ואך מעתיקו היה רי"ה? הלא מביא
שטה את בנימין הקראי שחי בשנת 820 למספר הנהוג, ותחבר חי
בשנת 740.—גם מביא ספר היצירה, אשר נודע לנו אך בשנת (800).
ומלבד כל אלה יודה כל משכיל, כי אך המאורע בלבד היתה לעינים
לר"ה, אולם גוף החקירות הנמצאים בכוזרי חמה מעשי ידי החכם הלוי,
וע"ד שיחה (דיאלוג) גלה דעותיו בחספר הזה. ולא יתעקש בזה, אך
האיש אשר לא נודע לו דרך הבקורת. —

ואקוה כי הדברים המעשים האלה, יספיקו להשיב את כבוד הכוזרי
לבעליו. ולהשיב לב בניס אל אבותם. —

יב

ע"ד העתקה אחרת מספר הכוזרי
מלבד העתקת החכם אבן תבון.

מלבד העתקת אבן תבון, נמצאה עוד העתקה מספר הכוזרי.
אשר תרגמו מערבי לעברי, החכם ר' יהודה ברכי יצחק בן קרדנאל זצ"ל.
אולם מלאכת החכם הזה, לא מצאה מחלכים בין אחב"י, כי לפי דעת
הבמים אחרים, העתקתי איננה כל כך שלמה. וכאמת לא זאת הפכת

הנכונה, מדוע מתה העתקה הזאת על פני מעתיקה, ולו היתה מלאכתו שלמו ומובהגם, אז לא הציבה לה יד ושם בעולם, כי משפחת אבן הבן קנתה לה נשפט אחזה ונחלה כמלאכת העתקה ותרגום, ומל דבה וענין אשר יצא מעט סופר, אבן הבן מצא לו מתלמידים בין קהל הקוראים, בלי בחינה ובקורת, וסמכו על תרגומו. ורשו את המעתיקים האחרים—אשר אולי היה להם יתרון הכשר בדעת ובלשון— מהסתפח בנחלת הקוראים. לכן העתקה ר"י קרדינאלי מונחת בקרן זוית, ואין מי אשר יפנה אליה, מלבד בדפיס וינעציא שנת ש"ז, בא זכרונה מהמול בשער הכיעי, וז"ל. זה הסדר מצאתי בהעתקה ר' יהודה ב"ר יצחק בן קרדינאל ז"ל וכו'. ובכ"י אשר הוא בח החכם שד"ל, הוסיף הסופר בראשו הקדמת המתרגם ר"י בן קרדינאל לספר הכוזרי. וזה לשונה. אני יהודה ברבי יצחק בן קרדינאל וצ"ל העתקתי ספר אלכסנדר, לר' יהודה הלוי תנצב"ה, מלשון הגר אל לשון עברי, ורבי יהודה היה מתכוין להורות שבחה של תורה, ולהשיב תשובות לפילוסופים ולהכמיר דת האומות ולקראים. ואני בתרגומי אותי, לא אשנה עקר דבריו, ולא אחליף עניניו. ואם אוסיף ואברע במדבר, לא אשחית הענין, כפי יכלתי ותבונתי, ומאת ד' אשאל עזרתי. וכאשר התחלתי אותו במאמר החכם ר' יוסי בן ברוך נד"ל, הולך ממנו שני שערים הראשונים אל אנגלטיירא. והתוספים אותו החוקק בס, ולא יכול להתחזרם, והוצרכתי לחזור ולהעתיקם ככתחילה, כדי שיהיה שלם אצלנו בעזרת האל.—ואלו הם ראשית דבריו ותחלת מאמרו. שאלת, ישמרך האל, להודיעך הטענות והתשובות שאנו משיבים לחולקים עלינו מן הפילוסופים וחכמי דתי האומות והקראים. וזכרתי מה ששמעתי מטענות החכם הישראלי. הנקרא חבר עם מלך כוזר. עד כן הביא הסופר בכ"י אשר ביד רשד"ל—אולם הכ"י בעצמו הוא העתקה ר"י אבן הבן.—

* אולי הוא ר' יוסף בן ברוך המוזכר בהוס' כעופו ד' מו. נד"כ כעופו ח"ל; ור"י יוסף ככ"ל כרוך וכו'.

לפי המעתיקים שהיו ימים הרבה, ויש להם יצא מעט סופר, אבן הבן מצא לו מתלמידים בין קהל הקוראים, בלי בחינה ובקורת, וסמכו על תרגומו. ורשו את המעתיקים האחרים—אשר אולי היה להם יתרון הכשר בדעת ובלשון— מהסתפח בנחלת הקוראים. לכן העתקה ר"י קרדינאלי מונחת בקרן זוית, ואין מי אשר יפנה אליה, מלבד בדפיס וינעציא שנת ש"ז, בא זכרונה מהמול בשער הכיעי, וז"ל. זה הסדר מצאתי בהעתקה ר' יהודה ב"ר יצחק בן קרדינאל ז"ל וכו'. ובכ"י אשר הוא בח החכם שד"ל, הוסיף הסופר בראשו הקדמת המתרגם ר"י בן קרדינאל לספר הכוזרי. וזה לשונה. אני יהודה ברבי יצחק בן קרדינאל וצ"ל העתקתי ספר אלכסנדר, לר' יהודה הלוי תנצב"ה, מלשון הגר אל לשון עברי, ורבי יהודה היה מתכוין להורות שבחה של תורה, ולהשיב תשובות לפילוסופים ולהכמיר דת האומות ולקראים. ואני בתרגומי אותי, לא אשנה עקר דבריו, ולא אחליף עניניו. ואם אוסיף ואברע במדבר, לא אשחית הענין, כפי יכלתי ותבונתי, ומאת ד' אשאל עזרתי. וכאשר התחלתי אותו במאמר החכם ר' יוסי בן ברוך נד"ל, הולך ממנו שני שערים הראשונים אל אנגלטיירא. והתוספים אותו החוקק בס, ולא יכול להתחזרם, והוצרכתי לחזור ולהעתיקם ככתחילה, כדי שיהיה שלם אצלנו בעזרת האל.—ואלו הם ראשית דבריו ותחלת מאמרו. שאלת, ישמרך האל, להודיעך הטענות והתשובות שאנו משיבים לחולקים עלינו מן הפילוסופים וחכמי דתי האומות והקראים. וזכרתי מה ששמעתי מטענות החכם הישראלי. הנקרא חבר עם מלך כוזר. עד כן הביא הסופר בכ"י אשר ביד רשד"ל—אולם הכ"י בעצמו הוא העתקה ר"י אבן הבן.—

דברים מעטים על אודות ההוצאות השונות מספר הכוזרי.

ספר הכוזרי אשר נכתב מידי מחברו בשפת ערבית, נקרא בשפה
 ההיא בשמו העצמי: כתאב אלחג'ה אלדליל פי נצרה אלדין אלדליל.
 והוראתו בלשון עברית: ספר הראיה והמופת (ארגומענט) לישע הרת אשר
 היתה בזויה. אולם מעתיקו אבן תבון שנה את שמו ספר הכוזרי, מפני
 קצרו, ומפאת כי הצייר אשר עליו תסוב השיחה (דיאלוג), הוא מלך
 הכוזרים. הספר הזה חבר בשנת 1140 הוא שנת תת"ק. ונעתק
 לעברית ע"י ר"י אבן תבון במגדל לונל (Lunel) בשנת 1167. הוא
 שנת תתקכ"ז ליצירה. ויצא לאור הרפוס בפעם הראשון על הוצאות
 יוסף יהיא בשנת 1506. בעיר פאנו, בדפוס גרשון שונצינו, בתבנית
 רביעית. — ההוצאה השניה יצא לעולם, ע"י מאיר בן יעקב פרענצוני
 (Frenzoni) ווענעדיג 1547. או ש"ז לבריאת העולם, בתבנית רביעית,
 נדפסה באותיות מרבעות ממוצעות. מכלכלת נ דפים. בסוף הכוזרי שר
 המו"ל ר' מאיר שירה קטנה, ובסוגר סוף כל שורה רשום הפרט ש"ז,
 וגם מודיע, שכארבעה ימים לחודש שבט נגמר הספר הזה. וזה פתח
 שירתו: תקח לך את הכוזרי, תודה לאל ה' ע"ז ר' וכו'. בפעם
 השלישי נדפס בווענעדיג, עם פי' קול יהודה בשנת 1594 הוא שנת שנ"ד
 ליצירה, בתמונת רביעית, באותיות מרובעות, הרביעית ע"י אייזיק
 מעטיץ (Izaac Metz) בשנת 1838 — הוא שנת תקצ"ה ליצירה — בעיר
 הזכר (Hanower) בתמונת שמינית קטנה, באותיות מרובעות קטנים
 מזדירים כפנינים (פערעל שריפט) ומהזיק 135 עמודים. בהוצאה הזאת
 הוסיף המו"ל ר"א מעטיץ, שני המכתבים, מכתב ר"ח למלך הכוזרים,
 ותשובת המלך אל ר"ח, וגם הוסיף, כ"א עפ"י השניים, שבין הוצאת
 ווענעדיג ש"ז, להשניה שנת שנ"ד.

¹ הסולאס כולח מסנת ש"ז יש תקת ידי, ואין זה שום חוספה, כי ערומה סיה
 כיום לחתה מיד מעטיקס, והחכס פירסט נספרו בית עקד הספרים
 (Bibliotheca Iudaica) כתב סלכסולאס כולח כערות ומראס (כינזוויזונג)
 לסעתיקת ר' יסחס קרזיעל, ולא חדע? הלא ססולאס לפינו, ואין כס מלומס!
 על כנון דח גלמר, טיה סכר ונחו, ואלוי כונחו על ססדור מס"י כמלמר ד'.

החמישית בוויען, עם פי' קול יהודה 1797 בתכנית רביעית .
הששית סדילקאו 1833 בתכנית רביעית . השביעית בערלין 1795
הוא תקנ"ה ליצירה בתכנית רביעית, באותיות מרובעות בינינות, עם
פי' ר"י מטנאב * (ונרשם על שער הספר מחירו ב רט ח"ג) ומחויק קד
דפים . השמינית פראג 40—1838 בתכנית שמינית, בדפוס ר' משה
לאנדויא . עם פרוש ר' גדליה ברעכער, התשיעית לייפציג 2—1841
בתכנית רביעית קטנה . העשירית, פרעסבורג על הוצאת שלעזינגער
שנת כתר, בתכנית שמינית גדולה מחזקת ר"ך דפים , עם פירש אוצר
נחמד . וזה שנתים החלו בני—קנעפפעלמאכער בוויען, להוציא את
הכוזרי עם פי' קול יהודה, כפי אשר הודיעו במכתבי עתים, וכפי הנראה
לא יצאה ההוצאה הזאת לפעולת אדם. — מספר ההוצאות האלה ידענו
את אשר ראינו בעינינו, ואת אשר קראנו בספרי רושמי—הספרים
(ביבלוגרפיים), ואולי יש עוד הוצאות, ונעלמו מאתנו, ועם הקורא הסליחה .

ד

מפרשי הכוזרי

(א) החכם הגדול יהודה בן יוסף מוסקאשו (Moscato), חבר
פירוש ארוך מאד על הכוזרי, וקראתו קול יהודה, ויצאה לאור בפעם
הראשונה, במצות בניו אלחנן יצחק מוסקאטו . אחרי נאסף אביהם
(מת 1580), ע"י שלמה שמעיה בן ניסים יצחק ספורנו, מחויק רצ"ט
דפים.—הפרוש הזה קלע פעמים רבים אל מסרת כונת החבר, אבל גם
הוא הלך בעקבות המבארים, שכימים ההם, שלא דקדק לבאר, אך
העמיק הרחיב מאד בדברים הכלתי נוגעים אל גוף הספר, ולפעמים נטה
מדרך האמת, ולא הבין כונת החבר, והשיא לדבר אחר. (ב) אוצר
נחמד, חבר כבערלין, בבית ר' דניאל יפה—ע"י ר' ישראל הלוי
מזאמושיץ (Zamość). יצא לאור בפעם הראשון, ע"י בן אחיו ירחם
בן ישכר בער מלעמבערג, בעיר וויען (כנזכר למעלה סימן יג) תכונת
הפרוש הזה עוד יתר גרועה מההולך לפניו, כי שפתו בלתי נקיה, וקשה
על הקורא לרדת אל עמקי הכונה, ומערבב דברים רבים, אשר אין להם

יהם והצטרפות לדברי המחבר. ועפ"י רוב לא ירד לאמתת המוכן .
ונטה מדרך האמת .
(ג) פרוש ר"י סמנוב, בערלין 1795 (הנזכר למעלה). (ד) פרוש ר'
גדליה ברעכער רב בפראסניץ, פראג 1838. יצא לאור בארבע חוברות.
החכם הזה עמל ויגע להתאים דברי החבר בפלוסופיה ובשבע למצב
החכמות העומדות כעה, כאשר באר ודבר הוא בעצמו ע"ד תעודת
באורו, קחנו משם, כל אלה הפרושים הנדפסים. ובכ"י יש (ה) פרוש
רחב על הכוזרי מר' יעקב בן היים ווידאל, בשנת 1422, ונקרא יעקב
פראווענצאל (Prowencal). (ו) בשנת 1425 כתב עליו פרוש רחב וארוך
ר' נתן בן נחמיה הכספי. ע"ד הפרוש הזה כתב אלי החכם ב"ג נ"י
מפארים נכבדות, והללו למאד, כי הכ"י הזה יש בעקד הספרים אשר
בפרים (ז) רשד"ל כתב במכתבו לרג"ב: כי יש ת"י כוזרי כ"י עם פרוש
קדמון לא נרשם בו שם המחבר. וגם הוא פרוש טוב, אך אינו מגיע דק
עד מאמר ד' סימן ג. (עד מלות ומראה הקשת וזולת זה) ומשם ואילך
עד סוף הספר כתוב כתיבה אחרת ובלא פירוש. כעל הפירוש הזה,
מזכיר פירוש אחר שעשה רבו, ושמו עדות לישראל, והוא נזכר בשפתי
ישנים, ומיוחס לר' שלמה בן מנחם. — עכ"ל, ולא נדע אם זה הוא פירוש
אשר נעלם מציאותו עד היום מרושמי—הספרים (ביבולוגרפיים) או הוא
אחד מפירושי כ"י הידועים. —

מו

על דבר העתקת הכוזרי לשפות מערביות .

הספר הנכבד הזה, אשר כלו אומר כבוד לדת הישראלית ולטחויקיס
בבריתתה, משך עליו עין מביני שפות חיות, ורבים וכן נכבדים הקדישו
עתותיהם להריק את דברי החבר אל שפות מדברות ואלה הנה (א)
ר' יעקב אבענדאנא, הרגם את הכוזרי לספרדית, עם באור להבנת
דברי המחבר בשפה ההיא, נדפס באמסטרדם 1663. והוא ה' אלפים
תכ"ב לב"ע, בתבנית רביעית, מכלכל 306 דפים. (ב) העתיקו לשפת
רומית החכם הנודע, יאהן בוקסדארף, יצא לאור בבאוועל 1660 .

מחזיק 387 זייטען. (ג) לשפת אשכנז ע"י ד"ר יאלאוויטשן, גרעהו ד"ר דוד קאססעל, עם באור בלשון אשכנז, ומבוא ארץ ונכבה מאת המפיץ אור ע"ד תולדות הכוזרים. נקפס בלייפציג שני המאמרים הראשונים. ואחר השלמו ד"ר קאססעל בעצמו, בלי עזרת העהו ד"ר יאלאוויטשן. וסימנים אחרים ממנו, נעתיקו גם בשפת צרפתית.

מז

ההוצאה הנצבת עמך בזה. ויתרונה על זולתה.

ההוצאה הזאת אשר לפניך קורא יקר! מעלות רבות, והוספות יקרות יש בקרבה, ולשלמות המלאכה, אפרטן אחת לאחת. (א) נדפסה והוגהה בעיון ודקדוק רב, כפי ידיעתי. את פנים הספר; צרפתי וזקקתי עפ"י הוצאות עתיקות וטובות, הראויות לסמוך עליהן, וביחוד היה למראה עיני דפוס ווינעציע. שנת ש"ז, דפוס הנובער, הקטן, אשר אין כמוהו ביופי ובהגהה, כי המו"ל צרף ולכן את פנים הספר, בתכלית הדיוק, עד מקום שיר אדם מגעת. (ב) גם הוספתי בו את הנ"א מדרפוס ווינעציע שג"ד, כפי אשר העמידם המו"ל ר' אייזיק מעטץ בדפוס הנובר, (ג) שמרתי את סימני החבור וההפסק (Interpunction) כפי הנאות לפשט דברי המחבר; כי גלוי וידוע לכל אשר הציג כף רגלו על מפתח הלמוד, כי הנקודות הקטנות האלה, יעזרו את הלומד, כמו באור ופרוש רחב (ראה דברי בתולדות ר"ס גאון לספר האמונות והדעות דף XV סימן יא) (ד) הוספתי מראה מקומות בתנ"ך, וציונים מתלמוד בבלי, ירושלמי, מדרשים, ושאר ספרי הראשונים. העבודה הזאת, איננה חכמה בלבדה, אבל גם מלאכה גדולה ונכבדה, יען כי בהכוזרי מובאים כמעט בכל עמוד ועמוד, פסוקים, ומאמרו חז"ל רבים, ועמלתי ויגעתי, יגיעת הגוף והנפש גם יחד, לחפש אחרי כל מאמר ומאמר, ולהציב לו ציונים אמתיים, לבלי הולך את הקורא שולל. ואם בכל זה יש מקומות אחרים, אשר לא צינתי בראוי ונכון, ידגנו המבין כל דבר לאשורו לכף זכות, והקורא המדקדק עם המו"ל כחוש השערה, ובל משנה קטן ונקודה חסירה או יתירה, יתשב לו לעון, אין הוה חכמים וסופרים נוהג

387 זייטען. (ג) לשפת אשכנז ע"י ד"ר יאלאוויטשן, גרעהו ד"ר דוד קאססעל, עם באור בלשון אשכנז, ומבוא ארץ ונכבה מאת המפיץ אור ע"ד תולדות הכוזרים. נקפס בלייפציג שני המאמרים הראשונים. ואחר השלמו ד"ר קאססעל בעצמו, בלי עזרת העהו ד"ר יאלאוויטשן. וסימנים אחרים ממנו, נעתיקו גם בשפת צרפתית.

המנוג, ולא לפניו תבוא ההתנצלות הזאת, כי איש בזה אינו יודע להלך
נגד החיים, ולבו לא ראה חכמה, לכן יראה שגוונות חבירו, ואחרי
מומים יבקר—(ה) ספחתי להוצאה הזאת, תולדות עם הכוזרים, אשר
מציאותם וקורותיהם געלמות מעיני רוב קהל ישראל, כי עד היום הזה
לא בכתב אוהותם בשפת עבר, וכאשר לא געלם ממני תכונת ורוח
הקוראים, סדרתי את תולדותיהם לפי רוחם ומעמם, כי עזבתי
את השערות סופרים וחכמים, הזנוים על אדני האפשר ואין להם יסוד
מוחלט בתולדה (קין געשיכטליכער פאקט). (ו) כתבתי תולדות
המשורר ר"י הלוי, גם בה ימצא הקורא הנבון חדשות, ולא הרבתי
באמרים, אך האמת היה נר לרגלי, והסוד ע"ל אור לנתיבותי; ויתר
הדברים הכתובים על אודותו, אין מקומם בפה. ובפרט כי רבים המציאו
השערות שדופות קדים, אשר רוח הבקורת ינשב בהם ואינם. ע"כ
מנעתי את עצמי, מכמו אלהי, וכתבתי את המוסכם מכל חכמי וסופרי
ח"י וא"ה ז"ל.¹

(ז) מערכת סופרים וספרים, אשר בא זכרונם בכוזרי, סדרתים והערכתים
במערכת א"ב. ובארתי כל ערך וערך, כפי הנחוץ להקורא לדעת.—
ולשלמות המלאכה הבאתי בהמערכה הזאת. איזה סופרים וספרים, אשר
לא בא שמו העצמי מפורש בספר הכוזרי, אך שהביא מאמר מהספר
והסופר הזה בלא הזכרת שם, השכנתי את האבדה לבעליו, והבאתי
גאולה בעולב—הספרות, לאמר דבר בשם אומריו.—(ח) באור חדש
ומספיק, בו לא גבבתי אמרים, אך הערותי על דברים הנחוצים לדעת
להקורא חכמי. כי רוב פירושים אך להג הרכה. ומגבידים על הקורא.

¹ פה המקום להעיר, כי לא כל הדברים והספרים הכתובים ע"ד תולדות
ר"י הלוי בספר, ספרד וירושלים כנים המה וזנוים על אדני האמת. אדרבה רובם
ככלם המה בדוים, ובעולם המשל והמליצה יסודם. כי כן דרך מליצי זמננו לקחת
איש אחד או משפחה אחת, אשר קנתה לה שם אלמות ע"י פעולותיה, ומכמותיה.
לתוארה כספרים בדוים, ומעט האמת מקושט בצבעים מנצעים שוטים, וכתמונות
מתמונות שונות. לקחה את לצות הקוראים. והזין סוף יקרא "טבלות" (נאוועלען)
ורבים המה כהיום בכל ליטרטורים, כי הסופרים פנו עורף כעת לפרדם-
רמוים (ראמאנען) אשר אך כדמיון לנד יכודו, ואין לו אף יסוד אמת.—

וכבר אמר אחד מגדולי חכמי אשכנזים: מדוע ספרי המשורר ראנשע אינם מובנים, מפני שרבו מב אריו. זהו שם המלך אל זכאי, בזהו שם מלכד ההוספות האלה, ספחתי את שני המכתבים הנפלאים, מכתב ר' חסראי בן יצחק אבן שפורט הספרדי ז"ל אל מלך הכוזרים, ותשובת המלך אליו. ויקרת המכתבים האלה ואמתתם ראה במאמרי ע"ד תולדות הכוזרים. זאת ראיתי ומצאתי את נפשי חובבת לתת דין והשבון לפני הקוראים, על פעולתי בההוצאה הזאת, ואקוה לאל הטוב, כי עוד יזכני לדבר עם הקוראים הנכבדים בימים הבאים, כאות נפש עכרם.

ווארשא בירה אלול תרכ"ז לפ"ק

דוד סלוצקי

במחשבותי, בעולם, יחוסם בארץ. וזהו שם המלך אל זכאי, בזהו שם מלכד ההוספות האלה, ספחתי את שני המכתבים הנפלאים, מכתב ר' חסראי בן יצחק אבן שפורט הספרדי ז"ל אל מלך הכוזרים, ותשובת המלך אליו. ויקרת המכתבים האלה ואמתתם ראה במאמרי ע"ד תולדות הכוזרים. זאת ראיתי ומצאתי את נפשי חובבת לתת דין והשבון לפני הקוראים, על פעולתי בההוצאה הזאת, ואקוה לאל הטוב, כי עוד יזכני לדבר עם הקוראים הנכבדים בימים הבאים, כאות נפש עכרם.

היוצא דוד סלוצקי סלוצקי בירושלם אל זכאי, בזהו שם מלכד ההוספות האלה, ספחתי את שני המכתבים הנפלאים, מכתב ר' חסראי בן יצחק אבן שפורט הספרדי ז"ל אל מלך הכוזרים, ותשובת המלך אליו. ויקרת המכתבים האלה ואמתתם ראה במאמרי ע"ד תולדות הכוזרים. זאת ראיתי ומצאתי את נפשי חובבת לתת דין והשבון לפני הקוראים, על פעולתי בההוצאה הזאת, ואקוה לאל הטוב, כי עוד יזכני לדבר עם הקוראים הנכבדים בימים הבאים, כאות נפש עכרם.

אלה תולדות

עם הכוזרים .

א

מי הטה הכוזרים ? ומאיזה עם יצאו ?

על דבר מקור עם ¹ הכוזרים, נפלגו הסופרים בדעותיהם; אחדים יאמרו: שהמה ² ממעי יהודה יצאו, מבני הגולה, אשר התאחו בחצי-האי-קרים, אחרי אשר נגדע קרן ישראל, בארץ אבותם, ועפ"י יד עושה-פלא התאחדו לעם. ויכוננו ממלכה, ממערב ים הכספי, עד ים השחור.—אולם לפי דברי המכתב יוסף מלך הכוזרים, להנשיא חסדאי

¹ על דבר הקריאה הנכונה שם כוז, נכזים אנתנו. הסופרים הערביים קוראים כוז (Chazar), והסופר הגדול להרוסים נעסטר, כוזי (Cozari). והערבים כוז, או כוזר, וכפי היונים וכרומאנים קתיר, או אלקתיר (Katir).—אודות חקר שם, חוז, או כוז, לא מנלתי מאומה. ודע כי בערבי סוראח שם חוז הוא חזק—הגוף (שארק) וכן כוז נכשפס הטיא, סוראחו גבורה (עלפסער) חמוץ כלב (מוטסיג), ולפעמים סוראחו פרא (ווילד). והסתעפות השרש הזה בעברית, בשם חכורי * ומפני שהיו מראשיתם עם פראי, ואמין לב גבורים, נקראו כן.—ומנלנו עמלכי פרס שם קרוב לכוז, והוא מלך כסרי, או הסרי. הנזכר להלאה.
² והנוסע אלדד הדני, יחשוב את הכוזרים מנלנלי עשרת השנים. וז"ל ושבע שמוען וחתי שבע מנשה בארץ כוזרים, והם עד אין חקר. והם ישאו מס מעשרים והמשה מלכיות, ומנד השימיעאליס פורעים להם מס עכ"ל (הולאת קושטינדא 1516). כרי שהנוסע הזה ערב שקר עם אמת, כי ידיעות מהכוזרים לא היתה ברורה בימים האלה לאחב"י. אך מפי השמועה שמוע. וחלף לא עלתה על רעיונם, שהכוזרים היו עובדי אלילים מקדם, אך נתיסדו. וראה בתולדות ג"ל להכחם גרעטן חלק ה' בהערותיו N. 18

אבן שפורט, יתיחשו לתולדות בני תוגרמה. וז"ל: דע! כי אנחנו מבני
יפת מבני תוגרמה ¹ בנו, ומצאנו בספרי יחוסים של אבותינו שהיו
לתוגרמה עשרה בנים. ואלה שמותם, הראשון, ² אגיוור, תירוש,
³ אוור, אויגין, ביזל, תרנא, כזר, זנור, בלגור, ⁴ סאויר עכ"ל. ולפי זה,
מתחלה עובדי עבודת האלילים היו אבותיהם, כאשר יספר המלך
במרוצת מכחבו. וכן מסכימים הסופרים הערביים, והרוסים. אך בזה
נפרדה דעת הסופרים, פספרי יחוסים הכוזרים, שלפי חקירותיהם המה
יוצאי ירך שבט הפיננען (Finnen), ולא מבני תוגרמה.

ב

קורותיהם, אמונתם, ודרכי חייהם, מרם
נכנסו תחת כנפי השכינה.

הכוזרים, המה נצר מגזע עם ⁵ הפיננים (Finnen) ומקורבים
בקרב משפחה להבולגרים (Bulgaren), אוורים (Avaren) והאונגרים

¹ לפי הכתוב בחורחנו (בר' י) הים תוגרמה בן גמר, וגמר בן יפת, ולפי זה תוגרמה
בן בנו של יפת ואולי בן כונת המכתב, כי בני בניו קרוים בניו. ² לפי ספרי דברי
סימיוס האמתיים, עם הכוזר המה מקורבים עם האונגארטן, אשר נקראו מלפנים
אוגר (Uguren). ואולי זה אגיוור אחי כזר, לפי ספרי יחוסים עם הכוזרים —
³ הכוזרים מקורבים עם השבט אוור (Avur), ובלי ספק להעם הזה כון המכתב —
⁴ בין שבטי השינען הרבים—אשר הכוזרים מתייחסים לתולדותם—יש שבט אחד
אשר יכונה (Surjäner) סוריאן. ואולי הוא סאויר ⁵ הפיננעס, המה
השבט-הראשי, מכל משפחות עמי איראשאה הלאומית, וכולם ממקור הפינים ילאו.
משכנם מראש ימי קדם על גבול וואלגה וישתרע עד הים הכספי. העם הזה קדמון
סווא מאד, וגם הסופר Tacitus מזכירם בשם הפינים. ועפי' רוב יסוד מראש
ימי עולם בישראל, ואגמת—בלה. לכן כנו את עלמם בשם יושבי—טיט ורפס
(Morastbewohner). והיה ידם מלאו מליד חיתו ערף ודגים, שבטי הפינים
אף כי המה משורדים ומפורדים כהיום בכל קלוי ארץ. ככ"ז דומים הם במקורם
ותכונת גוים, וכל רואים יסרום כי המה לאלאו הפינים, כי רוח-היי-
לאומם חי בקרבם.—עוד פינים הראשונים כאשר היו נוסעי בעדר (לאמאדען)

(Uguren, Ungaren). ואחרי אשר נגדעה ממלכת¹ ההונים (Hunnen) התאחזו בחבל הארץ המפריד בין גבול אזיה ואיראפא. ויכוננו ממלכתם על פי נהר² וואלגא, (Wolga), לא רחוקה מאסטראכאן היושבת על ים הכספי. ועל שם נקרא הים הזה בפי הפרסיים והערביים ים הכוזר. וכדיום יושבים שמה הקאלמיקקים (Kalmücken).³ וגם בפייהם יקרא נוף ארץ על חוף ים הכספי כאדשאר, ע"ש הכוזרים. — אחרי כן נסב ותאר גבול ממלכתם עד הים השחור, והשחרע דרך קיוב להנהר אקא (Oka), ומעבר השני ירשו את הררי קו-קו (Kaukasus), ויבאו לארמיניה (Armenien) ויאחזו בחצי האי-קרים, אשר עוד בשנת המאה ה"ג נקרא החלק הדרומי מהאי הזה, בשם כזריה. עיר ממלכתם היתה מקדם באלאגאר (Balagar). ולפי רבים היא העיר הנקראה כיום אסטראכאן (Astrachan). מושליהם נקראו בשם חאגאן או חאקאן-ואולי קרוב לשם חכם. — לא ארכו הימים ותעו ידם על שכניהם, ויהיו לחרדת האלהים להעמים היושבים סביבותם. כי מושליהם כאריות גברו, והוליכו את צבאותיהם הפראים והגבורים, אוהבי לחם, מחיל אל חיל. וההצלחה עמדה לימינם. הפרסים אשר ישבו על גבולם, ראו את גבורת הכוזרים, ויראו מאד, לבל יהרסו לעלות בארצם. והמלך הפרסי כסרו (Chosru) בנה חומה בצורה וגבוהה על גבול ארצו, אשר חסמה את המעבר בין הררי קו-קו והים, מפני פחד הכוזרים, ומהדר אונם ועוזם. — והרואה חרבות החומה ההיא, אשר נשארו עד היום הזה, עומד מרעיד ומשתאה על גדלם וחוקם, וישתומם על המלאכה הנוראה הזאת! אבל גם שער-השערים (Bab al abwab) הזה, לא עצר כח לחסום הדרך מפני

היו לשלל לשכניהם. עד שנת הארבע עשרה למספר הנוזרים עבדו אלילים. וכעת החלק היותר גדול מארצם — לערך שנים עשר שנים — נתת ממסלת רוסיה. ועד היום יקרא ארץ פינייס בשפתם (Suomen-Sari). וכעתקחו ארץ כבול ואיים, ומאלס ילא עם הכוזרים. —⁴ (Hunnen) הכונים, סמכ יולאי ירך סינייס, ומשכנס הים באזיה הנסונית לגבול ארץ — סינייס (חינא). עם עו ונוסעי בעדר. הסינייס פחדו ורכו ממנו, עד שנשנת 209 קודם המספר הנסוג, בנו יושבי ארץ סינייס את החומה הנצורה והגבוהה סביב לארצם הנודע עד היום. ² הוא הסר סידוע סיוס, ומשפך בשמונה פלכים (8 גונערנעס) בארצו ארץ רוסיה, וארכו ארבעת אלפים מיל (וויערסט) ומשפכים אל חוכו נהרים ונחלים רבים. גם אשד הסר הגדול אקא נופל אל קרצו. — ובפי הקדמונים נקרא ר א (Ra). ובפי הכוזרים אטייל או אטעל. ³ הוא ישפך ג"כ בשמונה פלכים (8 גונערנעמאנס) בארץ רוסיה, וארכו 1400 מיל (וויערסט). ואשדות נהרות ונחלים רבים אל חוכו.

הגבורים אנשי הכוזרי, כי אחרי אשר ירדה מלוכת פרס פלאים, עלו על חררי קו-קז, וירשו ארצות רבות. גם קסרי יון (Bizanz) רעדה אחוזם מפני תנופת יד הכוזרים, ויחנפו אותם, ויכפרו פניהם במנחה ומס, לבל יבואו לרשת עיר ממלכתם קושמינדא. גם הקיובים, אשר ישבו על גהר דניעפער, הביאו להם מנחה מדי שנה בשנה הרב ואדרת שער מכל ארובת—עשן (רויכפאנג) הבולגרים ועמים אחרים היו סרים למשמעת (vasallen) הכוזרים ועם שבטי הערביאים אשר היו שכניהם, לחכו מלחמת תנופה.

ג

אמונת עם הכוזרים היחה בעת הזאת עבודה—האלילים (היידענטהום) ככל שכניהם הרבים, אשר השתחוו למעשי—ידיהם. וילכו אחרי ההבל והבלו, את מושליהם—הקנים—העריצו והקדישו מאד. ונתנו להם כבוד אלהים. כאשר העריצו הטיביטנים (Tibet) את ¹ הדאליא—לאמא (Dalia Lama) הוא הכהן הראש, באמרם: כי נעלה הוא מכל בני תמותה, כן פזרו הכוזרים המון תהלות למושליהם ויחשבום לאלהים. אחרי דברם לא שנו, ומוצא שפתיהם לא הללו. כאשר הריץ החאקאן

1 - כוראח העלמית מהשם דאליא—לאמא, הוא (איוערמעססליכע זעעלען מוטטער) זה השם אשר נהנו יושבי טיבעט להכסן הראש, אשר היחה המלוכה הכוזרית והמדינית בידו יחד. יסוד אמונת יושבי טיבעט הוא: שהעלם הנשגב הנקרא בלשונם (Fohi) יושב בחדרי הכסן הראש, ולמס אה שכינת קדשו עגוית בן המד-דאליא-לאמא-אשר עיזו יהיה ללנה. וכאשר יחפון האליל פאחי לעוזב את בית החמר אשר ישב בו עד היום, יאלל מרוחו על אים בחירו רחם נפשו בו, ויבוא בגוף אחר. מושב הכסן הראש הוא בשני כתי—השפית הסמוכים לעיר המלוכה האכסאיה במקום אשר ישכון כבודו, אין רשות לאשה ללין שמה, ואין מספר להמון מאמיניו שמכתתים את רגליהם ממרחק לבוא אליו, ולקבל ברכו. הוא לא ישאל בשלוש אים, אך כאשר יביט ידו על ראש אים בזה סר עונו וחטאתו חסר. לשעמים יעשה כדורים קטנים מבלק-לחם המקודש, ומאמיניו יתלו אותם על צוהריהם קתוע. והכרי פ"ש בלאך, בספרו שכיולי עולם חזיה דף קי באמרו כי הכדורים, יעשו מפרשו, ללא אמת. לפי דברי הסופרים המאוחרים.

משפט מות לאיש, הלך בנפש דומיה, אל ביתו, וטרף את נפשו בכפו. — ולמען אשר לא יחולל נפש החקן בדברים וענינים מדיניים. הקים דמשנה על ידו משנה למלך, ממלא מקומו במלוכה, ונקרא בלשונם: פעג או פעה, (Peg Phe) והוא היה המוציא והמביא את העם, וכל דברי המלוכה על פיו נחתכים. לאש לאש עזב החקן את המשרה המדינית מידו. וישימה על שכם משנהו. עד שבאמת היה החקן אך המלך, ומשנהו המולך. — עם הכוזרים בדרכי חייהם ומאכלם חיו כאנשים פראים, כי אכלו אך אורז ודגים, בבתים לא ישבו והסתופפו באהלי-רעי. ואך להחקן בלבד היה ארמון על חוף נהר וואלגא. — והי כאשר גדלו והצליחו, חדלו להיות רועי צאן ומקנה בלבד כאשר היו אבותיהם מקדם קדמתה, ויחלו להתעסק גם בעבודת האדמה. ויבינו את עמודי מלאכתם על יסוד הק ומשפט. — גם כביר מצאה ידם במסחר וקנין, כי ארצם חונה על מבואות הים, ויסחרו אליה הערבאים והיונים, כי באו לארצם להחליף מרכולתם על אדרות — שער יקרות, אשר היו למכביר בגבול הכוזרים. על ידי הסוחרים האלה, הכירו הכוזרים את אמונת הנוצרים והישמעאלים, גם יהודים רבים מחצי-אי קרים, ומארצות יון — אשר בקשו להם מחסה ומסתור מחמת חרפתם, הקיסר לעא (733) אשר אסף עליהם להתנצר — באו אל קרבם. וימצאו חן בעיני יושבי הארץ, והיו שמה לרופאים, מליצים (דאלמעטשער), יועצים בחצר המלכות. וע"י נודע להם, כי יש אמונה ישראלית בארץ, הנוסדה על אמונת אל אחד בורא שמים וארץ. —

ד

התייהדות מלך הכוזרים ועמו.

הסבה הנכונה אשר העירה את רוח החגן, להשליך גלוליו אחרי גונו ולחסות תחת צל כנפי השכינה, לא נדע אל נכון. — רבים מסופרי דברי הימים ישערו: כי החגנים וחכמי הכוזרים, התכוונו על מעשי ופעולות האנשים הנכרים אשר באו שערי ארצם לרגל מסחרם (סימן ג), ודרשו על מצפוניהם ועל מחשבותם באמונות ודעות. — ההתחברות

הזאת, עם סוהרי וכנעני ארץ מעמים שונים ודתות שונות, פעלה פעולה עזה ונמרצה על השבת מדותיהם ודעותיהם, כי טעמו מעט מפרי עץ הדעת, ותפקחנה עיניהם לראות, כי ערומים הם. והכירו כי להנכרים יתר שאת. ולמדעם יתר עוז. גם יהודים רבים באו בשערי עירם, אלה ¹ מארץ קרים. אשר גרו בה משנות דור דור, אחרי אשר נחרב בית מקדשנו הראשון—ואלה מארץ יון. אשר נסו אל נפשם, מפני ² הקיסר ליאון (סימן ג). היהודים האלה מצאו נתיבות גם אל שערי המלך, וע"י מדותיהם הטובות והישרות, נטעו אהבה בלב החקן—אשר שמו היה ³ בולן (Bulan)—לתורת משה ודת היהודית, ואחרי אשר ראה החגן הזה ויתבונן, כי אדני דתו רופפו, ובנויה על הבל, השליך

¹ הנקורת הנאמנת האירס בימינו אלה את החשך אשר היה פרוש ע"ד זמן התישנות היהודים בקרים; והחכמים האחרונים החליטו, שהיהודים באו לארץ קרים אחרי חורבן הבית הראשון, עוד קודם גלות בבל, ובאו דרך קו-קו וארמיניה. ליהודים האלה לא היה ידיעה בימים הראשונים מחכמת התלמוד וממיסדיו בארץ בבל. לכן היה נקל לתורת עין וסיעתו (760) להכות שורש בארץ קרים. אבל לא כל יושבי הארץ נתנו און קשנה להקראים, כי רבים וכן שלמים קבלו על עצמם תורת התלמוד, אשר באה להם מחכמי בבל. העד היותר נאמן על קדמות היהודים בקרים, הוא השמונה עשרה מלכות אשר הובאו מקרים לש"ב, כי הנה יורות בעליל, אשר כבר ישבו אח"כ שמה שניב רבות קודם מספר הנסוג. וראה בהמגיד שנה עשירית בהנפס, מעלה כ"ט והלאה, במאמר, אחי זכרון לישראל בקרים. ² הסנה מהרד"ש את רדף הקיסר ליאון את היהודים, היא, יען כי הקיסר הזה נחמד בעיני הסמון לסופר באמונה, לכן דמה כי ע"י הרדיפות אשר ירדוף אחרי היהודים ומאמיני המזחמד, יוכחו העם לדעת, כי לבו שלם עם דתו. ויוניא פקודה נמרצה, כי כל היהודים היושבים במלוא רוחב ארצו יתנצרו. ובעובר על הפקודה הזאת אחת דתו להעניש בעונש קשה. יהודים רבים אשר מלאו את נפשם ברעה, קבלו עליהם למראה-עין את הדת הנוצרית, ובחדרי משכיתם היו נאמנים לאלהי ישראל ודתו, אבל שארית היהודים מאזיה הקטנה (מאנטאיסטען) נחאספו בבית הכנסת וייתוהו באש, ונשרפו. אולם היהודים האזוסים עוד הרעו להם בהתנצרות למראית-עין, כי הקיסר רדפם על לאורם, כאשר באה השמועה לאזונו, כי בחדרי-ביתם יתנצרו עפ"י דת משה וישראל. אולם יהודים רבים נצלו מחמת המליך בעונם את הארץ יון, ויבקשו להם מפלט בארצות הכוזרים, אשר היו נעת הזאת עובדי אלילים, והמה ידעו להוקיר את כשרון היהודים, ואמונתם למלכה, ולהאריך אשר מסתופסים בה, ויתנו להם מהלכים בהרעות מלכים. והמה פעלו פעולה עזה על רוח העם להיטיב מעשיהם. ולעשותם מוכשרים ומוכנים לקבל עליהם את דת הישראלית. ² בולאן הוא שארית משמות מלכי הכוזרים קודם שנכנסו תחת דת היהודים, כי מן הוא והלאה, נקראו בשמות לשון הקודש. וראה ע"ד השם הוס (Geiger Jüd.)

את שקוציו אהרו גו, ויקבל עליו היהודית, וכנס הוא וחלק רב מעמו במסורת בריח תורת משה. על ידי השתדלות¹ החכם ר' יצחק סנגרי ז"ל, מארם נהרים, אשר היה להמלך ועמו לעינים בדבר למודי תורת משה ומשפטיה וחוקיה. — אולם ההגדה אשר זה משוש דרכה, להעטיף את ילידי האמת במעטפות ומחלצות רבות, ולהציגם לפנינו בצבעים שונים — תספר התייחדות הכורים על אופן אחר מאד נעלה: ² המלך בולאן, געלה נפשו בשקוצי אבותיו ובתועבותיהם, ויצו על עמו לעזוב את עבודת האלילים ולהשליכה אחרי גום. אולם עוד לא נפקחו עיניו לראות איזה דרך ישכון אור האמונה האמתית. — ויגל ד' את אזנו בחלום הלילה, לתור ולחקור אחרי דת נכבדה ויקרה. בחלומו! והנה מלאך אלהים נגלה אליו, ויבטיחהו כי יצליח במלחמותיו עם הערביים.

(Zeitschrift 1865 111. 208) הוא ר"י. אשר השתדל להכניס את המלך בצרית ישראל, ונקרא מסופרי העברים כננוי ה צר. ע"ד הקריאה הנכונה מהשם הזה, היו רבים נבוכים, כי לא ידעו ממנו על נכון, איזה אמרו שהיו שמו, הלמנגרי (סה"ד) אחדים קראו "הגנרי" (מאור עינים) ונכזרי דפוס וויטיאל ש"ז אשר טהת ידי כתוב בכ"י מגדול אחד וז"ל: ר' יצחק "ההנגרי" שמעתי מפי אמו' הגאון ז"ל שהוא היה האמורא חמימה הנזכר בש"ס עכ"ל (??). ואנחנו נדע כהיום בצרור, ששמו היה יצחק סנגרי, ונזכר ראשונה מהרמב"ן (Colloquium ed. Jel. S.14). מלכתו מלא אבן רש"ף בעיר סלע — סיודים (Tschuft-kalee) במדינת קרים. ולפי חקירתו שנת מיתתו ד"ה תשכ"ז ליזירה, או 767 למספר הנוכח. ולפי זה חי אחר התייחדות הכורים. עוד כ"ז שנה. — ואת אשר חפץ אבן רש"ף להוכיח, כי ר"י סנגרי היה קראי, ולפי זה נכנסו הכורים בדת הקראים, ללא אמת הוא, כאשר כבר לחס נגדו החכם ש"ר צכרס חמד חלק חמישי עמוד 194. — ודע שגם מלכת אשת הסנגרי מלאו בקרים. — ראה המגיד שנה י' ה"ל. בספר החכם באדיינסקי O źródłach słowiańskich charakterów piśmiennych, Moskwa 1855 (Zambri) אשר היה לו ויכוח דתי עם כהן הדת הסלאוויס ליריללעס Cyryllen והמקור אשר הביא בסופר באדיינסקי מזכיר, גם מיכודי אחד סנגרי אשר היו לו וכוחים עם הנוצרים ע"ד הדת. — הסופר היוו Georgius Hormatoli ממאה התשיעית, ידבר מיכודי אחד ואמברי, מתנגד להכחן הראש הקטולי סילוועסטרא, וסוף החוכה עמו בפני המלך קאנסטאנטין הגדול. גם סופרי הסלאוויס מזכירים מהויכוחים אשר היו ליכודי כוורים עם הכהן הראש ליריללעס ומעטאדי, וראה תולדות היכודים בפולין Historia żydów w. Polsce 11. Warszawa 1866 34-35

¹ הספור הזה, מוזכר במכתב המלך יוסף להנשיא הסלאו, וע"ד אמתה המכתבים אינם מסופקים כעת המצקרים, וכולם מודים באמתה. וראה דברי להלאה.

וימלא אוצרותיו זהב וכסף, אם יאמין באלהי האמת—והחלוט הזה בשנה ¹ למשנהו (הפג). ואחרי נצחון גדול אשר גבר על הערביים בקרב, וילכוד מידם את הקריה הבצורה והנשגבה ² ארדביל בארמיניה בשנת ארבעת אלפים תצ"א ליצירה, הוא 731 למספר הנהוג, הסכים המלך הצדיק בולאן ומשנהו, לקבל עליהם את רת היהודית, ולעשותה לאמונה שלפת בארצם.—אולם הכליף—מושלי הערבים אשר קמו תחת מחמד—התאמץ בכל עוז להטות את לב המלך בולאן אל דתו, וימהר לשלוח אליו מלאכים נכבדים וספרים ומנחה בידם, עם אנשים מלומדי דת ודין. וכמו כן עשה קיסר היונים, אשר גם נפשו אותה להטות את לב המלך בולאן ועמו אל דתו הנוצרית.—כי ממלכת הכוזרים היתה חזקה וגדולה בימים האלה. וכל אחר משכניה חפץ קרבתה, ולרכוש לה בין מאמיניה ב עלי בריתה. המלך בולאן אשר בכל נפשו ולבבו חפץ לדעת, איזה אמונה היא האמתית, קרא לפניו כהן יוני, מושלמני, ויהודי, ויתוכחו לפניו ימים רבים, ואיש איש הגיש עצומותיהם. ואין בפי אחד די הוכיח אמתת דתו, ויתרונה על זולתה. אך המלך בולאן ראה ויתבונן, כי כיוני כמשלמני, יתנו עדיהם מחורת היהודים, וכל אחד בונה עליות בית דתו, על עמודי היהדות, ויבן כי אבן פינה ויסוד מוסד להשתי הדתות האלה, הוא תורת משה, ויקרא את כהן היוני ל ב ד ו, וישאלהו לאיזה הדת—מבלעדי דתך—חתן היתרון, להיהודית או להישמעאלית? ויענהו; כי יותר הרבה מאוד את תורת משה איש האלהים על הישמעאלית. וכמו כן שאל גם כהן—המושלמני ל ב ד ו. ויענהו כדברים האלה, כי יתר שאת לדת ישראל על השניה.—אז קרא לשלוחי וון וישמעאל ויאמר להם: בי גמר אמר לקבל עליו דת—

¹ וז"ל ר"י הלוי כספרו (סכורי מאמר שני סימן ח'): מה שהוא נודע כספרי הכוזרים מגלותו סוד הלומו ל ש ר ל כ"ו (כלי" ספק הפג) ויהי החלוט השנה עליו וכו' ולכתה שניהם המלך ושר לבאו וכו'. ולפי דבריו לא נשנה החלוט למשנהו, אך המלך גלה סודו להשעג.—אולם לפי דברי מכתב מלך הכוזרים לסגיה חסדאי, נשנה החלוט למשנהו. ע' בדברי המכתב.—
² ע"ד כתיבת המנזר ארדיביל. מדבר גם מכתב המלך, אך שם נקראה הנצורה הזאת בשם אר די ל. לכידת המנזר ארדיביל לפי סופרי הערביאים, הוא בשנת 731 למספר הנהוג, וזה הוא בערך מכוון עם העת אשר יעד החכם ר"י הלוי כספר סכורי להסידות הכוזרים, שלדבריו נכנסו תחת כנפי השכינה ארבעה מאות שנה קודם כתיבת ספרו אשר היה בשנת 1140, וזה בשנת 740.

ישראל. ולהכנס בבריתה, אחרי אשר שניהם העידו עליה בלי שפה, חנף, כי אמתית היא, ובלי משא פנים נתנו לה היתרון על זולתה. — בפיו דבר המלך בולאן, ובידו מלא. וימל את בשר עולתו. ונתיהד כדת משה וישראל. שם החכם אשר נתגור על ידו, הוא רבי יצחק סנגרו ז"ל. — עם המלך החסיד התייהרו גם שרי ורבי המדוכה, כארבעת אלפים במספר, ולאט לאט התגורו גם המון העם, וכמעט כל יושבי ערי ממלכת הכוזרים היו יהודים, מלבד אנשי החיל אשר היו שכירים (Söldlinge) ממאמיני דת מחמד. — גם מן המלכים הסרים למשמעת הכוזרים התייהרו, כאשר ספר מומלך מדינת סמנדר, היום תקרא תרקן, אשר על חוף ים כספי מערבה.

ה

בימים הראשונים עוד לא הכתה הדת היהודים שרש עמוק בלבבות עם עז הכוזרים, ועמודי דתנו היו רפופים, לכן פעלה אך מעט לשנות את מדותיהם, ורוחם הקשה; כי לא יולד גוי חדש, ברוחו וטעמו בפעם אחת. אולם ברבות הימים, תחת ממשלת המלך עובדיה וצא ירך החסיד בולאן, עלתה דת ישראל כמו פורחת, כי הוא שם לבו לתורת ד' באמת, וילך בדרכיו בתמים, ויקרא לתלמידיו חכמים מושיבת בכל, אשר יד ושם להם בתורה, לבוא לארצו, וארוחתם ארוחת תמייה נתן להם מבית המלך, וייסד בתי כנסיות ובתי מדרש במלוא רוחב ארצו. ויצו על החכמים והנכונים אשר הביאם מארצות ככל, להורות לבני עמו, ספרי הקדש (תנ"ך) והתלמוד. וגם הוא בכבודו ובעצמו עמל והגה בכתבי קודש ובספרי התלמוד, ויפקוד על חכמיו לכאר לו ששת סדרי משנה, והוא עם אחוזת גדוליו ושריו, הקדישו את מבחר עתותיהם לתורה ולתעודה. — בימיו עלה קרן דת ישראל מעלה מעלה, והכתה שרש מתחת, כי גם העם הפראי הטיב את מעשיו, והלך בדרכי ישרים, ותורתנו אשר דרכיה נועם וכל נתיבותיה שלום, השכיחה את המית רוחם השוכבה. ותחת אשר אחיהם עובדי האלילים מכרו את בניהם ובנותיהם לעבדים ולשפחות, ולא היתה להם הרעה הזה לפוקה ולמכשול לב (געוויססענסביסע), תעבו היהודים את המעשה הנמכזה הזה, ויבינו להוקיר את האדם הנכרא בצלם אלהים. — אחרי נאסף

המלך עובדיה אל עמיו, מלכו חגגים יהודים, דור אחר דור, כי מני אז הושם לחוק בדתו כוור ולא יעבור, אשר לא ישב על כסא המלוכה כי אם מלך יהודי.

בעלי דתות אחרות, במנוחת שווה והשקט, תחת ממשלת מלכי הכוזרים.

אף שאמונת-ישראל פרשה מוטות כנפיה על מלוא רוחב ארצות הכוזרים, ובכל מקום אשר דברו מלכיה ומחוקיקים בכריתם מגיעים, הציבה לו יד ושם -- בכ"ז לא הפצה להקרא בשם אמונה-שלמה, ונתן מקום מנוחה גם לדתות אחרות להסתופף בגבולה, באין מכלום דבר. גם עובדיה--אשר בשמו כן הוא, כי היה עובד יה באמת ובתמים-- גם בניו הבאים אחריו, לא רדפו אחרי מאמיני דת אחרת, ולא גרעו את חוקם מכל זכויות המדינה, וכל בעלי הדתות השונות ישבו איש על יד אחיו בשלום ושלחה. כי זה פתגם מוסרה: ילך איש כשם אלהיו, ואנחנו בשם אלהי ישראל נדגול, גם על דבר חוק ומשפט לא גזרה הדת היהודית אומר: קבלו דעתי. אולם בית-דין--גדול של ¹ שבעה דינים היה שם, ויפרד לארבעה ראשים. שני דינים זמנו היו יהודים, לשפוט בעד היהודים, שני מושלמנים, למושלמנים, ושני נוצרים, לנוצרים, ודין אחד עובד אלילים, בעד עובדי אלהי נכר אשר הסתופפו תחת צל הכוזרים. הדינים האלה שפמו איש איש את בני דתו, לפי משפטיהם הפרטיים וחוקותיהם השונות. והסבלנות (טאלעראנין) הריכות ראש בהממלכה הזאת, אשר ראווה היא להיות למופת ולתהלה עדי--נצח.

¹ לפי סופרי סערביים, מסודו אוסטרקרי, כיון תשעה דינים לבית המשפט הגדול.

חסדאי בן יצחק אבן שפרוט ז"ל (נולד לערך 915 • מת 970) אשר היה שר וגדול למלך עבד-אל-רחמן השלישי • הוא התאמץ בכל גפשו ומאדו • לדעת איה מקום כבוד בלזכה לאחיו • — המשרה הגבוהה אשר נתן אדונו המלך על שכמו, להיות המוציא והמביא לפניו את צירי ומלאכי הארצות הבאים במלאכות מלכיהם לחצר מלך ספרד, היתה לו לישועה, כי ע"י היה לאל ידו להקור ולדרוש תמיד על אהיו בני עמו, אם יש להם נזר ממשלה בארץ. — גם דברי הנוסע ¹ אלדד הדני (נולד 880, או 890) אשר העביר קול במחנה העברים, כי עוד יש שארות לפלשת עשרת השבטים, ולהם ממלכה מיוחדת, הפחו רוח תקוה באפי הנשיא, ושמועתו היתה תמיד לנגד עיניו. — ומה מאד שמח לבו ויגל

לסוקר את החכמה, וגפור כון רב על הרחנת הידועה בקרב הארץ. יומי עלומיו דרש בחכמה הרפואה. אבל לא הוציאה לפועל אדם, כי לא היה רופא מומחה. לשונות רבות ידע וכל אל תכונתן, ערבית, עברית, וגם רומית, אשר ידעתה יהיה יקר בעיני הנולדים הספרדים בעת הזאת, כי לא הבינוה, אך הכהנים הגבוהים. גם בחכמה-המדעית (דיפלאמאטיע) הניב לו יד וכס. סכלוף עבד-אל רחמן. אשר עמד בעת הזאת עם המושלים הנולדים מנאון ספרד עברית אהבה. הוא סבור את כשרון ר"ח ויעלכו לתור מליך ואיב-כבינים מדיני (דיפלאמאטישער שערמיטשטנאר). בשנת 940 עלה למעלה ראש בחכמת המדינית. ורכ טוב פעל לאדונו בחכמתו הרבה. וסכלוף ידע לסוקר את כשרונותיו הגבוהים והנעלים. ויעשכו לזוען מדיני בדברים הנוגעים לחון (מיניסטער דער אויכווערטיגען אנגעלעגטענישטען). וגם היה יועץ המסחר והאולרות (האנדעלס אונד פינאנץ מיניסטער). אשר והנשיא הזה ממקומו הגבוה הביט על אחיו בני עמו. וסתהמן בכל עוז להטיב מנכס, ויגן בעדס מכל צד ואיב. וגם הוא היה לראש על עדה בני ישראל בקורדובה. גם על ישיבות בכל פרש בני חסדו, כי שלח להם כסף. ויתנו לו את שם הכבוד „ראש-בניה“. כל החכמים והגדולים אשר היו בעת הזאת, קרצו באהבה עז. ועמד לימינם כפי אשר השיגם ידו הגדולה והנדיבה. — ויתר קורותיו, והכבוד אשר נחל מכל הסולטים אשר היו להם התקשרות, או חליפות מכתבים, עם סכלוף, הלא הם כתובים בספרו דברי ימים סכללים, והפרטיים לבני ישראל. — ¹ אלדד בן מחלי אשר קרא את עלמו בשם הדני, ר"ל משכנע דן. לא נדע על נכון איזה מקום מולדתו, ולפי דעה גרעטן נולד בארץ ישראל, מפני שדבר את שפת עברית, כשפת ארץ מולדת (וייא איינע מוטשער שפראכע). האיש הזה הסליח לספר מנסיעותיו דברים אים הוציאים מנגד המליחות. והחודר בדברי ספוריו יראה, כי כונת המפליח והמגזס הזה היה, לשלול את אדרת הקדושה מעל התלמוד, ולכן כלדק יחתום אותו סחכס גרעטן כחותם הקראים, ויעשכו לקראי. אשר כל ישעו וחפשו היה מנסיעותיו להוליך את היחזים תועס. והוא היה איש ערום בדעת וידע את תועת האנשים הסמויים, כי זה דרכם כסל למו

בבודו, בשמעו מפי מלאכי * הרסן (Charosan) מורחית לים כספי, כי מלך יהודי נושל ממשל רב בארץ הכוזרים וגם מצירי קסרי יון, שמע בהרים האלה * והם עוד הוסיפו להגיד לו, כי שם המלך המולך עתה * הוא יוסף * והעם המה גבורים מלומדי מלחמה, וממלכתו רחוקה מקונסטנטינופול, מהלך חמשה עשר יום, והמה בעלי ברית הקיסר, ותכל נפשו, לבוא בניכתב לפני המלך, ולכרות עמו ועם ברית אהבה, ויבקש מלאך וציר נאמן לשולחיו, אשר יוכל לשלוח על ידו אגרת לארץ הכוזרים.

והמלך שאלו את המלאכים וישאלוהו על שם המלך המולך עתה * והוא יוסף * והעם המה גבורים מלומדי מלחמה, וממלכתו רחוקה מקונסטנטינופול, מהלך חמשה עשר יום, והמה בעלי ברית הקיסר, ותכל נפשו, לבוא בניכתב לפני המלך, ולכרות עמו ועם ברית אהבה, ויבקש מלאך וציר נאמן לשולחיו, אשר יוכל לשלוח על ידו אגרת לארץ הכוזרים.

ט

מלאכות הנשיא ר"ח לארץ הכוזרים.

ומכתבו ליוסף המלך.

אחרי הדברים האלה, הקרה ה' לפני הנשיא ר"ח, את האיש ר' יצחק בן נתן, אשר נדרש בכל לבו לשאלתו, לישום נפשו בכסף, ולאחוז בדרך הרחוקה והמסכן הזה. ויתן לו הנשיא כסף רב, די הוצאות הדרך, ומכתבים לחצר מלכות יון נתן בידו, וישלחנו עם מלאכי עבד-אל-רחמן * הרוי קונסטנטינופלה (Constantinopol). שמה קבל קיסר היונים את מלאך-הנשיא ר"ח בסבר פנים יפות. ² אך בלבו השב מחשבות להפריע

לשמוע באהבה ותשוקה נמרצת, דברים זרים, ונשלחם היוצאות מחוקי-הטבע, וכוח עשה להם מטעמים כאשר יאהבו בני עמי. ועיני חפץ לשכשח חמונת בעלי החלמוד, ולטעת תחבש דת הקרואים, ורחש על אנדוקיו בספר דברי הימים לבני ישראל לשהכח גרעון הלך המימי בהערס 19. כי גלס שם באחת הדגים החשים ע"ד תולדות האיש כוז * וכזבו סרנס. — ² כסף חרסן נוסד כוזבו מאמר בני סימן א': וז'ל שיקש האעשה סגולה אלל האלכיס כהרו, סרסאן * ולצותי לאמר: כי כונת כוזבו על סאי קריס. אשר יקראם מקדס, טווינגון הארסענאס. וכיא סיתם אז ס' סכוזים: אולס אחרי אשר נוכר במכתב ר"ח משלותי סרסאן אשר אמרו כי יש ממלכת ליסודים נקראים על שם אלכור. מלאס סרסאן הוות לא סיתם תחת יד סכוזים. לכן נראס שכונת סכוזי להסרסאן מורחית לים כספי. — ² מלכי צילאן סיו אויכיס ליסודים. נעוסי כמות

את עצת הנשיא ר"ח. אשר אמר לכתוב ברית בין מלכי כוזר וספרד, כי ירא
פן יבולע לו, ויעש בערמה, ויעצור בחצר מלכותו מחצית השנה, את
המשולח ר"י בן נתן, ואחר השיבו ספרדה, ויכתוב אל ר' חסדאי בערמה,
כי אין לאל יד השליח לעשות הדרך המסכן והנורא הזה, וכי כבוד הדבר
הוא ממנו, כיבשה אין לנסוע מפני המלחמות העצומות. אשר יגורו
העמים היושבים על חוף ים השחור, איש באחיו, ובדרך הים אין לעבור,
מפני הסכנה המרחפת על נוסעי-ים". ויהי כאשר בא ר"י בן נתן להנשיא
עם האגרת בת-מחלת לב, אשר שלח קיסר היוונים, ויתעצב מאד אל לבו.
על אשר לא הצליח ד' הפצו בידו לדעת את שלום ומצב אחיו היושבים
בירכתי-ים, ושבת מדובה בידם. וכמעט אמר נואש לתקותו. לולא
נתעוררה ע"י האנשים אשר נקרו לפניו. ויאמרו: להוביל אגרתו
ירושלימה, ומשם ישלחה דרך נציבין, וכרדעה-טערב ארמיניה—אל
מחוז הפצו ארץ הכוזר. ויהי כאשר הפץ הנשיא אבן שפורט, למסור
עתותי מכתבו ביד האנשים האלה, אז באה לקרדובא מלאכות ממולך
הכנענים (הסלוויים), ג' הונא, (953), ואתה שני יהודים: מר שאול ומר
יוסף. ויספרו את אשר ידעו מהכוזרים, וכי איש יהודי מר עמרם שמו,
איש מלא רוח חכמה ודעת, נקרה ארצה כנען, (Slaven) ויתפאר
כי נכבד הוא בעיני המלך, וגם לפעמים הוא קרוא אל שולחניו. הדברים
האלה הפיחו רוח חיים ותקוה באף הנשיא ר"ח, וימהר לשלוח צירים
לבקש את מר עמרם, ולהביאו ארץ ספרד, אך לא מצאוהו עוד,
ועקבותיו לא נודעו, כי המק עבר ולא נודע אנה פנה. אולם היהודים
הכנענים (Slaven) אמרו, כי יהן על ידם את אגרתו, והמה ישלחהו

ויהי על ידם את אגרתו, והמה ישלחהו

סגנו, כמפורסם בספרי דברי הימים, לכן היתה כקן מלאיב וכסלון
ממאיר המלאכות הזאת בעיני הקיסר, וחשב מהשכות להפריד בין הדברים.
2 מהמלאכות הזאת אשר נמלאו בה שני יהודים. לאות כי גם הסלוויים ידעו
לסוקר את כשרון היהודים. העתקה שם סלאוויים לכנען, כבר השתמשו בו הסופרים
הראשונים. זה משני קרבת מנעא Kniaz-Kniez. וכן מלאנו כיוסופן העברי
שהתיק את שם סלוון לכנען. וכבר מלאנו שהמפרשים בסביחם מלכ סלאוויים כחכו,
"בלשון כנען" כאשר דבר מזה חכם אחד בהכרמל—ואולי לכן התיקו שם סלאון
לכנעני משני שמקדם נקראו Sklavonen מסוראת ענד, ויזה תרגמו כנען.
החכם גרעטן מביא שם סופרי הערביים שמלך הסלאוויים אשר שלח את
המלאכות הים שמו חונו (Huna) ופחכס ועליו קאססעל בענעקלאשעדיח ערש
עם גדוער, הלק ב"ז, מביא נ"כ שם סופרי הערביים שחמו הים דוקו
(Dhuku).

אל היהודים היושבים בארץ הגר (אונגארען, ומושג ישלחיה הלאה דרך בולגריה, רוסיה, עד אשר תבוא אל הארץ אשר עין הנשיא ולבו שמה, ארץ הכוזרים. פה רואים אנחנו! כי המשר האמין אשר בין היהודים בכל ארצות פזוריהם, יתן להם כה ועצמה לקרב רחוקים, את אשר לא היתה לאל מלכו הארץ לעשות כזאת בימים האלה, כי עוד לא היו ארצות ישראל, והתחברות בין ארץ לארץ היתה קשה וכבדה מאד. —

הנשיא געטר לדבריהם, ויצו לכתוב בשמו מכתב עברית. פתח דברו, מעומר במליצה צחה ונעימה: וכל המכתב כרו אומר כבוד למתברו, כי בו הראה לדעת אחבתו העצומה לעמו ודתו עה אין חקר. — האגרת הזאת הגיעה בארצות עקלקלות על יד רבני יעקב בן אלעזר לארץ ניומץ (Deutschland), אל ידי המלך יוסף האחד עשרה, אחיו עובדיה, אשר גם הוא היה עובד אלהים באמת וכתמים כאבותיו. ובכל נפשו ומאדו השתדל לנשוט זרע דת היהודית במלוא רוחב ארצו. — המכתב הזה מר'ת שמה את לב המלך עד להפליא, ויעורר את רוחו להשיב תשובה יקרה, להנשיא ר'ה בארץ ספרד, גם כן בשפת עברית. אשר היתה לשון מושלת בארץ ההיא. שני המכתמים האלה — אשר אין ערוך ליקרתם — נמצאים בידנו, ונדפסו בהוצאה הזאת. והקורא יתענג על הדברים הנכבדים והנעימים האצורים בקרבם. —

המכתב הזה נכתב ע"י החכם הסבולל מנחם בן סרוק (נולד לערך 910 מת 970) אשר היה מרואי פני הנשיא הסדאי. ורעו ורע אביו ר"י. — המכתב הזה וכן המכתב המלך אליו, היו נעלמים מעיני קהל ישראל, עד שנת 1577 כי אז הוניהא לאור ר' יצחק בן חנניה נכד ר' יסודס הקריש. בעיר קושטונדה, ויקראם בשם קול מבשר. המהכרת סוהת מחוקת ל"כ עמודים, בהכניית שמינית. ובהא יקרא במניחוס, ואין חיונה נשך. והמו"ל תולדות הסודים בפולין כותב שם המהכרת, תולדות בית דוד בעת ממשלת פרס" (Historya domu Dawida w dniach ponowaniu Persow) והאר כוניהא לאור החכם סגורו בוקסדארף בשנת 1660 בעיר בראזיליע, עם כעשרה עמודים בלתי שלמה. ואחר כך נדפסה פעמים רבות. ואחנה המכתמים ילחם כגונס מיד בבקורת, ואין להכריח אחריהם, כאשר כבר דברו מזה המגריס החדשים. — מלחמה השכנו נקראת בשפת סלאווית יעמייען. וכן בשפת רוסית ופולנית, והאר בנוס סלאווית. —

מעמד ומצב ארץ הכוזרים, בעת מלוכת יוסף המלך.

ממשלת הכוזרים עוד היתה בעת הזאת, וכזמן ההיא (לערך 960) רבה ועצומה—אף אם נקרעו ממנה נפות אחרות, ומעטים מהעמים אשר סרו למשמעתה פשעו בה,—כי גבולו ארצה השתרעו עד הנהר ייק (Ural) ודן (טינא) צפונה, ועד שעווי קו-קו (כב-אל-אכוב) נגבה, ועבר הררי קו-קו, ונסב אל חוף הים השחור מזרחה, ועלה הגבול אל חוף הים הכספי (Bahr Gorgon) צפונה, עד מעבר לנהר וואלגא, עד הערבה, אשר יושבים היום הקלמיקים. —אולם ארץ הכוזרים בעצמם—בלעדי הארצות הנספחות אליה—היה הקפה 120 מילים (שלשים פרסאות). מושבה על שני גדות הנהר וואלגא, עד ים הכספי. ובירת המלך יוסף, היתה בנויה בנאות על אי בלב הנהר איתיל. וארמון מלכותו בנוי מזהב כחבנית אהל, ושער זהב לו—כמאת שנה לפי מלך מלך יוסף, שלח אחד מוחתגים אשר ישב על כסא המלוכה בעת ההוא 854, אל הקיסר תפול, ובקשהו לשלוח לו חרשים לבנות לו עיר מבצר על גבול ארצו על נהר דן, להשגב בה נגד הפטשגנים, גוי פרא אשר פשט בפעם בפעם בארץ הכוזרים. לשלול שלל ולבוז בו, ויקרא את שם העיר על שם חומותיהם הלבנות¹ סרקיל לאמר: העיר הלבנה. ובנפול עזי נפש האלה, כחמישים שנה אחרי כן (890) בגבול הכוזרים, חכו מכה גדולה ונאמנה, ושבו אחיה. גם נגד הרוסים—אשר היו הלוח וגדול מעת אשר נאחו בינותם הוואריאגים (Waräger) ונפשם התאוה לרשת לאחוזת את ארץ הכוזרים השמנה ופורה—עמדו תמיד הבן על משמורתם. להגן על גבולם ולהניא אותם מנגוע בנחלתם. —המעמד הזה, הכריח את מלכי הכוזרים להרכות צבא חיליהם, למען יהיו נכונים לקרב ומלחמה, לפגוע בהאויב אשר יבוא שערי ארצם. —במאה העשירית ילה מספר גדוהם לשנים עשר אלף איש, מקצתם פרשים מורים בקשה, לכושים שריון וקובעים בראשם, וקצותם רגלי, המושים ומוזינים בחניתות י אנשי החיל היו משלמנים, אשר נסו על נפשם מפני המלחמה אשר לחמו כני ארץ הקדם איש באחי, וימלטו ארצה

¹ וסרוסיס קראו לו Bielaja Wieza

כזריה, והחגנים לקחום לשכירי—מלחמה, גם שר הצבא היו משלמים,
 החיל הזה נקרא בשם אריזיה (Aresia). אולם שאר שרי המלוכה.
 וכל אנשי בית המלך כלם היו יהודים. —ממשלת קיסרי יון, אשר כבר
 אבדה כחה, ושמשה החלה לערוב, התכחשו להכוזרים, והקסרים
 קראו את חגניהם, בשם יקר וגדולה, חגן אציל ונאור, (עדלע אונד ערללויכסע
 חאגאנע). בשלוח הקיסר-אגרת מדינית (דיפלאמאטישעס שרייבען)
 להאפיפור ברומה, או למלכי צרפת, חתם בחותם זהב משקל שני
 סולודים, והמכתבים השלוחים למלכי הכוזרים, חתמו בחותם זהב משקל
 שלשה סולודים! וכל היודע את רוח הגאון אשר לכשה או את קסרי
 יון, יוכח לדעת, עד כמה גדלה יראתם ופחדם מפני זרוע הכוזרים, כי הוכידו
 לעפר כבודם וגאונם לתחניף את חגני-הכוזרים.

מלכי הכוזרים נקמו נקמת אחיהם בארץ לא להם.

אהבת מלכי הכוזרים לאחיהם היהודים היתה עזה מאד, ויפרשו
 כנפי הסדרם גם על אלה אשר ישבו חוץ לגבול ממלכתם, וגורלם נגע אל לבם
 לנקום נקמתם מאויביהם, בעד הרעה הנעשה למוי כאשר באה השמועה
 לזוני אחד החגנים, כי החריבו המשלמנים בארץ כבונג (Babung)
 בית הכנסת (סינאגאנע) אשר ליהודים, עלה עשן כאפו, ויצו כמתו לנתון
 ולהרוס עד היסוד את המנהרות (Minaret) מעל בית-המחסנר
 (Moschee) אשר להישמעאלים, היושבים בעיר ממלכתו. ואת השמשים
 הקוראים לתפלה (Muezzin) הרג. נולדא היה הפחד לנגד עיניו, פן יקחו
 המשלמנים את נקמתם ביהודים היושבים בארצם, כי עתה אמר להרוס

את בתי-מסגדיהם, ככל ארץ ממשלתו. ¹ בית תפלת הישמעאלים נקרא בית סגידה מ"ב סגד (ספתחויס) ונקספרות ד"ר
 בחצון בן יוחאי מודעס נס' בית סגדס להכנס מסרל יעלינטק 1855
 מעתיק את סמלס ססילא נסס ספתחויס (יערס גיסי סתכס ל' ישראל
 דור עומסחאוסקי).

אחרית ממשלת הכוזרים.

בעת אשר היו חלופות מכתבים בין ר"ח והמלך, או עוד שלום היה למלך הכוזרים מכל עבריו ומנוחת השקט מסביביו אך בטרם עברו שנות מספר נהפך על ממלכת הכוזר האופן, אחד מיוצאי חלצי רוריק סליאטיסלאוו נשוא הרוסים בקיוב, אשר עד הימים ההם היו סרים למשמעתם הקדושה על עם הכוזרי כלהמה, וילכוה את המבצר החזק סרקל (965), ובוה נפתחה לפניו ארץ הכוזרים. ומן הוא והלאה נפלה ממלכת הכוזריה, והלכה הלך ודל, ורוסיה היה הלכה הלך וחזק, עד כי אחרי שנים מספר (969) נכבשו לפניה גם ערי הממלכה אתל וסמנדר, וינוסו הכוזרים וימלטו על נפשם. מקצתם ישבו באי בים כספי, קצתם גלו לדרבעה, והנשארים נדדו עד קרים, ויאהו בקרב אחיהם, אשר ישבו שם מכבר, ויקראו עיר ממלכתם בספור (קרמש) אשר נקראה ג"כ בשם ספרד. כן ירדה פלאים ממלכת כוזריה, להיות ממשלה שפלה, וגשאר להם נר תחת ממשלת נשיאים—ובימי הנשיא דוד באו כלאכי רוסיה מקיוב¹ (986) להקור אחרי דתם, כי בעת ההיא עזבו הרוסים את עבודת האלים. ויתורו אחרי דת הדשה,

¹ הספור הזה, שנסכי רוכיה שלחו להאי-קרים, לירוס לתקור ע"ד דת היסודית, מאותם עפ"י עדים נאמנים. סושרי תולדות עם הרוסים מספרים כל הנאמר בפרט: כאשר עלה על לב הנסיך וולאדימיר הגדול, לעוזב את אמונת האלילים. ולהכנס חתת כנפי דת, נודע הדבר הזה להעמים היושבים סביבותיו. וימארו כלם לשלוח אליו ימים ומלומדי דת ודון, וכל אחד הפך להטות את לבו וולאדימיר הגדול לאמונתו ודתו. גם הנשיא דוד מושל הכוזרים, שלח מלחמים ותכמים אל הנסיך בקיעב, להביע לפניו פרשת גדולת הורת משה, ולהטות לבב הנסיך לדת יסודית, הירוס השונים מסדחות השונות הכוזרות. וכל אחד התאמץ ככל עוזו להראות חזקת דתו להרוסים (986). וכאשר הודיעו שלוחי ישראל לפני הנסיך הרוסים יקרת תורת משה. שאלם איש ארץ מולדתכם? ויעיטו, ירושלים—האם גם היום אתם יושבים שמה? שאלם הנסיך עוד הפעם? ויענו, לא, כי אבותינו הטאו ויגרשם ד' מנחלתם, ויפזרו לכל עבר ורוח, ואת נהלחנו נתן לזרים—ויענם הנסיך לאמר: איך תהפשו ללמד לאחרים. ואתם בעצמכם מרוחקים מהלכי אבותיכם, ומפוזרים בארצות אחרות. לו אהב ד' אתכם ואת דתכם, אז לא הפיכם בין ארצות לא לכם, האם תהפשו שוב אחרינו הכי כמזכר? ואחרי כל הוכיחים, גמר הנסיך בלבו לקבל

ויסורו אל בספור, לדעת את דת היהודים. — בעת הזאת אשר באו שלוחי הרוסים לממלכת הכוזרים, אז העיר ד' את רוח הנשיא דוד, וישלח את החכם ר' אברהם בן שמחה למלכות פרס, לקנות ספרי תורות ישנים, ואברהם נסע ררך איספאהן לשישן הבירה, וימצא שם ספר חורה ישנה מאד, אשר מרוב חוד הזקנה החופפת עליה, לא אבו בני הקהלה למוכרה, והוא העתיק ממנה מלה במלה. — אך בשנת (1016) בא הקץ גם לממלכה השפלה הזאת, על ידי מיישימלאו ובסילו נסיכי רוסיה, ויכבשו גם האי קרים, ונגדע קרן ממשלת הכוזרים מן הארץ. — בני נשיאי הכוזרים נמלטו מתוך החפכה ויבאו עד ספרד, כפי עדות הראב"ד. ובניהם אשר יצאו מחלציהם, אשר ישבו בעיר תולדה, היו מצוינים בחכמת התלמוד. — גם אחרי אשר אבד ניר ממשלה מאחינו בקרים, והאי הזה היה תחת ממשלת היונים (גריכען) מצאנו עוד קהלה נפרדה מאחייהם, אשר נקראה קהל הכוזרי, וברבות הימים נמחה גם שם הכוזרים מן הארץ-לדאבון לבבנו-כי אלה התערבו בתוך הקראים ונהיו לאגודה אחת עם דת בעלי המקרא. ואלה התערבו עם אחינו החברים, מחזיקי תורה שבעל פה. —

עליו דת נוצרית יונית, וכאשר הניע מחשבתו לפני שרי הרלי: ענוהו: כי רחוי ונכון לשלוח תרים ומלחכים מארצנו לכל ארצות בעני דמות השונות, למען נוכח ע"י שלוחנו, איזה דת היא הטובה והאמונת, כי אינו דומה רחוי, אשר יראו עין בעין מלחכינו, לשמיעה, אשר שמענו ויזכירם בלבה, מפני כהני כל דת ודת, אשר הנטינו נחממת-הנלוה. — עלת הכוזרים, מלחם הן צעני נסך וולחדימיר, וישלה מלחכים רבים אל ארצות שכניו. וגם לגבול נשיא הכוזרים צעיר ממלכתם ספרד באו מלחכים, לחקור על דת היסודים (987). אולם עפ"י סבות שונות, נלהה דת הנוצרית היונית. וכנסך עם עמו נכנסו תחת נפיה, והקיסר היוניס נתן לזולחדימיר אחת מננותיו לאשמו. — בדברים האלו ספרו הסופרים הרוסיים אשר ראוים לכמוך עליכם, כמו Nestor Karamzin וכן מאומת הספור ע"י מקוריים עבריים. ויהי הרשימה אשר מלחם הן רש"ף בניה הכנסה גדאגעסטאן. וז"ל אינו שלמי חמויי ישראל אברהם בן מ' שמחה מעיר ספרד, במלכות אחינו גרי נדק כוזרי בשנת אלף ושל מאות ושמונים לגלותינו, הוא שנת ארבעת אלפים ושבע מאות לינירס לפי הזנין שמונים אחינו היסודים צעיר מטרכא. בבוא ש' לוחג נשיא ראש (רוסיה) ומשך מעיר לויב (קוב) לדונונו דוד נשיא הכוזרי בדבר הדת לחקירם שלחתי בשליחות ממנו לארץ פרס ומדי לקנות ספרי תורות ונביאים וכתובים קדמונינו לקבלות כור ובעולם המדינה היא איספאהן וכו'. הרשימה הזאת מסכמת גם בזמנה לספרי תולדות הרוסיים. וראה בדברי החכם חוואלסוואהן בספרו 18 Hebräische Grabchriften ect. ובהמגיד שזכ עשירית מעלכ כו

וחקר. הלא ידועים המה לכל איש אשר יש לו ידיעה קטנה בקורות
אומה ישראלית.

הוא יאמר לנו על כל מה שאירע לנו מאז יצאנו מארץ מצרים
ועד הנה. וזהו המה שמענו בלשון הנביאים אשר נאמרו לנו
בשם ה' אלהינו. וזהו המה שמענו בלשון הנביאים אשר נאמרו לנו
בשם ה' אלהינו. וזהו המה שמענו בלשון הנביאים אשר נאמרו לנו
בשם ה' אלהינו.

המקדש השני נבנה לתלפיות, הממשלה המדינית הרימה ראש. מלכי
החשמונאים הכו את אויביהם אחור. בית-הורדס הרחיבו גבול ממשלתם,
ורוח הדת נכלא מגאון ממשלת בישא אולם כאשר החל שמש
הממשלה לערוב, אז הופיעו ברוב גאונם בעלי שונה ההלכות-
הנאים הראשונים ויחזרו את עטרת התורה ליושנה. אחריהם הלכו
הוציף אנשי התלמוד ובעת אשר הלכה יהודה בגולה, אז נסבה
ורחבה חכמת המשנה והתלמוד, ושרשי התושב"ע הכו שרש טוב
בלבות בני ישראל, לשמחת מיסריה. גם ראשי גלויות בכל. — זכרון
ממשלה מדינית — לא הועירו מאומה להפיץ תורה בן אחיהם.
וכופרו קורות הימים מספרים: כי הן המה היו לבני למכשול ולפוקה,
ורבות סבלה הדת והתורה על גאונם ועונם. ואיזה מהם הורידו לארץ
כבוד התורה, במחלקותם עם הגאונים ראשי הישיבות, כאשר הגרתי על
זה בתולדות ר' סעדיה גאון בספר האמונות והדעות אשר הוצאתי
בליפציג תרנ"ד. — כמעט הורם העטרה מעל ראשי הגלויות, הרימה
התורה והדת ראש, והמה יחדיו לקרו הממשלה בידן, לא בחיל
ולא בכח כי אם ברוח דת ודעת (תולדות רס"ג סימן ב) — גם ממשלת
הכוזרים לא שפכה רוח ההשתלמות על דהנו. והממשלה המדינית
מהכורים גמשכה לערך ר"ן שנה. ולא שמענו מאומה, כי פעלה על
הטבת מצב הדת-הרוחני. — אולם בימיה האחרונים בעת אשר
נהיה לממלכה ששלה בימי הנשיא דוד, אז העיר את רוחו לחוק עמודי
הדת וישלה לארץ פרס (סימן יג) לבקש ספרי תורות. וכאשר נגדעה
קין מלכותה. ואבדה ממשלתה המדינית, אז החלו לרוש בתורה
וחכמה ידיעתם עלתה עשר ידות, על אחיהם הראשונים, אשר נהנו
מזיו ממשלה מדינית. בני הנשיאים, אשר מקדם הרבו הללים על שדי
קמל, באו לארץ ספרד ונעצו חרםם בבית המדרש, והקדישו עתותיהם
לתורה ולתעודה בחכמת התלמוד.

אחרי הדברים האלה יראה כל מבין, כי דתנו המהורה איננה צריכה

לממשלה מדינית מיוחדת, ונוכל להשתלם בדיעות התורה והדת בלעדה
 ובכוחנו להכליל את אוצרנו הרוחני, אם גם אין לנו מדך מקרב אחינו,
 יומדינה מיוחדת, כי כושני דתנו בעלים המה ממצב מקומי וזמני. אך זאת
 כל ישענו וחפצנו, להסתופף בצל מלכי-חסד, אשר לא יתנו להאי-
 סבלנות מקום להרע לנו, או נוכל לעלות על שלם התורה והדת
 מעלה מעלה. ואך שוויוניות, וחירות האמונה, היא בלבד הכרחי,
 להרחבת הדת והתורה בארץ. — ואז ומלאה כל הארץ דעה כמים לים
 בזכרים עד אשר יערה רוח ממרום ובא לציון גואל.

אחרי הדברים האלה, אמרתי לתודיעך קורא נעים! את המעינות
 הישועה אשר מהם שאבתי את הדברים ע"ד תולדות הכוזרים. והמה
 הם: תולדות היהודים לבני ישראל מהחכם גרעטץ חלק המישני.
 ענציקלאפדיא ערש עט גרובער חלק כו. מכתב עתי הישראלי
 (Izraelita) מנומער 1 עד 8. תולדות היהודים בפולין חלק ב. גייגערס
 צייטשריפט 1865. מכתב עתי הכרמל המגיד שנה ח—וגם שנה
 עשירית. כרמולי בספרו הצרפתי, נייבויער במחברת *Journal Asiatique*
 החכם חוואלסזאהן בספרו—*18 Hebräische Grabschriften*—ומשאר
 ספרים רבים הנמצאים בהם מעט מזעיר מעניני הכוזרים. ידעתי גם ידעתי
 כי הוצאתי מתחת ידי מלאכה בלתי שלמה. אבל לא עלי יתלונן הקורא.
 כי באמת עוד הדיעות ע"ד הכוזרים מעטים, וכל אשר מצאתי אודותם
 כחבתי פה. ואולי עוד נחזה חדשות בקרב הימים, ע"י בית המדרש
 החכמה אשר בעיר הבירה פסטערסבורג, אשר קצבה שבר להאיש
 אשר יכתוב תולדות הכוזרים. עפ"י דרך הבקורת, ויגלה חדשות. —

1 בדבר הזה טעו גדולי ישראל, כי סמם דמו כנפשו כי טעם אשר יקח אלסים מידו
 ממשלתו המדינית, לא יוכל להשתלם בשדי סדת, וכן זמם ששיא ר"ת, חכו
 שפרוע. לכן סיחס לו סכסורה ממלאות ממשלת סכזרים, כשמש מרשא, וראס
 בדכני סחכס גרעטץ כחלק חמישי. —

ווארשא בירה ארנא תרכ"ז

דוד סלוצקי

הכמת ישראל

הנהגת כלל בני ישראל וכלל
המדינה וכלל המעשה והמנהג
הנהגת כלל בני ישראל וכלל
המדינה וכלל המעשה והמנהג

הנהגת כלל בני ישראל וכלל
המדינה וכלל המעשה והמנהג

הנהגת כלל בני ישראל

הנהגת כלל בני ישראל

הנהגת כלל בני ישראל

הנהגת כלל בני ישראל

הנהגת כלל בני ישראל

הנהגת כלל בני ישראל

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

ספרי

הכמת ישראל

הוצאה כוללת מיטב ספרי חכמי ישראל הספרדים,
בפידוסופיה האלהית, בחכמת המדות, ובמלאכת
הגיון, שחברו משנת ד' אלפים תרצ"ג, (רבנו סעדיה
גאון) עד שנת ה' אלפים קע"ג, (רבנו יוסף ארבו).

בסדרו ונערכו עם הוספות רבות ויקרות, והוגהו בעין פקוחה.
עפ"י הוצאות שונות, וכתבי יד עתיקים.

ע"י

דוד סלוצקי

חלק חמישי

כולל בקרבו:

ספר הכוזרי עם באור.

ווארשא

תרכ"ז

Chochmath Israel

oder

die jüdische Religionsphilosophie

umfassend

sämmtliche philosophische Werke jüdischer Gelehrten seit R. Saadja Alfajjumi bis R. Joseph Albo.

Nach Handschriften und älteren Ausgaben recensirt und mit Commentaren versehen von Herausgeber

Dawid Slucki.

Fünfter Theil.

Cosri.

WARSCHAU

Druk Von F. Baumritter i I. Rothblatt.

1866.

ספר
הכוזרי

מיוחס, ביסודו להחכם

ר' יצחק החבר הסננרי ז"ל.

חברו בלשון ערבי, רבנו יהודה הלוי ספרדי ז"ל. והעתיק
אותו לשפת עברי, ר' יהודה בן תבון מרמון ספרד ז"ל,
במגדל דוניל שנת תתקכ"ז לארץ החמישי.

ועתה יצא לאור עם הוספות רבות ויקרות • (א) הוגה בעיון רב עפ"י
הוצאות עתיקות, ע"י דפוס וויניציא ש"ז, והנוכר תקצ"ח, עם הוספות
הנ"א הנמצאות בדפוס הנוכר • (ב) מראה מקומות בתנ"ך, וציונים בש"ס
בבלי, ירושלמי, מדרשים, ושאר ספרי הראשונים • (ג) קרית ספר,
והוא: מערכת סופרים וספרים אשר בא זכרונם בהכוזרי • (ד) תולדות
עם הכוזר, עפ"י הסופרים החדשים • (ה) תולדות החכם רבנו יהודה הלוי
ז"ל • (ו) באור חדש ומספיק להבנת דברי הספר.

כל אלה פעל ועשה.

דוד סלוצקי

COSRI,

WARSCHAU

1866

Wolno drusować z warunkiem złożenia
w Komitecie Cenzury po wydrukowaniu
prawem przepisanej liczby egzemplarzy
Warszawa d. 23 Sierpnia (4 Września) 1866 r.

p. o. Cenzora **B. Cymermann.**

אזהרה!

כל איש הירא וחרד לאלהים, ומשכיל על דבר אמת, יודע את רוח רכותינו
וחכמינו הראשונים והאחרונים, אשר זה דרכם בקודש, להוקיר בעלי דמות אחרות
בכלל, ומאמיני דת נוצרית בפרט. ובספריהם הנכבדים, שקדו על אהב"י, הסוללים
לאור תורתם וחכמתם, לכבד את העם אשר בקרבם הם יושבים. ולא הובו בכל
לב ונפש את מלכי-הארץ, אשר כלל חסדם יסחופו. — המחבר ספר הכוזרי
נעלה הוא מאד ברוח הסבלנות המרתיפת על פני מאמריו, כאשר כבר העירו
על יקרת דבריו גדולי חכמי הנוצרים והללוהו למאוד על שטחו הבנויה על אדני
הכבד האדם בעל דת, ויהיה מי שיסיה. אחרי הדברים האמתים האלה, דעת
לנכון נקל, כי בכל מקום שמוזכר בספר הזה מלת, גוי, אומה, ע"ז, וכדומה.
ילמד הסתום מן המפורש במקום אחר, שכונתו על עכו"ם והאומות הקדמונים
טרם נגה עליהם אור הדת, והיו עובדים ללצא השמים. ולפי זה נחשבים מקומות
הכתובים בזה הספר, מלות, גוים, אומות, ע"ז, כסתם (כמו עמוד לו שורה
עו. עמוד מצ שורה יט. עמוד לג שורה כא. ע' סח ש' כג. ע' עו שורה ו.
כב. ע' לד שורה ה. עמוד לה שורה כה. עמוד לו. ש כו). ל"ל עכו"ם ואומות
הקדמונים. זאת ראינו להעיר למען האמת והנדק, ודבר שפטים אך למוחר להאריך.
כי זאת גלוי וידוע לכל איש אשר הציב לו יד ושם בקשרי חכמינו.

מאמר ראשון

אמר יהודה בן שאול ז"ל.

אמר המחבר

שאלו שאלו אותי על מה שיש אתי מן הטענות והתשובות על החולקים עלינו מן הפילוסופים ואנשי התורות (א) ועל המינים¹ החולקים על המון ישראל. וזכרתי מה ששמעתי כבר מטענות² החבר אשר היה אצל מלך כוזר הנכנס בדת היהודים היום כארבע מאות שנה, כאשר נזכר ונודע בספרי דברי הימים, כי נשנה עליו חלום פעמים רבות כאלו מלאך מדבר עמו ואמר לו: כונתך רצויה אצל הבורא אבל (ב) מעשיך אינם רצויים. והוא היה משתדל מאד בתורת כוזר, עד שהיה משמש בעבודת ההיכל והקרבת בעצמו בלב שלם. וכל אשר היה משתדל במעשים ההם היה המלאך בא אליו כלילה ואמר לו: כונתך רצויה (ב) ומעשיך אינם רצויים. וגרם לו זה לחקור על האמונות והדתות. והתירה בסוף הוא ועם רב מהכוזרים. והיו מטענות החבר מה שנתיישבה (ג) נפשו עליהם והסכימו (ד) לדעתו. וראיתי לכתוב הדברים ההם כאשר נפלו, והמשכילים יבינו.

אמרו: כי כאשר ראה מלך כוזר בחלומו כי כונתו רצויה אצל הבורא אבל מעשהו איננו נרצה, וצוהו בחלום לבקש המעשה הנרצה אצל הבורא,³ שאל פילוסוף אחד שהיה בדורו על אמונתו, ואמר לו הפילוסוף: אין אצל הבורא רצון ולא שנאה, כי הוא נעלה מכל החפצים ומכל הכונות, כי הכונה מורה על הסרון המכוין, וכי השלמות כונתו שלמות לו, ובעוד שלא תשלם הוא חסר. וכן הוא נעלה אצל הפילוסופים מודיעת חלקי הדברים, מפני שהם משתנים, ואין בידיעת הבורא שנוי. והוא אינו יודע אותך כל שכן שידע כונתך ומעשיך, וכל שכן שישמע תפלתך ויראה תנועותיך. ואם יאמרו הפילוסופים שהוא בראך, הם אומרים זה על דרך העברה, מפני שהוא עלת העולות בבריאת כל נברא, לא מפני שהוא בכונה מאתו. ולא ברא מעולם אדם, כי העולם קדמון, ולא סר האדם נולד מאדם שקדמו מתרכבות

ג"א (א) בדפוסים אחרים כתוב הן מן הסוגים שלא ידובר מהם כלל כזה הספר.
(ב) מעטף איננו רצוי. (ג) נפשי. (ד) לדעתי. וב"א נפשו לדעתי.

¹ בד"א והלדוקים והכנייתוסים. ² חכר. שם חכר הוראתו פה כמו בתלמוד אשה חכר (גיטין ס"א): ר"ל ח"ה ויודע. וכן הוראת חכר בלשון ערבי חכם ונכון דבר. ³ שאל פילוסוף. ר"ל, שאל מפילוסוף אחד.

בו צורות ומזגים ומדות מאבנו ומאמו ושאר קרוביו, ואיכויות מן
 האוירים והארצות והמוונות והמימות, עם כחות הגלגלים והמולות
 והחיילים בערכים ההיום מהם, והכל שב אל חסכה הראשונה, לא
 בעבור כוונת מונח, אבל הוא אצילות נאצלת מונח סבה שנית ואחר
 כן שלישיה ורביעית. והדבקות (א) הסבות והמוסככות והשתלשלות כאשר
 אתה רואה אותם. והדבקות קדמון כאשר הסבה הראשונה קדמונית
 אין לה תחלה. ולכל איש מאישי העולם סבות שבהם יגמר (ב) כפי
 ההרכבות והאיכויות, ויש איש שנשלמו סבותיו ובא שלם, ואיש
 שחסרו סבותיו ובא חסר, ככופי אשר לא הוכן ליותר מקבול צורת
 האדם והדבור בתכלית החסרון, והפילוסוף אשר לו נתכנו חכונות
 יקבל בהם המעלות המדותיות והמדעיות והמעשיות, ולא חסר מאומה
 מן השלמות, אבל השלמות הוזה בכח צריך בהוצאתו לירי מעשה אל
 למוד ומוסר, עד שתראה התכונה על הענין אשר הוכנה לו מן שלמות,
 וחסרון, ואמצעיים אין להם תכלית, וחשלם ידבק בו מן חסרון האלקי
 אור שהוא נקרא השכל הפועל, ידבק בו שכלו הנפעל דבקת התאחדות,
 עד שיראה האיש ההוא (ג) והשכל הפועל אין ביניהם שנוי, וישבו
 כל כליו אחדים ר"ל איברי האיש ההוא, (ד) ולא ישתמשו כולם אלא
 במעשים היותר שלמום ובעתים היותר נכונים ובטוב שבענינים, וכאלו
 כל כליו הם כלים לשכל הפועל לא לשכל החיולי הנפעל שהיה בתחלה
 משתמש בהם, (ה) מרס הוצאתו לירי שלמות בכח, והיה מטיב פעם
 וחוטא פעמיים, וזה מטיב תמיד. והמדרגה הזאת היא תכלית וההגעה
 המקוה לאדם השלם, אחרי אשר תשוב נפשו מטהרת מן הספיקות,
 מבינה החכמות על אמתתם, ותשוב כאלו היא מלאך ותשוב גם
 במדה המלאכותית הנפרדת מן הגופות, והיא מדרגת השכל הפועל,
 והוא מלאך מדרגתו למטה מן המלאך הממונה בגלגל הורח, והם
 שכלים מופשטים (ו) מחומרים, קדומים עם הסבה הראשונה, ואינם יראים
 הכליון לעולם, ותשוב נפש האדם השלם והשכל ההוא הפועל דבר
 אחד, ולא יחוש לכליון גופו ואיבריו, מפני ששב הוא ואותו
 דבר אחד, ונחה נפשו בהיים, מפני ששב (נפשו) בכח הרמ"ס

והשכל הפועל

נ"א (א) וסדבקות. (ב) נניח נשמו שלם מלות האלם: כפי הסרככות
 והאיכויות. (ג) סכוח סככל סכוח. ונשמת וסככל. (ד) ר"ל איברי האיש
 סכוח לה. (ה) נניח נשמו המטה מלות הללו מטרס עד בכח. (ו) מחומר.

הרמ"ס. הוא, הערמעס (Hermes) הודע כספזרי תולדות האשלים
 (מיטסאלאגיע) והרבעה היו אשר נקראו לאלילים כפי העמים קדמונים, יושבי
 האלופ המורה. הראשון חי לפי ספזרי הגדוהיס אלף שנה אחרי אדם
 הראשון, וסוף נקרא גם כסס העלך (הנוך). והכסדים יכונו אורחאי (אורחים);
 ר"ל כחם הגדול, כי עלם נחמתו על כל בני העל. כפי הושיע בניו משה
 רבינו. וכפי בעלי אלכמיח (אלכמייסטען) יקרא הערנועס טרוסטמייסטאס.
 הכעניס והמאריס יאמרו עליו: כי הוא אבי כל חכמה ומדע, והממליח חכמת
 כרסואס, ועלם לאליל. הוא נתן להם החוקים הראשונים ויסד אמונתם. ונמטן

ואסק' לביוס וסאקרא"ט ואפ' לטון ואריס"טו, כי הוא והם וכל מי שעלה אל מדרגתם והשכל הפועל דבר אחד עומד לעד. וזהו אשר יכונה ברצון האלהים על דרך העברה או על דרך הקירוב, רדפהו ובקש ידיעת אמיתת הרברים, עד שישוב שכלך פועל לא נפעל, והדבק בדרכי הצדיקים במדות ובמעשים, כי הם עזר בציוור האמת ודבקות הלמידה וההרמות לשכל ההוא הפועל, ותכף לזה תעלה בידך מדת ההסתפקות והשפלות והכניעה וכל מדה מעולה עם (א) ההגדלה שמרוממים לסבה הראשונה, לא כדי שיחנך רצונו ולא להסיר מעליך קצפו, אבל בעבור ההרמות אל השכל הפועל בבחינת האמת, וספור כל דבר במה שהוא ראוי לו ודעתו כאשר הוא, ואלה הם ממדות השכל. וכאשר תהיה על התכונה הזאת מן האמונה, אל תחוש על אי זה תורה תהיה ובאי זה דת ואי זה מעשה ובאי זה דבור ובאי זה לשון אתה, או בדה לעצמך דת לעניין הכניעה ולדומם ולשכח ולהנהגת מדותיך וביתך ואנשי מדינתך אם הם (ב) סוככים עליך ושומעים אליך, או קה לך לדת הנימוסים השכליים אשר חברו השילוסופים, ושים מגמתך וכונתך זך נפשך, וכללו של דבר בקש זך הלב באי זו אופן שתתכן לך, אחרי אשר תבין כללי החכמות על אמתתם, ואז תגיע אל בקשתך: ר"ל (ג) הדבק ברוחני ר"ל השכל הפועל, ואפשר שינבא אותך ויודיעך העתידות בחלומות אמיתים ומראות נאמנות.

התחנות

(ב) אמר הכוורי רואה אני דברייך נכוחים ומספיקים, אך אינם מסיקים לשאלתי, מפני שאני יודע בעצמי כי נפשי זכה ומעשי ישרים לרצון הבורא, ועם כל זה היתה ² תשובתי: כי המעשה הזה איננו נרצה אף על פי שהכונה רצויה, ואין ספק שיש מעשה שהוא נרצה בעצמותו לא כפי המחשבות, ואם איננו כן, מה (ד) לפרם ולישמעאל שחלקו הישוב נלחמים זה בזה, וכל אחד מהם זכה נפשו וכונתו לאלהים ונבדל ונפרש וצם ומתפלל והולך ומגמתו להרוג את חבירו, והוא מאמין שחריגתו צדקה גדולה וקורבה אל הבורא ית', וכל אחד מאמין כי הליכתו אל גן עדן, ³ והאמן לשניהם זה דבר שלא יתכן אצל השכל.

ג"א (ה) עם רוממות הכסה, ונשמטו מלות הסגולה שמרוממים לסנה. (ב) הסמאגיס, ונשמטו המלות הם הם פומים. (ג) הדביקה ברוחני הסוף, ונשמטו מלות הדבק ברוחני. (ד) ג"א לאדום.

יעמדו ימים רבים הקקס בעמודי אבן, ונהם ילא ספר התורה על פני הארץ. ולפי דבריהם שאבו ממנו חכמי צית מדרש השלוסופים אשר באלכסנדריה. השלישי. הוא הערמעס, הוא הארעם אשר להמנרים. הרביעי הוא טויט אשר להמנרים. ויתר הספורים הלא הם כתובים עלי ספרי המיטהאלאגיע.

¹ אסק' לביוס, הוא עסקולאפיוס. אסקלעפיהס, ראש הרופאים. לפי רבים מכותבי המיטהאלאגיע נתעלה לאליג אחרי מותו. ולפי האמער אדם הוא ולא אל, אך הקדמונים יכדוהו בשם רופא חכם. חולם האגדות אשר יאמרו עליו ערפל החולתם, וגרגיר האמת טמון בסרי הסלגות והגוזמאות. ² הכונתי. ר"ל התשובה אשר קבלתי מהמלאך. ³ והאמן. לתת אמונה לשי האמונות

2

(ג) אמר הפילוסוף. ¹ אין בדת הפילוסופים הריגת אדם, מפני שמומתם השכל.

(ד) אמר הכוזרי ² ואי זה דבר שהוא נוטה מן האמת אצל הפילוסופים גדול מאמונתם שהעולם חדש, ושהוא נברא בששת ימים, ושהסכה הראשונה מדברת עם אחד מבני אדם, ³ עם הרוממות שמרוממין אותו הפילוסופים מדיעת החלקיות, ועם זה היה ראוי כפי מעשה הפילוסופים וחכמתם ואמתתם והשתדלותם שהיה הנבואה ידועה בהם ונמצאת ביניהם מפני הדבק ברוחניות, ושיסופר עליהם נפלאות וניראות וכבוד וגדולה, ואנחנו רואים החלומות הנאמנים למי שלא התעסק בחכמה ולא (ב) בזכך גפשו, ⁴ ונמצא הפך זה במי שטרח בה, וזה מורה כי יש לדבר האלהי כור אחר זולת מה שזכרת אתה הפילוסוף.

אחר כך אמר הכוזרי בלבו: אשאל פרס וישמעאל, כי אחד משני המעשים היא הנרצה מאין ספק, אבל היהודים די לי במה שהוא נראה (ג) משפלותם ומיעוטם ושחבל מואסים אותם. וקרא לחכם מחכמי פרס ושאל אותו על חכמתו ומעשהו. ואמר לו: אני מאמין בחדוש הנבראות ובקדמות הבורא ית', ושהוא ברא העולם כלו בששת ימים, ושכל המדברים צאצאי אדם ואליו הם מתיחסים כלם, ושיש לבורא השגחה על הברואים והדבקות במדברים, וקצף ורחמים ודבור והראות והגלות לנביאיו וחסידיו, והוא שוכן בתוך רצויו כהמוני בני אדם. וכללו של דבר, אני מאמין בכל כיה שבא בתורה ובספרי בני ישראל אשר אין ספק באמתתם בעבור פרסומם והתמדתם ⁵ והגלותם בהמונים גדולים.

ב"א (ה) יותר * ושמעיה גדול. (ב) כוון, ושמעיה כוון. (ג) מסכלותם, ושמעיה שמעלותם.

המתנגדות, ולאמר אלו ואלו דברי אלהים חיים, זאת יתנגד אל השכל הישר. ¹ אין בדת וכו', על זה השיב הפלוסוף שנאמת זאת הראיה אינה מכרעת, רק שהאומות האלה אינם מכת הפילוסופים אשר מגמתם השכל, והריגת כן אדם תועבה בעיניהם (רנ"ב). ² ואיזה זה וכו' ר"ל אין לך דבר שנוטה יותר מן האמת אלל הפלוסופים כאמונת האומות האלה: שהעולם מחדש מנורחו מאין וכו'. ³ עם הרוממות וכו'. לפי מה שמרומים אותו הפילוסופים ואמרו: כי הוא נעלה ושגב מהיותו יודע הפרטים. ⁴ ונמצא הפך. שהלומות האיש אשר ערה והתעסק בחכמה אינם נאמנים, ואין רוה נבואה שורה עליהם. ⁵ ושכל המדברים לאנאי אדם וכו'. לאשוקי מדעת האומרים: שכל מין האדם אנו מתיחס על אדם הראשון. אולם כל הקלים והקלים הוליא אדם אחד או רבים, ומכאן נפוטו בני האדם על פני הכל, ולדכריהם זאת היא הסגס מדוע יבטו האנשים, כמו השחורים מהלבנים. וכדומה עוד שנים עלומים כענין האדם. מפני שאין מקור אחד לכולם ואין אב אחד הולידם. ⁶ וכגלותם בהמונים גדולים. כי גלוו שמינה על הר סני. וכן כל הנפלאים לא היו גפני איש אחד או משפחה אחת, אשר המתעקש ווכל להסתפק באמתתם, אך רק לפני כל קהל בני ישראל.

(ס) אמר הכוזרי אין בכאן מקום לסברא, אך הסברא מרחקת רוב הדברים האלה, אך כאשר (א) תתאמת הראיה והנסיון עד שיאמין בו כל הלב ולא ימצא דרך אחרת להאמין בזולת מה שנתברר אצלו, יתחכם¹ להקיש וינהלה לאט עד שיקרב הרהוק ההוא. כאשר יעשו² הטבעיים בכחות המופלאים, אשר הם רואים שאם יסופר להם עליהם מבלי ראותם מכחישים אותם, וכאשר רואים אותם מתחכמים ושמים להם סבות מן הכוכבים והרוחניות ולא ידחו הראות. אבל אני איננו כיוצא דעתי נוחה לקבל הדברים האלה, מפני שהם חדשים לי ולא גדלתי עליהן, וחובה עלי לחקור בשלמות עד שאמצא (ב) העקר: ואחר כן קרא לחכם מחכמי ישמעאל, ושאל אותו על חכמתו וביעשהו. ואמר לו: אנחנו מקיימים האחרות והקדמות לאלקים ית' והחדוש לעולם והיחש אל אדם, ונרחיק הגשמות בכלל.³ ואם יראה ממנו שום דבר בדברינו נפרשהו ונאמר: כי הוא דרך העברה וקירוב לשבלינו (ג), עם הודאתינו⁴ כי ספר תורתנו דברי אלקים והוא בעצמו מופת התחייבנו בקבולו בעבור (ד) עצמי; מפני שאין אדם יכול לחבר ספר אחר כמוהו, ולא (ה)⁵ נפרשה אחת מפרשיותיו, ושנביאנו הוא הותם הנביאים, ומבטל כל תורה (ו) הקדומה לו, וקורא כל האומות אל תורת ישמעאל, וגמול השומעו, השבת רוחו אל גופו בגן עדו ונעימות, לא יחסר מאבל ומשתה ומשגל, וכל אשר תאווה נפשו, ועונש הממרה, הליכתו אל אש לא תכבה, ולא יתמו יסוריו לעולם.

(ז) אמר לו (ז) הכוזרי, מו שרוצין ליישר אותו בדבר האלקים ולברר אצלו כי האלקים מדבר עם בשר ודם, והוא מרחיק זה, צריך לברר אצלו דברים מפורסמים שאין מדחה להם, ולואי שיאמין עם זה, כי הבורא דבר עם אדם, ואם ספר תורחכם מופת לכם והוא בלשון ערבי, אין מכיר מופתו, והאות שלו לועז כמוני, וכאשר יקרא באזני אינני מבדיל בינו ובין זולתו מלשון הערבי (ח) עד שיאמין שהוא האות.

(ז) אמר לו (ט) החכם⁶ וכבר נראו על ידו מופתים (י) לא הושמו לאות בקבול תורתו.

(ח) אמר הכוזרי אין הדעת נוחה להודות שיש לבורא חברה עם בשר

ב"א (א) תאמת. (ב) תאמת, ונשמט העקר. (ג) וזרע, ונשמט עם סודותינו. (ד) חזקו, נשמט עמנו. (ה) כפרסה. ואשר לתקן נפרש, ונשמט נפרסה. (ז) שקדמה. ונשמט הקדומה. (ז) כנ"א מלת לו איננו. (ח) כנ"א נשמטו המלות הללו ארכעתן. ולפי נסחתנו נ"ל לתקן עד שאמין או עד שיאמן שהוא האות. (ט) כנ"א מלת לו איננו. (י) אך.

¹ להקש. ר"ל לעשות הקשים הגיונים. וראה במלות בגין שער ז-ה דרכי הסקש.
² הטבעיים וכו' ר"ל חכמי ודורשי הטבע (נאשורשארשער).³ ואם וכו'. ר"ל מגשמות הבורא או נאמר כי דברה תורתנו בלשון בני אדם, כדי לשבר את האוזן ושכל האדם הגם.⁴ ספר. הוא הנקרא קאראן, אשר נתן מחמד נביאם.⁵ נפרסה. ויותר טוב להגיש ולא פרסה. כי הקאראן נתלק לפרשות ולפסוקים. וגם החלוקה הזאת קדושה היא בעיניהם.⁶ וכבר וכו'. תאמת נראה מופתים עי' מחמד אם גם לא עם אותם לאות.

ודם, כי אם כמופת שמחפך בו טבע הדברים, כדי שיודע כי זה לא יוכל עליו אלא מי שכרא הדברים מאין, ושיהיה הענין ההוא לפני המונים וראוהו בעיניהם ולא יגיעם בספור ובקבלה, ושיחקרו על הדבר ויבחנוהו בחינה אחר בחינה, עד שלא יפול בלב אדם ספק כי (א) יש בו צד דמיון או צד כשפים, ולואי שתקבלנה הנפשות הדבר הגדול הזה שכורא העולם הזה והעולם הבא והמלאכים והשמים והמאורים, יתחבר אל החומר הנבזה הזה ר"ל האדם, ושידבר עמו וימלא משאלותיו ויעשה בקשותיו.

(ט) אמר החכם. והלא כבר תורתנו מלא מדברי משה ובני ישראל, ואין מדרה במה שעשה כפרעה ושבקע את הים והציל את בחיריו וטבע את אשר קצף עליהם, והוריד להם המן והשליו אשר האכילם אחרי כן ארבעים שנה במדבר, ושדבר עם משה בהר סיני, והעמיד השמש ליהושע, ועזר אותו על הגבורים בני ענק, ומה שנעשה קודם לכן מן המבול ומהפכת סדום ועמורה, הלא (ב) זה דבר ידוע ומפורסם, ואין בכל זה צד סברא שהיה בתחבולה ולא בדמיון.

(י) אמר הכוזרי. אני רואה שצריך אני לשאול ליהודים, מפני שהם שארית בני ישראל, מפני שאני רואה שהם המענה והראיה לכל בעל דת, כי יש לבורא תורה בארץ. ואחר כן קרא חכם מחכמי היהודים ושאל אותו על אמונתו.

(יא) אמר לו החבר. אנחנו מאמינים באלהי אברהם יצחק ויעקב, המוציא את בני ישראל ממצרים באותות ובמופתים ובמסות, והמכלכלם במדבר, והמנחילם את ארץ כנען, אחר אשר העבירם את הים והירדן במופתים גדולים, ושלה משה בתורתו, ואחר כן כמה אלפי נביאים אחריו מזהירים על חורתו, מיעדים בגמול הטוב לשומרה, ועונש הקשה לממרה אותה, ואנחנו מאמינים בכל מה שכתוב בתורה והדברים ארוכים.

(יב) אמר הכוזרי. מסכים הייתי שלא אשאל יהודי, מפני שידעתי אבוד זכרם והסרון עצתם, כי השפלות והדלות לא עזבו להם מדה טובה. והלא היה לך לומר היהודי, כי אתה מאמין בכורא העולם ומסדרו ומנהיגו, (ג) כמו שכראך והטריפך והדוכה לספורים האלה אשר (ד) היה מענת כל שיש לו דת, ובעבורה הוא רודף האמת והשווי לדמות לכורא בצדקו ובחכמתו.

(יג) אמר החבר. זה שאתה אומר היא הדת התקשית מביא אלוה העיון ונכנסים בה ספקות רבות. ואם תשאל הפילוסופים עליה איך מוצא אותם מסכימים על מעשה אחד ולא על דעת אחת, מפני שהם מענות; יש מהם שהם יכולים להעמיד עליהם מופת, ומהם מה שיספיקו בס דבר שתתיישב הדעת עליו, ומהם מה שלא יספיקו בס, כ"ש ששיעמידו בס מופת.

(יד) אמר הכוזרי. רואה אני דבריך היהודי טוב מפתיחתו. ואני רוצה עתה שאוסיף לדבר עמך.

(טו) אמר החבר. אבל פתיחת דברי היא המופת. ועוד כי היא הראיה אין צריך עמה לא ראיה ולא מופת.

ב"א (ה) ט"ט. (ב) כל זה. (ג) או כמולך ומטריפך. (ד) ס"ה. ו"ה ס"ב.

טז) אמר הכוזרי . ואיך הוא זה ?
 יז) אמר החבר . אם תתן לי רשות להקדים לך הקדמות , אבאר לך ,
 כי אני רואה דברי כבדים עליך ונקלים בעיניך .

יח) אמר הכוזרי . הקדם הקדמותיך ואשמעם .
 יט) אמר החבר אלו היו אומרים לך : כי מלך הודו איש חסד ראוי
 לדוממו ולתת כבוד לשמו ולספר מעשיו , במה שיגיע אליך מצדק אנשי
 ארצו ומדותם הטובות ושמשאם ומתנם באמונה , ההיית הייב בזה
 להגידו ולהאמינו ? :

כ) אמר הכוזרי ואיך הייתי חייב בו , ואני מסופק אם צדק אנשי
 הודו מעצמם ואין להם מלך , או צדקתם מהמת מלכם , או אם משני
 הפנים יחד ? :

כא) אמר החבר ואם היו באים אליך שלוחיו כתשורות הודות , אינך
 מסתפק שאינם נמצאים אלא בארץ הודו בארמנות המלכים , בכתב
 מפורסם שהוא מאתו , ועמו רפואות שהם רופאות אותך מהלייך
 ושומרות עליך בריאותיך , וסמי מות לשונאיך והנלחבים בך , שאתה
 יוצא להם בהם וממית אותם מבלי כלי מלחמה , ההיית חייב להיות
 סר אל משמעתו ואל עבודתו ? :

כב) אמר הכוזרי כן הוא . והיה הספק הראשון סר ממני , אם יש
 לאנשי הודו מלך אם לא , והייתי אז מאמין שמלכותו ודבריו נוגעים אלי :

כג) אמר החבר ואם ישאלך השואל עליו , במה תתאר אותו ?
 כד) אמר הכוזרי בתארים אשר התבררו אצלי , ואחבר אליהם אשר היו
 ספק אצלי והתבררו באלה האחרונים :

כה) אמר החבר על הדרך הזה השיבותיך כאשר שאלתני . וכן פתח משה
 לדבר עם פרעה כשאמר לו אלהי העברים שלחני אליך (שמות זט) ר"ל אלהי
 אנרם יצחק ויעקב , מפני שהיה דברם מפורסם אצל האומות , כי התחבר
 אליהם דבר האלהי והנהיג אותם ועשה נפלאות , ולא אמר אלהי השמים
 והארץ שלחני אליך ולא בוראי וכוראך . וכן פתח דבריו אל המון ישראל
 אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים (סס כ. ז) ולא אמר אני בורא
 העולם וכוראכם . וכן פתחתי לך כאשר שאלתני על אמונתו , השיבותיך מה
 שאני חייב בו וחייבין בו כל קהל ישראל אשר התברר אצלם המעמד
 ההוא בראות עיניהם , ואחר כן הקבלה הנמשכת שהיא במראה העין :

כו) אמר הכוזרי . אם כן אני רואה שתורתכם אינה נתונה כי אם לכם
 ואין חייב בה זולתכם :

כז) אמר החבר כן רוא לכל הנלוה אלינו מן האומות (א) בפרט יגיעהו
 מן הטובה אשר ייטיב הבורא אלינו אך לא יהיה שוה עמנו . ואלו היה
 הייב התורה מפני שבראנו , יהיה שוה בה כל ב"א הלבן והישחור משתוים
 עמנו כי הכל בריאותיו , אך אנו חייבין (ב) בה מפני שהוציאנו ממצרים
 והתבררות כבודו אלינו , מפני שאנחנו הסגולה מבני אדם :

כח) אמר הכוזרי אני רואה אותך מתהפך היהודי , וכבר שב דבורך רזה
 אחר שהיה שמן :

כט) אמר החבר . בין רזה בין שמן , הרחב לי לבך עד שאפרש אותו :

ב"א ה) ב"א התיכס , כפרט"י אינו . (ז) התיכס . ושמעט כס .

- (ג) אמר הכוזרי . אמור מה שתרצה .
- (ד) אמר החבר בדין הענין הטבעי נתחייב לקחת המזון והגידול וההולדה וכחותם וכל תנאיהם , והתיחד בזה הצמח ובעלי חיים , מכלערי האדמה והאכנים והמוציאים [לדעתי , והמוצקים] והיסודות :
- (ה) אמר הכוזרי זה כלל שצריך לפרוט אותו , אבל אמת הוא :
- (ו) אמר החבר ובענין הנפשי התיחדו בעלי חיים כלם , ונתחייבו מהם תנועות וחפצים ומדות וחושים נראים וגסתרים ותאוות , וזולת אלה :
- (ז) אמר הכוזרי גם זה מבואר אין דרך לדחותו .
- (ח) אמר החבר ובדין הענין השכלי התיחד המדבר מכל החיים , והתחייב ממנו כל תקון המדות והמעון והמדינה ושאר הנהגות ונמוסים (א) מנהיגים :
- (ט) אמר הכוזרי גם זה אמת .
- (י) אמר החבר ואיוו מדרגה אתה חושב למעלה מוזאת ?
- (יא) אמר הכוזרי מעלת החכמים הגדולים .
- (יב) אמר החבר איני רוצה לומר , אלא מעלה תפוד את בעליה פרידה עצמית , כהפרד הצמח מן הרומס , והפרד האדם מן הבחמה , אבל הפרידה ברב ומעט אין לה תכלית , מפני שהיא פרידה מקרית , ואינה מעלה על דרך אמת :
- (יג) אמר הכוזרי אם כן אין מעלה כמורגשים יתירה על מעלת בני אדם .
- (יד) אמר החבר ואם ימצא אדם שיכא באש ולא יזוק בו , ויעמוד מבלי מאכל ולא ירעב , ויהיה לפניו זוהר שאין העין יכולה להסתכל בו , ולא יחלה ולא יחליש , וכאשר יגיע אל תכלית ימיו ימות לרצונו , כמי שיעלה על גימטו לישן וישן , בעת ידוע וכשעה ידועה , עם ידיעת העבר והעתיד מה שיהיה ומה שיהיה , הלא המעלה הזאת נפרדת בעצמה ממעלת בני אדם :
- (טו) אמר הכוזרי אבל המעלה הזאת אלוהית מלאכותית אם היא נמצאת , וזה מדין הענין האלקי , לא מן השכלי ולא מן הנפשי ולא הטבעי :
- (טז) אמר החבר . אלה קצת תארי הנביא שלנו אשר אין עליו חולק , אשר נראה על ידו להמון התחבנות הדבר האלקי בהם , ושיש להם אלוה מנהיגם כרצונו , (ב) ולתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו וכפי עבודתם והמדותם , והגיד להם הנעלם , והודיע איך היה חרוש העולם , ויחס בני אדם קודם המבול , היאך נת'חסו אל אדם , והאיך היה יחס המבול , ויחס השבעים אומות אל שם חם ויפת בני נח , והאיך נפרדו הלשונות , ואיך שכנו והאיך צמחו המלאכות ובנין המדינות , ושני העולם מאדם וינד עתה :
- (יז) אמר הכוזרי גם זה תמה אם יש אצלכם מנין ברור מברואת העולם :
- (יח) אמר החבר בו אנו מונים , ואין בין שני היהודים מחלוקת מחודו ועד כוש :
- (יט) אמר הכוזרי וכמה אתם מונין היום ?
- (כ) אמר החבר ארבע אלפים וחמש מאות , ופרטם מבואר בספר החומש שלנו מימות אדם ושת ואנוש עד נח עד שם ועבר אל אברהם יצחק ויעקב עד משה . ואלה היו לב האדם ומגולתו ולכל אחד מהם היו בנים , והשאר כקלפות אינם דומים לאבות , ולא התחבר בהם הענין האלוהי , ובמנה המנין לאלה האלהיים והיו יהודים ולא רבים , עד ב"א (א) מנהגים . (ב) ב"א מלת סלנו . מולתם עד מעללי , אינם .

שהוליד יעקב אבינו שנים עשר שבטים כלם ראויים לענין האלהי, ושבה האלהות בקהל רב, ובהם היה המנין, ואנחנו קבלנו מנין שני הקדמונים ממושה, ונדע מה שיש ממושה ועד עתה:

(מה) אמר הכוזרי. זה הפרט מרחיק המחשבה הרעה מן הלב מהכזב וההסכמה, כי דבר כזה אי אפשר שיסכימו אליו עשרה מכלי שיתבלבלו ויגלו סוד הסכמותם, או ידחו דברי מי שירצה לברר אצלם דבר כזה, כל שכן המונים רבים, והמנין קרוב, אין הכזב והישקר יכול להכנס עליו. (נט) אמר החבר אבל אברהם אבינו היה עצמו בדור הפלגה, ונשאר הוא וקרוביו בלשון עבר אבי אביו, ולזה נקרא עברי. ובא משה אחריו לארבע מאות שנה, והעולם מלא מחכמת שמים וארץ, ובא אל פרעה וחכמי מצרים, וחכמי בני ישראל חוקרים עליו על אשר לא האמינו לו אמונה שלימה כי הבורא מדבר עם אדם, עד שהשמועם דבריו בעשרת הדברים, וכן¹ היו עמו עמו, ולא מסכלותם אבל מחכמתם, מיראתם תחבולות² החכמות השמימיות בעבור הכוכבים, וזולתם, מאשר לא יעמדו למחקר, מפני שהם כמו דבר המזויף, והענין האלהי כזהב המזוקק הולך ומוסיף,³ ואיך יעלה בדעת שידומה אצלם כי הלשונות אשר היו לפניהם חמש מאות שנה היו לשון עבר לבדה ונפלגה בבבל בימי פלג. ויחס אומה כך וכך אל⁴ שם [נ"א יפת], ואומה כך וכך אל⁴ חם [נ"א שם], וארצותם כך, היתכן לאדם היום לאמת אצלינו כזב ביחס אומות מפורסמות ובדבריהם ובלשונותם, ויהיה הדבר פחות מחמש מאות שנה?

(ו) אמר הכוזרי זה לא יתכן, ואיך יתכן זה, ואנחנו מוצאים החכמות בכתב ידי מחבריהם מחמש מאות שנה, ודבר (א) כי שהיה חמש מאות שנה לא יעבור הכזב על הגלתו, כמו היחסים והלשונות והכתיבות: (ח) אמר הרובר והיאך לא היו חולקים על משה במה שאמר, והיו עמו תובעים אותו, כל שכן זולתם!

(ז) אמר הכוזרי, אלה דברים מקובלים חזקים ומיוסדים. (ג) אמר החבר⁵ האתה רואה שהלשונות קדומות אין להם תחלה: (ד) אמר הכוזרי אבל הם חדשות מוסכם עליהם, מורה על זה חבורם בן השמות והפעלים והמלות, ודם מן האותיות הלקוחות ממוצאי הדבור.

(ה) אמר החבר, הראית בודה לשון מלבו, או שמעת עליו?

נ"א (ח) בניא, התיבס, מי אינו.

¹ היו וכו'. כמו שחכמי ישראל לא האמינו מראש, כן לא נתנו חמץ לדבריו כל בני ישראל² החכמות. אין מונחו פה לחכמת התכונה (אסטרלאמיע). אלא להחזים בכוכבים וסוכרי השמים (אסטרלאגייע), אשר נתפשטה החמונה הסכלית הוהת אז בכל הארץ. ³ ואיך. אם לא שנתבררו הדברים אללס ונתחמת הענין באר הטב, עד שאין עוד מקום לספק בהם: ⁴ כן היא הגרסא בדפוס ווינעניא שנת שני' וכן הוא בשאר הוצאות. ⁵ האתה רואה וכו'. ר"ל הסבור אתה ותדמה בנשך שגם כל הלשונות קדומות בהם ואין לכן תחלה?

(נ) אמר הכוזרי. לא ראיתי ולא שמעתי. ואין ספק (א) שהגיעו אלוה בדור מהדורות, ולא היתה קודם לשון, שהסכימו עליה, מהסכמת עם מבילתי עם, על לשון מבילתי לשון.

(ז) אמר החבר. השמעת על אומה שהולקת בשבוע הידוע, שהתחלתו כיום ראשון והשלמתו בשבת, היתכן שישו בזה אנשי² הציון עם אנשי אי המערב מבלי התחלה, והקהל, והסכמה?

(ח) אמר הכוזרי. לא יתכן זה אלא בהסכמה מן הכל וזה רחוק, או שיהיו המדברים כלם בני אדם או בני נח או זולתם, ויהיה השבוע אצלם מקובל מאביהם.

(ט) אמר החבר. זה רציתי לשמוע. וכן מניין העשרה הסכים כל אדם עליו, במזרח ובמערב, אי זה מבע יביא לעמוד בעשרה, אלא שהוא מקובל ממתהיל בו.

(ס) אמר הכוזרי. ואיך לא יפגום² עליך אמונתך זאת, מה שאומרים על אנשי הודו, כי יש מקומות אצלם ובנינים וברור אצלם, כי יש להם מאות אלפי שנה:

(סא) אמר החבר. היה זה מפגים על אמונת, אלו גמצא זה באמונה מודוקת, או בספר שמסכימים עליו הכל, מבלי מחלוקת במנין ידוע. ולא ימצא זה, אך הם אומה מופקרת ואין אצלם דבר ברור, והם מכעיסים את אנשי התורות בכמו אלה הדברים, כאשר הם מכעיסים אותם בצלמיהם ואיליהם ותחבולותם, ואומרים: כי הם מועילים להם. ובזוים למו שאומר כי יש אצלו ספר מאת האלהים, וחברו בזה ספרים מעטים, חברים יהודים מבני אדם, נפתח בהם מי שדעתו קלה, כקצת³ ספרי ההוברים שכותבים בהם מניני (ב) עשרת אלפי שנים, או כמו ספרי⁴ העבודה הנכסית שזוכרים שם שמות⁵ ינבושאר וצג'רית ורו'אני. ואמרו כי הם קודם אדם, ושינבושאר היה רבו של אדם הראשון, והרומה לזה:

ב'א (א) שיהי. ושמעט שהגיע אליה: (ב) עשרות:

¹ אין. או חין. קן כנו הערבים והספרדים את ארץ-סיניס (הינא). ויהי טוף הישוב למורת השמש לדעת הקדמונים ומשם חסכו הראשונים תחלת כיום. איי המערב. האזארי, והקאזארי, אשר למערב ארץ ספרד ופארטוגאל, ומשם התחילו להשוב חורך המדינות. וראה להלאה מאמר שני וחבין. ² יפגום, מלשון תלמוד נהן טעם לפגם (ע"ז ס) לשון הסרון והסתחה, ר"ל אך לא יעוררו אנשי הודו פגם וספק באמונתך. ³ ספרי ההוברים. מלשון הסכנו הוברי שמים (ישעיה מו יב) והוראתם חווים בכוכבים. וראה כנאור שם. ⁴ הם ספרי ונעדיה שכתבו בשפת הודו הקדומה (סאנסקריט). והם עוד עד היום תחת ידי הפרחמיים, כתוב בהם סדר עבודת לנח השמים כחות המזלות והשפעתם על הארץ ועשיית הטלסמאות. ונתפשטה האמונה הזאת אלל רוב אנשי המזרח ונקראים בשם סאניעה. והרמז'ס קראם כת הלאכה, בפרק טו מה"ג. ⁵ ינבושאר וכו'. הסופרים אשר לא ידעו את השמות האלה, שכחו את המלות ולכן אין להם שחר. וכלי ספק כיון המחבר פה לדברי המיטאלאגיע של הסודים. אשר אמרו כי אלילים הגדול בראמא (Brama) הוליד את סובא-וגבו-מאנו.

כג) אמר הכוזרי. אמור כי טענתי עדיך באומה המופקרת, ובעם שאינם מסכימים על דעת אחת, והיטבת התשובה בזה, ומה תאמר בפילוסופים, והם כאשר הם מן המחקר והדקדוק, והסכימו על (א) הנצחות והקדמות לעולם, ואין זה (ב) עשרת אלפים ולא אלפי אלפים, אלא דבר שאין לו תחלה (ג) ותכלית? :

כד) אמר החבר. הפילוסופים אין להאשים אותם, מפני שהם עם שלא נהלו חכמה ולא תורה, מפני שהם יוגים, ויון מבני יפת השוכנים בצפון, והחכמה שהוא ירושה מאדם, והיא חכמה המוחזקת בכח אלהי איננה כי אם בזרע שם, שהוא סגולת נח, לא פסקה החכמה ולא תפסוק מן הסגולה ההיא מאדם, ורא היתה החכמה ביון אלא מעת שגברו ונעתקה החכמה אליהם מפרם, ואל פרם מכשדים, וקמו בהם הפילוסופים המפורסמים בימים ההם לא קודם לכן ולא לאחר טבן, ומעת שישבה המלכות לרומיים לא קם בהם פילוסוף מפורסם עד עתה :

כה) אמר הכוזרי. וכי זה מחייב שלא נאמין לארסטו בהכמתו?

כו) אמר החבר כן, מפני שהטריח את שכלו ומחשבתו בעבור שלא היתה בידו קבלה ממי שיאמין בהגדתו, וחשב בתחלת העולם (ד) וסופו, והיה קשה על מחשבתו לצייר התחלה, כאשר היה קשה גם כן הקדמות, אך הכריע הקשותיו הנוטים אל הקדמות במחשבתו המופשטת, ולא ראה לשאול על מנין שני מי שהיה לפניו, והאיר גתיחסו בני אדם. ¹ ואלו היה הפילוסוף באומה שינהל ממובלות ומפורסמות שאינן יכול לדהות אותם, היה (ה) מתעסק בהקשותיו ומופתיו להחזיק החדוש עם קשיו, כאשר החזיק הקדמות אשר הוא יותר קשה לקבל :

כז) אמר הכוזרי. וכי יש במופת הכרעה תתפשט בשכל?

כח) אמר החבר. ומאין לנו מופת בשאלה הזאת? הלילה לאל שתבא התורה כמה שידחה ראיה או מופת, אך תבא התורה בנפלאות ושנות המנהגים לבריאת דברים או להפך דבר אל דבר אחר, להורות על חכמת בורא העולם ויכלתו לעשות מה שחפץ בעת שיהפין, ושאלת החדוש והקדמות עמוקות, וראיות שתי המענות (ו) גם כן שוות, עד שתכריע החדוש הקבלה מאדם ועד נח ומשה בנבואה אשר היא מאין ספק יותר נאמנת מן ההקשה. ואם היה מצטרף בעל התורה להאמין ודהודות (ז) בהיולי בחומר קדמון ועולמים רבים קודם העולם, ² לא היה

כ"א א) הקדמות. ונשמט הנצחות והקדמות. ב) עשרות. ג) כנ"א מלת ותכלית איננו. ד) עד כופו. ונשמט וכופו. ה) מתהוק. ו) כנ"א מלות גם כן אינם. ז) כנ"א מלת כהיולי איננו.

ושם אשהו כאלהאסוואדי או לאהארוכאיי. ויתר סעורי קורות קבלי הסודים וסמס הסנים אשר חושבים לבריאת העולם, העולם לאלפי אלפים! הלא הם כחוכים כספר תורתם וועד א (Veda) וכל ספרי המיטאלאגין.

¹ כהנאלות אחרות הנוסחם: ואלו היו הפילוסופים. כנשון רבים. ² כהנאלות כהנאלות נוסף מלת כזה אחרו העולם.

בוה פגם באמונתו, כי הוא מאמין כי העולם הזה הוא חדש מוזמן ידוע, ותחלת האדם אשר היו בו אדם וחוה:

סח) אמר הכוזרי. די לי באלה (א) הטענות המספיקות בשער הזה ואם תארך חברתי עמך, אמריחך להראות לי הטענות המספיקות. אבל שוב אל² גלגול דבריך, והאיך התחזק בנפשכם הדבר הגדול הזה שיהיה לכורא-הגופות והרוחות והנפשות והשכלים והמלאכים, אשר נתעלה והתקדש והתגדל מהשגת השכלים, כל שכן מהחושית-חבור עם הבריאה הזאת (ב) הנבזה המגונה בחמרה, ואם היא נפלאה בצורתה, כי בקטן שכרמשים מפליאת הכמתו מה שאין הדעת משגת אותו.

סט) אמר החבר. בדברך זה לא (ג) הוצרכתי בדברים רבים להשיבך. האתוה מ'חם זאת החכמה הנמצאת בכרואת הנמלה דרך משל אל גלגל או אל כוכב או (ד) לזולתו, מבלתי הכורא היכול המשער אשר נתן לכל דבר חקו, מאין תוספת וחסרון?

ע) אמר הכוזרי. וזהו המיוחס אל פעל הטבע:

עא) אמר החבר. ומה הוא הטבע?

עב) אמר הכוזרי. הוא כח כהכחות על מה ששמענו בחכמות, ואין אנו יודעים כיה הוא, אבל החכמים יודעים אותו בלי ספק.

עג) אמר החבר אבל ידיעתם בו כודיעתנו², גדר אותו הפילוסוף, כי הוא ההתחלה והסבה, אשר בה ינוח וינוע הדבר אשר הוא בו בעצם ולא במקרה:

עד) אמר הכוזרי. כאלו הוא אומר: כי הדבר אשר ינוע מעצמו וינוח מעצמו יש לו סבה מה, בה ינוח וינוע. והסבה ההיא היא הטבע.

עה) אמר החבר. זה הוא שרציתי לומר עם דייקות רב ודקדוק והפרש בין מה שיפעל במקרה (ה) ממה שיפעל בטבע, והדברים מבהילים השומעים, אבל העולה מידיעתם בטבע זה הוא.

עו) אמר הכוזרי. אם כן אני רואה שהתעונו³ בשמות האלה (ו) ושמונו משתתפים עם הכורא, באמרנו הטבע חכם פועל (ז) ואפשר בורא על שנים דבריהם:

עז) אמר החבר כן היא, אבל יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך החמום והקרור וההרטבה והיובש והתלווים בהם, מבלי שנייחם להם חכמה רק עבודה, אבל הציור והשיעור וההורעה וכל אשר יש בו חכמה לכונה לא יתיחס כי אם לחכם (ח) יכול משער, וזו שקורא אלה שמתקנין החומר בחמום ובקרור טבע, לא יזיק כשמרחיק מהם החכמה, כאשר ירחיק מהאיש והאשה יצירת הולד

ג"א א) הדברים המספיקים. ב) הנמזים. ג) הלרכתני אל דברים, ושמש הולרכתי בדברים. ד) לזולתם. ה) וכן מס. ו) ושמונו משתתפים, ואפשר לתקן ושמונו משתתפים. ז) שנבא לומר. ושמש ואפשר. ה) יכול המשער.

י' ר"ל אל ראש דבריך, אשר ממנו נתגלגל ויכותו. גדר אותו. ב"ל אותו. אשר ע"י נודע עלמות הדבר. (דעפיניתיאן) כהולאות אהרות שהטעונו.

בהתחברם, אך הם עוזרים להומר (א) המקבל צורת האדם והצורה מאת המצייר החכם, ואל יהיה רחוק בעיניך הראות רשמי עיניים אלקיים נכבדים בעולם הזה התחתון, כשהיו החומרים ההם נכונים לקבל אותם. וזהו שורש האמונה, ושורש המרי.

עח) אמר הכוזרי. ואיך יהיה שורש האמונה הוא שורש המרי?
 עט) אמר החבר בן, כי הדברים אשר יכוננו לקבל הרשמים ההם האלקיים אינם ביכולת אדם, ולא יוכלו לשער כמותם ואיכותם, ואם ידעו עצמם לא ידעו זמניהם, אך היותם וחבורם והזמון להם צריך בזה אל ידיעה שלימה מפורשת תכלית הביאור מאת האלקים, ומי שהגיעו הרבה הזה וקיים אותו על גבוליו ותנאיו בלב שלם הוא המאמין, ומי שהשתדל לתקן הדברים לקבל הענין ההוא במחקר וסברות והקשות ממה שימצא בספרי החזוים והורדות הרוחניות ועשיית הצלמים¹ והמלסמאות הוא הממרה, כי הוא מקריב הקרבנות ומקטיר הקטורת מהקשה וסברא, ואיננו יודע אמתת מה שראוי, וכמה ואיך ובאיזה מקום ובאיזה עת ומי מבני אדם, ואיך ראוי להתעסק בענין ההוא וענינים רבים ספורם יארך, (ב) ככסיל אשר נכנס באוצר רופא מפורסם כי רפואותיו מועילות, והרופא איננו בו, ובני אדם היו מכוונים אל האוצר ההוא לבקש התועלת, והכסיל ההוא היה נותן מן הכלים ההם, והוא לא היה מכיר הרפואות, ולא כמה ראוי להשקות מכל רפואה ורפואה לכל איש ואיש, והמית אנשים רבים ברפואות ההם אשר היו מועילות להם. ואם יודמן שיקבל תועלת אחד מהם בכלים מן הכלים ההם, ישו בני אדם אליו, ויאמרו: כי² אותו הוא המועיל, עד אשר יראו לזולתו תועלת במקרה ישו גם כן אליו, ורא ידעו כי המועיל בעצמותו אמנם הוא יצת הרופא ההוא החכם אשר הכר הרפואות ההם, והיה משער אותם כראוי, והיה מצוה החולה שיזמן מה שצריך לרפואה מומאכל ומשקה תנועה ומנוחה ושינה וקיצה ואויר ומשגל וזולתם. ועל הדרך הזה היו בני אדם קודם משה-זולתי מעט בזער-נפתים בנימוסי הכוכבים והטבעים, ונעתקים מנימוס אל נימוס ומאלוה אל אלוה. ואפשר שמחזיקים ברבים מהם, ושוכחים מנהיגם ומנהלם ומשימם סבה לתועלת, והם בעצמם סבה לנזקים כפי ההכנה והזימון, אבל המועיל בעצמו הוא הענין האלקי, והמוזיק בעצמו הוא העדרו.

פ) אמר הכוזרי. נשוב אל ענינינו והודיעני³ איך קמה תורתכם, ואיך פשמה ונראתה, ואיך נתחברו הדעות, אחרי אשר היו תלויות. ובכמה שנים נתיסדה האמונה ונבנתה, עד שנתחזקה ונשלמה, כי

ב"א (ח) לקבל. (ז) ויזיס.

¹ טלסמאות. הוא טאליסמאגע הנודע כסבלי סקדמוניס לקחת הטיכה מתכת או לוח קטן אשר תרויסי בו תמונות ולורות ידועות, ויטלוכו על לואר החולס או האובד ולא יקרכו אסון (אמולטטע). ² כנ"א ליכא מלת אותו. וכן הכון. ³ כנ"א והודיעני. וכן הכון.

התחלות הדתות מכלי ספק לא תהיינה כי אם (א) ביחידים שמתגברים לעזור הדבר אשר ירצה האלקים להראותו, והם הולכים ורבים וניעזרים בעצמם, או שיקום להם מלך עוזר ויכריח ההמון על הדבר ההוא :

(כ) אמר החבר. לא יקום ויגדר על הדרך הזה אלא הנימוסים השכליים, אשר התחלתם מן האדם, וכאשר יגמר ויעזר, יאמר כי הוא נעזר מן הבורא ומלומד ותדומה לזה, אבל הנימוס אשר התחלתו מהבורא הוא קם פתאום (ב) ואמר בו היה ויהי, ככריאת העולם :

(כג) אמר הכוזרי. הבהלת אותנו בדבריך החבר ! :

(כד) אמר החבר. אבל הענין מבהיל יותר, כי היו בני ישראל משועבדים במצרים שש מאות אלף רגלי מבן עשרים שנה ומעלה, מתיחסים אל שנים עשר שבטים, לא נמלט מהם איש ולא ברח אל ארץ אחרת ולא נכנס בנייתם נכרי, מייחסים המועד אשר יעד בו אל אבותם-אברהם יצחק ויעקב-שינחילם את ארץ כנען, וארץ כנען היתה בעת ההיא בידי שבע אומות בתכלית ההצלחה (ג) והחזקה, ובני ישראל בתכלית הדלות והענוי ביד פרעה הורג את בנייתם שלא ירבו, ושלה משה ואהרן עם חולשתם ועמרו כנגד פרעה עם חזקתו, באותות ובמופתים (ד) ובשנוי המנהגים, ולא יכול להסתר מהם ולא לצוות עליהם ברע ולא למנוע עצמו מעשר מכות אשר חלו במצרים במימיהם ובארצם ובאזורים (ה) ובצמחיהם ובכחמתם ובגופם ובנפשותם, שמת מהם ברגע אחד בחצות לילה כל בכור בכתיחם, ואין בית אשר אין שם מת זולתי בתי בני ישראל, וכל המכות האלה היו באות באזהרה ובהתראה ובמועד¹ ומסתלקות, כדי שיתברר כי הם בכונה מאת אלוהי חסין, עושה הפצו בעת שיחפוץ, לא מצד הטבע ולא מצד הכוכבים ולא מצד כשפים ולא במקרה. ואחר יצאו בני ישראל בדבר השם-בלילה ההוא בעת שמתו בכוריהם-מעבדות פרעה, והלכו דרך ים סוף ומנהלם עמוד הענן ועמוד אש הולכים לפניהם ומנהיגים אותם ונגידיהם וכהניהם. שני הזקנים האלקיים משה ואהרן היו בעת שנתנבאו בני שמונים שנה ויותר, ועד העת ההוא לא היה להם מצות כ"א מעט מורשה מן היחידים החם מאדם ועד נח, ולא בטלם משה, אבל הוסיף עליהם. ואחר כן רדף אהריהם (ו) פרעה ולא נצטרכו אל כלי מלחמה ולא היו העם מלומדי מלחמה, ובקע (ז) עליהם את הים ועברו בתוכו, ומבע בו פרעה וחילו והשליכם הים מתים לעיני בני ישראל. והדבר ארוך וידוע :

(ח) אמר הכוזרי. זהו הענין האלקי באמת, ומה שנתלה בו מן המצות ראוי לקבלו, כי אין נכנס בלב (ח) מאמתו ספק לא מכשפים ולא מתחבולה ולא מדמיון, ואלו נדמה להם המכות והבקע הים ועברם

ב"א (ה) ליחידים. (ב) ואמר לו. (ג) סרוב וסחוקה וסללחה. ונשאת מלוח סללחה וסחוקה. (ד) עם שנוי. (ה) ונמחם. (ו) ומילו. (ז) להם. (ח) מתמתו.

¹ ומסתלקות. ל"ל כוסרו עש"י מסה בעת שסלל אל ד', וזה לאות ססתלחה סיסה על פי ד'.

בתוכו לא ידומה להם הצלתם מן העבדות, ומות מעבדיהם וקחת שללם והשאר ממונם אצלם, וזה עקשות מאפיקורסים * (פס) אמר החבר. ואחרי זה, יותר מזה, שעמדו במדבר ארבעים שנה, מקום אין זרע. והוריד להם לחם נכרא יום יום מלבד השבת, אכלוהו ארבעים שנה:

(פז) אמר הכוזרי. גם אלה אין בהם מרחה מזה שמתמיד ארבעים שנה לשש מאות אלף איש והנלוים אליהם, ירד ששה ימים ונסתלק יום השבת. אם כן חובה לקבל השבת מפני שהיה (א) הענין האלהי נדבק בו * (פז) אמר החבר. השבת מוזהר עליו מזה ומבריאת העולם בששת ימי בראשית, וממה שאני עתיד לזכרו, והוא, שהעם עם מה שהאמינו בזה שבא (ב) משה, אחר המופתים האלה נשאר בנפשותם ספק; איך ידבר האלהים עם האדם, כדי שלא תהיה התחלת התורה מעצה והמחשבה מחמת אדם, ואחר יחברוהו עזר ואומץ מאת האלקים, מפני שהיה רחוק הדבור בעיניהם מזולת אדם, בעבור שהדבור גשמי, ורצה ה' להסיר הספק הזה מלבותם, וצוה אותם להתקדש הקדושה הצפונה והגלויה, ושם הדבר הנחוץ בה פרישות מן הנשים והזמון לשמוע דברי אלקים, והתקדש העם ונזדמן למדרגת הנבואה (ג) ולשמוע דברי האלקים פנים בפנים, והיה זה אחר שלשה ימים בהקדמות אותה גדולות מקולות וברקים ורעמים ואש שסככה את הר סיני, ונשארה האש ההיא ארבעים יום, רואין אותו העם ורואין את משה בא בתוכה ויוצא ממנה, ושמע העם דבור צח בעשרת הדברים הם * אמות (ד) התורה ושרשיה, אחר מהן מצות שבת, וכבר קדמה מצותו עם הורדת המן, ואלה עשרת הדברים לא קבלם ההמון מאנשים יחידים ולא מנביא, כי אם מאת האלקים נתנו, אבל לא היה בהם כח כמשה לראות הדבר הגדול ההוא. והאמינו העם מן היום ההוא כי משה מדובר בו בדבור התחלתו מאת הבורא, לא קדמה למשה בו מחשבה ולא עצה, שלא תהיה הנבואה כאשר חשבו הפילוסופים מנפש יודכמו מחשבותיה, ותדבק בשכל הפועל הנקרא רוח הקודש, או בגבריאל ויעזרוהו וישכלוהו, ואפשר שיתדמה לו בעת ההוא בחלום או בין שינה וקיצה כאיש מדבר עמו ושומע דבריו בנפשו, לא באזניו, ובמחשבתו לא בעיניו, ואז יאמר כי הבורא דבר בו. (ה) יוסרו אלה הסברות במעמד הגדול ההוא, ומה שנלוה אל הדבור האלקי שתקק עשרת הדברות האלה בשני לוחות אבנים יקרות, ונתן אותם אל משה וראו אותם מכתב (ו) אלקים כאשר שמעו אותם דבור אלקי, ועשה להם משה במצות האלקים ארון והקים עליו המשכן.

כ"א (א) שפענין . (ב) צו . (ג) אף לשמוע . (ד) התורות ומרשיכון .
(ה) וסרו . (ו) חזת .

* חזת . ר"ל יסודות התורה, כי כל מנות התורה כלולות בעשרת הדברים לפי דעת רבים מחכמי עמנו . ויהיה הוראת, חזת"ה פה כמו בתלמוד, חזת למקרא' .

הידוע, ונשאר זה בין בני ישראל כל ימי הנבואה כתשע מאות שנה, עד שמרו העם ונגזר הארון וגבר עליהם נבוכדנצר והגלם :

(פח) אמר הכוזרי. מי ששומע דבריכם כי האלקים דבר עם המוניכם וכתב להם לוחות וזולת זה, הדין עמו שייחס עליכם דעת ההגשמה. וגם אתם אין להאשימכם כי אין מדחה למעמדות הגלויים הגדולים האלה, ויש דדון אתכם לזכות בהשלכת ההקשה והעיון השכלי.

(פט) אמר החבר. הלילה לאל כן השקר, ושיבא בתורה מה שהשכל מרהיק אוהו וישימהו שקר. ותחלת עשרת הדברים הוא הצווי שנאמין באלקים. והשני האזהרה מעבוד אלקים אחרים ומעשות פסל ותמונה וחבנית. וכללו של דבר מהגשים, ואיך לא גרוממהו מהגשמות ואנחנו מרוממים קצת מבריאותיו מהגשמות, כגפש המדברת אשר היא האדם באמת, כי אשר ידבר עמנו ממושה וישכיל וינהיג איננו לשונו ולא לבו ולא מוחו, אך אלה כלים למושה. ומושה נפש מדברת מכרת איננה נגבלת במקום, ולא יצר מומנה מקום ולא תצר היא מהכלל בה צורות כל הברואים, ואנחנו מתארים אותה בתארים מלאכותיים רוחניים, כל שכן בורא הכל ית'. אמנם הדין עלינו שלא נדחה מה שקבלנו מן המעמד ההוא, ונאמר שאין אנחנו יודעים איך נגשם הענין עד ששב דבור, וקרע את אזנינו, ולא מה שברא לו יתברך כימה שלא היה נמצא. (א) וכל מה שהעביר לו מן הנמצאים, כי לא יחסר לו יכולת. כאשר נאמר כי הוא יתברך ברא את הלוחות וכתב אותם כתב חרות, כאשר ברא את (ב) השמים במאמרו בלבד, ורצה יתברך (ג) ונגשם על השיעור אשר הפיץ ועל המתכונת אשר הפיץ, ונחרת בהם הכתב בעשרת הדברים. כאשר נאמר כי קרע את הים ושמהו לחומות עומדות מימין העם ומשמאלם, ¹ ומסלות מסודרות ורחבות וארץ ישרה ילכו בה מבלי טורה ולא עיבוב. וכן הקרועה וחבנית והתקון מיוחס אליו יתברך, לא נצטרך בו אל כלי ולא אל סבות אמצעיות, כאשר יצטרך בפועל הברואים, כי המים עמדו במאמרו ונצטיירו בתפצו. וכן יצטייר האויר המוגיע אל אוזן הנביא בצורות האותיות שהם מורות על הענינים שהוא הפיץ להשמיעם אל הנביא או אל ההמון :

(5) אמר הכוזרי. זאת המענה מספקת.

(לח) אמר החבר. ואינני גוזר שהיה הענין על הדרך הזה, ואולי הוא על דרך יותר עמוק ממה שיעלה (ד) ממהשבה, אך העולה מזה דאמרת מי שראה המעמדות האלה. כי הענין ההוא מאת הבורא מבלי ² מצויע, מפני שהם דומות לבריאיה (ה) הראשונה והיצירה, ותאמין הנפש בתורה הנתנת בהם עם האמונה כי העולם חדש וכי ה' בראו כמו שאתם רואים שברא הלוחות והמן וזולתו, ויסורו מלב המאמין כפקות הפילוסופים ובעלי הקדמות :

נ"א (ח) ולא. ושמעט וכל. (ב) וסכוכים. (ג) ונגשמות הלוחות.
ד) כמהשבה. (ה) והיצירה כרחשונה.

¹ רמז לדרכת חז"ל כהים נקרע ל"ב קרעיה, וכיון מסלוח רכות. ² מלוע. דבר אמלעיה.

35) אמר הכוזרי הזהר החבר שלא תטה בספור שבחי עמך, ותעזוב מה שנתפרסם ושנודע ממרים עם אלה המעמדות, כי שמעתי בתוך זה עשו עגל ועבדוהו מבלתי האלקים.

36) אמר החבר הטא שהגדילוהו עליהם לגדולתם, והגדול כו' שחטאו ספורים.

37) אמר הכוזרי וזה מנשותך² ועורך לעמך. ואי זה עון גדול מזה, ואי זו מעלה תשאר אחר זה?

38) אמר החבר הרפה לי מעט, עד שאבאר³ אצלך גדולת העם, ודו לי לעד שהשם בחרם לעם ולאומה מבין אומות העולם, וחול הענין האלקי על המונם, עד שהגיעו כלם אל מעלת הדבור, ועבר הענין אל נשיהם והיו מהם נביאות, אחר שלא היה חל הענין האלקי כי אם ביחידים מבני אדם אחר אדם הראשון, כי אדם היה שלם מבלתי תנאי, כי אין פענה בשלמות מעשה מעושה חכם יכול, מחומר בחרו לצורה אשר חפץ בה, ולא מנע מונע ממוג שכבת זרע האב, ולא מדם האם ולא מהמוזנות וההנהגה בשני הגדול והינקות, והתחלפות האויר והמים והאריץ, כי יצרו כמגיע לרובלית ימי הבחרות, השלם ביצירותיו ובמדותיו, והוא אשר⁴ קבל הנפש על תומה; והשכל על תכלית מה שכיכולת האנושי, והכח האלקי אחר השכל רוצה לומר המעלה אשר בה ידבק באלקים וברוחניים, וידע האמתות מבלי למוד אבל במחשבה קלה. וכבר נקרא אצלינו בן אלקים וכל הדומים לו מזרעו בני אלקים, והוליד בנים רבים, ולא היה מהם ראוי להיות במקום אדם אלא הבל, כי הוא היה דומה לו. וכאשר הרגו קין אחיו מפני קנאתו בו על המעלה הזאת, נתן לו תחתיו שת, והיה דומה לאדם והיה סגולה ולב, וזולתו כקליפה, וסגורת שת אנוש. וכן הגיע הענין עד נח ביחידים היו כלם דומים לאדם נקראים בני אלקים, שלמים (ג) כבריאתם⁵ ובמדתם ובאריכות הימים וחכמות ויכולת, ובימיהם אנו מונים מאדם ועד נח, וכן מנח ועד אברהם, ואפשר שהיה מהם מי שלא דבק בו הענין האלקי כתרך.

ג'א ח) כנריאותם ונמדותם.

1 וסגדול וכו'. ר"ל אך תטאי איש גדול ספורות, אבל תטאי איש כמוני אין ספורות למו. ודומה למשל הקדמוני: אשרי לאיש שעונותיו מנויות.
2 וערך. קן הוא בדפוס ווינטיא. וכוסול' האחרונות כנוס' ועזרת. וסנכון כנוס' ווינטיא. 3 אלנך. קן כנוסחא בדפוס האנאווער. אולם בדפוסים האחרים כנוסחא, לך' וכן סנכון. 4 קבל הנפש. לפני המפרש הוטר נחמד סיס גרסא מוטעה, קפל' ויגע וטרה לבאר בדחוקים שונים. וכן סחכס ר' גדליה ברעכער נמשך אחרי גרסת, קפל' וקפל כל סדחוקים שנעולם וסיה תחתיו. אולם כנוסחא האמיתית, קבל' כאשר בדפוס ווינטיא, וסרו כל סדחוקים. 5 ג'א כנריאותם ונמדותם. לפי סנו' סכתוכס כפנים, סכונס ססיו שלמים כנריאות, ר"ל: שנכראו על אופן סיותר מתוקן טוב, וכמדתם. ר"ל ססיו גכס קומס. ולפי סנו' אחר סכונס ססיו שלמים כנריאותם ר"ל ססיו כריאים (געונד). וכמדותם, ר"ל כמדותיהם (אטטען) כפלי מדות טובות.

אכל אברהם בנו היה תלמיד לאבי אביו עבר, ¹ ועוד שהשיג נח בעצמו, וזוה הענין האלקי דבק בהם מאבות אבותם אל בני בנים, ואברהם סגולה עבר ותלמידו ועל כן נקרא עברו, ועבר היה סגולה שם ושם סגולה נח מפני שהוא יורש ² האיִקלומים השוים, אשר אמצעיתם וחמדתם ארץ כנען אדמת הנבואה, ויצא יפת אל צפון וחם אל דרום, וסגולת אברהם מבניו יצחק, והרחיק כל בניו מהארץ הזאת המסוגלת כדי שתהיה מיוחדת ליצחק, וסגולת יצחק יעקב, ונדרחה עשו אחיו מפני שזכה יעקב בארץ ההיא. ובני יעקב כלם סגולה היו כלם ראויים לענין האלקי, וזוה להם המקום ההוא המיוחד בענין האלקי, וזוה היה תחלת חול הענין האלקי על קהל אחיו אשר לא היה נמצא בו אם ביחידים, וישמרם האלקים ויפרם וירבם ויגדלם במצרים, כאשר יגדל האילן אשר שרשו טוב עד שהוציא פרי שלם, דומה לפרי הראשון אשר נוסע ממנו, רוצה לומר אברהם יצחק ויעקב ויוסף ואחיו. וזוה מן הפרי משה ואהרן ומרים, וכמו בצלאל ואהליאב וכמו ראשי המטות ושבעים הזקנים אשר היה ראוי לנבואה מתמדת, וכיהושע בן נון וכלב בן יפונה וחור בנה של מרים וזולתם רבים, ואז היו ראויים להראות האור עליהם וההשגחה ההיא (א) ³ הרבנית, ואם היו ביניהם ממרים היו נגעלים, אך הם בלי ספק סגולה כאשר הם בתולדותם וטבעם מן הסגולה, וילידו מי שהיה סגולה, ונזהרים באב המורה, בעבור מזה שיתערב מן הסגולה אשר תראה בבנו או בבן בנו כפי מה שתזדכך הטפה, כמו שאמר בתרה וזולת ממי שלא נדבק בו הענין האלקי אך בשורש הולדתו שיוליד סגולה, מה שלא היה כן בתולדת כל הנולד מחם ויפת. ונראה מזה בענין הטבעי, כי כמה יש מבני האדם שאינו דומה לאב כלל אך הוא דומה לאבי אביו, ואין ספק כי הטבע ההוא ובדמיון ההוא היה צפון באב, ואף על פי שלא נראה להרגשה, כאשר היה צפון טבע עבר בכניו עד שנראה באברהם. (ב) אמר הכוזרי זאת באמת היא הגדולה הנמשכת מאדם, ואדם היה הגדול ⁴ שכבר יאות הארץ, ונתחייבה לכם הגדולה על כל הנמצאים בארץ, אבל איה הגדולה הזאת מן החטאת הזאת?

(ג) אמר החבר כי האומות כלם בזמן ההוא היו עובדים צורות, אלו היו הפילוסופים מביאים מופת על היחוד ועל האלקות ⁵, לא היו עובדים מכלי צורה שמכונים אליות, ואומרים להמונם כי הצורה הזאת ידבק בה ענין אלקי, וכי היא מיוחדת בדבר מופלא נכרי, ומחם מה (ב) שמיחם

נ"א א) האלקות הרבניות. (ב) מן, ונשמט מה.

¹ ועוד שהשיג וכו'. ר"ל הניע בחייו עד נח. כי אברהם היה בן ג'ת נשמת נח. (רנ"ג) ² האיִקלומים השוים (געמעסיגטע לאנגע) וזוה מעגול הסרען עד עגול צנות סלפוני, וסם מתעלה 23 1/2 עד מעלה 66 1/2 לנשן ולדרום. ומקור שם איקלום בלי Klima (לאנדשטרק). ³ הרבניות. ר"ל הגדולה, והחשוכה והסגורה. כסודות שם רב. — והמעתיק נח את שם המעט לאוכלאס הסגול. ויחר כחור המלס הזאת. בלש בסקר היתוד לפרמכ"ס אשר כולל רמז"ש נכסרה. — טענותיות. במוסתחוס סאת, טכריות. ⁴ לא היו עומדים. ר"ל לא היו סאומות וכסעיהם.

זה אל האלקים כאשר אנחנו עושים היום במקומות המכובדות אצלינו, עד שאנו מתברכים בהם ובעפרם ובאבניהם, ומהם מי שמיחם אותו אל דוחניות כוכב מן הכוכבים, או חיל מן החיילים או מערכת מזל וזולת זה, ולא היו מסכימים ההמון על התורה אחת אלא בצורה מורגשת שמכונים אליה, והיו בני ישראל מצפים למה שיעד אותם משה שיוריד להם ענן מאת האלקים שיראו אותו ויקבילוהו, כאשר היו מקבילים עמוד הענן ועמוד האש בצאתם ממצרים אשר היו מביטים אליו ומקבילים ומגדלים אותו ומשתחווים נכחו לאלקים, וכן היו מקבילים עמוד הענן אשר היה יורד על משה בדבר אתו האלקים והיו עומדים בני ישראל (א) ומשתחווים נכחו לאלקים, וכאשר שמעו העם דברי עשרת הדברים ועלה משה אם זהר להוריד להם הלוחות כתובים, ולעשות להם ארון להיות להם דבר נראה שיכונו נגדו שבו יהיה הכרית לה', והכריאה (ב) הרבנית ר"ל הלוחות זולת מה שדבק בארון מהענן והכבוד ומה שנראה בעבורו מהמופתים, ונשאר העם מצפים לרדת משה, והם על עיניהם לא שנו תארם ועדיכ ובגדיהם אשר עמדו בהם יום מעמד הר סיני, אך נשארו בתכונתם ממתינים למשה (ג) ובושש מהב ארבעים יום, והוא לא לקח צידה ולא נפרד מהם אלא על מנת שישוב ליומו, או גברה המחשבה הרעה אל קצת ההמון ההוא הגדול והתחילו (ד) המון העם להחלק מחלוקת, ומרכים העצות והמחשבות, עד (ה) שנצטרכו מהם אנשים לבקש נעבד מורגש, יכונו נגדו כשאר האומות, מכלי שיכחשו באלקות מוציאם ממצרים, אבל שיהיה מונח להם להקביל אליו כשיספרו נפלאות אלקיהם. כאשר עשו הפלשתים בארון שאמרו כי האלקים שם, וכאשר אנחנו עושים בשמים וככל דבר שאנו יודעים שתנועתו אמנם היא בחפץ האלקים מכלי מקרה ולא רצון אדם ולא טבע. והטאתם היתה בציור אשר נאסר עליהם, ושיחסו ענין אלקי על מה שעשו בידם ורצונם מכלי מצות האלקים, ויש להם התנצלות במה שקדם מהמחלוקת ביניהם, ולא הגיעו עובדיו אל שלשת אלפי איש מכלל שש מאות אלף שהיו, אבל התנצלות הגדולים שסייעו בעשותו, היה בעבור שיראה הממרה מהאמון, כדי לחרוג הממרה העובר אותו, ונחשב להם לעון מפני שהוציאו המרי מן הכח הצפון אל גבול המעשה, ולא היה העון (ו) ההוא יציאה מכלל עבודת מוציאם ממצרים, אך היה מרי לקצת מצותיו, כי הוא יתברך הזהיר מן ה צ ו ר ו ת והם עשו צו ר ה, והיה להם להתתן שלא יקבעו (ז) עצמם דבר שיקבילוהו וימשכו אחריו, ומזבח וקרבנות, וזה היה מעצת מי שהיה ביניהם מן החושים והאצטגונינים, השכו שיהיו פעולתם הסבריות קרובות מן המעשים

ב"א (א) משתחווים, ונשמת ומשתחווים. (ב) הרבנית. ונשמת סרבוטים. (ג) לעתם. (ד) קלת. ונשמת המון. (ה) שנצטרפו. ונשמת שנצטרכו. (ו) קענין. ונשמת, לעון. (ז) לעלמם. ונ"א מעלמם.

* עושים בשמים. ר"ל כי לפעמים מקנים חכמינו את סקפיה בשם השמים, כמו ואלהם נשמת השמים! (מ"א ח' לב) לפי דעת הווסר-מוסק גם בשמים על סקפיה. וכן ויחי מורא שמים עליכם (אבות פ"א).

האמתיים. והיה ענינם בזה, כענין הכסיל אשר זכרנו שנכנס בחנות הרופא והמית האנשים אשר היה מועלים ברפואות ההם קודם לכן, עם שלא היתה כונת העם לצאת מעבודה האלקים, אך היו חושבים שהם משתדלים בעבודה, ועל כן באו אל אהרן לגלות מצפונם ועל כן סייע בעשותו, ונאשם בהוצאתו (א) מרייהם מן הכח אל המעשה. והדבר ההוא הוא גדול מאד בעינינו, מפני שאין בזמן הזה צורות נעברות ברוב האומות, והיה קל בזמן ההוא, מפני שהיו עושים כל האומות צורות לעבוד אותם, ואלו היתה הטאתם שעשו ביה כרצונם לעבודה לכוון אליו ולהקריב בו הקרבנות ולכבדו לא היה דבר גדול בעינינו, מפני מה שאנחנו נוהגים בו היום מעשות בתים (ב)¹ ובחירתנו אותם וגדלנו להם והתברכנו בהם. ואיפשר שהשכינה חלה בהם והמלאכים חונים סביבותיהם, ולולי הצורך להתחברות קהלינו היה הדבר הזה נכרי, כאשר היה בימי המלכות, שהיו מוחים באנשים משתדלים שהיו עושים בתים לעבודה היו נקראים בנות, והיו חסדי המלכים הורסים אותם, כדי שלא יגדלו זולתי הבית אשר בחר בו האלקים והתכונה אשר צוה בה, ולא היה דבר נכרי בה הצורות אשר צוה הוא בהם מהכרובים ועם כל זה (ג) נעשו האנשים אשר עבדו העגל ביום ההוא והרגום, והיה מספר כלם שלשת אלפי איש מכלל שש מאות אלף, ולא פסק המן לרדת למזונם והענין לטובך עליהם ועמוד האש להנחותם, והנבואה מתמדת ונוספת ביניהם, ולא נעדר מהם דבר מכל אשר נתן להם, זולת שתי הלוחות אשר שברם משה והתפלל להשיבם והושבו להם, וכופר להם העון ההוא.

(ח) אמר הכוזרי כבר עזרת עצתי, במה שעלה בדעתי ובמה שראיתו בחלומי, כי אין האדם מגיע אל הענין האלקי אלא בדבר אלקי; רוצה לומר במעשים שיצום האלקים,² ואם לא היה (ד) כן, רוב בני אדם כששתדלים אפילו ההווה והקוסם³ ועובד האש ועובד השמש⁴ והמשנים וזולתם.

(ט) אמר החבר כן הוא, וכן כל תורותינו כלם כתובות בתורה מדבור האלקי עם משה, ומטה שכתב משה ונתן להמון הגדול ההוא בקבוצם במדבר, לא נצטרכו (ה) בם לקבלה, ולא להוראת פרשה ופרשה

נ"א (ח) מריים. (ז) ובחרנו. (ג) ענשו. (ד) שכוף, ונשמת סיה. (ה) נכה, ונשמת נס.

¹ ובחירתנו אותם. הכונה והיותנו נוחלים אותם כרצוננו בלי שיכל נביא ויקבע לנו מקום לבנות הבית שמה (שד"ל). ² ואם לא כן. רק שדי בהשתדלות הכונה בלבדה אם גם המעשים זרים ומתנגדים לשכל הישר. הלא לפי זה גם החוזה בכוכבים והקוסם יטדה לאמר: שכונתו לטובה, ומס יתרון לאמונה לרופא. ³ ועובד האש. המה הסרפסים הקדמונים שנקראים בתלמוד (שבת פ"ב), הנכרים והם סגפנעין (רג"ב). ⁴ והמשנים. מל' לחם משנה (שמוס טז כב), והמה כת סמיט (מאניכאטר) אשר האמינו נשתי רשויות פועל טוב ורע. ורבינו סמדיס בספרי אמונת העופות מאמר ראשון קראם, נעלי סמיט. וראה גם באו"כ עמוד 15 סימן 7 דעם לייטניג משנת תרפ"ד.

זמצוה מצוה (א) ותכונת הקרבנות, ואיך מקריבים אותם, ובאי זה מקום, ולאזה צד, ואיך נשחטים, ואיך עושים בדמם ונתחיהם ממלאכות חלוקות, כלם בכיבוד מאת האלקים (ב) שלא יחסר מהם דבר קטן ויפסד הכל, כמו¹ ההוית הטבעיות אשר הם מתחברות מיהמים דקים לא תשיגם המחשבה לדקותם, אשר אם יארע מכשול מעט ביחסים ההם, היתה נפסדת ההויה ההיא, ולא היה הצטח ההוא, או החי ההוא, או האבר ההוא-דרך משל-אלא מופסד או נעדר. וכן (ג) זכר איך תנתח הכהמה הנקרבת, ומה יעשה באבר אבר, ומה שיש לאכילה, ומה שיש לשריפה, ומי יאכל, ומי ישרוף, ומי יקריב מן הכתות אשר מצוה בהם לא (ד) יעברום, ואיך תהיה תכונת המקריבים (ה) עד שלא יתיה בהם פגם עם תכשיטיהם ומלבושיהם, וכל שכן מלבוש כהן גדול אשר נתן לו רשות לכא² אל מקום הענין האלקי, מקום השכינה והארון והתורה, ומה שנתלה בזה מן הקדושה והטהרה, ומדריגות הטהרות והקדושות והתפלות דבר שיארך ספורם, אך סומכים בו על קריאת התורה ומה שהעתיקו רבותינו, והכל מדבריו אלקים עם משה. וכן תכונת המשכן כלה הראתה למשה בתר סיני, המישכן והאהל והשולחן והמנורה והארון וחצר המשכן ועמודיו (ו)³ ומכסיו וכל מלאכותיו⁴ הראו לו רוחניות, וצורותם גשמיות כאשר התנו לו, וכן הבית הגדול אשר בנה שלמה הראה לדוד צורתו רוחנית, והבית העולמי הקדוש אשר יעדנו בו, הראה לנוכיאל יחזקאל צורתו ותכונתו, ואין בעבודת האל סברא, ולא הקשה ולא התחכמות. ואלו היה כן היה הפילוסופים מגיעים ברוב חכמתם ושכלם לכפל מה שהגיעו בני ישראל.

(ק) אמר הכוזרי בכמו זה תנוה הנפש לקבל התורה מבלי ספק ולא

ז"א (ח) איך תכונת. ונשמט ותכונת. (ב) לא. ונשמט שלה. (ג) נזכר. (ד) בניא שתי מלות סללו לא יעברום אינם. (ה) בניא מלת עד איננו. (ו) ומסיכיו.

¹ והוית הטבעיות, הנמצאים הטבעיים. ² אל מקום וכו'. אל קדשי הקדשים לפני ולפנים צום הכפורים. ³ ומכסיו. כונחו להפסוק ועשית מכסס לאהל וכו' ומכסס ערת (שמות כו יד). וגירסת בניא ומסיכיו. ויכון לכתוב ועשית מסך לפתח האהל (שם לד). ⁴ הראו לו רוחניות וצורותם הגשמיות. להסין דברי החזר נקדים שתי הקדמות. (א) גלוי וידוע דר' הו"ל על הכתוב ככל אשר אני מראה אותך (שמות כה ט) שהראה הקב"ה למשה בפועל ממש תבנית המשכן והכלים, למען תהיה תבנית נגד עיניו בפועל. כי אינו דומה שמייעס לראיה. וכן באר הרשב"ם לפי עומק פשוטו של מקרא. — (ב) טדע לכל שלפי דעת הקדמונים בעלי הסוד וכן בעלי המחקר, המשכן וכל כליו מכונים כנגד דבר שכלי ורוחני, ותכונתם הגשמי תורה כהחלט ונמצאם על עיני ודבר אלהי. והתמונה הגשמית היא אך כלבוש לרעיון שכלי הטמון בציור המשכן וכליו. ורבינו הרמ"א נספרו תורה העונה יגע וטרח למנחם את הכונה והציור השכלי בכל פרטי הדברים. — וזאת כונת החזר, שהראו לו הרוחניות ר"ל הכונה השכלית האלוהית בתבנית המשכן, וגם צורותם הגשמיות, למען תהוונם עיניו משמים לעשות כתכונתו.

פקפוק, שיבא נביא לעבדים משועבדים לחוצים, וייעד אותם שיצאו מעבודתם בעת ההיא מבלי איחור על התכונה ההיא, ושיכנסו אל ארץ כנען, והיא כיד שבע אומות, כל אחת מהם חזקה מהב, והודיע לכל שבט הלקו כהארץ קודם שיגיעו אליה, והתקיים הכל בזמן מועם במופתים נוראים, זה מאמת גדולת השולח וכבוד השלוח, וגדול מעלה אשר עליהם לבדם שולח ואלו היה אומר: כי אני שלוח ליישר כל העולם ולא היה דברו מגיע עד חציו, היה פגם בשליחתו, מפני שלא נשלמה כונת הבורא בשליחתו, והיה מונע (א) השלמת שליחתו היות ספר תורתו עברי, והיה מעמס וטורח¹ ולאות רב על אומות² שבא והודו וקוּזר להבינו ולעשות מה שכתוב בו, אלא אחרי מאות שנים שיקרא (ב) אליהם להשתנות (ג) עליהם בעבור נצחון, או³ שכונה (ד), או בראיות הנביא בעצמו או נביא אחר שמעיד (ה) ומזהיר על תורתו. (קא) אמר החבר לא קרא משה לתורתו זולתי עמו ואנשי לשונו, וייעד אותם הבורא להזהיר על תורתו כל הימים על ידי הנביאים, ועשה כן כל ימי הרצון וזמן שהיתה השכינה ביניהם. (קב) אמר הכוזרי והלא היה יותר טוב שיישר הכל, והיה זה יותר נכון וראוי בחכמה!

(קג) אמר החבר והלא היה יותר טוב שיהיו ההיים מדברים, אם כן כבר שכחת מה שקדם בהמשך זרע אדם, והאיך חל הענין האלקי באיש שהיה לב האחים וסגולת האב מקבל לאור ההוא, וזולתו כקליסה איננו מקבל אותו, עד שבאו בני יעקב כלם סגלה ולב, נבדלים מבני אדם בענינים מיוחדים אלהיים,⁴ שמים אותם כאלו הם מין אחד ועצם אחד מלאכותי, מבקשים כלם מעלות הנבואה, ורובם מגיעים אליה בעבור שהיו קרובים אליה במעשים הנרצים, והקדושה והטהרה ופגיעת הנביאים. ודע כי כל אשר יפגע נביא בעת פגועו אותו, ושמעו דבריו האלהיים, מתחדש לו רוחניות, ונפרד (ו) מסוגו בזכות הנפש והשתוקקה אל המדרגות ההם, והדבקו בענוה ובטהרה, זאת תהיה אצלם הגדולה הנראית, והאור הכהור כגמול העולם הבא, כי הטבוקש ממנו איננו אלא שתשוב נפש האדם האלהית, תפרד מחושינו, ותראה העולם ההוא העליון, ותהנה בראית⁵ האור המלאכותי ושמיעת הדבור האלקי, כי הנפש ההיא תהיה בטוחה מן המות כשיכלו כלי הגופיים, וכאשר תמצא תורה שמגיעים בחכמותיה ומעשיה אל המדרגה הזאת במקום אשר צותה, ועם הענינים אשר צותה בהם, היא מבלי ספק התורה שמוכסז בה להשאיר הנפשות אחר כלות הגופות.

ב"א (א) השלמתה, ונשמנו מלות השלמת שליחתו. (ב) להס. (ג) אליהם. (ד) לה כראיות, ונשמנו או כראיות. (ה) שמעיר. (ו) ממינו.

¹ ולאות רב. עייפות רב. ² שבא. מלוכת שבא. והוא שם מחוז עברי המאושר (Glückliche Arabien) או שכונה. שיהיו שכנים להם. ³ שמים אותם. ⁴ שמיים אלהיים. ⁵ האור המלאכותי. ר"ל אור מלאכותי מעלה. והכונה שהנפש תהנה מזיו השגות עולם הנתי.

קד) אמר הכוזרי אני רואה שיעודי זולתכם שמנים מיעודיכם .
 קס) אמר החבר אבל הם כלם אחרי המות . ואין בחיים מהם
 מאומה , ולא דבר שיורה עליהם .

קז) אמר הכוזרי ולא ראיתי אחד מן המאמינים ביעודים ההם שהוא
 מתאוה למהירותם , אבל אם היה ביכולתו לאתרום אלף שנים וישאר
 במסורת החיים ובעול העולם ועצבונו , היה בוחר בזה .

קח) אמר החבר ומה האמר במי שהוא רואה אלה המעמדים
 הגדולים המלאכותיים ?

קט) אמר הכוזרי מבלי ספק ההוא מהאזה שתתמיד נפשו על
 הפרידה מחושינו , ותשאר נהנית באור ההוא , והוא (א) מה
 שמתאוה המות .

קט) אמר החבר אבל יעודינו הדבקנו בענין האלקי בנבואה ומה
 שהוא קרוב לה , והתחברות הענין האלקי בנו בגדולה ובכבוד
 ובמופתים . ועל כן איננו אומר בתורה (ב) כי אם תעשו המצוה הזאת
 אביאכם אחרי המות אל גנות והנאות , אבל הוא אומר : ואתם תהיו
 לי לעם ואני אהיה לכם לאלקים , ואנהיג אתכם , ויהיו מכם מי
 שיעמוד לפני ומי שיעלה לשמים , כאשר היו הולכים בין המלאכים
 וקוראים להם המלכים בן אדם , כדי להכירם בין המלכים העומדים בתוכם ,
 ויהיו גם כן מלאכים הולכים ביניכם בארץ , ותראו אותם יחידים , ורבים
 שומרים אתכם ונלחמים לכם , ותחמידו בארץ אשר היא עוזרת על
 המעלה הזאת והיא אדמת הקדש , ויהיה שכעה וטובתה ורעתה בענין
 האלקי כפי מעשיכם , ויהיה נוהג כל העולם על המנהג הטבעי זולתכם ,
 כי תראו עם שכינתי שתהיה בתוכם , משוב אדמתכם וסדר גשמיכם
 שלא יעברו עתיהם הצריך להם , ושתגברו על אויביכם במתי מספר , מה
 שתכירו בו כי אין עניניכם נוהג על המנהג הטבעי אבל כחפץ , כאשר
 תראו אם תמרו מהבצורת והנגף והחיה הרעה , והעולם כלו בשלוח ,
 ואז תדעו כי עניניכם מנהיג אותו דבר שהוא גדול מן הענין הטבעי ,
 והיה כל זה והתורה הזאת וכל יעודיה מובטחים לא יפול מהם דבר ,
 ויעודיה כלם כולל אותם שורש אחד , והוא יחול קורבת האלקים ומלאכיו ,
 ומי שיגיע אל המעלה הזאת לא יירא מן המות , ותורתנו כבר הראית לנו
 זה עין בעין והמשל בזה , חברים שהיו עומדים כמדבר , והלך אחד
 מהם אל הודו ופגע ממלך הודו כבוד וגדולה , טפני שידע שהוא מן
 החברים ההם , והיה יודע אבותיהם מקדם והיו מאוהביו , ונתן לו מתנות
 יקרות שנשא אותם אל חבריו , והלבישו בגדי המודות , ושלת עמו
 מעבריו אנשים , ולא עלה על לב איש שיצאו מלפני המלך ולא שילכו
 אל המדבר ההוא , וצוהו במצות וברת עמו ברית לקבל עבודתו , ובא

ג"א (ה) כוה , ונשמט מה . (ז) שלם . ונשמט מלות כי הם .

ג נות . פרדסים ממלאים ענג . ומרמז פס אל יעוד מחמד אשר יולך שולל את
 מאמדינו שיכלו אחרי המות אל גנות ופרדסים מלאים כל טוב תלוות הנשמיים -

(עם) ¹ [אל] חבירו עם השלוחים ההם ההודיים, וישמחו בהם החברים ההם, והשתדלו בכבודם ובנו להם ארמון שהושיבם בו, ושבו החברים ההם שולחים שלוחים להגיע אל ארץ הודו ולראות פני המלך מבלי טורח, בעזר אלה השלוחים שהיו מורים אותם הדרך הקרובה והישרה, וידעו כלם כי מי שרוצה ללכת אל ארץ הודו הוא קל עליו מאד, כשידבק בעבודת המלך ויכבד שלוחיו המגיעים אותו אליו, ולא הוצרכו לשאול למה נעבוד העבודה הזאת, כי ² העלה נראיה לעין כדי להתחבר במלך, וחברתו היא המוכה והגדולה והחברים הם בני ישראל, וההולך הראשון הוא משה, וההולכים האחרים הם שאר הנביאים, והשלוחים ההודיים הם השכינה והמלאכים, ותבגדים החמודות הם האור המושכל אשר חל בנפשו מהנבואה, והאור המורגש אשר חל על פניו, והמתנות היקרות השלוחות הם השני לוחות בעשרת הדברים, ובעלי הנימוסים האחרים לא ראו מכל זה מאומה, אך אמרו להם קבלו עבודת מלך הודו כאשר קבלו עליהם החברים ההם, ואחרי המות תגיעו אל המלך, ואם לא תעשו ירחיק אתכם אחרי מותכם, ומתם מי שאמר לא בא אלינו אדם שיגיד לנו שיהיה אחרי מותו בגן עדן או בגיהנם, ורובם הגבירו סרור עינם וחבור עצתם, וקבלו העבודה ויחלו נפשותם ב מ צ פ ו ן יחול חלוש, אך ב נ ר א ה יחול חזק ונאמן, ומתגדלים ומתפארים על עמי הארץ שבהם באמונה, ואיך יתפארו אלה במענת מה שיגיע אליו אחרי מותם על מי שיגיע אליו בחייו, והלא טבע הנביאים והחסידים קרוב אל הקיימים בעולם הבא, יותר מטבע מי שלא קרב אל המדרגה הזאת.

(ק) אמר הכוזרי כמה הוא רחוק מן הדעת שיהיה האדם כלה במבועי אבד גופו ונפשו, וזלתי הפילוסופים על דעתם, ויעוד יאמרו אנשי התורות שהוא ישוב חי לעד בנעימים בעבור ³ מלה שהוא אומר בפיו, ואפשר שאיננו יודע כל ימיו וזלתי המלה הזאת. ואפשר שלא יבין ענינה כמה גדולה מעלת המלה, שתעתיק ממדרגת הבחמות אל מעלת המלאכים, ומי שאינו אומר המלה הזאת ישוב בהמה, אפילו אם יהיה פילוסוף חכם עושה טוב כל ימיו כוסף אל המעלות ההם?

(קא) אמר החבר אין אנחנו שוללים משום אדם גמול מעשיו הטובים מאי זה אומה שיהיה, אבל אנחנו רואים הטובה הגמורה לעם הקרובים בחייהם, ואנו עורכים מעלתם אצל האלקים אחרי מותם בערך ההוא:

(קיב) אמר הכוזרי (א) והתמד הדמיון הזה בהפך, ועדוך מעלתם בעולם הבא כמעלתם בעולם הזה היום.

(קיג) אמר החבר אני רואה שאתה מנגח אותנו בדלות ומסכנות, ובהם היו מתפארים גדולי האומות האלה, כי אין מתפארים אלא בטי

ג'א (ה) וערוך על, ושמע וסתמד.

¹ אל. ק סג' בדפוס ווינצ'נצה שנת ש"ד, וק נ"ך לסיוט. ² העלה. ססנס (ד"ה אורזאכע). ³ מלה ססוא וכו'. כמו אלל המתמודים שיקר סאצונה לחירת עי עקרי דת: שאין אלכיים כאלכ. וסתמד שלוחו.

שאמר: ¹ מי שהכה על לחייך הימיני הכן לו השמאלי, ומי שלוקח
מלידתך תן לו חלוקך, והגיע הוא וחביריו וההולכים אחריו מאות סן
השנים מן הכוז והיסורים ותהרג אל עינינו נפלאים וידועים והם הם
פארם ², וכן בעלי תורת ישמעאל וחבריו, עד שגברו, ובאנשים ההם
היו מתפארים ומתגדלים, לא במלכים האלה אשר גבה שיאם ורחבה
מלכותם ונפלאה מרכבתם, אם כן ערכנו מקורבת האלקים יותר קרוב
ממה שאם היתה לנו גדולה בעולם הזה. ³ ויש חכמים הרואים בזה
קיד) אמר הכוזרי כן הוא אלו היתה כניעתם ברצון, אבל הא
בהכרח, וכאשר תמצא ידכם תחרוגו אויביכם. ⁴ מן החכמים הזוהרים
קטו) אמר החבר מוצאת מקום הרפתי מלך כוזר. כן הוא, אלו היה
רובנו מקבל מהדלות כניעה לאלקים ובעבור תורתו, לא היה מניחנו
הענין האלקי כל הזמן הארוך הזה, אבל המעש ממנו על הדעת הזאת,
יש שכר לרוב מפני שהוא נושא עול הגלות בי והכרח ורצון, כי אלו
היה רוצה היה חבר לנוגש אותו, במלה שיאמר בלי טורח, וכמו זה איננו
אכזר אצל השופט הצדיק. ואלו היינו סובלים הגלות הזה והדלות הזה
לשם האלקים כראוי היינו לפאר הדור שהיינו מוצפים עם המשיח, והיינו
מקרבם עת הישועה העתידה שאנו מיחלים אותה, ואנחנו אין אנחנו
משוים עם נפשותינו כל הנכנס בתורתנו במרה בלבד, אבל כמעשים שיש
בהם טורח על הנפש מטהרה ולימוד ומילה ומעשים תוריים רבים,
ושינהג במנהגינו. ומתנאי המילה וסבותיה שיזכור תמיד כי היא אומ
אלקית, שמה האלקים באבר התאווה הגוברת לגבור עליה, ולא
ישתמש בה אלא כראוי בהנחת הזרע (א) כראוי ובעת שראוי, וכאשר
ראוי, אולי יהיה מצליח, יצליח לקבול הענין האלקי, ומי שדבק בדרך
הזה יהיה לו ולזרעו חלק גדול מן הקרובה אל האל יתברך, ועם כל זה
לא ישתוה הגר הנכנס בתורתנו עם האזרח, כי האזרחיים לבדם הם
ראויים לכבואה, זולתם תכלית ענינם שיקבלו מהם, ושיהיו חכמים
וחסידים אך לא נביאים, והיעודים ההם אשר ערכו לך כבר קדמו חכמינו
לספר גן עדן וגיהנום ומדרו אותם לאורך ולרוחב, (פסחים נד.), וספרו
הנעימות והיסורין ביותר מה שספרו שאר האומות הקרובות. ודברתי עמך
עד עתה על מה שבא במקרא בדברי הנביאים, כי לא נזכר בהם יעוד
העולם הכא הרבה בביאור, כאשר נזכר הרבה בדברי החכמים, ואמת הוא
כי בדברי הנבואה שישוב העפר שבגוף האדם אל הארץ ותשוב הרוח אל
האלקים אשר נתנה (קבלת יב. ז), ובדברי הנבואה תחית המתים לעתיד
ושליחת נביא, שמו אליהו, כבר שולח בזמן העובר ולקחו האלקים
כאשר לוקח זולתו, שהוא לא טעם טעם מיתה. ויש בתורה תפילת מי
שהתנבא ברוח האלקים שהתפלל על עצמו ² שימות מות ישרים, ותהיה
אחריתו כאחרית בני ישראל, וכבר שאל ³ אחד מהמלכים נביא מת

ב"א ח) במקום כראוי. ושמע כראוי.

¹ חכמינו דמתי ה' נט'—מ. ² שימות. מנתן לכלפס. ³ אחד מהמלכים
מנתן על שאלו מלך ישראל שבעלה את שזאל.

מאמר שני

(ה) ואחרי כן היה מענין הכוזרי, מה שהוא נודע בספרי כוזר, מגרותו סוד חלומו לשר צבאו, והיה החלום הנשנה עליו שיבקש המעשה הנרצה אצל האלקים¹ בהרי הרסאן, ולכתם שניהם המלך ושר צבאו אל ההרים ההם אשר במדבר על הים, והאיך הגיעו בלילה אל (א) אותה המערה שהיו שוכתין לשם אנשים כהיהודים בכל שבת, והאיך נראו אליהם, ונכנסו בתורתם ונמולו במערה ההיא, ושבו אל ארצותם, ולכם על דת היהודים, והיו מסתירים אמונתם עד (ב) שיתחכמו לגלות סודם מעט מעט לקצת אנשים מסגולתם, עד שרבו וגלו מצפונם, והתחזקו על שארית הכוזרים והכניסום בתורת היהודים, והביאו החכמים והספרים מכל הארצות ולמדו התורה² ומה שהיה מהצלחתם וגבורתם על שונאיהם וכבושם הארצות ומה שנגלה להם מהמטמונים, ומה שהגיע אליו חילם (ג) מן הרבוי עד מאות אלפים, עם אהבתם בתורה והכספם אל בית המקדש, עד שהקימו תבנית המשכן אשר עשה משה, והיו מכבדים אזרחי ישראל ומתברכים בהם, כאשר נזכר בספריהם, וכאשר למד המלך התורה וספרי הנביאים, לקח ה הבר הוא לרב, והיה שואל אותו שאלות עבריות. ותחלת מה ששאל אותו על³ השמות³ והמדות המיוחדות אל הכורא יתברך, ומה שנראה בקצתם מן ההנשמה עם הרחקת הדבר ההוא אצל השכל, וכן מרחקת אותו התורה כביאור —

(ב) אמר החבר שמות הכורא כולם הוין⁴ מהמפורש, הם מדות יתבניות טפלויות נלקחות מהפעלויות הברואים לו כפי גזרותיו ומעשיו.

ג' א (ה) מערה. ונשמטו מלות: אותה המערה. (ב) שהתחכמו. (ג) מלת הילש איננו.

¹ כהני הרסאן. ראה בהמבוא במאמרי, תולדות הכוזרים¹. ומה שסיב וכו'. ר"ל ועוד כתוב בספרי דכיו כימים מה שביה מהללחתם. ² השמות כמו אל אשר הוראתו הראשונה מורה גבורה. אלהים. נאמרים ג'כ על הסופטים. — שדי. שיקר משמעו מלשון חזק וזקף. ³ והמדות. כמו רחום וחנון ארך אפים. וכדומה הכוניות בני תמותה, מהפואר כסנה הבי'ת⁴ המפורש. הוא שם, יבוס וכן דעת הרמב"ם כמורה בפס"א מה"א. והוא מורה לפי דעת החוקרים על ע"כ הש"י, שהוא היה הויה ומהויב המניחות בני הלטרנסוס לשום דבר שנארו. — ⁵ תבנית טפלויות. ר"ל תמונות המיוחדות לכורא דרך ארשי, והשם הזה הוא טפל לו ואינו ממינו.

נקרא רחום, כשהוא מתקן ענין מי שהיו בני אדם מרחמים עליו לרוע ענינו, מיחסים אל הכורא הרחמים והחנינה, ואמתתם אצלנו הלישות הנפש והמית הטבע, ואין זה ראוי לו יתברך, אבל אמנם הוא שופט צדק גזור בריש אדם אחד ועושר אדם אחר, מכלי שישתנה בעצמותו, ולא ירחם לאחד ולא יכעוס על אחר, ואנחנו רואים כזה בשופט בני אדם כששואלין אותם בדין, ודנין כמה שמחייבת התורה, והיו אנשים זוכים בדין, ואחרים חייבים, והכל תלוי² מניב השופט ודינו, בלי השתנות בו שנוי, וכן השם פעם יקרא אל רחום וחנן, ופעם יקרא אל קנא ונוקם, והוא יתברך איננו משתנה ממדה אל מדה. וכללו של דבר: כי המדות מתחלקות-זולתי השם המפורש יתברך-לשלושה חלקים שתהיינה מעשיות או מפליות או שולליות, והמעשיות נלקחים מהמעשים הבאים ממנו באמצעים טבעיים, כמו מוריש מעשיר משפיל אף מרומם, רחום וחנן קנא ונוקם, גבור נדיב, והדומים להם. והמפליות כמו ברוך ומבורך, מתולל קדוש רם ונשא, נלקחות מרוממות המדברים לו, ואלה אם הם רבות, אינם מחייבות לו רבוי, ולא מוציאות אותו מהאחדות, אבל השולליות כמו חי ואחד וראשון, ואחרון, סופר עליו באלה, כדי לשלול ממנו הפסם, לא לקיים לו אלה על הדרך שאנחנו מבינים מהם, כי אין אנחנו מבינים היים כי אם בהרגשה ותנועה, ובכך התעלה מהם, ואנחנו אומרים עליו שהוא חי לשלול ממנו תאר המות, מפני שמחשבת חלב קודמת, כי כי שאינו חי הוא מת, ולא יחוייב זה אצל השכל, אך כבר תשלל מהזמן דרך משל החיות, ולא יחוייב שיהיה מת, אחר שאין מדרכו קבול החיים והמות, כמו שלא תחוייב ממאמרך שהאבן איננה חכמה, שתספר עליה שהיא כסירה. ובאשר האבן פחותה משתקבל החכמה והכסילות, כן העצם האלקי יתברך מרומם מלקבל החיים והמות, כאשר איננו מקבל האור והחשך. אבל אם ישאל השואל אותנו: הישנו העצם ההוא אור או חשך? היינו אומרים על דרך העברה אור, מיראתנו שיקדים למהשבה שמה שאינו אור הוא חושך, אבל על האמת יש לנו לומר שאין מקבל האור והחשך אלא הגופות הטבעיות, והעצם האלקי איננו גוף על כן לא יסופר באור ולא בחושך אלא על דרך דמיון, או לשלול ממנה המדה הפחותה, וכן לא יקבל החיים והמות אלא הגופות הטבעיות, והעצם האלקי מרומם ונעלה מהם, ואם יאמר חיים, לא כחיותינו הוא כונתינו, כי לא הבננו אנחנו מעולם חיים כי אם חיינו, ובאירו אנו אומרים לא נדע מה הוא, ומה שאומר אל חי ואלקים חיים, הוא מדה כנגד מדת אלקי העמים שהם אלקים מומים לא יהיה מהם מעשה. ועל הדרך הזה נאמר אחד לשלול ממנו הרבוי, לא לקיים לו האחרות המוכנת אצלנו, כי האחד אצלנו מה שנדרבקו חלקיו זה בזה והתדמו, כאשר תאמר (א) עצם אחד ויד אחד² ומים אחרים, ותאמר בזמן

ב"א (א) נוד אחד ואויר אחד. ונשגשו מלוג עלס אחד ויד אחד.

² מניב שופט. מדרכו של השופט. ³ ומים אחדים. יראה כי סוף דרך

על
מרום
לשל
הכל
כבו
הם
נפל
ואפי
שדי
אדם
כאש
ובש
יש
הם
ועמו
מפני
וברי
אמו
לבב
המד
ושו
ומת
במד
וגוז
שה
נ"א
—
סדנ
אחד
וינל
(כג)
על
אצ
סל
ד'
סס
ו'
אחד

על דרך הדמיון בגוף המתדבק יום אחד ושנה אחת, והעצם האלקי מרומם מהדביקה והפרידה, ונאמר אחד לשלול הרבוי. וכן הראשון לשלול ההתאחרות, לא לקיים לו ההתחלה. וכן אחרון לשלול ממנו הכליון, לא לקיים לו התכלה. וכל המדות האלה אינם דבקות אל עצם כבודו ולא מתרבה בהם. אבל המדות התלויות בשם המפורש יתברך הם ¹ היצירות מבלי מצועים טבעיים, כמו ² יוצר אור ³ ובורא השך, ועושה נפלאות גדולות לבדו רוצה לומר בגזרתו וחפצו מבלי מצוע סבה אחרת. ואפשר שזה רצה באמרו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי (שמות כו) רוצה לומר בדרך הכח (ב) והנצחון כמו שאמר לא הניח אדם לעשקם ויוכה עליהם מלכים (ד"ה. א.ט.ו. כה), ולא ברא להם מופת, כאשר ברא למושה, ועל כן אמר ישמו יי' לא נודעתי להם רוצה לומר ובשמי ה', מפני שבית באל שדי תשרת לשניהם. ועשה עם משה וישראל מה שלא הניח ספק בנפשות שכורא העולם ברא את הדברים ההם כריאה חדשה מכוונת, כמו מכות מצרים וקריעת ים סוף והמך ועמוד הענן וזולתם, לא מפני שהם גדולים מאברהם יצחק ויעקב, אך מפני שהם רבים והיה הספק בלבבם, והאבות היו בתכלית האמונה וברי הלבב שאפילו לא היו פוגעים כל ימותם כי אם רעה לא היתה אמונתם באלקים נחלשת ולא היו צריכים אל כל זה, ונקרא אותו חכם לבב מפני שהוא עצם החכמה, ואין החכמה מדה לו, אבל אמיץ כח מן המדות המעשיות.

ג) אמר הכוזרי איך תעשה במדות שהם יותר גשמיות, כמו רואה ושומע ומדבר וכותב על הלוחות, ויורד על הר סיני, ושמה במעשיו ומתעצב אל לבו?

ד) אמר החבר הלא דמיתו לך בשופט צדק, שאין חסאה במדותיו, ויוצא מדיניו הצלחת עם וכבודם, ויקרא אוהבם ושמה בהם. וגזור על אחרים בהריסת בתיהם והחרים אותם, ויספרו עליו בהפך זה שהוא מואס אותם וכועס עליהם, ושהאוויר וכל הגופים נפעלים לרצונו.

נ"א ב) הכה, ונשמט ככה.

סדור בלשון ערב. (אשר נכתב זה הספר הזה) לאמר על כמות מים ידועה, אחדים. ואינו ע"ד לשון עברי. ורצונו כזה כאשר נאמר על נסר דהנוכיוס בעיר ווינא ובירכתי ים השחור שסם מים אחדים (אין אונד דאסזעלנע וואססער) (כג"כ בבאורו). ¹ היצירות מבלי מצועים טבעיים. ר"ל שם המפורש לא נזכר על הפעולות המשתלשלות, אבל הוא שם מיוחד אל עקרי המציאות. ומקור טבעי אצל ברא הוא בלי אמנעיים טבעיים אך מהפך כאל כלבו. ² יוצר אור. האור הוא בריאה עקרונית וענמית בלי אמנעיים טבעיים כמאמר הכתוב ויאמר ד' יכי אור ויכו אור, כי האור הוא אחד המיוחד כסוהט העולם, ולפי דעת סטנעיס האחרונים הוא בריאה כראשונה וממנו כושפת כל העולם סלו. ³ וטורא השך. דעמו שגם בהפך הוא בריאה. ולא סעדר האור. וק דעת אחדים מהקדמונים:

ומצטיירם בדבורו כאשר הצטיירו השמים והארץ * ונקרא כותב ומדבר ,
וכן (מצטייר) [מצטיירות] מן הגשם הדק הרוחני הנקרא רוח הקדש
הצורות הרוחניות (הנקרא) [הנקראות] כבוד ה' * ונקרא
על דרך העברה ה' בלבד, כמו וירד ה' על הר סיני, ואנחנו עתידים
להוסיף על הענין הזה ביאור כאשר נדבר על החכמות .

(ה) אמר הכוזרי אמור שתהיה נצול מכל המדות עד שלא נתחייב
רבויו * מה יצילך ממדת החפץ שאתה מוחס אותה אל הבורא, והפילוסוף
מרחיק אותה ממנו ?

(ו) אמר החכם כבר קרבנו אל ההצלה, אם לא ישעון עלינו ביותר
מהחפץ. נאמר לו: אתה הפילוסוף. מה הדבר אשר שם אצלך * השמים
סובבים תמיד, והגלגל העליון נושא הכל, * ואין מקום לו * ואין נטייה
בתנועתו * * וכדור הארץ מרכז עומד באמצעותו * מבלי נטייה ולא סבה,
ישם סדר הכל על מה שהוא עליו מהחכמות והאיכות והתכונות, ולא

1 ונקרא כותב ומדבר, בעת אשר נצטיירו צורות האותיות על הלוחות בעלמם
נקרא ע"ד העברה כותב. ובעת נראו קול אשר ישמעו השומעים, נקרא
בשלות מדבר. * השמים סובבים תמיד והגלגל העליון. החכמים הקדמונים
החליטו שלמעלה מהארבעה היסודות יש שבעה כדורים שמיים, זה למעלה מזה,
לשבעה כוכבי לכת, וכל אחד מהשבעה כוכבים נתן נרקע מיוחד. —למעלה
מאלו * רקיעים חופף רקיע שמיים, אשר בו הקועים הכוכבים הקיימים *
ויקרא גלגל הכוכבים. או גלגל המזלות, ע"ש כי"ב תמונות ולורות
טש"ה סא"ב מע"ק גד"ד, ולכל השמונה הגלגלים האלה תנועה מוערב למזרח *
למעלה מהם * הרקיעים גזרו הקדמונים שיש עוד גלגל חשישי העליון על כלם
ומקיסם. ויקרא גלגל הלק—מפני שאין בו כוכבים—או גלגל היומי
—מפני שעל ידי תנועתו יחיה היום הטבעי—ותנועתו ממוזג למערב, ומכריח
את כל הגלגלים הכפופים תחתיו לסבב—כנגד תנועתם הרגונית—סבוב אחד
סביב הארץ כדאי ג"ד שעות בקרוב *—והתחכם רג"ב בבאורו ערב את כענין חז"ל:
וממעל לו' הגלגלים האלה גלגל שמיים והוא גלגל המזלות וכו' הנקרא גלגל היומי
ע"כ. פה יחזה הקורא טעותו שהשם את הגלגל המזלות כחדא מחתא עם גלגל
היומי !! * * ואין מקום לו. מהגלגל העליון אין שום דבר שיקפסו ויספספו,
וממנו וכלהה הריקות המחלטת. * ואין נטייה בתנועתו. תנועתו תמיד בדרך ישר
וזה ממוזג למערב, ושי קוטבין קבועים וקיימים לשון ודרום, ועל אלו הנקודות
סובב ומתנועע עם כל הגלגלים אשר תחתיו סבוב אחד שלם בכל שעות, משא"כ
שאר הגלגלים, שיש להם ד' או ה' תנועות. ויתר הדברים האם בספר נחמד ונפיש
לד"ג בשאר השביעי והשמיים. * וכדור הארץ מרכז * הארץ עומדת חזק חמט
גלגלי המזלות, ומרכזה הוא מרכז גלגל החשישי, אינם נוטה יותר להאחד מהשפה
הקטנות, בי היא נקודה האמצעית של העגולה וכל הקוים היוצאים ממנה אל המקף
שום * * מבלי נטייה ולא סבה. איננה נוטה הארץ ממרכזה לעולם, ולא סובבת
על מרכזה, כי לה מנוחה תמידית לדעת הקדמונים—דע קורא! כי כל הדברים
האלה נארחי לפי מנח התכונה (אסטראלמיע) אשר היה בעת הסיא. אולם
האחרונים גלו חדשות נפגמות-שמיים * וסראו בי דעות הקדמונים בזה בעולם
ואין להם על מה שיסמכו בעולם המציאות.

תוכל להמלט מהודות בדבר ההוא, כי לא בראו הדברים את עצמם ולא את קצתם, והדבר ההוא שם האור מצטייר בשמע בעשרת הדברים, ושם המכתב מצטייר חרות בלוחות, קרא אותו אתה חפץ או ה' ב' ד' (א) או כאשר תרצה.

(ז) אמר הכוזרי כבר התבאר לי סוד המדות, ונתגלה (כ) לי הבנת ענין כבוד ה' ומלאכות ה' ושכינה, ושהם שמות נופלים על דברים נראים אצל הנביאים, כמו (ג) שאמר עמוד ענין, ואש אוכלת, ועב וערפל, ואש ונוגה, וכאשר נאמר על האור בבקר ובערב וביום המעונן, כי האור ניצוץ מהשמש אף על פי שהיא נסתרת, ונאמר שהאור והניצוץ מעצם השמש, ואינו כן אך הגופות (ד) נפעלות בנכחם ויאורו בהם.

(ח) אמר החבר כן הכבוד ניצוץ אור אלקי מועיל אצל עיניו וכא רצו. (ט) אמר הכוזרי מאמרך אצל עיניו כבר התבאר לי, אבל מאמרך ו בארצו קשה לקבלו.

(י) אמר החבר אל יקשה בעיניך שתתיחד ארץ בדבר מכל הארצות, ואתה רואה מקום שמצליח בו צמח מכלתי צמח, ומוצא מבלעדי מוצא, וחיה מבלעדי חיה, ומתייחדים יושביו בצורות ומדות מבלעדי זולתם, ובמצוץ המזג תהיה שלמות הנפש והסרונה.

(יא) אמר הכוזרי אינני שומע עם השוכנים בארץ ישראל יתרון על שאר אנשי העולם.

(יב) אמר החבר כן² הרכם זה שאתם אומרים שמצליח בו הכרם, אלו לא היו נוטעים בו הגפנים ועובדים העבודה הראויה להם, לא היה עושה ענבים, והמעלה המיוחדת הראשונה היא לעם שהיא סגולה ולב, כאשר זכרתי, ויש לארץ עזר בזה עם המעשים והתורות התלויות בה, אשר הם כעבודה לכרם, אבל לא יתכן לסגולה הזאת להגיע אל הענין האלקי מבלעדי המקום הזה, כאשר לא יתכן שיצליח הכרם מבלעדי החר הזה (יג) אמר הכוזרי ואיך הוא זה, וכבר נבאו מאדם הראשון ועד משה בארץ אחרת, אברהם באור כשדים, ואחר יחזקאל ודניאל בכבל, ורמיה במצרים.

(יד) אמר החבר כל מי שהתנבא לא נתנבא כי אם ב' ה' או ב' ב' ו' ר' ה'; והנה נתנבא אברהם כדי שיעבור בה, ויחזקאל ודניאל³ מפניה, וכבר היו נמצאים בבית ראשון וראו בו השכינה אשר בהמצאה היה מוגיע לנבואה כל המוכן לה מהסגולה, אבל אדם הראשון הוא היתה אדמתו ובה מת כאשר קבלנו: כי במערה ארבעה זוגות אדם וחיה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה (עירוכין נ"ג) והיא הארץ הנקראת לפני ה' הנאמר עליה תמיד עיני ה' אלקיך בה (דברים יא יב) ועליה כפלה הקנאה והחמדה בין רבל וקין בתחלה, כשרצו לדעת אי זה מהם הרצו להיות

נ"א (ח) דכור. (כ) ונתגלגל. ושמע ונתגלה. (ג) שגא' או שתאמר. (ד) הם נפעלות.

¹ מולא. מולקיס (מונעראליען) עשכ"כ (איוכ כח א), וכן נחז"ס ש"ס' ס"ד לפיכך
² כדכס. כסר שלכס, כמזו מודי הכס (תפליש יא. ח).³ משנים, ר"ל פעמות.

במקום אדם וסגולתו ולבו, לנחול את הארץ ולהדבק בענין האלקי והיה
זולתו כקליפה, ואירע מה שאירע מהריגת הבל, (א) ונשאר קין ערירי
ונאמר ויצא קין מלפני ה' (נראה דטו) שיצא מגורש מהארץ הזאת שבה
היו, והיה נע ונד בארץ. וכן נאמר ביונה ויקם יונה לברוח תרשישה
מלפני ה' (יונה א ג) לא ברה כי אם ממקום הנבואה, והשיב אותו
האלקים ממעי הדגה ונבא בה, וכאשר נולד שת בדמות אדם כמו שאמר
וילד בדמותו כצלמו (נר' ס ג) היה במקום הבל. כמו שאמר כי שת לי
אלקים זרע אחר, והיה ראוי שיקרא בן אלמים כאדם, וזכה לארץ ההיא
שהיא מדרגה למטה מגן עדן, ועליה נתקנאו יצחק וישמעאל (ב) ונדרחה
ישמעאל כקליפה אף על פי שנאמר בו הנה ברכתי אותו במאד מאד
(טס יז כ) בטובה העולמית. ונאמר (ג) ליצחק אחר כן ואת בריתי אקים
את יצחק (טס טס כה) רוצה לומר הדבקו בענין האלקי והטובה בעולם
הבא ואין לישמעאל ברית ולא לעשו¹ ואם הצליחו. ועל הארץ
הזאת נפלה הקנאה בין יעקב ועשו בכבוד ובברכה, עד שנדרחה
עשו עם הזקתו, מפני יעקב עם חולשתו. ונבואת ירמיה במצרים ב ה
ו ב ע ב ז ר ה. וכן נבואת משה ואהרן ומרים בפארן (ד), כי סיני
ופארן מגבול ארץ כנען מפני שהם (ה) מן ים סוף, כמו שאמר יתברך ושת
את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים ומדבר עד הנהר (טמ' כג לא) ומדבר
הוא מדבר פארן, והוא הנאמר בו המדבר הגדול והנורא ההוא, כי הוא גבולה
הדרומי, והנהר הוא נהר פרת גבולה הצפוני, ובהם המזבחות שהיו לאבות
אשר נענו בהם באש העליונה והאור האלקי, וכבר היתה עקידת יצחק
אבינו בהר שלא היה בו ישוב הוא הר המוריה, ונתגלה הדבר בימי דוד
כשהיה מיושב כי הוא המקום המיוחד המוכן לשכינה. וארונה היבוס
(שמואל ב כד יח) עובד וחורש בו כמו שאמר. ויקרא אברהם שם המקום
והוא ה' יראה (נראה טו כג), וביאר (נדרני סימס כ יג א) כי בית המקדש
בנה בהר המוריה, ושם מכלי ספק המקומות שראויים להקרא שערי
השמים (נראה טו כז), הלא תראה יעקב אבינו שלא תלה המראות אשר
ראה לא בזכות נפשו ולא באמונתו ובר לכבו, אבל תלה אותם במקום,
כמו שאמר: ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה (טס י ו) ועליו אמר קודם
לזה² ויפגע במקום; רוצה לומר המקום המיוחד. והלא תראה כי הועתק
אברהם מארצו כאשר הצליח, והיה (ו) אז ראוי להדבק בענין האלקי.
היה לב הסגלה ההיא (ז), וההעתק היה אל המקום אשר בו תגמר
השלמתו; כאשר ימצא עובד הארמה אילן ששריו טוב במדבר, ומעתיקו
אל אדמה נעבדת, מטבעה שיצליח בה (ח) בשרש ההוא, ומגדלו שם

ג"א ה) ונשארם סמלכות ערירית, ונשמש ונשאר קין ערירי. (ב) וסיס יצחק סעקר
כלב וסגולה. (ג) כנ"ה מלת לינחק אינו. ונשמש לחקנו כינחק. (ד) כנ"ה מלת
נפארן אינו. (ה) כין. ונשמש מן. (ו) כנ"ה מלת אז אינו. (ז) כנ"ה מלת
כלנו וסעחק סיס אינו. (ח) כשרש.

¹ ואם הצליחו. אף גם הצליחו בטובה ומימות. ² ויפגע במקום. סמית נקוד
צמחה כמורס על ס' סודש, סמקס המיוחד וסוף סר כמורס. וק"פ רש"י.

וישוב פרדסי, אחר שהיה מדברי, וירבה אחר שהיה מעט, שלא היה
 נמצא אלא בעת שיזדמן ובמקום שיזדמן. וכן שבה הנבואה בזרעו
 בארץ כנען, רבו אנשיה כל ימי עמדם בארץ כנען עם הענינים העוורים,
 מהטהרות והעבודות והקרבנות, כל שכן (המצא) [כהמצא] השכינה.
 היענין האלקי כמו צופה למי שראוי להדבק בו שיהיה לו לאלקים, כמו
 הנביאים והחסידים, כאשר השכל צופה למי² שנשלמו מבעיו ונשתוה
 נפשו ומדותיו, שיחול בו על השלמות כפלוסופים; וכמו שהנפש צופה
 למי שנשלמו כחותיו השבעיים השלמה מזומנת למעלה יתירה, יתחול
 בו בחיים, וכמו שהטבע צופה למזג השוה באיכותיו שיחול בו ויהיה צמות.
 טו) אמר הכוזרי אלה כללי החכמה שצריכים לפרוש, ואין זה עתה
 מקומו. ואחר זה אשאל אותך עליהם² במקום החכמה, והשלם עתה
 דבריך בספור מעלות ארץ ישראל.

טז) אמר החבר היתה³ מעמדה להישיר כל העולם, מוכנת
 לשבטי בני ישראל מעת הפרד הלשונות, כמו שנאמר (א) בהנהל עדין
 גוים (דברים לז. ה). ולא נתכן לאברהם שידבק בענין האלקי ושיכרות
 עמו הברית, אלא אחר שיהיה בארץ הזאת במעמד בין הבתרים. ומה
 תאמר בהמון סגולה היו ראויים להקרא עם ה' בארץ ניוחדת נקראת
 נהלת ה', ובעתים קבועים ממנו יחברך לא מהסכמה עליהם, ולא נלקחת
 מחכמת הכוכבים ולא מזולתה נקראו מועדי ה', בשחרות ועבודות ודברים
 ומעשים משוערים מאצלו ית' נקראים מלאכת ה' ועבודת ה'.

יז) אמר הכוזרי כסדר הזה ראוי שיראה כבוד ה' לאומה
 הנקראת עם ה'.

יח) אמר החבר הלא תראה איך קבלה הארץ שבתות; כמו שאמר
 שבת הארץ (ויקרא כו. ו) ושבתה הארץ שבת לה' (שם שם ב), ולא נתן
 השות למוכר לצמיתות, כמו שאמר והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי כל
 הארץ (שם שם כג). ודע כי שבתות ה' ומועדי ה' אמנם הם תלוים
 בנחלת ה'.

יט) אמר הכוזרי הלא תחלת קביעות הימים מן הציון, מפני שהוא
 תחלת המזרח ליישוב.

כ) אמר החבר והלא התחלת השבת אינה כי אם מיני, ומאלו
 קודם לכן, שירד המן בו תחלה, (ב) וכי השבת נכנס אלא על מי שבא
 עליו השמש אחר סיני על המדרגה עד אחרית המערב, ואחר כך עד
 אשר תחת לארץ, ואחר כך עד הציון אשר הוא מזרח היישוב, ויקרא
 השבת לציון אחר ארץ ישראל בשמונה עשר שעות, מפני שארץ ישראל

נ"א ה) כהפרידו בני אדם וגו' (ב) וכי הסבת לא נכנס, ואפשר לתקן
 ואין הסבת נכנס. ומשמע וכי הסבת נכנס.

¹ שנשלמו: ראה מאמר ראשון סומן א' - במקום כהכמה. בעת נטיף
 אמרים על אודות החכמה, והוא במאמר חמישי סומן יא מ. ² מעמדה. כדפוסים
 מאוחרים מעומדת.

באמצע לישוב * וכאשר בא השמש לארץ ישראל, הוא חצי הלילה בציון, וחצי היום לארץ ישראל, הוא בא השמש לציון. וזה הוא ² סוד הקבוע אשר הוא נבנה על י"ח שעות; כמו שאמרו נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה (כ"ס כ ע"ב) והכונה היא לארץ ישראל שהיא מקום התורה, והוא המקום שהורד בו אדם מגן עדן (א) בליל שבת, וממנו תחלת המנין סמוך לשישת ימי בראשית, והתחיל אדם לקרוא שם לימים. (ב) וכל אשר נושבה הארץ ורבו בני אדם היו סופרים הימים כאשר יסד אותם אדם, ועל כן לא יחלקו בני אדם בשבעת ימי השבוע * ואל יתמעון עלי באלו שהתחילו מהצות יום סוף היישוב במערב, והוא בא השמש בארץ ישראל, ובו נברא האור הראשון, ואחר כך השמש, מפני שהיה אור ובה לעתו והיה לילה לישוב, והלך הסדר להקדים הלילה על היום, כמו שאמר ויהי ערב ויהי בקר (נלאשית א' ה) וכן הוזהרה התורה מערב ועד ערב תשבתו שבתכם (ויקרא כג לז). ועל תמעון עלי באלה ² (החדשים) (התוכנים) המביטים (ג) גונכי החכמה, ולא היתה כונתם לגנוב, אבל מצאו החכמות מסופקות מעת שנפסקה הנבואה, והתחכמו משכלם וחברו חכורים אשר נתנה סברתם, ומכלל זה ששמו הציון תחלה (ד) לימים בהפך התורה ³, לא בהפך גמור, מפני שהם מסכימים עם אנשי החורה בתחלת היום שהוא מהציון, אך המתלוקת שבינינו ובינם בהקדימו הלילה על היום, וצריך שתהיה השמונה עשרה שעות עקר (ה) בקריאת היום השביעי, מפני שארץ ישראל שהיא מקום התחלה לקריאת שמות הימים בינה ובין השמש (ו) בעת שהוחל לקרא בשם שש שעות. ואיננו זו להתמיד שם חשבת על הדמיון על היום אשר התחילה השמש לסבב מסוף המערב, וראת אותה אדם שוקעת והוא בארץ ישראל, וקרא תחלת השבת עד שהגיעה אל עומת ראשו אחר שמונה עשר שעות, והיתה ערב לתחלת הציון, ונקרא שם תחלת השבת, והיה סוף גדרי הקריאה, מפני שמה שיש אחריו ⁴ (אמנם) (הוא) נקרא בשהוא מזרח למקום שממנו מתחילים לימים, ואין להמלט ממקום משתתף שתהיה תחלת מזרחו אחרית מערבו והוא לארץ ישראל תחלת הישוב. ואין זה בדין התורה לבד, אבל בדין הטבע גם כן, כי לא יתכן שיהיו הימים השבועיים ונקראים בשם אחד בעצמו לישוב כלו, אלא אם נקבע מקום שיהיה תחלה לקריאה, ⁵ ומקום [לקריאה] מתקרב שלא יהיה קצתו מזרח לקצתו, אבל קצתו מזרח גמור וקצתו מערב גמור, ואם לאו לא תשלם לימים קריאת שם ידוע, מפני שכל מקום מסבוב אמצע הארץ

י"א א) בערב, ונשמט כליל. ב) וכאשר, ונשמט וכל אשר * ג) שסס גונכי וכו'.
 ד) למזרח, ונשמט לימים. ה) נקריאת ימי השבוע, ונשמט נקריאת היום השביעי.
 ז) בעת תחלת הקריאה, ונשמט בעת שהוחל לקרא *

¹ סוד הקבוע. ר"ל סדר קביעות המועדים * ² החדשים המביטים. בדפוס ווינ' ג'ד, הגרסא התוכנים המביטים. וכן נכון. ³ לא נספק, נדמא' * הוסיפו אצל לא נסיפק. ⁴ אמנם * כן הגרסא בדו' ש"ז, אולם בדו' ש"ד נשמט המלה זזם ותחתיו כתוב, כו"א. ⁵ ומקום לקריאה מתקרב * הוסיפה מלת, לקריאה' זזא בדפוס ווינעליא ש"ד.

מזרח ומערב יחד, ותהיה הצין מזרח לארץ ישראל ומערב לתחתית הארץ, ותחתית הארץ מזרח לצין, ומערב למערב, והמערב מזרח לתחתית הארץ ומערב לארץ ישראל, ואין מזרח ואין מערב תחלה ולא סוף, ולא שמות ידועים לימים, והסדר הנזכר נתן שמות ידועים לימים, והתחיל מארץ ישראל, אך לקריאת השם רוחב על כל פנים, מפני שלא יתכן לזכור מקומות כל נקודה ונקודה מהארץ, כי בירושלם עצמה מזרחים ומערבים רבים, ושמזרח ציון דרך משל איננו מזרח בית המקדש, ועגולי¹ אפקיהם נחלקים על דרך האמת, אשר לא ישיגום החושים, כל שכן דמשק בירושלם, ואי אפשר שלא נאמר ששבת דמשק קודם שבת ירושלם, ושבת ירושלם קודם שבת מצרים, ועל כל פנים נודה ברוחב, והרוחב אשר נחלקים בו (א) הקטרים בקריאת יום בעצמו, הוא שמונה עשרה שעות לא פחות ולא יותר, קוראים אנשי הקטר הזה שבת, וכבר יצאו אנשי (ב) קוטר אחד מן השבת (ג) קטר אחר (ד) קטר, עד שתשלמנה שמונה עשרה שעות מן העת שהתחילה בו קריאת השבת עד שתהיה השמש לעמת ראש ארץ ישראל, ותסתלק הקריאה מהיום ההוא ולא ישאר אדם שיקרא היום ההוא שבת, אבל מתחיל בקריאת שם אחר ועל כן אמרו: נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה, כאלו אמר נולד קודם חצות יום שבת בירושלם, בידוע שראה ביום שבת סמוך לשקיעת החמה, והוא ששם יום השבת התמיד שמונה עשרה שעות, אחרי שנפסקה קריאת מקום התחלה, עד ששבה השמש לעומת ראש ארץ ישראל אחר יום ולילה, והתחיל להראות הירח למי שהיה (ה) בתחלת ארץ ישראל בשבת בערב. והסכים עם מה שאמרו רבותינו: שצריך לילה ויום מן החדש. וכבר נסתלק שם השבת מן היישוב והתחיל יום ראשון, אף על פי שיושבי ארץ ישראל יצאו משם יום השבת ושבו בתוך יום ראשון, כי אמנם הכונה (ו) השם השביעי הפושט בכל הישוב, שיאמר למי שהיה בצין, ולמי שהיה במערב באיזה יום קבעתם ראש השנה, ואמרו יום השבת על הדמיון, אף על פי שאחד כבר היה יוצא מהמועד, כשיהיה האחד במועד כפי מקומות מארץ ישראל, אבל בקריאת ימי השבוע היה להם המועד ביום אחד בעצמו. והנה ידיעת שבתות ה' מועדי ה' תלויה בארץ שהיא נחלת ה', עם מה ייקראתו מאשר נקרא הר קדשו (תהלים כו) והדום רגליו (שם לט ה) ושער השמים (נחשית כה יז) וכי מציון תצא תורה, (ישעיה כ ג). ומה שהיה

ב"א (א) הגבולים, ונשמת הקטרים. (ב) גבול, ונשמת קוטר. (ג) גבול, ונשמת קטר. (ד) גבול, ונשמת קטר. (ה) במזרח, ונשמת בתחלת. (ו) היום, ונשמת השם.

¹ אפקיהם. אופק מלה ערבית ויקרא בשפת לועז Horizont וכוורחתו קו הנמשך ברעיון האדם המטייר בנפשו שהמקום אשר הוא עומד עליו הוא טבור הארץ. ויתוס קו המחלק את כדור הארץ לשני חצי כדור, ויתוס הוא עומד באמצע חצי כדור העליון ואמצע חצי כדור התחתון יתוס לנגד לכפות רגליו. ומכאן מעלתו כי בכל פסיעה ופסיעה שילך האדם משתנס אופקו וכמו זה הגולי אופקי המקומות משתנים (רג"ב). וראש ספר נחמד ונעים סימן לה.

מזריזות האבות לדור כה והיא בידי עובדי עבודה זרה, וחכססם לה והעלותם עצמותם אליה, כיעקב (כחלשים נו. ל.) ויוסף (שס נספ) ותחנת משה (דגרוס ג כה) לראותה, ובמנעה ממנו והיה קצף. והראותה לו מראש הפסגה והיה חסד. ומה שהיה מנקשת האומות² פרס והודו ויון וזולתם להקריב עליהם, ולהתפלל בעדם בבית ההוא הנכבד, ומה שהוציאו ממונם על המקום ההוא, ואם היו מחזיקים בחקים אחרים, מפני שלא קבל אותם הנימוס האמתי, ומה שהם מרוממים אותו עם העדר הראות השכינה עליו, ושכל האומות תוגגים אליו ומתאווים לו וזולתנו, מפני גלותינו ולחצנו, וממה שזכרו רבותינו ממעלתם יארך ספורו.

כח) אמר הכוזרי השמיעני קצת מה שזרמן לך מדבריהם.

כט) אמר החבר ממה שאמרו בענין הזה, הכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל² (מורידין) [מוציאין], ודנו האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל שתצא שלא בכחובה (כתובות ק:) והפכו, והוא כאשר האיש אינו רוצה לעלות עם אשתו בארץ שיוציא ויתן כתובה. ואמרו: לעולם ידור אדם בארץ ישראל, אפילו בעיר שרובה גוים, ואל ידור בחוצה לארץ אפילו בעיר שרובה ישראל, שכל הדר בארץ ישראל דומה למי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ דומה למי שאין לו אלוה שס. וכתוב ע"ז פ"ס) וכן בדוד הוא אומר: כי גרשוני היום מהסתפת בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלקים אחרים (שמואל א' כ"ו יט) לומר לך שכל הדר בחוצה לארץ, כאלו עובד עבודה זרה. וכבר שמו לארץ מצרים מעלה על שאר הארצות האחרות מקל וחומר, ואמרו ומה מצרים שנכרתה עליה ברית אסור, שאר ארצות לא כל שכן, (ספרי וילקוט שפטים). ואמרו כל הקבור בא"י כאלו קבור תחת המזבח, ומשבחים מי שמת בה יותר ממי שנשוא אליה מת, ממה שאמרו: אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו אחר מיתתו (כתו' קי"ח) אבל אמרו במי שהיה יכול לדור בה ולא דר בה, שאסור לשאת אותו אליה לאחר מותו, שאמרו בחיכם ונחלתו שמתם לתועבה, ובמיתתכם ותבאו ותטמאו את ארצי (ירושלמי סוף פלג' ור"פ כנושא). והיה מהקפדת רבי חנינא כאשר שאלו אותו אם מותר שילך פלוני לחוצה לארץ,³ שייבם אשת אחיו, שאמר אחיו נשא ע"א ברוך המקום שעקר, והוא ירד אחריו, (כתובות טס) ושארנו מכירת קרקע לגכרי, (ע"ז יט:) ושארנו מכירת קורות הבית, (שס כח) והניחו⁵ הרב, ושארנו אין דנין דיני קנסות אלא בארץ ישראל (סנהדרין יד.) ושלא יצא העבד לחוצה לארץ (גיטין

² פרס וכדו ויון. נראה להגיה פרס ומדי ויון. כמו כרס ולחכתסתה (עזרא ז) וחלכסנה (חשמו"ה ו. ב.) (רג"ב) ³ מורידין. קן כגרסא בדו" ש"ז. חולם בדו" ש"ד כנוסחה, מו"ח"ן וכן תקנין בפטים. מפני שכן הנו' בגמרא כתובות דף ק ע"ב. ⁴ שייבם. ל"ל לייבם. וכן הגר' בתלמוד, לייבם. ⁵ קורות הכית. ל"ל דירות הכית, קן כגיה המפרש בעל חומר נחמד. ⁶ היתו חרוב. ל"ל ולהניח חרב. חכרו לכניה נח"י מקום חרוב, ונלמד מדברי גמרא חן מגדלן כסמ"ה דקס בא"י, ופרש"י שלא יחריבו קהות, כנה קמא סוף מרוכס.

עג) וזולת זה הרבה, ועוד אמרו אורא דא"י מחכים, (גיטין מד) ומאהבתם אותה אמרו: כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל כזכפת לו שהוא בן עולם הבא (כתובות ק"א.), ואמר רבי זירא למי¹ שרצה לעבור עמו בנהר בלי מקום מעבר, מתאותו לעבור בארץ ישראל, דוכתא דמושה ואהרן לא זכו ליה, מי יימר דזכינא ליה (כתובות ק"ב.).

כג) אמר הכוזרי אם כן אתה מקצר בחובות (א) תורתך, שאין אתה משים מגמתך המקום הזה ותשימנו בית חייך ומועדך, ואתה אומר: רחם על ציון כי היא בית חיינו, ותאמין כי השכינה שבה אליו, ואלו לא היה לה מעלה אלא התמדת השכינה בה באורך תת'ק שנה, היה מן הדין שתכספנה הנפשות היקרות ותזכנה בה, כאשר יקרה אותנו במקומות הנביאים והחסידים, כל שכן היא שהיא שער השמים, וכבר הסכימו כל האומות על זה, הנוצרים אומרים שהנפשות נקבצות אליה וממנה מעלין אותן אל השמים, והישמעאלים אומרים² כי היא מקום עליית הנביאים אל השמים, ושהיא מקום מעמד יום הדין, והוא לכל מקום כונה וחג, אני רואה שהשתחוייך ומריעתך נגדה חונף או מנהג מבלתי כוונה, וכבר היו אבותיכם הראשונים בוחרים לדור בה יותר מכל מקומות מולדתם, ובוחרים הגרות בה יותר משהיו אזרחים במקומותם, כל זה עם שלא היתה בעת ההיא נראית השכינה בה, אבל היתה מלאה זמה [וע"ז], ועם כל זה לא היתה להם תאוה אלא לעמוד בה ושלא לצאת ממנה בעתות הרעב אלא במצות האלקים,³ והיו מבקשים לנשוא עצמותם אליה.

כד) אמר החכר הובשתני מלך כוזר! והעון הזה, הוא אשר מנענו מהשלמת מה שיעדנו בו האלקים בבית שני; כמה שאמר: רני ושמחי בת ציון (זכריה ב), כי כבר היה הענין האלקי מזומן לחול כאשר בתחלה, אלו היו מסכימים כלם לשוב בנפש הפצה, אבל שבו מקצתה ונשארו רובם וגדוליהם בכבל, רוצים בגלות בעבודה, שלא יפרדו ממשכנותיהם ועניניהם. ושמוא על זה אמר שלמה אני ישנה ולבי ער (סדר הזכרים ס ב) כנה הגלות בשניה, והלב הער התמדת הנבואה ביניהם, קול דודי דופק, קריאת האלקים לשוב, שראשי כמלא מל, על השכינה שיצאה מצללי המקדש. ומה שאמר פשטי את כתנתי, על עצלותם לשוב, דודי שלת ידו מן החור, על עזרא שהיה פוצר בהם ונחמיה והנביאים, עד שהורו קצתם לשוב הוראה בלתי גמורה, ואמרו כשל כח הסבל (נחמיה ד ד) ונתן (א) במצפון לבם, ובאו הענינים מקוצרים מפני קצורם, כי הענין האלקי איננו חל על האיש אלא כפי הזדמנותו לו, אם מעט מעט, ואם הרבה הרבה. ואלו היינו מודמנים לקראת אלקי אבותינו בלבב שלם ובנפש הפצה, היינו פוגעים ממנו מה שפגעו

ב"א ח) נחמה, ונשמט בחובות. ב) לסס כמלפון, ונשמט כמלפון.

¹ למי שרצה - לדעתי יותר טוב להגיש, למי שלא רצה. וראה בתלמוד דברי סדוקי. ² כן ספר מנחם עליהם לשחקים, כי סוליקכו גבריהל דלילה ססוף מן פירכ' לירושלים, ומשם נשאו סלחם ברק שזימם (ר"ג ב'). ³ והיו מבקשים וכו' - כמו יעקב חנינו, שזם על בניו לקברו בא"י. וכן יוסף סלדיק -

אבותינו במצרים: ואין דבורנו: השתחוו להר קדשו, והשתחוו להדום רגליו, והמחזיר שכינתו לציון, וזולת זה, אלא כצפצוף הזרזיר והדומה לו, שאין אנהנו חושבים על מה שנאמר בזה וזולתו, כאשר אמרת מלך כוזר.

(כ) אמר הכוזרי יספיק לי זה בענין הזה, וארצה עתה שתקרב לי מה שקראתיו בקרבנות, ממה שיקשה על השכל לקבלו, ממה שאמר את קרבני לחמי לאשי ריח ניהווי, ואמר על הקרבנות כי הם קרבן ה' (במדבר ט) ולחמו וריחו.

(כז) אמר החבר מה שאמר לאשי מיושר כל קשה, הוא אומר: כי הקרבן ההוא והלחם וריח הניחוח אשר הם מיוחדים אלי, אמנם הם לאשי ר"ל האש הנפעלת לדברו ית', אשר מאכלה הקרבנות. ואחר כן יאכלו הכהנים שאר חלקה, והכונה בזה תקון הסדר, כדי שיחול בו המלך חול גדולה לא חול מקום. ושם דמיון הענין האלהי הנפש המדברת, החלה בגוף טבעי בהמי, כאשר נשתוו טבעיו, ונסדרו כחתי העליונים והתחתונים סדור נכון- לענין יותר נעלה מענין הבהמות- וזה ראוי שיחול מלך השכל אצלו, להורות אותו ולישרו ולהתחבר אצלו כל עת אשר ישאר הסדר ההוא, וכאשר יפסד הסדר יסדר ממנו, ודומה לכסיל, כי השכל צריך למאכל ולמשתה ולריח, בעבור שרואה כי הוא מתמיד בהתמדתם נסדר בהפרדם, ואיננו כן, אכן (א) הענין האלהי, מטיב לכל רוצה הטוב³ (לכל), ובעת שיסודר דבר ויכון לקבל הנהגתו, לא ימנע ממנו לאצול עליו אור וחכמה ודעת, וכאשר יפסד סדרו לא יקבל האור ההוא, ויהיה הפסדו, והתעלה הענין האלהי מהשיג אותו שנו או הפסד, בכל (ב) מה שיש בסדר עבודה מהעבודה והקרבנות והקטורת והזמירות והמאכל והמשתה, על תכלית השגרה והקדושה, נאמר בהם (ג) עבודת ה' ולחם אלהך וזולת זה, והכל כנוי לרצונו בסדר הטוב באומה והכהנים, וקבולו מנחתם על דרך הדמיון, וחולו אצלם לכבוד להם, והוא נעלה ונקדש מן ההנאה במאכלם ובמשתיהם, אך מאכלם לנפשותם, כמו שעכול⁵ האצטומכא והכבד כאשר היה נתקן, ואחר

ג"א (א) וכן, ונשמט אקן (ב) וכל. ונשמט בכל (ג) עד שנאמר נהס, ונשמט נאמר נהס.

¹ כצפצוף הזרזיר. צפצוף עוף שמלמדים אותו לבטא חיוס מלות, וזרזיר מין עורב, וכן המשל לא לחנם הלך הזרזיר אלל העורב. [וכן דרשת חז"ל חולין כב. עורב למינו להביא את הזרזיר] וחולי הוא הצפור הנקרא בלא שטאאר (רג"ב). ויסס כיון שכן בלשון ערבי זרזיר שטאאר. ולדעת אחדים הזרזיר הוא העוף (קוקוק). ² ודומה, כד"א וכמדומה, ר"ל והכסיל מדמה וחושב בלבו כי השכל וכו'. ³ לכל, כן הוא נדפוס ווינעיטע. וכדפוסים המאוחרים נשמט. וכן בעקר. ⁴ ויהיה הפסדו. אז הפסד בחק האדם, אשר לא הסין את עלמו לקבל אור החכמה, אבל לא בחק הענין האלהי המטיב למי שרוצה. ⁵ האצטומכא קיבס. ומקורו בלוי ורומי stomachos stomachus (מאגנען). וגם נעלי התלמוד משתמשים במלה זו להוראת הקיבס. —

כן יתקן הצלול ממנו בלב, והצלול שבצלול ברוח, יתקן הלב והרוח והמוח
 במזון ההוא, ויתוקנו גם כן כלי העכול ושאר האיברים, ברוחות ההולכות
 אחריהם (מן) [דרך] הרפקים והעצבים והורידים. וכללו של דבר, שיהיה
 המזג כולו מתוקן ומזומן לקבול הנהגת הנפש המדכרת, אשר היא עצם
 נפיר קרוב לעצם המלאכים, שנאמר בהם די מדרהון עם בשרא לא
 איתוהי (דניאל נ יא), ויחול בגוף חול מלאכות (א) והנהגה, לא חול מקום,
 והיא לא נהנית מהמזון ההוא מאומה, כי היא נעלה ממנו, והענין
 האלהי לא יחול כי אם בנפש מקבלת השכל, והנפש לא תתחבר כי אם
 ברוח חם טבעי, או אפשר לו בלתי מקום שיקשר, כהקשר הלהב בראש
 הפתילה. דמיון הפתילה היא הלב, והלב צריך אל משך דם, והדם לא
 יתהווה כי אם בסבת כלי העכול, על כן הוצרך אל האצטומכא הכבד
 ושמשיהם, וכן נצטרך הלב אל הריאה והגרונ והאף והקרום והמיתר,
 המניע למיתר החזה לעבודת הנשימה, להשות מזג הלב באויר הנכנס
 (והעשן) [ובעשן] היוצא, והוצרך דבער מותרו המזונות אל כלים מכחות
 דוחות וכלי היציאה והשתן, והיה הגוף מכל אשר זכרנו, והוצרך אל
 העתקת הגוף ממקום למקום לבקשת מה שצריך אליו, ולברוח ממה
 שיויקהו, וכלים שיביאו אליו וידחו מעליו, והוצרך אל ידים ורגלים,
 והוצרך אל יועצים, מתרים במה שיירא ממנו ויקה אותו, יודעים מה
 שהיה כותכים, ומזכירים מה שעבר, להזהר מכמוהו לעתיד, או לקוותו,
 והוצרך אל החושים הנראים והנסתרים, והיה הראש מהניהם בעזרת הלב
 והמשכתו, והיה הגוף כלו מסודר, אחר שב אל הנהגת הלב אשר הוא
 מתנה הראשון לנפש, ואם תחול במוח הוא חול שני במצוה הלב, וכן
 נסדר החיות האלהי, כאשר אמר יהושע: בזאת תדעון כי אל חי
 בקרבכם (יוסע ג). נפעלה האש בחפץ האלהים ברצותו באומה, והיתה
 אות קבול מנחתם ותשורתם, כי האש הוא הדק והנעלה מכל אשר תחת
 גלגל הירח מהגופות, והיה מקום חולה, שומן הלבי הקרבנות ועתרים
 ועשן ענן הקטורת והשמנים, בדרך האש אשר איננה נתדית כי אם בחלב
 בשומן ובשמן, כחום טבעי אשר הוא נתלה בדק השמן מהדם, וצוה
 האל ית' במזבח העולה ובמזבח הקטורת והמנורה, ואחר כן העולות
 וקטורת הסמים ושמן המאור ושמן המשחה. אולם מזבח העולה להדבק
 בו האש הגלויה ומזבח הזהב לאש היא יותר קלה ודקה. אבל [אש]
 המנורה [היתה יותר קלה ודקה] להדבק בה אור החכמה והדעת,
 והשלחן להדבק בו הטובות הגופיות, כמו שאמרו רבותינו: הרוצה
 להתחכם ידרים, הרוצה להתעשר יצפון [וסימנך שולחן בצפון, ומנורה
 בדרום. (כ"כ כס.)] וכל אלה עבודת לארון ולכרובים, אשר הם במדרגת
 הלב, והריאה כרחפת עליו. והוצרך לאלה כלים ומשמישים, כמו הכיור
 וכנו ומלקחים ומחתות וקערות וכפות ומנקיות וסירות ומזלגות וזולת זה
 והוצרך אל דבר שישמור אותם, המשכן והאהל ומכסהו, ולשמור הכל
 חצר המשכן וכליו; והוצרך לנושאים לכל אלה, ובהר האלקים לזר
 בני לוי שהם הקרובים, כל שכן מעת העגל שנאמר: ויאספו אליו כל בני

נ"א ה) מלכות. ונשמע מלאכות.

לוי (שמוק לכ כו.) ובחר לנכבד שבהם והוא אלעזר הכהן, ¹ [והוא נושא] לנכבד שנדברים והרק שבהם, כמו שאמר ופקודת אלעזר בן אתרן הכהן שמן המשחה וקטרת הסמים ומנחת התמיד ושמן המאור, (כמדבר ד), כל אלה אשר נתלות בהם האש הרכה (א) והדקה, ואור החכמה והדעה, ואור הנבואה באורים ותומים, ולנכבדת שבכתות הלויים אחריו, והם בני קהת לשאת האברים הפנימים, כמו הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקודש אשר ישרתו בהם, ובהם נאמר כי עבודת הקודש עליהם (טס טס) בכתף ישאו, כאשר אין לאברים הפנימית עצמות שעוזרים על נשיאתם, אבל הכחות והרוחות נושאים אותם במה שדבק בהם ולמי שתחתם מהללים והם בני גרשון, נשיאת האיברים הרכים החיצוניים והם יריעות המשכן ואהל מועד מכסהו ומכסה התחש ומסך (טס טס) ולמי שתחתם והם בני מררי, לשאת האיברים הקשים קרסיו קרשיו בריחיו עמודיו ואדניו, (טס טס), ונעזרו שתי הכתות בנשיאתם בעגלות, כמו שאמר שתי העגלות לבני גרשון וארבע עגלות לבני מררי כפי עבודתם (טס טס) כל זה בסדר ותכונת חכמת אלהות — ואיננו גוזר חלילה שהכונה מעבודה הזאת הוא הסדר הזה אשר זכרתיו, אבל מה שהזא יותר נפלא ונעלה, ושהיא תורה מאת האלקים ויתברך, ומי שקבלה קבול שלם מבלי שיתחכם בה בשכלו, הוא מעולה ממי שיתחכם בה וחקר, אך מי שנטה מהמדריגה העליונה החיא אל המחקר, מוכ שיוצא בהם מוצאי החכמה, משיעזבם לסברות רעות ולספקות המביאות אל האכזרון.

(כו) אמר הכוזרי הפלית החבר במה שדמית! אלא שתראש וחושיו לא שמעתי לו דמיון, ולא לשמן המשחה.

(כה) אמר החבר אמת הוא ששורש החכמה מופקר בארון אשר הוא במדרגת הלב (ושס) ³ [ר"ל] עשרת הדברים ותולדותיהם (והוא) ⁴ [והם] התורה מצדו, כמה שאמר ושמת אותו מצד ארון ברית ה' (דברים לא כו) וכמשם תצאנה השתי החכמות, חכמת התורה ונושאייה הכהנים, וחכמת הנבואה ונושאייה הנביאים. והם היו כמו היועצים (ב) המכירים, המזהירים את האומה, והמזכירים והכותבים (ג) והם ראש האומה.

(כט) אמר הכוזרי אם כן אתם היום גוף בלא ראש ובלא לב.

(ל) אמר החבר כן הוא כאשר אמרת, ועוד ולא גוף, אבל עצמות מפורדות, כמו העצמות היבשות אשר ראה יחזקאל (יחזקאל לו א) ועם כל זה מלך כוזר! העצמות אשר נשאר, הם טבע מטבעי החיים, וכבר היו כלים לראש וללב ורוח נפש ושכל, טובים מהגופות מצויירות מאבן וסיד בראשים ועינים ואזנים וכל האיברים, ולא חלה בהם מעולם רוח

ב"א א) הזכה, ונשמת סוכה. ב) ג'ל המתרים. ג) מלת וסכותים איננו.

¹ וסוף נושא. קן הוא בדפוס ווינעליע שנת שג"ד. וכן כתוב בכל הוצאות.
² שיואל כסס. רג"ב גרס שיואל מהס. ³ רונס לאמר. קן הסנה בדו"ש שג"ד ומלת, וסס" איננו. ⁴ וסס. קן בדו"ש שג"ד וסס" המאותרות, שמש, וסוף.
 וסוף

יחיה, ואי אפשר שיחול בהם, אך המה צורות דומות לצורות אדם אינם אדם.

(א) אמר הכוזרי כדבריך כן הוא.

(ב) אמר החבר כי האומות עכו"ם אשר חשבו להדמות לאומה אחיה לא יכלו [להשיג] אל יותר מן הדמיון הנראה, הקימו בתים לאלקים ולא נראה בהם לאלקים אות, הפרשו והנזרו להראות עליהם הנבואה ולא נראתה, החניפו והכעיסו ובעשו, ¹ ולא יררה עליהם אש מן השמים, ולא כוגפת פתאום, כדי לברר אצלם שהוא עונש מאת האלקים - ועל הענין החוא נפגע לבם; רוצה לומר הבית החוא שהם מכוונים אליו, ולא נשתנה עיניכם, אבל ענינם משתנה כפי רובם ומיעוטם וחזקתם וחולשתם ומחלקותם וחמורם, ועל דרך הטבע והמקרה - ואנחנו כשימצא פגע את לבנו, אשר הוא בית מקדשנו, אבדנו. וכאשר ירפא, נרפא אנהנו, בין שנהיה רב או מעט, ועל אי זה ענין שיהיה מנהיגנו ומלכנו והמושל בנו, והמחזיק אותנו בענין הזה שאנחנו בו מהפזור והגלות אל חי.

(ג) אמר הכוזרי כן הוא, כי לא יעלה במחשבה שאומה מן האומות יקרה בגלות הזאת, שלא תשתנה לאומה אחרת, כל שכן עם אורך הזמן הזה, וכטה אומות אברו שהיו (אחריכם) ² [אחריהם] לא נשאר להם זכר, מהם אדום ומואב, ובני עמון וארם ופלשת וכשרים ומדי ³ ופרס ⁴ והברמהיים ⁵ והצביים, וזולתם רבים.

¹ ולא ירדה וכו'. לעונש אותם, כמו שקרה לשני בני אהרן. ² אחריהם, צ"ל. ר"ל שכיו אחרי בני ישראל בזמן. ³ ופרס - הפרסים היושבים כעת על אדמת פרס, אין להם יחס להפרסים הקדמונים, לא ברוח-חיי-העם (נאציאנאליטעטע), ולא בדת ואמונה, כי הפרסים האחרונים נכנסו תחת כנפי אמונת השימעלקים והסתחמדו. וכדמיר גוי גלסיו ימיר רוחו וטעמו. - ואף משע מעשיר נשאר צימיו אלה מתכונת הפרסים הקדמונים, אשר רוחם הלאומי לא נמר, והמה החברים (גענערטן) עובדי האש, המתגוררים באיזה ערים בפרס: ומשטים בארץ כודו, ולפי זה יפס השנס החבר לעם אשר חגד זכרו מן הארץ. - ⁴ והברהמיים - כת הברהמיים (Braminen-Kaste) היא הראשונה במעלה בין הכחות השונות אשר בארץ כודו - והיא כת-הכהנים (Priester-Kaste). ולפי המסורה, הברהמיים הראשונים ילאו מראש האליל ברמא, לכן אין ספורות להמון הסבור והגדולה אשר ינהלו מלאכי הודו הנאמיים ברמא, ורבו מאד צימיותם. עד שהעני שבברהמיים לא יפסיל את כבודו לתת את בתו לאיש אף למלך כודו. ועוד כהנה חוקים ומשפטים להם המצדילים בינם ובין עם הארץ - והכחה הזאת עודנה בתקפה עד היום - אחרי הדברים המעטים האלה יחוס הקורא כי צגה הכוזרי נחשבו את הברהמיים לעם, ואשר אין זכר לנו, ואם כונתו על אמונת ברמא בכלל. הלא היא נתפשטה בכל ארץ כודו בין כל הכחות, ועודנה בעלם תומה צימיו אלה. ² והצביים - גם פה לא דק - כי הצביים לא היו עם מיוחד, כי הם כת עובדי אלילים - ונקראו קן כלל עמים שונים (סאביער) (רג"ב). וז"ל ר"י אכן חבון בפרושו להמלות הזרות: המה הכופרים קודם תורת משה וכו' היושבים בקלות כודו ותוך.

(נד) אמר החבר ואל תחשוב כי מה שסייעתיך בדבריך, הוראה ממני שאנחנו כמו הדבר המת, אבל יש לנו התחברות בענין ההוא האלקי בתורות אשר שמם ברית בינינו ובינו, כמילה שנאמרה בה והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם, (נכ' יז יג) והשבת שנאמר בה: כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם (שמו' לא יג), מלבד ברית אבות וברית התורה אשר כרת אתנו פעם אחת בחורב ושניה בערבות מואב עם הגמול והעונש התלויים בה, הנזכרים בפרשת כי תוליד בנים (דברים ה) וכמו פרשת והיה כי יבאו עליך (שס כג) ושירת האזינו (שס כט) וזולתי זה, ואין אנחנו (כמעלת) [כמעלת] המה, אך אנחנו (כמעלת) [כמעלת] החולה (א) ² הנשחף שנתיאשו מרפואתו כל הרופאים, והוא מקוה רפואה מצד המופת ושנוי המנהג, כמו שאמר הכתוב התחיינה העצמות האלה, (יחזקאל לו). ונשלם המאמר בהנה ישכיל עבדי (ישעיה נג-נד) מן לא תאר לו ולא הדר וכמסתר פנים ממנו נבזה ולא חשבנוהו, רוצה לומר משנוי הנראה ורוע מראהו, כמו דברים המטונפים שיש לאדם ² אסטניסות להביט עליהם, ומסתיר פניו מהם, נבזה וחדל אישים, איש מכאובות וידוע חולי.

(נה) אמר הכוזרי ואיך יהיה זה משל לישראל, והוא אמר: חליינו הוא נשא, וישראל לא מצא אותם עד (ב) שמצאם כי אם בעונותם. (נו) אמר החבר ישראל באומות כלב באיברים, הוא רב חלויים מכלם, ורב בריאות מכלם.

(ז) אמר הכוזרי הוסף לי עוד ביאור.

(ח) אמר החבר שהוא בחלאיים מתמידים, ופוגעים אותו בכל עת מדאגות ויגונות, ופחד ונטירה ושנאה ואהבה וסכנות, ³ ומזגו עם העתים בהפוך ובשנוי, מתוספת ומגרעת, מבלעדי המאכלים הרעים והמשתה הרע, והתנועות והטרררים, והשינה והקיצוה, כלם פועלים בו, וזולתו מן האיברים במנוחה.

(ט) אמר הכוזרי כבר נתבאר לי איך הוא רב חלויים מכל האיברים, באר לי איך הוא רב בריאות מכלם.

(מ) אמר החבר היתכן שתתעכב בו ליחה, שתעשה בו ⁴ מורסא,

נ"א ה) הסדף, ונשמט הנשחף. (כ) מה, ונשמט עד.

¹ הנשחף * מלשון הכתוב שחפה (ויקרא כו טז) (אבל נעסרונג שוינד זוכט) ענין רזון הגוף המק צטרו וכונו עומד על רגליו וכלם יוס יוס. וכן הוראת המלה צשפת ערבי. ונוס' אחרת; נשדף מלשון שדפון (דב' כה כ"ב) * ² אסטניסות מלה תלמודית (ברכות פ"ב משנה ד) והוראתה הלש ומפונק. ומקורה צשפת יון (astenes) (שוואך קרענקליך). ³ ומזגו וכו'. שער המחמר כך: ומזג סלכ גס הוא צהתלפות ושנוי צעת שבעתים משתנים, ויהיו אז יסודות חלקיו מתוספת ומגרעת, וכל שנוי צחצור יסודות הוא חלי (רג"ב).

⁴ מורסא * מלה תלמודית (שנת ג) ומפוס מורסא * והוראתה מכה-טרדיה (געשוורע. בלאטטער), ומקורה צשפת ארמית לדעת רביס, כי תרגום מרות (ויקרא כא כ) מריס, מעוך וכתוש, (נערדריקט). ואחר הועתקה להוראת מחיקה (לי)

1 או סרטן, או 2 תכלול, או חבורה, או בשול ההרגשה או רפיון, כאשר יתכן להתעכב בשאר האיברים?

מא) אמר הכוזרי זה לא יתכן, כי ביותר מעט מזה יהיה המות, ושהלב בזכות הרגשתו מפני זכות דמו ורב כחו, הוא מרגיש בדבר המועט שיפגעהו, ודוחה אותו מעליו בעוד שתשאר בו יכולת לרחות, וזולתו איננו מרגיש הרגשתו, ומתעכבת בו הליחה עד שיעשו ממנה החלאים.

מב) אמר החבר אם כן צערו (א) והרגשתו הם מביאים עליו רב החלאים, והם הסכה לדחותם מעליו בהתחלת פגיעתם קודם שיתישבו. מג) אמר הכוזרי כן הוא.

מד) אמר החבר וכן הענין האלקי ממנו, כמעלת הנפש מן הלב, על כן אמר: רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם, (עמוס ג ב) ואלה הם החלאים, אבל הבריאות מה שאמרו רבותינו (ר"ה יא) מוחל לעונות עמו ישראל מעביר ראשון ראשון, כי איננו כניח עונותינו להתעכב עלינו, והיו גורמים לאבדנו לגמרי כאשר עשה האמורי שאמר עליו כי לא שלם עון האמורי עד הנה (בר' טו טז) והניחו עד שהתחזק חולי עונותיו והמית אותו. וכאשר הלב משרשו ועצמו שזה [מיושר] המזוג [דבקה] [להדבק] בו נפש החיה, כן ישראל מצד שרשם ועצמם [ידבק בהם הענין האלקי], וכאשר ישיג הלב משאר האיברים חלאים מתאוות הכבוד והאצטומבא והביצים מרוע מזגם, כן ישראל ישיגם החלאים מהתדמות בגוים, וכמו שאמר: ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, (תהלות קו לה). ואל יהי רחוק בעיניך שיאמר בכמות זה אכן חלינו הוא נשא, ואנחנו בצרה והעולם במנוחה, והצרות המוצאות אותנו סבת לחקנת חורתינו, 3 ובור הבר ממנו, ויציאת הסיגים מתוכנו, ובבורנו ותקוננו ידבק הענין האלקי בעולם, כמו שידעת כי היסודות

ב"א א) שער.

וערוב (לערכיכו, מישן) נתנו למי שממרים (יומא נג). וסונחה על החבורה ע"ש שנת המכה הוא מעוך וכחוס. — או מקורו בלשון יוני "Muriso" (דאס זאלבע) ונעתק על המכה, על שם השמן הנלך למשיחה. 8 סרטן. (קרעבסקע) והשאל בכל הלשונות, למין פגע אוכל ומשחית הבשר מסכיב. — 5 תכלול. לשון הכתוב או תכלול בעינו (ויקרא כא כ), וראה הוראת המלה שמה ברש"י ובבאר, ובתלמוד בכורות (פ"ו משנה ב) שלכולם מלשון כלל (פערמיסונג), שנכלל בהשען השחור בהלכן. אולם מדברי הכוזרי-המדבר פס מחולי הלב-נראה שזכר הוראת תכלול כמו תרגום השבעים, (אייטערונג, טריעפונג) לשון טריה ונילה. ויאמר גם על חולי הלב. וראה באור נחמד מה שכתב ודבריו דחוקים מאד. 6 ובור הכר. בור, מלשון בורר האוכל מתוך הפסולת (אויסזוכען אויסקלויבען) ובר מלשון ארמי, בער אנכי מאיש (משלי לב) מעתיק בורא. וכן בתלמוד בור יולא (ברכות מה:). ועיקר השורש יש בעברי ירבו בור (איוב לט ד) ר"ל צהון במקום פראי (ווילד ראה, אונאנגענויט) ומזה שדה בורי וראה ספר המלים להכחם פירסס (ליפטיג 1857) שרש בר-בער. והמשכיר לר"ש ערך בר, ג-ד-ה, ותוכה כי

בהיו להיות מהם המוצאים, ואחר כן הצמח, ואחר כן החיים, ואחר כן האדם, ואחר כן סגולת האדם, והכל נהיה בעבור הסגולה הויה להדבק בה הענין האלקי, והסגולה הויה בעבור [סגולת] הסגולה, כמו הנביאים והחסידים, ועל זה הדרך נסדר מאמר האומר: תן פחדך ה' אלקינו על כל מעשיך, ואחר תן כבוד לעמך, ואחר כן צדיקים יראו וישמחו, מפני שהם סגולת הסגולה.

מ"ה) אמר הכוזרי כבר העירות חבר, ודמית והטבת להעיר ולדמות, אבל היה צריך שנראה בכם מהפרושים והעובדים, יותר ממה שהם בוולתכם.

מ"ו) אמר החבר כמה קשה עלי שנחתך, מה שהקדמתי לך מן השרשים, והודית אתה בהם, הלא הסכמנו כי לא יתכן להתקרב אל האלקים כי אם במעשים מצויים מאת האלקים, התחשוב כי הקורבה הוא השפלות והכניעה והדומה להם?

מ"ז) אמר הכוזרי כן עם הצדק, וכן אני חושב, וכן קראתי בספרים, כמו שאמר מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה, (דברים נ"ג) ואמר מה ה' דורש ממך כ"א עשות משפט ואהבת הסד (מיכה ו' יד) וזולת זה הרבה.

מ"ח) אמר החבר אלה והדומה להם הם החקים השכליים, והם החקדמות וההצעות לתורה האלקית, קודמת לה בטבע (בזמן) [ובזמן] אי אפשר בלעדיהם כהנהגות איזו קהלה שתהיה מבני אדם, עד שקהל הלסטים אי אפשר שלא יקבלו הצדק בניהם, ואם לא, לא היתה מתמדת חברתם. וכאשר הגיע המרו מבני ישראל אל ענין שהקלו בתורתו השכליות והמנהגיות, אשר אי אפשר מבלעדיהם לכל קהלה, כאשר אין אפשר לכל יחיד מבלעדי הדברים הטבעיים מאכילה ושתיה ותנועה ומנוחה ושינה ויקיצה, והחזיקו עם זה בעבודות בקרבנות וזולתם מן התורות האלקיות השמעיות, הסתפק מהם בפחות ואמר, ולואי שתשמרו התורות ששומרים אותם הפחות שבקהלות מקבלת הצדק והדרך הטובה וההודאה בטוב הבורא, כי התורות האלקיות לא תשלמנה, אלא אחר השלמות התורות המנהגיות והשכליות, ובתורות השכליות קבלת הצדק וההודאה בטוב הבורא ומי שלא החזיק באלה, איך מחזיק בקרבנות ובשבת והמילה וזולתם, ממה שאין השכל מחייבו ולא מרחיקו, והם התורות אשר בהם התיחדו בני ישראל תוספת על השכליות, ובהם היה להם יתרון העניין האלחי, ולא ידעו איך יתחייבו אלו התורות, כאשר לא ידעו איך ירד כבוד ה' ביניהם ואש ה' על קרבנותם, ואיך שמעו דבור האל, ואיך אירע להם כל מה שאירע, ממה שאין הרעות מקבלות אותן, לולי המעמדות וראות העין, אשר אין בו ¹ מדרחה, ועל הדרך הזה

נוכל לסתמם בפרותם כמלת זר על משולל מודיעות סתורס וסמוסר. זוס כגות סכור לכרור, אח ספסולת וסמס סכוריס—סכערויס-זמנו. ולסוויז ססויגיס מתוכנו. — ורג"כ בלר לספך. לכרר סכר וסנף מתוך ספסולת.
 * מדרס. מדרחה סס דנר, כמו דחיס, וסכנס חין דרך לדחות ולסכמיס, וכן מקד שד"ל * במלמכר רלסון סימנ"ט.

נאמר להם, ומה ח' דורש ממך, ועולותיכם ספן על זבחכם (מכס' ו ז-ת) וזולת זה כמות שדומה לו, היתכן שיחזיק הישחאלי בעשות משפט ואהבת חסד, ויעזוב המילה והשבת ותורות הפסח ושאר החורות ויצלה. (מט) אמר הכוזרי לא כפי אשר הקדמת, אבל דעת הפילוסופים יהיה אדם חסיד, ולא ירגיש באי זו דת שיתקרב, אם בהתייחד או בהתנצר או בזולת זה, או בדבר שיכדה לעצמו, וכבר שבנו אל ההקשה והסברא השכלית והתחכמות, ויהיו כל בני אדם משתדלים לקבוע תורה במה שמיארה אליו הקשתם, וזה בטל.

אמר החבר והתורה האלהית (א) לא העבירה אותנו בפרישות, אך בדרך הישוע, ולתת לכל כח מכוונת הנפש והגוף חלקו בצדק מבלי רבוי, כי הרבוי בכח אחד, קצור בכח אחר, ומי שנטה עם כח התאווה, קצר בכח המחשבה, וכדוּפך מי שנטה עם הנצחון, קצר בזולתו, ואין רב התענית עבודה למי שתאוותיו חלושות ומחותריו חלושים וגופו רזה, אבל טוב שיעדן גופו, ולא המעטת הממון עבודה, כאשר יזדמן מן המותר מבלי יגיעה, ולא יטרדיהו קנותו מן החכמה והמעשים הטובים, כל שכן למי שיש לו ¹ טפול ובנים, ומאוויו לחוציא לשם שמים, אך הרבוי יותר בכון לו. ובללו של דבר: כי תורתנו מחלקת בין היראה והאהבה והשמחה, תתקרב אל אלקיך בכל אחת מהנה, ואין בניעתך בימי התענית יותר קרובה מן האלהים משמחתך בימי השבתות והמועדים, כשתהיה שמתחך בכונה וליב שלם, וכמו שהתהנונים צריכים מחשבה וכונה, כן השמחה במצותו ובתורתו צריכים מחשבה וכונה שתשמח במצוה עצמה מאחבתך המצוה בה, ותכיר מה שחטיב לך בה, וכאלו אתה בא באכסנייתו קרוא אל שולחנו וטובו, ותודה על זה במצפון ובגלוי, ואם תעבור בך השמחה אל הנגון והרקוד היא עבודה ורבקה בענין האלקי, ואלה הדברים לא הניחה אותה התורה מופקרום אבל כלם תחת מסורת, מפני שאין ביכולת בני אדם לחלק תקנות כחות הנפש והגוף, ושיער מה שראוי להם מהמנוחה והתנועה, ושיער מה שתוציא הארץ עד שתשובת בשמיטה ויובל, ונתן ממנה המעשרות וזולתו זה, וצוה על שביתת השבת, ושביתת המועדים, ושביתת הארץ, והכל זכר ליציאת מצרים, וזכרון למעשה בראשית, מפני ששני העינים דומים, מפני שנעשו בה פין האלקים לא במקרה ולא בטבע, וכאשר אמר יתברך: כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך, חשמע עם קול אלקים או הנסה אלקים (דברים לז לד) והיתה שמירת השבת היא בעצמה ההודאה באלהות, אבל כאלו היא הודאה מעשית, כי מי שמקבל מצות שבת בעבור שבה היה כלות מעשה בראשית, כבר הודה בחדוש

ב"א ה) ותורה נסה, ונשמטו הסיכות וסתורם האלהית.

¹ טפול ובנים. תרגום טף, הוא טפלה, (קליינע קינדער) וכן בתלמוד (חולין יח *). דתו צו' טופל לא. וסרשו בעברי טפל מל' דבוק והכר. מפני שפני קטנים דבוקים ותצורים אל אבותיהם, ולוים ספנים הכר בין טפול, לבנים, כי הראשון יורה על קטנים ונניס כונתו על גדולים.

מבלי ספק, ומי שהודה בהדוש הודה במתדוש העושה יתי, ומי שלא קבלה יפול בספקות הקדמות, ולא תזך אמונתו לבורא העולם, אם כן שמירת השבת מקרבת אל הבורא יותר מהפרישות ויה נזירות. וראה היאך שב הענין האלהי הדבק באברהם, ואחר כן בהמון סגולתו ובארץ הקדושה מביא הענין מדרגה אחר מדרגה, ונזהר עד שלא נמלט מהם אחר, והניח אותם בטוב שבמקומות, והפרם והרבם הרבוי ההוא המופלא, עד שהעתיק אותם ונטעם בארמה הראויה לסגולה, ונקרא אלהי אברהם ואלהי יצחק, כאשר נקרא יושב הכרובים ² (וישב) [שוכן] ציון, ושוכן ירושלים לדמותם בשמים כמו שאמר: היושבי בשמים מפני הראות אורו באלה כהראות בשמים, אף במצו ע ² (עם) ראויים לקבל האור ההוא, והוא מאציל אותו עליהם, ונקרא זה ממנו אהבה, והיא אשר נקבעה לנו ונתחייבנו להאמינה ולתודות עליה באהבת עולם אהבתנו, כרי שששים אל לבנו שהתחלה ³ ממנו לא ממנו (אנחנו), כמו שנאמר בבריאת החי-על דרך הרמיון-שהוא לא ברא את עצמו אך האלהים יצרו והתקינו כאשר ראה חומר שראוי לצורה היא, כן הוא יתברך המתחיל להוציאנו ממצרים להיות לו לעם סגולה ויהיה לנו למלך, כאשר הוא אומר ושונה: אני ה' אלהיכם המוציא אתכם ממצרים להיות לכם לאלהים, ועוד שאמר ישראל אשר בך אתפאר.

(נא) אמר הכוזרי כמה יצא המאמר במקום הזה יציאה גדולה, ומחלה המליצה מחילה רבה, שיהיה הכורא מתפאר בבשר.

(נג) אמר החבר ההיה זה קל בעיניך בבריאת השמש.

(ג) אמר הכוזרי כן מפני גדול מעשיה, מפני שהיא אחר הכורא הסבה בהויה, ובה ובעבורה מסתדר הלילה והיום ופרקי השנה והתווים המוצאים והצמח והחיים, ובאורה הבהיר תהיה הראות והמראים הנראים, ואיך לא יהיה בריאתה תפארת לעושה אצל המדברים?

(נד) אמר החבר והלא אור הלבבות יותר דק ומעולה מאור הראות, והלא היו כל אנשי העולם בעורון ובתעות קודם בני ישראל-זולתי היחידים אשר זכרנו-והיה מהם עם שאומרים שאין בורא, ושאיין חלק מן העולם

² ויושב ציון. כן הגרסא בדפוס ווינציאה. וטעות סופר הוא, כי לא נמצא ככתבי קודש, יושב ציון על הקב"ה. וז"ל שוכן ציון. כי כן נמצא ביואל ד. (אולר נתמד). ² במנוע עם ראויים. כן הנוסחא בדפוס ווינציאה. ונדפוסים המאוחרים נשמט מלת, עם מפני שאין לה מובן. והכונה: אף שאורו יתברך שופע בלי תכלית, מכל מקום מנע המקבל לריך שיכיה דבר אמנעי המכין את המקבל להשפעת האור. — ואולי נקיים הגרסא הישנה וז"ל אך במנוע, ראויים עם לקבל וכו' והוא (ר"ל האמנעי) מאלל עליהם (ר"ל על העם). ³ ממנו, לא ממנו. הראשון הוא כנוי נסתר לסבורא יתברך (פאס איס) והשני כנוי למדברים בעדס (פאן חונג) ור"ל שגשים את לבנו שהתחלת הדבר הוא מסבורא ולא מאתנו. והסופר הראשון, ככתבו דברי הכוזרי על הכתב-טרס הים עוד הדפוס—רשם בנד, ממנו השני מלת, אנחנו לכורות שהוא כנוי למדברים בעדס. והמדפיסים בלי בחינה הכניסו את המלה בפנים. זלכן מחקתים וסגרתים בשני חלף-לכנה.

יותר ראוי שיהיה נברא ממה שיהיה בורא, אך הכל קדמון, ועם אחר אומרים: שהגלגל הוא הקדמון ובורא הכל ויעבדוהו, ועם אחר טועים שהאש הוא עצם האור והמעשים החזקים והמופלאים והיא שראויה לעבודה ושהנפש היא אש, ועם אחד עובדים זולת זה משמש וירה וכוכבים וצורות בעלי חיים נתלות בצורות הגלגל, ועם אחר עובדים מלכיהם או חכמיהם, וכלם מסכימים שאין נראה בעולם דבר יוצא מן המנהג והטבע, עד אשר הפילוסופים אשר דק עיונם וזכה מחשבתם הודו בסבה ראשונית אינו דומה לשאר הדברים, נמו בהקשתם שאין לו מעשה בעולם כל שכן בחלקיות, שמרוממים אותו ומבדילים אותו מידיעתם וקל וחומר שיחדש בהם חדוש, עד שנזדככה הקהילה ההיא שהיתה ראויה לחול עליה האור, ולעשות לה המופתים הנוראים, ולשנות להם המנהגים, ונראה עין בעין כי יש לעולם מושל ושומר ומסדר ויוצר, יודע הקטן והגדול שבו, וגומל על הטוב ומעניש על הרע, והיתה סבה לישרת הלבבות, וכל מי שבא אחריהם לא יוכל לצאת מיסודותיהם, עד ששבו (א) כל יושבי העולם מודים בחדוש העולם, ובקדמות לבורא העולם, ומופתם על זה בני ישראל, ומה שנעשה להם ומה שנגזר עליהם.

(נ) אמר הכוזרי זה פאר גדול ויש בו אור שהוא פלא, ובאמת נאמר: לעשות לו שם עולם (ישעיה סג יב), ותעש לך שם כהיום הזה, לתהלה לשם ולתפארה (דנריס כו יט).

(ו) אמר החבר הלא תראה איך הצייע דוד בשבח התורה, כשהקדים ספור השמש במזמור השמים מספרים כבוד אל (תסלות יט) וזכר אורה הכולל וזכות עצמה ויושר דרכה ויופי מראה, וסמך לזה תורת ה' תמימה משיבת נפש והתלוי בו, כאלו אמר אל תתמהו מן הספורים האלה, כי התורה יותר בהירה וגלויה ומפורסמת ומועילה ומעולה, ולולי בני ישראל לא היתה התורה. ועוד כי לא היתה מעלתם בעבור משה, אבל מעלת משה היתה בעבורם, כי האהבה לא היתה כי אם בהמון זרע אברהם יצחק ויעקב, ובחר במשה להגיע הטוב אליהם על ידו, ואנחנו אין אנו נקראים עם משה אלא עם ה', כמו שאמר: עם ה' אלה, ועם אלקי אברהם, ואין ראיות החוקים האלקיים דקות המלות ונשיאות גביני העינים והעלם הבבות, והרבות בתחנה ובתפלה ובתנועות ובמאמרים שאין אחריהם מעשים, כי המחשבות הזכות אשר ראייתם מעשים מטבעם שהם קשים על נפש האדם, אך הוא עושה אותם בתכלית התאוה והאהבה בהליכה אל מקום מהמקומות, ולחוג שלש פעמים בשנה, ומה שדומה מן ההוצאות והטורה, והוא עושהו בתכלית השמחה והגילה, ובהוצאת מעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני והראיון, ועזיבת תבואות הארץ בשמטות ויובלים, והוצאת השבתות והמועדים ושבתתם ומחנות בכורים ובכורות ומתנות כהונה וראשית הגז וראשית עריסות, מבלעדי הנדרים והנדבות, ומלבד מה שהוא חייב בו על כל זדון ושגגה והשלמים, ומה שהוא חייב בו מן הקרבנות על המקרים אשר יפגעוהו מן הטומאות, ועל כל לידה שתהיה לו, וכל זיבה וכל צרעת וזולת זה הרבה, כל זה

במצוה מאת האלקים, לא משכל בני אדם והתחכמותו, ואין ביכולת
 הבשר לשער את זה על סדרו ומנהגו וערכו, לא ירא לחכמם בו. ממשאל
 כאלו שיער ישראל ושיער תבואת ארץ כנען צמחיה וכחמתה. ושיעה
 שבט לוי, וצוה במדבר בערכים האלה, מפני שידע כי כשיסתדר העתך
 הוה ישארו ישראל עשירים, ולא יחסר ללוויים דבר ולא יגיע הענין לדלות
 שבט או משפחה, כאשר צוה בשנת השובל לשוב הכל, כאשר היתה
 בשנת ראשונה. כהלוק הארץ, בתלוקים ודקדוקים יצרו הספרים להפילם,
 ומי שהתבונן בהם, יכיר שאינם ממחשבת בשר ישתבח ויתרוכס,
 חושבם, לא עשה כן לכל גוי ומשפטים כל ידעום (תס' קמו. כ) ונשאר
 הסדר הזה בשני הבתים כמו אלף ות"ק שנה, ואלו חלכו העם על הדרך
 הנכונה היה מתמיד כימי השמים על הארץ.
 (ז) אמר הכוזרי אתם היום כמנוחה גדולה² מאלה החובות הגדולות,
 ואי זה עדה תוכל לשמור כל הסדר הזה.

(ח) אמר החבר העדה שצופה שעונשה וגומלה² לעתה בתוכה;
 רוצה לומר השכינה, הלא תראה מה שאמר יהושע: לא תוכלו לעבוד
 את ה' כי אלקים קדושים הוא (יכושע כד), וזה עם מה שחיתה בו עדתו מן
 החסדות והזהירות בענין שלא נמצא בהם עובר בהרם וריחו זולת עכן לבדו
 משש מאות אלף איש והיה מעניש הכל לעתו מה שהיה, ומה שהיה
 מעונש מרים בצרעת (כמדנר יב י) ועונש נדב ואביהוא (כמדנר יז) ועונש
 עוזא (שמואל ב ו), ועונש אנשי בית שמש כי ראו בארון ה' (סס א ו י).
 ומה שהיה ממופתי השכינה שיראה המעט מן העונות לעתם, בקירות
 והבגדים, וכאשר (ירבק) [ירבה] הענין, יראה בגופים על מדרגות מן
 החזק (א) והדלות, והכהנים מועמדים לחכמה הזאת הדקה, ולחכיר מה
 כמנה אלקי, ומצפום בו שבועים כאשר צפו במרים, ומה כמנו מזגי,
³ מתישב ובלתי מתישב, והיא חכמה מופלאה הזהיר עליה הבורא
 יתברך; במה שאמר השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות ככל
 אשר יורו אתכם הכהנים הלוויים (דברים כח ד).

(ט) אמר הכוזרי היש אצלך בזה דברים מספיקים ומקרבים אותם לשכל?
 (ס) אמר החבר כבר אמרתי לך שאין ערך בין שכלינו ובין הענין
 האלקי, וראוי שלא נטרח לבקש עלת אלה הגדולות והדומה לזה, אבל
 אני אומר-אהר בקשת המחילה מבלתי שאגזור שהוא כן-שאפשר שתהיה
 הצרעת והזיבות תלויות בטומאת המת, כי המת הוא ההפסד הגדול (ב)
 והאבר המצורע כמת, והורע הנפסד כן, מפני שהוה (ג) בעל רוח

ב"א (א) והחלשה, ושמע ודלות. (ב) לכפר המת. וכג' תיבות מן והלכה
 עד כמת, נשמטו (ג) מוכן לקבל רוח היום עכש. ושמטו ו' תיבות הללו מן
 בעל עד טסה.

¹ מאלה החובות. ממונות התלויות בארץ. ² לעתה. מיד (אויף דער שטעללע).
³ מתישב וכו' יש שכיח נרעת נושנת, ואז חינו מסגירו, אלא מטמאו מיד,
 יש שאינם נושנת וטעונס הסגר (א"י). ⁴ בעל רוח טבשי. ראה בספר רוח חן
 המיוחס לר"י חנן תבון פרק ב, נפרס בעל נלה ישראל, מה שהביא שם

מבעי, מוכן להיות טפה שיהיה מומנה אנוש, (א) והפסדו כנגד כח החיות והרוח, ואינני משיג בהפסד הזה לרב דקותו, אלא בעלי הרוחות הדקות והנפשות החשובות, המשתדלות להדבק באלהות, או בחלומות האמתות, והמראות הברורות. ועוד יש טעם שימצאו כובד בעצמם בעוד שלא רחצו מקריים, וכבר נוסה שמפסידים במגעם הדברים הדקים; כפנינים והיינות, ורובנו משתנה מקרבת המתים והקברות, ומתבלבלת נפשנו זמן מה בבית אשר היה בו מת, ומי שהוא עב הטבע אינו משתנה לזה, כאשר אנתנו רואים דמיון זה בשכליות, מי שהוא מבקש לזכות נפשו ומחשבתו בחכמות המופתיות, או זכות נפשו לחתנה ולתפלה, מוצא נפשו למזונות העבים ולתוספת המאכל והמשתה היוק, וכן ימצא היוק מישיבת הנשים וחבורת הליצינים, והתעסק בשירי האהבה והשחוק. (סא) אמר הכוזרי זה מספיק לי בהסתפק (ה) הנפש, למה זה מטמא זה המותר העצמי, רוצה לומר; הזרע וכלו רוח, מה שאיננו מטמא השתן והצואה עם כיעור ריחו ומראהו עם רובו, ונשאר עלי ספק צרעת הבית והבגד.

(סב) אמר החבר כבר אמרתי לך: ¹ כי זה מריחוק כחות השכינה כי היתה בישראל, כמעלת הרוח בגוף האדם, מועילה אותם החיות האלקי, ונותנה להם זיו והדר בגופותם ותכונתם ובמשכניהם, ובעת שמתרחק מהם, מסתכלות עצתם, ויתבערו גופיהם, וישתנה יופים וכשהיא מתרחקת מיהידים, נראה על אדמת האיש ההוא סימן יתרחק אור השכינה ממנו, כאשר נראה התרחק הרוח פתאום בעבור פחד או דאגה, משנות הגוף, ונראה בנשים ובנערים בעבור חלישות רוחם, שיעשו בגופותם מקומות שחורים וירוקים, מהציאה בלילה, והם מיהידים זה אל השדים, ואפשר ² שיקרה מזה, ומראות המתים וההרוגים, חליים קשים בגוף ובנפש.

(סג) אמר הכוזרי אני רואה תורתכם נכלל בה כל דק ועמוק מהחכמות, משא"כ בזולתה.

(סד) אמר החבר והסנהדרים היו מצוים שלא תעלם מהם חכמה מהחכמות ³ האמתיות והדמיוניות וההסכמיות, ⁴ עד שהבשופים והלשונות היו יודעים, ואיך ימצא תדיר שבעים זקני חכמים

נ"א ה) וכאשר נפסד דומה למת. והמלות מן והפסדו עד והרוח נשמתו.
 ז) בהתרת מה שסתפק, ושמת בהסתפק.

דברים נכבדים ע"ד טפת הזרע. ¹ כי זה מריחוק כחות השכינה. כן הגרס"ה בדפוס ווינטי"ה וז' סובר. ובהוללות המלכות הנוסחה: כבר אמרתי לך כי השכינה היתה וכו', והנוסחה הזאת יפה לפי הענין.
² שיקרה מזה, מהפחד ובהלם וכן ממראות המתים וכו'. ³ האמתיות וכו'. החכמות האמתיות הנה, החשבון (מלטהמאטיק) הטבע (פזיק) האלגורית (מעטאפיזיק). והדמיוניות. הן החכמות שיסודן דמיון האדם ואין להן יסוד צמחיות. כמו האלטרולוגיא. ההסכמות. הן חכמת הלשון (שפראך-קונדע) הסיר והגון (מוזיק). ⁴ עד שהכשופים והלשונות. מרמו לדברי חז"ל סנהדרין

אם לא תהיינה החכמות מתפשטות קיימות באומה, ובעת שימות זקן אחד יעמוד אחר תחתיו כמוהו, ואיך לא יהיה זה, וכלם צריכים אליהם בתורה. ה ט ב ע י ו ת מהם צריך אליהם בעבודת הארץ לדעת הכלאים, ולהזהר מהשביעית והערלה, ובהכרת הצמח וכו' (כלאים פ"א) כדי שישארו על מה שנבראו עליו¹, ולא יתערב מין במין, חכמה גדולה (א) אם השעורה נקראת² כנדרוס דרך משל-ממין השעורה, או³ השיפון ממין חטה, או⁴ הכרכתור ממין הכרוב, וידיעת כחות שרשיהם, ושיעור הפשטם בארץ, ומה שישאר לשנה אחרת, ומה שאינה נשאר. לדעת כמה יונת בין מין למין ב מ ק ו ס ו ב ז מ ן, ובהכרת מיני החיים לענין הזה, ולענין אחר, כמה שיש לו ארס ובמה שאין לו ארס. וידיעת המרפוא אשר הוא יותר דקה מכל מה שזכרנו אותו ארסו ממיני החיים, להרחיק מאכילת המתה, ובמעט אשר נשאר בדינו מן החכמה הזאת מה שהדעות תמהות עליו. ובידיעת המומים, אשר בעבורם מתעכבים הכהנים מעבודה, ומומי הבהמות שאינם ראויים קרבן. והבדלת מיני היובות לאיש ולאשה, [וכמות]⁵ הקפי הנדות, ובחלקי החכמות ההם מה שאין בשר ודם יכול עליו בדרך סברתו, מבלי עזר אלהי, ובחכמת הגלגלים והליכותם, מה שהעבור קצת תולדותיה, וגדולת מעלת תוכן העבור ידועה, ומה שנקבע בה לאומה הזאת ה ד ל ת החומר הזה קת הצורה, ואיך איננה כן, ותיא איננה מורגשת בין האומות ממייעושה ודלותה וגלותה, ומחברת אותה שארית התורה האלהית חבור שהם בו כאחד, ומן המופלא שבה העבור על העיקר המקובל מבית דוד מתקופת לבנה, שלא נשתנה מכמה אלפים ומאות שנים, וכבר נשתנו קבועי הקובעים מיון וזולתם, והוצרך בהם לתקון ותוספת אחר מאה שנה, וזה נשאר על אמתתו מפני שהוא נתלה בנבואה, ואלו (ב) היה נכנס בו שום שנוי כחלק אחד בעקר, היה היום הזה גורם הפסד הגדול מאד, לרוחק מה שימצא בין המולד והראיה, וכן מבלי ספק היתה אצלם (ג) תקופת החמה וזורתה מהכוכבים. — אבל

ב"א (א) רוצה לומר לדעת, בין מלת גדולה ואס. (ב) ואלו נכנס שום שנוי בחלק אחד בעקר היום גורם וכו', ונשמטו י"ג סיבות מן ואלו עד גורם. (ג) ידיעה, בין מלת אלס לתקופת.

פ"ד מיתות לא תלמד (כשפים) לעשות הכל אחס לומד להטין ולהורות. וכן שס פ"ב, הסנהדרין היו צריכים לדע בשנעים לשון. וכן כתב הרמב"ם בפ"ב מהלכות סנהדרין. ¹ ולא יתערב וכו'. ראש בבאור הרמב"ם על הסנהדרין פרשת קדושים, שספיקם נטעם אסור כלאים לדעת החצר. ולהרמב"ם מורה ח"ג פל"ז טעמים אחרים. ² כנדרוס. אולי הוא שכולת שועל (האשער) שזכרו בפ"א דכלאים שהוא נטין שעורס. (אוצר נחמד, רג"צ). ואולי ל"ל כגהרום (ונתחלף הכ על כג וד על ה נקל מאד) ומקורו משפת יוני Kegehros (סירוע) דוחן וכו' הוא מין דגן (פסח' לה). ³ השיפון (כלאים פ"א מ"א), וסורחתו מין דגן הנקרא (דינקעל). ⁴ הכרכתור וכו' בלי ספק כון למשנה ג כלאים פ"א: וסכתוב זה סכתוב סכתוב. ופירש הכרעטורס מין כרוב שקלחים שלו דקיס, ובעל תפלת ישראל העתיק (קעפים קרויט). ⁵ ספי הנדות. לדעת זמן תקופת חוסת לאשס -

החכמות המוסיק"א חשוב באומה, שהיא מחלקת הנגונים, ומעמדת אותם על הגדולים שבם, והם בני לוי, מתעסקים בנגונים בבית הנכבד בעתים הנכבדים, ולא הוצרכו להתעסק בצרכי הפרנסה, במה שהיו לוקחים מהמעשרות, ולא היה להם עסק זולתי המוסיק"א. והמלאכה נכבדת אצל בני אדם, כאשר היא בעצמה אינה גרועה ולא פחותה, והעם, מהשיבות השורש וזכות הטבע כאשר הם. ומראשיהם במלאכה דוד ושמואל (דסי"א ט. כג). ומה תחשוב במוסיק"א, ההיו יודעים [אותה] על אופניה, אם לא?

(ס) אמר הכוזרי² שמה מבלי ספק נגמרה, ושממה היתה מעוררת הנפשות, כאשר יאמר עליה: שהיא מעתקת את הנפש ממדה אל הפכה, ולא יתכן שתהיה היום בערך ממה שהיתה, מפני ששבה פחותה בהתעסקות בה השפחות והמכוערים מבני אדם, אך ירדה עם השיבותה, כאשר ירדתם אתם עם השיבותכם.

(ט) אמר החבר ומה תאמר בחכמת שלמה, וכבר דבר על כל החכמות בכח ארקי ושכלי ומבועי. והיו אנשי העולם באים אליו להעתיק חכמתו אל האומות עד מהדורו. וכל החכמות הועתקו שרשיתן² וכללם, מאתנו אל הכשדים תחלה, ואחר כך אל פרס ומדי, ואחר כך אל יון, ואחר כך אל רומי. ובאורך הזמן ורב המוצעים לא נזכר בחכמות שהם הועתקו מן העברים, אך מן היונים והרומיים. והמעלה לעברית³ בעצם הלשון, ומה שנכלל בה מהענינים.

(טו) אמר הכוזרי היש לעברית מעלה על לשון הערב, היא יותר שלמה ורחבה ממנה, ואנחנו רואים את זה בעינינו!

(ס) אמר החבר מציא אותה מה שמציא נושאייה, נתדלדלה בדלותם, וצרה במיעוטם, והיא בעצמה חשובה שבלשונות מקבלה וסברא. הקבלה, שהיא הלשון אשר דבר בה השי"ת עם אדם וחיה, ובה דברו שניהם, כאשר יורה על זה⁴ הגזר אדם מאדמה, ואשה מאיש, וחיה מחי, וקין מקניתי, ושת מושת, ונח מינחמנו, עם עדות התורה, וקבלת דור אחר דור, עד עבר עד נח עד אדם, ושהיא [היתה] לשון עבר, ובעבור נקראת עברית, מפני שנשאר עליה עת הפלגה וכלבול הלשונות. וכבר היה אברהם מדבר בארמית באור כשדים, שהארמית

² שמה מבלי וכו' קן הגרסא בדפוס ווינעניא. ור"ל שם בבית המקדש היתה בלי ספק המוסיקא על תקליט השלמות. — ובדפוסים המאוחרים הנוסחא: שזה בלי ספק. והגר' הישנה עקר² וכללם. כלל החכמות למחלקותיהן. וז"ל כללן. ³ בעצם הלשון. לפי דעת הכוזרי, תכונה שפת עברית, לשון הקודש, מפני שהיא בעצמה קדושה, והיא הלשון האמתית, משא"כ לפי דעת רבים, אין באותיות, ולא במלות ובניין לשון עברי שום קדושה, ונקראת לשון הקודש מפני שנכתבו בה ענינים קדושים ונעלים. ודעת הרמב"ן כדעת הכוזרי, ראה באורו למלות הגיון בשתיחה. — ⁴ הגזר אדם. ראה בהקדמת הרמב"ן לספר בראשית המכונה אור לנתיבה ובדברי מהרש"ד שם. ⁵ מפני שנשאר וכו'. עבר ובניו נשאר בשפת עברית, והחזיקו בה גם אחרי הספגה שנתכללו הלשונות.

היא לשון בשרים, והיתה לו העברית לשון מיוחדת לשון הקדש, והארמית לשון חול, וכן נשא אותה ישמעאל אל הערב, והיו אלו שלש לשונות משותפות מהדמות, הארמית והערבית והעברית¹ בשמותיהם, ² ובתהלוכותיהם³ ובשמושיהם. והיתה לשון העברית לבדה המעולה שבהם—ומעלתה מדרך הסברא, לפי העם המשתמשים בה, ומה שהיה צריך אליו מהמליצה, כל שכן עם הנבואה הפושטת ביניהם. והצורך אל האזהרה, ואל הנגונים והזמירות. ומלכיהם משה ויהושע ודוד ושלמה, היתכן שיחסר להם מליצה, בעת שהיו צריכים אליה לדבר, כאשר תחסר לנו היום, בעבור שאבר הלשון ממנו. הראית ספור התורה, המשכן והאפוד והחשן וזולתם, כשהוצרכו אל שמות נכריות, היאך מצאו אותם עד תומם, וכמה נאה סדר הספור ההוא: וכן שמות העמים, ומיני העופות והאבנים, וזמירות דוד, והתריעים איוב, והתוכחו עם רעיו, ותוכחות ישעיה ונחמותיו וזולתם. (ט) אמר הכוזרי תכליתך בזה ובזולתך, שתשוה אותה עם זולתה מהלשונות בשלמות, ואיה המעלה היתירה בה, אבל יש יתרון לזולתה עליה, ⁴ בשירים המחוברים⁵ הנכנים על (א) הנגונים. (ע) אמר החבר ⁶ כבר התבאר, [לי] בי הנגונים אינם צריכים אל המשקל בדבור (ב), ⁷ שבדיק והמלא יכולים לנגן (ג) בהודו לה' כי טוב (ד) בנגון (ה) לעושה נפלאות גדולות; זה בנגונים בעלי המעשים, אבל בשירים הנקראים אנשא'ריא, והם החרוזים האמורים, אשר בהם הוא נאה החבור, לא הרגישו עליהם בעבור המעלה, שהיא מועילה ומעולה יותר.

(עא) אמר הכוזרי ומה היא?

(עב) אמר החבר כי המכוין מן הלשון הכנס מה שיש בנפש המדבר בנפש השומע; וזאת הכונה לא תגמר על תומה

בא (א) הלחשים. ושמש הנגונים. (ב) ושדיק. (ג) בועס כסודו וכו'. [ס"א בטעם] (ד) בועס, ושמש בנגון. [ס"א בטעם] (ה) ס"א כי לעולם חסדו, ושמש מלות לעושה נפלאות גדולות.

¹ בשמותיהם. כי מלות רבות בשלש לשונות האלה הדומות כסוראם. כמו אב (בעברו) אבא (בארמית) אבו (בערבית) וכדומה עוד רבות מאד. ² בתהלוכותיהם. כונתו לתהלוכות הלשון והדבור (זינטאקס). ³ בשמושיהם. אותיות השמוש והכנויים. ⁴ בשירים המחוברים. כונתו לשווי החרוזים (ריים *). ⁵ הנכנים על הנגונים. כונתו על מדת-ההכרות (Prosodie) (זילבענמעססונג). ארוכות או קצרות לפי חתך הקולות, (טאקט) שהם יסוד ושרש מלאכת המוזיקא. ⁶ כבר התבאר לי וכו'. כונת החבר בכלל בסומן הזה להפריד בין שירים המחוברים לשוררם בקול ונגן. ובין המחוברים בחתך ההכרות, רק לסטעם הקריאה והדבור אל הקורא אותם בנחשבה, או אל און כי אינם נריסים אל המשקל וחתך ההכרות (רג"ב). ⁷ ושדיק והמלא. ר"ל חרוז ריק ההכרות יכול המשורר לנגן כהדו המלא וחרוך ההכרות, כי יאריך בזה ומקצר בזה. כמנ"ד"מ. סודו לה' כי טוב הוא אך שבעה תנועות ולעושה נפלאות גדולות לבדו ט' הכרות *.

אלא פנים בפנים, מפני שלדברים פנים בפנים מעלה על הדברים שבכתב, וכאשר אמרו ¹ מפי סופרים ולא מפי ספרים, מפני שנעזרים בדברים שבעל פה, בעמידה במקום ההפסקה, ובהתמדה במקום הסמוך, ובחזק הדבור ורפיונו, וברמיזות ובקריצות, מתמיהא ושאלה, זהגדה ויחול והפחד, ותחנה ותנועות שמקצרת בהם המליצה הפשוטה, ואפשר שיעזר המדבר כתנועות עינו וגבותיו, ובכל ראשו ובידיו, להבין הכעס והרצון והתחנן והגאווה על השיעור שהוא רוצה, ובשאריות הזאת אשר נשארה מלשוננו הנוצרת הברואה, [ימצאו] ענינים דקים ועמוקים, נטבעו בה להבין הענינים, ולהיותם במקום המעשים ההם, שהם פנים בפנים: והם ה ט ע מ י ם אשר יקראו בה המקרא, מציירין בהם מקום ההפסק והסמוך, ומפריד מקום השאלה מן התשובה, וההתחלה מן ההגדה, והחפזון מן המתון, והצווי מן הבקשה ² שיחובר בהם חבורים, ומי שזה כונתו מבלי ספק שהוא דוחה (א) המחובר, כי (ב) המחובר לא יתכן לאמרו אלא על דרך אחת, והוא סומך ברוב במקום הנפרד, ועומד במקום הסמוך, ולא יתכן להזהר מזה אלא בטורה גדול.

(עג) אמר הכוזרי באמת נדחתה מעלה שמעית בעבור מעלה ענינית, כי (ג) החבור מהנה (השמע) [הנשמע], והמסורת הזאת כוללת ענינים, אבל אני רואה אתכם קהל היהודים שאתם מורחים להגיע אל מעלת (ד) החבור ולהדמות (ה) בזולתכם מהאומות, ותכניסו העברית במשקליהם.

(עד) אמר החבר וזה מתענותנו ומריינו, לא די לנו הנחתנו המעלה הזאת, אלא שאנחנו מפסידים תוכן לשוננו שהוא מושם לחברה, ונשיבהו למחלוקת:

(עה) אמר הכוזרי ואיך הוא זה?

(עו) אמר החבר הלא ראית מאה אנשים קוראים במקרא כאלו הם איש אחד, פוסקים בעת אחת, ומחברים קריאתם כאחד.
(עז) אמר הכוזרי כבר התבוננתי בזה, ולא ראיתי כמוהו לא באדום ולא בערב, ולא יתכן זה (ו) במקרא השירים. הודיעני מאין היתה המעלה הזאת ללשון הזאת, ואיך (ז) (תפסיד) [הפסיד] אותו המשקל?
(עח) אמר החבר (ח) מפני ³ שקבצנו בה שני נחים, ולא קבצנו

ב"א א) ס"א המסודר. ב) ס"א המסודר. ג) ס"א הסדור. ד) ס"א הסדור. ה) ולחקות זולתכם, ונשמע ולהדמות בזולתכם. ו) ס"א בקורא. ז) ס"א תפסיד אותו (?). ונשמע תפסיד אותו. ח) מפני שיקבלו צה שני נחים, ולא קבלו צה בין שלש תנועות. ונשמעו י' מלות מן מפני עד תנועות.

¹ מפי סופרים וכו'. המאמר הזה יש לו דמיון מעט עם מאמר חז"ל כחובות פ"ב מפייהם ולא מפי כתבם. וכבר אמר אחד מגדולי האשכנזים, Der Buchstabe ist Todt, der geist belebt ihn, אך הכוח יפיה בקרבנו רוח ונשמה. — ² שחובר בהם, ר"ל ע"י הטעמים יחברו הענינים הראוים להיות מחוברים.
³ שקבלו צה שני נחים. כל הפעלים שנלשון עברי, הם משלש אותיות,

ושמתי, וכן ואברכהו [ואברכהו] ויבדיל בין פעל לתאר, כמו חכם וחכם
ובין הא השאלה, והא הידיעה; כמו העולה היא למעלה (קס"ג כ"א)
וזולת זה ממה שהם מועילים, מיופי סדר גלגול הדבור בקבוץ השני
נחים, עד שתבא בדבור העברי קריאה יהיו שוין בה קהלה מבלי טעות.
ולמעמים עוד תנאים אחרים, כי צדדי הדבור בעברית בדרך החלוקה
משיגים קמוץ ופתיחה² ושבר, ובחלוקה אחרת קמוץ גדול והוא
קמין, והקמוץ בינוני והוא חולם, וקמן והוא שורק, ופתיחה גדולה
והוא פתח, וקטנה והוא סגול, ושבר גדול והוא חירק, [ושבר] קטן
והוא צרי, והשבא מונעת באלה כלם בתנאים, והיא התנועה לבדה
בלי הוספת, וזולתה מביאה נח אחריה, והקמין יהיה סמוך לו
² נח משוך, ולא יהיה סמוך לו דגש בתכונה הראשונה, ואם
יבא סמוך לו דגש, יהיה בעבור דוהק בתכונה השנית או השלישית,
ונחו המשוך הא או אלף, כמו ברא וקנה. ויכול שיבא אחר הנח
משוך, נח נראה כמו וקאם שאון, החולם יבא אחריו נח משוך, והנח
שלו ואו, או אלף כמו לא לו, ואפשר שיבא אחריו נח נראה, כמו
שור שמאל, הצרי יבא אחריו נח משוך, ונחו אלף או יוד, כמו יוצא
ויוצאי, אבל ההא איננה באה אחרי הצרי במבוע ובתכונה הראשונה,
אך באה בתכונה השנית * השורק מתנועה (א) על שלש תכונות, יבא
אחריו המשוך, ויבא אחריו הדגש ונחה הנראה, ונחו הוא' לבדו כמו
אלו ללון ולוקח, החירק כמו השורק כמו, לי ולין ולכי, הפתח והסגול
לא יבא אחריהם נח משוך בתכונה הראשונה, אבל תמושכם בתכונה (ב)
שנית להשען עליה, או לטעם או למקום הפסק הפרק * והתכונה הראשונה
תקבל תנאיה כשאתה מעיין באות אות ותיבה תיבה, ולא תרגיש על
תקנת גלגול הדברים המחוברים מחבור והפסק ומלה גדולה וקטנה וזולת
זה, ואז יכוננו לך השבעה מלכים על תכונתם הראשונה מבלי חלוף,
והשבא על ערכה מבלי² געיא, והתכונה השנית מעיינת ביופי חבור
המלות וגלגולם, ואפשר שישונה מן התכונה הראשונה לתקן השנית,
והתכונה השלישית מבלי הטעמים, ואפשר שישונה משני (ג) התכונות
הקודמות * ואינני נכרי בתכונה הראשונה רדיפת שלש תנועות שלא יכנס
ביניהם נח ולא דגש, אבל באה תנועה שבאית אחר תנועה שבאית
שלש ויותר, כאשר יעבור זה בערבי, אבל זה נכרי בתכונה השנית,
ובעת שיזדמנו שלש תנועות בתכונה הראשונה תמשך אחת מהם בתכונה
השנית בשיעור נח, כי העברית קשה לה רדיפת שלש תנועות, אלא
בפגיעת הכפל כמו שררך (ס"ט ז ג) או אותיות אחת, כמו נהרי בחלי
(איזכ כ"ז), ואם תרצה תמשוך, ואם תרצה תמהר, וכן הכשר התכונה

ג"א ה) ס"א נעזב, ונשמט מתנועה. ב) ס"א התכונה. ג) ס"א שיטונה דכל
משתי, ונשמט שיטונה משני. וס"א דכור תמורת דכר.

¹ גשבר. הוא חיריק. ² נח משוך, כל תנועה גדולה תמשוך אחרים נח
נכסר, אחת מאותיות א"י. או נת נראה. ² געיא. הוא קו קטן בתמונת
מתג שזמו הקדמונים אלל סוף לסמן הנע.

הראשונה קבוצת שתי תנועות זאת אחר זאת נמשכות כשיעור שני נחים, וראתה תכונה השנית כי הדבור הזה לא יהיה נאה, והפילה אחר משני המשכים והשאיר השני, כמו שמתי ושמתי וכל הדומה לו. הלא תראה פעל וחביריו, הדבור בו בהפך הנקוד, תמשך העין והוא פתח, ותניח הפא והוא קמץ, ומשיכת העין איננה כי אם להשען, לא לנה רפה, ועל כן השאירו אמר-לי ועשה-לי, על התכונה הראשונה מפני שנשענו על המלה הקטנה, וכן אנו רואין פעל בשני קמצין והוא פעל עבר, ונבקש עלת זה ונמצאהו באתנה או בסוף פסוק, ונאמר שזה הנח נתישב בתכונה השנית בעבור העמידה וההפסק, ונמצא הענין הזה הולך בן עד שנמצא עוד פעל בשני קמצים בזקף, ונבקש עלתו ונמצאהו מקום הפסק בענין, והיה דינו שיהיה אתנה או סוף פסוק, לולי דחקים אחרים, הצריכו שלא יפול באתנה ולא בסוף פסוק, כאשר נמצא גם כן פתחים באתנה ובסוף פסוק, על זולת ההלך ההוא, כמו וירך ויאמר וזקנתי ותשברנה, ונמצא עלת ויאמר מפני ההקפדה על הענין, מפני שאין דין ויאמר לעמוד בו מפני צרכו אל מה שאחריו בהשלמת הענין אלא המעט, כמו כאשר אמר, כי ענינו שלם (א) בה שבא על מה שקדם, והוא ראוי לקמץ מפני שהוא מקום הפסק, אך וירך ותשברנה מפני שקשה להעתיק השבר אל (ב) פתחה גדולה מבלי גלגול, אבל העתיקוהו אל פתח, ושמה זקנתי מהדרך הזה, בעבור ששרשו זקן, והעתיקו הצרי בעמידה אל פתח, וכן נתמה מפעל וכל אשר בא על מושקלו מלעיל מושך הפא והוא בסגול, עד שגחשוב שאם לא נשכו הפא היה מביא צורך הדבור העברי למשוך העין, וישוב מלרע ויהיה בין העין והלמד נח רפה אחר סגול, וזה דבר תמה ואין תמה בפא, כי אפשר להבליע (ג) נח, ומקום הנח ריק, והמשך ההוא שהוא מלעיל אמנם הוא במקום נח נראה, כנגד (ד) פן על, לא כנגד פא על, [אמנם כאשר יבוא] (שכאשר היה) באתנה ובסוף פסוק שב פעל כנגד פן על, וראינו צורך המשך כאשר אמרנו בשמתי ושמתי וכן נתמה משער ונער וחביריהם על המשך הפא שלהם והיא פתח, ונחשוב ונראה שהוא במקום פעל, ואמנם נפתחו בעבור אחהע, ועל כן לא נשתנה בסמוך כאשר ישתנה נהר וקהל וזהב בסמוך, כי הוא על משקל דבר, אעשה יעשה אבנה אקנה בסגול עם נח רפה ונחשוב בדמיון הראשון שהוא אפעל יפעל, ונראה שעין הפעל לא נכנה על משך, אבל על נח נראה עם פתח לעולם, ויש לנו אמתלא על שלא נוקד בפתח גדול והיו אומרים אעשה, בעבור שלא תפול פתחה על הא נחה שלא (ו) בקמץ, והקמץ

ביא (א) כהשכח, ונשמט כס שנה. (ב) קמלא, ונשמט פתחה. (ג) זס בלי. ונשמט לסכליע. (ד) ס"א פאן על ונשמט פן על.

(ה) פא על, ונשמט פן על. (ו) אלא, ונשמט שלא.

פעל בשני קמצים, כמו כאשר אמר (נראה כי א) נכורתי לקח (שס כז).

משוך, ועין הפעל איננו משוך כל עקר, אלא אם תעתק אליו תנועה, או תפול על אלף כמו אצא, וראוי להעתיק אעשה אל סגול, מפני שהוא המעט שבתנועות ישוב וישתתף עם הצרי, כשיצטרך בתכונה השנית לישבו (א) חמורתו בעמידה, וכמעט שלא יראה להא באעשה מקום אלא בהפסק, או במעם, ויקל הדגש עמה אעשה לך אבנה לי, עד שלא תראה, מה שאין כן באצא ואבא ויבא לי, ולא יבא אחריו דגש ויבא לפניו צרי בעבור הראות האלף, והלא תראה קלותם כהא עד שהפילה מן הכתב והלשון בויבן ויקן ויעש, ואיך תתושב בצרי, אבל היא נותנת המעטה שבתנועות והיא הסגול, זה בתכונה הראשונה עד שתעתיקנה התכונה השנית אל הצרי בהפסק, וכן נתמה ממראה וממעשה ומקנה וחבריהם, מפני שנראה אותם בסמוך בצרי, ובלתי סמוך בסגול, ונהיה סבורים שהאמת בהפוך זה, וכאשר נחשב על למד הפעל הנחה והיא ההא, כי היא נחשבה כאין וכאלו השמות האלה אינם כי אם מרא מעש מקן, לא היתה ראויה לזו (ב) הסגול עד שיביא (ג) צורך להראותה בנה רפה במראם ומעשם, ומראיהן (ד) ומעשיהן הושב הסגול צרי לעמוד בעת הסמוך במקום הפתח (ה) ¹ במראם ומעשם, ואשר בא על התכונה הראשונה ולא שינתה אותו התכונה השנית בנקוד אלא בדבור, בן שהוא נפרד בצרי וסמוך בסגול, ואפשר שימשכהו המעם, כמו בן יאיר בן שמעי, והוא על תכונתו הראשונה בסגול, ואפשר שיחפזנו המעם מלרע שהוא בצרי. ולמחבר החכמה הדקה הזאת סודות נעלמים ממנו, ואפשר שעמדנו על קצתם, וכוון בהם להעיר על הפרושים כאשר אמרנו בהעולה היא למעלה, וכמה שמבדיל בין העובר והעתיד, ובין הנפעל העומד והנפעל העובר וינקדו נאסף אל עמי (נראה מט טט) בקמץ, וכאשר באסף (נמדכר כו יג) בפתח, וינקדו (ו) וישחט בקמץ, ואם אינם במקום הפסק דבור זה היה במקום הפסק ענין, והרכה שמנהיגים הסגול הבא אחר הזקא מנהג האתנה והסוף פסוק והזקף, בזולת התכונה הראשונה. ² ואלו הייתי מרחיב בשער הזה הייתי מאריך הספר, ולא הראיתי לך כ'א מעט מהחכמה הזאת הדקה, ושאנינה מופקרת אבל היא בעלות ובמסורות.

פא) אמר הכוזרי די לי בזה לחבוב הלשון אצלי, ואני מחלה פניך שתעתק עמי אל תואר העובד אלקים אצלכם, ואחר כן אשאל אותך על מענתכם על הקראים, ואחר כן אבקש ממך בדעות (ז) ובאמונה שרשים, ואחר כן אשאלך על מה שנשאר בידכם מן החכמות הראשונות.

ב'א ח) לסכיב, ונשמט ליטבו. ב) ס"א לזולת, ונשמט לזו. ג) עד שיבא. ד) ומראכו ומעשכו, וסב' מלות ומראיון ומעשיהן נשמטו. ה) סקמץ, ונשמט מלת הפתח. ו) וישחט. ז) ובאמונות.

¹ במראה ובמעשה, כנ"ל: וכן סגיס המפרש ח"י ורג"צ. ² כרז"א להבין דברי סכוזי בדיני נקוד על צוריס, יראה כספר תל"ע בדיני התנועות חלק ראשון. ואנכי לא כרחבתי בזה מפני שספרי דקדוק נמלאים ביד כל איש, ואך למותר להעתיק ולהכפיל הדברים.

מאמר שלישי

(ה) אמר החבר מנהג העובד אצלנו, ¹ איננו נגזר מן העולם, שלא יהיה למשא עליו, וימאס החיים שהם משובות הבורא, וזוכר טובתו עליו בהם; כמו שנאמר את מספר ימוך אמלא (שמות כג כו.), והארכת ימים (דברי' כג. ז), אבל אוהב העולם ואריכות הימים; מפני שהוא מקנה אותו העולם הבא. וכל אשר יוסיף טובה, יעלה מדרגה לעולם הבא. ² אך הוא מתאוה זה, אלו היה מגיע למדרגת חנוך, שנאמר בו ויתהלך הנוך את האלקים (בראשית כד.), או למדרגת אליהו זכור לטוב, ולהפנות עד שיתיחד לחברת המלאכים, ולא יהיה משתומם ביחידות ובבדידות, אבל הם ³ צותו (א); וישתומם במלא עם, מפני שנעדר ממנו עניני העולם השפל, ונתוסף עמו ראית (ב) מלכות שמים, (ג) אשר לא יהיה צריך עמה למאכל ולמשתה, ולכמו אלה תהיה ראויה הבדידות השלמה. אך מתאווים המות, מפני שהגיעו התכלית אשר אין אחריה מדרגה שיקוו תוספתה, ולחכמים המתפלספים אהבה בבדידות כדי שתודכנה מחשבותם, ⁴ לילד מחברותם התולדות האמתיות, עד שיגיעו אל האמת במה שנשאר עליהם מספקות. ורוצים עם זה פגיעת תלמידים, שיביאו אותם אל המחקר והזכרון, כמי ששגה בקבוץ הממון והוא שונא להתעסק אלא עם מי שיסחר כדי שירוויח עמו, וזאת מדרגת סקראט והדומה לו—ואלה היהודים אין תקוה להגיע למדרגתם,

ב"א (ה) וחנרתו. (ב) ראות, ונשמע ראות. (ג) מפני שנעדר ממנו ראות מלכות שמים, ונשמטו י"ח מלות מן מפני עד שמים.

¹ איננו נגזר וכו'. ר"ל עובד אלהים מלד תורתנו, לא יפרוש א"ע מן חיי החברה, להחבודד ביערובי, ולא יתרחק מכל תענוגי גשמיות, ולא ימאס בחיים. כי להיות חיי ענג עפ"י חוקי החורב, ירלב לך יותר מלענות בלום, וכדומה עניים המקבלים על עצמם העובדים מן שאר האומות. ² אך הוא מתאוה זה. ר"ל; אך אז יתאוה העובד אלהים האמתית להגור מהי החכמה ולהחבודד, אם הוא במדרגת חנוך ואליו. ³ צותו. לשון חכמה ואגודה, וכמו בחלמוד כל העולם נכרה לזוה (שבת נ), ושרבו בארמי, ודומה לו במקרה (ע"ב) זכח (רות ב טז) הונח על אגודת (בגד). ⁴ לילד מתכונתם התולדות כנ"ל. ר"ל מה שהיה כרות שני הקדמות-שני משפטים-יולד משפט שלישי, וסוף נקרא החולדה. כידוע כהגיון שער. וכדפוסים המחזירים הגרסא לילד מסכתא וכו' וכו' הישנה עקר.

אבל בהמצא השכינה בארץ הקדושה, בעם המוכן לנבואה, (א) היו אנשים נפרדים ושוכנים במדברות, מתחברים עם מי שדומה להם, לא היו מתבודדים לגמרי, אבל היו נעזרים על חכמות התורה ומעשיה, המקרבים אל המדרגה ההיא בקדושה ובטהרה, והם בני הנביאים ואך בזמן הזה ובמקום הזה והעם הזה, ואין חזון נפרץ עם מיעוט החכמה הקנויה והעדר החכמה ההיא הפכעית, מי שהכניס עצמו להנזר בפרישות, כבר הכניס נפשו ביסורין וחולי נפשי וגשמי, ותראה עליו דלות החלאים, ויהיו סבורים בני אדם שהוא דלות הכניעה והשפלות, וישוב נאסר מואם בחייו מפני קיצתו במאסריו ומכאוביו, לא מתאותו לבדידות ואך לא יהיה כן, והוא איננו דבק באור אלהי, שימצא בו צות הנביאים, ולא הגיע להכמות שמיספיקים להתעסק בהם, ולמצוא עריבות בם שאר חייו כפילוסופים—ואמור כי הוא ירא וחסיד, אוהב שיפגע אלקיו בבדידות, והעמידה והתחנה והתפלה, כמה שהוא יודע מהתחנונים והבקשות, אלה החדשות אין להם עריבות, כי אם ימים מעטים בעוד שהם חדשים, וכל אשר ישנו על הלשון, לא תפעל להם הנפש, ולא ימצא להם כניעה, ולא חנינה, וישאר בעתי היום והלילה, ונפשו התבענו בכחתייה אשר נטבעה עליהם, מהשמע והראיה והדבור והעיון והעסק, והאכילה והשתיה והמשגל, והריוח בממון ותקנת ביתו ועזרת דלים, ועזר התורה בממונו כשיראה שום קדקול, הלא ישאר מתחרט על מה שקשר נפשו אליו, ויוסיף בחרטתו, רוחק מהענין האלקי אשר מרח להתקרב אליו.

(ג) אמר הכוזרי אם כן, ספר לי מעשה החסיד שבכס היום.
 (ג) אמר החבר החסיד הוא הנוהר במדינתו, משער מחלק לכל אנשיה טרפס וכל ספקם, וינהג בהם בצדק, לא יונה אחד מהם, ולא יתן לו יותר מחלקו הראוי לו, וימצאם בעת צרכו אליהם, שומעים לו, כמהרים לענותו בעת קראו, יצום ויעשו כמצותו ויזחרו.

(ד) אמר הכוזרי על חסיד שאלתיך לא על מושל.
 (ס) אמר החבר החסיד הוא מי שהוא מושל, נשמע בחושיו וכחתייו הנפשיים והגופיים, ומנהיגם ההנהגה הגופיות, כמו שנאמר ומושל ברוחו ילוכד עיר (משלי ו' ז'), והוא המוכן לממשלה, כי אלו היה מושל במדינה היה נוהג בה בצדק, כאשר נהג בגופו ונפשו. וח' ס' הכוחות (ב) המתאווים, ומנע אותם מן הרבוי, אחר אשר נתן להם חלקם, והספיק להם מה שימלא חסרונם מהמאכל המספיק, והמשתה המספיק, על הדרך השונה, והרחיצה וכל צרכיה על דרך שוה גם כן. וח' ס' הכחות הכעסנים המבקשים לנצוח, אחר אשר נתן להם חלקם בנצחון המועיל בדברי החכמות והדעות, וגערת האנשים הרעים. ונתן לחושים חלקם בטה שמועיל לו, ומשמש בידיו ורגליו ולשונו בענין הצורך (ג), ובחפצו

ג"א (א) ואלו. בין מלת לנבואה וכו'. (ב) התאווים. (ג) הצורך.

¹ וימלאם צעת וכו', המושל החסיד המתנהג כה עם כריותיו. או ימלא אותם צעת נרכו אליהם וכו'.
 (כ) אלו ימלאם צעת וכו'.

המועיל. וכן השמע והראות, ¹ והרגשה המשתתפת הולכות אחריהם, ואחר כן היצר והרעיון והמחשב והזכרון, ואחר כן הכח החפצי המשתמש בכל אלה, והם משמשים עובדים לחפץ השכל, ולא עוב אחד מאלו הכחות והאיברים שירבה במה שהוא מיוחד בו, ויפחית הנשאים, וכאשר עשה צרכי כל אחד מהם, ונתן לטבעיים מה שיספיק להם מהמנוחה והשינה, ולחיוניים מה שיספיק מהקיצה והתנועה במעשה העולם, אז יקרא על (א) עדרו, במושל הנשמע שקורא אל חילו, השומע לעזור לו, ולהדבק במדרגה שהיא למעלה ממנה, רוצה לומר המדרגה האלהית, אשר היא למעלה מהמדרגה השכלית, ויסדר עדרו ויתקנה ורומה לסדר שסדר משה עליו השלום לעדרו סביבות הר סיני. ומצוה הכח החפצי שיהיה מקבל ושומע (ב) לאשר יבא מאצלו צווי, ויעשהו לעתו. וישמש בכחות ובאיברים כפי אשר יצוה מבלי המרות, ויצוה אותם (ג) שלא יפנה אל ² השדים המחשבים—המתדמים—ולא יקבלם ולא יאמין בהם, עד שיועץ את השכל, ואם יכשיר מה שיש אצלם יקבלם, ואם לא ימרו, ויקבל החפצי זה ממנו, ויסכים לעשותו, ומישר כלי (ד) המחשבה, ומפנה (ה) אותו מכל אשר קדם מהמחשבות העולמיות, ומצוה (ו) המדמה להמציא ההדור שבצורות הנמצאות אצלו, בעור הזכרון לדמות אליו הענין האלקי המבוקש, כמו מעמד הר סיני, ומעמד אברהם ויצחק בהר המוריה, וכמו משכן משה, וסדר העבודה, וחול הכבוד בבית המקדש, וזולת זה הרבה. ומצוה השומר לשמור את זה ולא ישכחהו, ³ ויגער במחשבי ושריו, מבלבל האמת ומספקו, ויגער בכעסני ובתאוני מחמות החפצי, והניעו והטרידו במה שיש אצלם מהכעס

ב"א (א) חל. ב). לכל אשר, ונשמע לאשר. ג) אותה. ונשמע אותה. ד) המחשב. ה) אותה. ו) כיצרי.

¹ והסרגשה המשתתפת. אף שיש לכל אחד מהחושים כלי מיוחד אשר ע"י משתמש להוציא כחותיו לאור. חוש הראיה ע"י העין, השמיעה ע"י האוזן. וכדומה. ב"א תחלתם היא הסרגשה המשתתפת-הסרגשה הנסתרת—כי זה הכח בעלמו המדמה לפניו שחרות העורב, הוא בעלמו מדמה לפניו מתקופת הדבש, ונשימות הקול וכדומה, ולולא הכח הכללי הזה לא היה האדם יכול להשתמש באחד מה' חושי. ויתר הדברים ראוי דבריו הכוזבי מאמר חמישי סימן י"ב, כי שם מבאר בארוכה. ² אל השדים המחשבים המתדמים כ"ל. הנה מה שנקרא בלשון עברי שטן נקרא בלשון ערבי שטאן בל"י, ובל"ר שיאטין. ושטן ושיטאן שניהם יורו על כח הרוחני העומד לנגד להטות האדם מדרך הטובה אל הרעה אם במחשבה, אם במעשה. ועתה נפתח ספר הכוזבי מאמר שלישי סימן ה' וכתוב שם ויזוה אותו שלא יפגם אל שרי המחשבים המתדמים, אמנם בערבי יש שיאטין אל והמיה ונ"ל בערבי לפ"ו שדי המחשבה, מלשון ולא יזנחו עוד אל השדים שהם ג"כ שטנים. (דברי ב"ג בהמגיד שנה עשירית עלם יח) ועלי להוסיף כי בהכוזבי דפוס ווינעליא שנת ש"ז וכן בדפוס הנוצר, ג"כ הגי' שדים. ³ ויגער במחשבי ושריו. ל"ל במחשבי שריו. ובמקור (אריגינאל) הערבי ושיאטינאח (גם אלה דברי ב"ג שם) ובהכוזבי אשר לפני דפוס הנוצר כתוב ש' די ו' כהגהת ב"ג.

והתאווה. ואחר זאת ההצעה ינהיג הכח החפצי, כל האיברים המשמשים אותו בזריזות וחריצות ושמהה, ויעמדו בעת העמידה מבלי עצלה, וישתחוו עת שיצוו להשתחוות, וישבו בעת הישיבה, ומביטות העינים הבטת העבד אל אדניו, ויעמדו הידים מניעשיהם, ולא תתקבץ האחת עם האחת (א) ותשוונה הרגלים לעמידה, ויעמדו כל האיברים כנבהלים, היראים לעשות מצוה מנהיגם, לא ירגישו על מיחוש ולא על הפסד אם יהיה להם, ויהיה הלשון מסכים עם המחשבה, לא יוסיף עליו ולא יבטא בתפלתו, על דרך המנהג והשבע, כמו הזרזיר (ב) והגיבא * אלא עם כל מלה מחשבה וכונה בה, ותהיה העת היא לב זמנו ופריו, ויהיו שאר עתותיו כדרכים המגיעים אל העת ההיא, יתאוה קרבתו שבו מתדמה ברוחניים, ויתרחק מהבהמיים, ויהיה פרי יומו ולילו השלש עתות (ההם) של תפלה, ופרי השבוע יום השבת, מפני שהוא מעומד להדבק בענין האלקי, ועבודתו בשמחה לא בכניעה כאשר התבאר זה, והסדר הזה מהנפש כסדר המזון מהגוף, מתפלל בנפשו, וזוון לגופו, ומתמדת עליו ברכת התפלה עד עת תפלה אחרת, כהתמדת כח סעודת היום עד שיסעוד בלילה, וכל אשר תרחק עת התפלה מהנפש, היא הולכת וקודרת, כמו (ג) שפגע אותה מעסקי העולם, כל שכן אה יביאהו הצורך לחברת נערים ונשים ורעים, וישמע מה (ד) שיעכיר זכות נפשו מדברים כעורים, *ונגונים שתטה הנפש אליהם ולא יוכל למושול בה, ובעת התפלה מפתח נפשו מכל מה שקדם, (ה) ויתקנה לעתיד, עד שלא יעבור שבוע על זה הסדר, עד (ו) שיתקן הנפש והגוף, וכבר נקבצו מותרים מקדירים עם אורד השבוע, לא יתכן לטהרם ולנקותם, אלא (ז) בהעמדת עבודת יום עם מנוחת הגוף, ואז ירצה הגוף בשבת את אשר חסר לו מששת הימים, ויהיה נכון לעתיד. וכן הנפש תזכור מה שחסרה עם מרדות הגוף, וכאלו היא ביום ההוא מתרפאה מחלי שקדם, ומתעדת למה שידחה ממנה החולי בעתיד, דומה למה שהיה עושה איוב בכל שבוע בבניו, כמו שהוא אומר אולי הטאו בני, (איוז א ה) ואחר כן יהיה עתיד לרפואה החדשית, שהיא זמן כפרה לכל תולדותם, ר"ל תולדות החדשים וחדושי הימים, כמו שאמר כי לא תדע מה ילד יום, (משלי כו א). אחרי כן יהיה עתיד לשלש רגלים, ואחרי כן אל הצום הנכבד אשר בו ינקה מכל עון שקדם, וישוג בו מה שחסר לו בימים ובשבועים ובהחדשים, ותנקה הנפש מהבלבולים המחשביים והכעסיים והתאווים, ותשוב מנמות אליהם תשובה גמורה, בין במחשבה בין במעשה, ואם לא תתכן התשובה מהמחשבה, בעבור גבורת הרעיונים עליה במה שקדם לה, מזכרון מה ששמעה מימי הנעורים משירים וחידות וזולתם, תנקה ממעשה, ותתודה על הרעיונים, ותקבל שלא תזכרם בלשונה כל שכן שתעשם, וכמו שנ' זמותי בעל יעבר פי (תהלות יד ג) וצומו ביום ההוא צום שהוא קרוב בו להתדמות במלאכים, מפני שהוא גומרו בכניעה ובשפלות ובעמידה ובכריעות ותושבחות

נ"א א) ותשתוונס. ב) והכנגה. ונ"א והספלהג, ונשטט והגיבא. ג) שפגעו, ונשטט שפגע. ד) שיעכיר ונ"א שיקדיר, ונשטט שיעכיר. ה) ויתנקה. ו) שתקן. ז) כהתמדת, ונשטט כהעמדת. *אוגונים. אולי ל"ו מג וניס

ותהלות, וכל כחותיו הגופיים צמים מהענינים הטבעיים מתעסקים בתוריים, כאלו אין [בו] טבע בהמי, וכן יהיה צום החסיד בכל עת שיצום, שיענה בו הראות והשמע והלשון, ולא יטרידו בזולת מה שיקרב אותו אל אלהים, וכן הכחות הפנימיים (א) מדמיון ומחשבה וזולתי זה, ועם זה יהיו המעשים הטובים והידועים:

(ו) אמר הכוזרי מה המעשים הידועים?

(ז) אמר החבר המעשים המנהגיים, והחקים השכליים הם הידועים, אבל האלהיים הנוספים עליהם לחול באומה (ב) אל חי, שיחייב שינהיגנה אינם ידועים, עד שיבאו מאצלו מפורשים ומחולקים, ועוד כי אין המנהגיים והשכליים הם ידועים, שאם גרעם בעצמם לא נדע שיעורם, כי אנחנו יודעים שהענוה חובה, ומוסר הנפש בכניעה ובשפלות חובה, והתנאה מגונה, והביאה על קצת הקרובות מגונה, וכבוד האבות חובה וכדומה לאלה, אך הנבלת זה ושעורו עד שיחיה טוב לכל, איננו כי לאלהים יתברך. אבל המעשים האלהיים אין שכלינו מגיע אליהם, ואינם (ג) נדחים אצל השכל, והם נשמעים כאשר ישמע חחולה אל הרופא ברפואותיו והנהגותיו, הלא תראה המילה כמה היא רחוקה מן ההקשה ואין לה דרך אל התנהגה, וכבר קבל אותה אברהם-עם קושי הענין על הטבע, והוא בן מאת שנה-בנפשו וכבניו, והיחה אות (ד) בו להרכב בו ובזרעו הענין האלהי, כמו שאמר והקימותי את בריתי ביני ובינך וכן זרעך אחרוך (נראה יו:):

(ח) אמר הכוזרי באמת קבלתם התורה הזאת כראוי, ועשיתם אותה בהשתדלות גדולה במקהלים (ה) בהזדמן אליה לשבח עליה, ולזכור שרשיה ועלתה בברכה, וזולתכם טרח להדמות אליכם ועלה בידו הצער מבלי ההנאה אשר ימצאנה מי שהוא חושב בסכה אשר בעבורה טובל הצער הזה:

(ט) אמר החבר וכן שאר הרמיונים לא יכלו ישמעאל ופרס להתדמות אלינו בדבר, הרא תראה אשר קבעו יום למנוחה במקום יום השבת היכלו להדמות, אלא כאשר ידמו צורת הצלמים (י) אל צורת בני אדם החיים:

(י) אמר הכוזרי כבר השבתי בעניניכם, וראיתי שיש לאלהים סוד בהשאירכם, ושהוא שם (ז) השבתות והמועדים מהגדול שבשבות, בהשאיר תאריךם והדרכם, כי האומות היו מחלקות אתכם ולקחות אתכם לעבדים בעבור בינתכם וזוך דעתכם, והיו משימים אתכם (ח) עד אנשי המלחמה, לולי אלה העתים שאתם שומרים אותה השמירה הזאת המעולה, מפני שהם מאת האלהים, ולעילות חזקות כמו זכר למעשה בר אשית, זכר ליציאת מצרים, זכר למתן תורה, וכלם ענינים אלהיים אתם טוהרים בשמירתם, ולולי הם לא היה אחר מהם לובש בגד נקי, ולא היה לכם קבוץ לזכרון תורתכם,

כ"א (א) מיצר. (ב) נאומם. (ג) נראים. (ד) כרית. (ה) להזדמן. (ו) סמורים. (ז) לספאיר. (ח) ונצל סמעתיק כי לא זו מקומם סוכן על מלת כספאיר דכסמוך. (ח) עד, ואשר לתקנו עם.

מפני שפלות נפשכם בהתמדת הגלות עליכם, ולולי הם לא הייתם מתנעמים יום אחד באורך ימיכם, וכבר הית לכם בזה ששית ימכם מנוחת הגוף ומנוחת הנפש (א) אין המלכים יכולים עליה, מפני שנפשותם אינם מתישבות ביום מנוחתם, כי אם יצטרכו ביום ההוא ליגיעה ותנועה, היו נעים ויגעים, ואין נפשותם במנוחה שלימה, ולולי הם היה כל יגיעכם לזולתכם, מפני שהוא מזומן לשלל, אם כן הוצאתכם בהם ריוח לכם בעולם הזה ולעולם הבא, שההוצאה בהם לשם שמים.

(א) אמר החבר, החסיד ממנו, נזהר במוצות אלה הדברים האלקיים; רוצה לומר המילה והשבת והמועדים ותורתם המצווים מאת האלקים, להשמר מן העריות, והכלאים בצמח ובכגדים ובחיים, בשמיטה וביובל, ולהשמר מע"ז ומה שנתלה בה, ולהשמר מדרוש יריעות הנעלם, מזולתי הנבואה או האורים והתומים או החלומות הנאמנים, ולא ישמע אל קוסם ואל חובר ואל מעונן ומנחש, ולהשמר מהנרות והזיבות, ולהשמר מבעלי חיים הטמאים במאכלו, ובמגעו, ומן הצרעת, ולהשמר מהדם והחלב, מפני שהם חלק אשי ה', ושמירת מה שהוא חייב בו על כל עבירה כשוגג ומזיד מקרבן, זולת מה שהוא חייב בו מפדיון ככור (ב) והבכורים, ועל כל לידה שתהיה לה קרבן, ומה שנראה ממנו בזיבות (ג) וצרעת וקרבן ומנחה, בלעדי מה שהוא חייב בו ממעשר ראשון ושני ומעשר עני והראיון שלש פעמים בשנה, והפסח ותורתיו שהוא קרבן ה', חייב בו כל אורה בישראל, והסוכה והלולב והשופר, ומה שהוא צריך מהכלים וכלי הקדש הטהורים למנחות ולקרבנות האלה. ומה שהוא חייב בו מהקדושה והטהרה ושמירת הפאה והערלה, וקדש הילולים, וכללו של דבר שישמור מהענינים האלקיים מה שיוכל להיות נאמן, באמרו לא יעברתי ממצותיך לא שכחתי, מלבד הנדרים והנדרבות והשלמים, ומה שהוא מקבל על עצמו מהנזירות, אלה והדומה להם הם ה ת ו ר ו ת האלקיות, והשלמת רובם בעבודת כהנים, אבל ה ת ו ר ו ת המנהגיות, כמו לא תרצה לא תנאף לא תגנוב לא תענה ברעך וכבוד אב ואם, ואהבת לרעך כמוך, ואהבתם את הגר, ולא תכחשו, ולא תשקרו איש בעמיתו, והתרחק מן הנשך והרבית, והזהר במאזני צדק אכני צדק ואיפת צדק והין צדק, יעזיבת הרקט והעוללות (ד) והשירות והדומה לזה, וה ת ו ר ו ת הנפשיות והם הפילוסופיות, כמו אנכי ה' אלהיך, ולא יהיה לך אלהים אחרים, ולא תשא את שם ה' אלהיך. עם תוספת מה שנתבאר בתורה הזאת כי הוא יתברך יודע מצפוני בני אדם כל שכן מעשיהם ודבריהם, ושהוא גומל על הטוב ועל הרע מהם, וכי עיני ה' משוטטות בכל הארץ, ואין החסיד מתעסק ולא חושב ולא מדבר, עד שיאמין שעמו עינים רואות וצופות וגומלות אותו על הטוב ועל הרע, ופוקדות עליו כל מעוות מדברו ומעשהו, והוא הולך ויושב כירא וחרד המתבייש ממעשיו לעתים, כאשר הוא שמה ושש ותיקר נפשו אצלו בעת העבודה, וכאלו הוא זוכר טובתו לאלקיו, כשהוא סובל הצער בעבודתו, וכללו

ב"א (א) אשר. (ב) הבכורות. (ג) מזיבות. (ד) וספירות. ונ"ח וספירות:

של דבר שהוא מאמין ומקבל מה שנאמר : הסתכל בשלשה דברים! ואי
 אתה בא לידי עבירה, דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל
 מעשיך בספר נכתבין (לכות פרק ב משנה ה). ויראה שמה שאמר במזמור
 דוד (א) המענה הנאמנה הנוטע אזון הלא ישמע אם יוצר עין הלא
 יביט (תהלות לד ט), וכל מה שאמר במזמור ה' הקרתי ותדע (תהלות קלט)
 יחשוב כי כל איבריו מושמים בחכמה, וסדר ושיעור, ויראה אותם
 נשמעים לחפצו, והוא איננו יודע מה שראוי להגיע מהם, על הדמיון
 שירצה לקום, וימצא כל האיברים בשעוורים (ב) השומעים, כבר הקימו
 גופו והוא לא ידע האיברים ההם, וכן כשירצה ללכת או לשבת ושאר
 המצבים, ולזה רמז באמרו אתה ידעת שכתתי וקומי ארחי ורבעי זרתי,
 וכל דרכי הסכנת, ויוחר מזה דק ועמוק ממנו אברי הדבור, תראה
 התינוק מדבר כל מה שהוא שומע, והוא אינו יודע באי זה אבר, באי
 זה ¹ עצב ובאי זה ² מיתר ראוי לדבר, וכן כלי החזה בטעמי הנגון
 הוא מזמרה אותם ומתקנם, ואיננו יודע באי זה דבר, כאלו יוצרם
 ממצויאם ומעבידם לו בכל העתים ובצרכו (ג), והדבר כן או קרוב לכן,
 מפני שאין ענין הכריאה דומה לענין המלאכה, כי האומן כשהוא עושה
 רחים על הדמיון וילך לו, יעשו הרחים שבעבורו נעשו, והבורא יתברך
 בורא האיברים ונותן להם כוחות, וממשיך להם עם הרגעים, ואלו היו
 מעלים על לב הסתלקות השגחתו והנהגתו רגע אחד, היה נפסד העולם
 כולו, וכשהיה החסיד חושב זה בכל תנועותיו, איך לא תהינה תנועותיו
 כלם, כבר נתן בהם חלק הבורא אשר בראם החלה, וממשיך להם
 בעזר תמיד בהשלמתם, והוא לעולם כאלו השכינה עמו, והמלאכים
 מתחברים עמו בכח, ואם יחזק בחסידות ויהיה במקומות הראויים לשכינה,
 יחברוהו בפעל, ויראה אותם עין בעין למטה מדרגת הנבואה, כאשר
 היו מזובים החכמים בבית שני רואים הצורות ושומעים בת קול, והוא
 מדרגת החסידים, ולמעלה ממנה מדרגת הנביאים, ויקבל החסיד מכבוד
 הענין האלקי הנמצא עמו, מה שראוי לקבל העבד מאדוניו, שבראו
 והטיב לו, והוא צופהו לגמלו, או לעונשו, ואל יגדל בעיניך מה
 שאומר החסיד קודם הכנסו בבית הכסא התכבדו מכובדים קדושים
 (נרות ס) כבוד לשכינה, והתודותו אחר יציאתו מברכת אשר יצר את
 האדם בחכמה, וכמה גדולה הברכה הזאת בענינה, וכמה מתוקנות
 מלותיה, למי שהוא מסתכל בהם בעין האמת, שהקדים תחלה בחכמה,
 וחותם ברופא כל בשר ומפליא לעשות, למד על פליאת מה שברא
 בחיים מהכחות הדוחים ותמהזיקים, וכלל כל החיים באמרו כל בשר,
 וקושר מצפוננו בענין האלקי בתחבולות, מהם מצות כתובות, ומהם
 נקובלות, והוא נושא התפילין על מקום המחשבה והזכרון מהראש,

ג"א ה) כנ"ה כתי היכות חלם העונה הנאמנה אינה. (ב) כעוזרים ונשמעים
 ונשמט כעוזרים השומעים. (ג) נצרכו ונ"ה ללרכו.

¹ עלב. (מוסקטין) חתיכות הנשר, המחברים האברים זה בזה. ² מיתר. עורקים.
 (נערוטין).

ואוצל מהם רצועה מגעת אל ידו, כדי שיראה אותה (א) עם השעות, ותפילין של יד על מבוע הכחוח, רוצה לומר הלב, ונושא הציצית כדי שלא יטרדוהו חושיו בעולם, וכמו שאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, והכתוב בתפילין היחוד והגמול והעונש, וזכר יציאת מצרים, מפני שהיא טענה שאין בו מדה, כי להענין האלהי התחברות בברואים והשגחה עליהם וידיעה במעשיהם, אחר כן מתגלגל בכל חושיו, לתת חלק האלקיים בהם. וכבר קבלנו כי המעט שבשעורים אשר יצא (האדם) [הישראלי] בהם ידי חובתו מהתושבחות הם מאה ברכות לא פחות מהם המפורסמות, ואחר כן ישתדל להשלימם בריחנים ומאכלים ושמועות ומראות יברך עליהם, וכל אשר יוסיף יהיה תוספת מקרבת אל האלקים, וכמו שאמר דוד פי יספר צדקתך כל היום תשוּעַתך כי לא ידעתי ספורות (תסלות ע"ט) ר"ל, כי שבחך לא יכללהו המנין, אבל אקבלנו עלי כל ימי, ולא אמנע ממנו תמיד, ואהבה והיראה מאין ספק נכנסות בנפש עם אלה הענינים (ב), ומשוערים בשעור תורני, כדי שלא תביא השמחה בשבתות וימים טובים אל מה שמביא אל השחוק והתאוה והבטלה, ולהמנע מהתפלות בעתם כראוי, ושלא תוציא היראה אל גבול שמיאש מהמחילה והסליחה, וישאר דואג כל ימיו (ויעבור) [ויאבד] כל מה שצוה הכורא מהשמחה כמה שחננו, כמו שאמר ושמתת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך, וימעט שבחו על טובת האלקים, כי השבח הולך אחרי השמחה, והיה כמו שאמר בו תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב לעבדת את איביך וגומר (דברים כח מו), ושלא תוציאנו הקנאה בהוכח תוכיח את עמתיך ובדברי החכמות לידי הכעס והגטירה, ותטרד נפשו (ג) מהזדככות ובעתות התפלות ויישב בלבו צדוק הדין, ישוב שיהיה לו למגן ולמסתור מהפגעים והצרות התוות בעולם, כשיתישב בנפשו (ד) בורא החיים ומטריפם ומנהיגם בחכמתו, ושאינן הדעות משיגות פרטיה, אבל משיגות כללה, כמה שהם רואות מתקון הבריאה בהם, ומה שכלל מהפליאות המורות אל כונת חכם וחפץ, יודע ויכול, באשר שם לקטון וגדול מהם, מה שהוא צריך לו, מהחושים נסתרים ונראים, ורוחות ואיברים, ושם הכלים מפיקים, ראויים לרוחות, ושם לצבועים מדות הגבורה, וכלי הדריסה והטרף, ושם לארנבת ולאייל, כלי הבריחה, ומדת המורד. ומי שמחשב בבריאת האיברים ותועלותיהם וערכם מן הרוחות יראה בזה מהסדר (ה) והסדר החכמי, מה שלא ישאר בלבו ספק בצדק הבורא, ואם יבא² שגון המחשבה להראות לו העול על הארנבת; באשר היא מאכל לצבועים והזכוב לעכביש,

נ"א (א) לזכור תורת ה' תמימה בכל רגע ועונה. ונשמטו הכ' מלות עם השעות.
 (ב) עם השווי (ג) מהזדככות בעתות. (ד) זדק, בין מלת בנפשו וזכור.
 (ה) מהלדק, ונשמט מהסדר.

¹ עם השעות כלל. ר"ל תמיד בכל עת, ונערכי מע אל סלעא. (ב"ג טז). לפני החכם הזה היו הדפוסים האחרים ושמה הגרסא, עם השיעור שדוד יש גר' אחרות, לכן הולך להגיה, אולם בדפוס ווינעליא שנת ש"ז וכן בהסדר הגרסא, עם השעות' כהגהת ב"ג. — שגון המחשבה. קן הגרסא בכל

ישיב עליו השכר ויגער בו לומר: איך איהם העול אל חכם שנתברר לו צדקו, ושאיננו צריך אל העול. ואלו היה צידת הצבועים לארנבת, וצידת העכביש לזבוב במקרה, הייתי אומר בטענת המקרה, אך אני רואה ההכנס ההוא המנהיג הצדק (א), הוא אשר שם כלי הציד לארזיה מהגבורה ויכלת, ושינים וצפרנים, ושם לעכביש (ב) נזכר לתחבולה, ושם לו האריגה לבוש מבלי למידה, יארוג השבכים לזבוב, ושם לו כלים ראויים למלאכה הזאת, וזמן לו הזבוב למחיה ולמזון, כאשר זמן הרבה מדגי הים לדגים אחרים, האומר על זה שיהיה אלא חכמה, שאינני כשיגה, ואצדיק מי שנקרא הצור תמים פעלו, (דנמיס ד. לנ) ומי שנתיישב על נפשו זה, יהיה, כמו שאומרים על נחום איש גמ זו, כל אשר תמצאהו צרה אומר גם זו לטובה, (תענית כא.) ויחיה חיים עריבים תמיד, ותקל עליו הצרות, אבל אפשר שישמה בהם כשירגיש לעון שיש עליו, כמי שיפרע חובו והוא שמה במה שהקל מעליו (ממנו), וישמה לשכר ולגמול הצפון לו, וישמה במה שהוא מלמד לבני אדם מהסבל, והצדקת דין הכורא, וישמה במה שיש עליו בזה מהשם הטוב והתפארת זה בצרות המיוחדות בו, וכן יעשה בצרות הכוללות, בשיעבירו בלבול המחשב על לבו, אורך הגלות ופזור האומה, ומה שהגיע אדיה מהדלות והמיעוט, יתנחם תחלה בצדוק הדיון, כאשר אמרתי, ואחר כן בנכני עונותיו, ובשכר הצפון לעולם הבא, ובהדבק בענין האלקי בעולם הזה, ואם ייאשנו שזמנו מזה, כאמרו התחינה העצמות האלה (יתוקאל) לגודל מה שנכחדנו מגוי ונשכח זכרנו, וכמה שנאמר יבשה עצמותינו ואבדה תקותינו נגזרנו לנו (סס לו יא), יחשוב ביציאת מצרים ובכל מה שנאמר בכמה מעלות טובות למקום עלינו, ולא יהיה רחוק בעיניו, איך נשוב לקדמותינו אפי' אם לא ישאר ממנו אלא אחד, וכמו שאמר אל תיראי תולעת יעקב (ישעיה מא יד) כי מה הוא הנשאר מן האדם כששכח תולעת בקברו.

(יב) אמר הכוזרי כמו זה (יהיה) [יחיה] בגלות חיים עריבים, ויפרה פרי תורתו בעולם הזה ובעולם הבא, ומי שהוא סובל הגלות מתקצף, כמעט שהוא מפסיד עולמו ואהריתו.

(יג) אמר החבר וכמה שיוסיף לו עריבות על עריבות, שיברך תמיד על כל מה שהוא מוצא מן העולם, ומה שמוצאו ממנו.

(יד) אמר הכוזרי ואיך הוא זה, והברכות טורח יותר.

(טו) אמר החבר הלא האדם (ג) השלם יותר ראוי (ד) שישפר בהרגשת ההנאה במה שיאכל וישתה מהתינוק והבהמה, כאשר הבהמה יותר ראויה להנאה מהצמח, אף על פי שהצמח נזון תמיד.

(טז) אמר הכוזרי כן הוא ליתרון החוש וההרגש בהנאה, כי אם

ב"א א) הצדיק. ונשטט סלדק. ב) מושגת. ג) סגמור. ד) ניל טיסופר.

הסוללות. — ומקור הערבי פחדא תעין שיטאן אל וסס ליערן עליה אל גור ולפי זה ל"ל בעברי: ואם יבוא שטן המחשבה להראות עליו עול (כ"ג סס). — יבנוס' אחרות, הדרלות לו העול' וטעות ספר הוא.

זהו מביאים אל השכור כל אשר יתאוה, והוא בענין שכרותו ממאכל ומשתה, וישמע הנגונים, ויתחבר עם מה שיאהב, ותחבקתו אהובתו, ויסופר לו כל זה כשירפא משכרותו, היה דואג על זה, ויחשוב הכל הפסד ולא ריוח, מפני שלא באו לידו התנאות ההם, והיא (א) בענין שירגיש וינעם בהם.

(יז) אמר החבר ההודמנות להנאה והרגשתה, ושיחשב בהעדרה קודם לכן כופל ההנאה, וזה מתועלת הברכות, למי שהוא רגיל בהם בכונה והכנה, מפני שהם מציירות מן ההנאה בנפש, והשבה עליה למי שחננה, וכבר היה מזומן להעדרה, ואז תגדל השמחה בה כמו שאתה אומר שהחיינו וקיימנו, וכבר היית מזומן למות, ותודה על שהחייך, ותראה זה ריוח, ויקל בעיניך החולי והמות כאשר יבא, מפני שכבר חשבת עם נפשך, וראית שרוחת עם בוראך, שאתה ראוי להעדר ממך כל טוב בטבעך, כי עפר אתה, והפיב לך בחיים וההנאות, ותודה על כן, ובעת שיסירם ממך, תודה (ב) ותעבור, ותאמר ה' נתן וה' לקח, יהי שם ה' מבורך (איוב א' כ"א) ותהיה נהנה כל ימך, ומי שאינו אוחז הדרך הזה, אל תחשב כי הנאתו הנאה אנושית, אך הנאה בהמית, איננה מבינה כאשר אמרנו בשכור. וכן יעלה החסיד אל לבו ענין כל ברכה, ויבין הכונה ממנה, ומה שהוא נתלה בה, הנה יצייר ביוצר המאורות¹ סדר עולם העליון² וגודל האישים ההם,³ וגודל תועלתם ושהם אצל בוראם כקטן מברמשים, ואם הם גדולים (ג) בעצמם לגודל תועלתינו בהם, והראיה שהם אצל בוראם כאשר אמרתי, שחכמתו והנהגתו ביצירת הנמלה והדבורה (ד), איננה מקצרת מחכמתו והנהגתו לשמש וגלגלה, אך⁴ סימני החכמה וההשגחה יותר דקה ונפלאה בנמלה ובדבורה (ה) עם קטנותם, יחשוב בזה, כדי שלא יגדלו בעיניו המאורות, ויסיתו השמן בקצת דעות⁵ אנשי הרוחניות, ויעלה בלבו שהם מועילים ומזיקים בעצמם, ואיננו כן, אבל באיכותם כרוח וכאש, ויהיה כמו שאמר אם אראה אור כי יחל ויפת בסתר לבי (איוב לא כו-כו) (ו), וכן יתן אל לבו⁶ באהבת עולם הדבק הענין האלקי בעדה המוכנת לקבולו, כהדבק האור במראה הזכה, ושהתורה מאצלו התחלת הפיץ מומנו, להראות מלכותו בארץ כהראותה בשמים. ולא גזרה החכמה שיברא

ב"א (ח) והוא, ונשמט וסיה. (ב) ותעבוד. (ג) בענינו לגודל תועלתו. ונשמטו ג' תיבות האלה בעצמם לגודל תועלתינו: (ד) וסכלים. (ה) למה שהונח מהכחות וסכלים. (ו) ותשק ידי לפי.

¹ וסדר עולם העליון. ר"ל השמים וכל זכאם. ² וגודל האישים. גודל כוכבי מרום. ³ וגודל תועלתם. שהשמש תשפיע אור וחום, ועוד תועלות רבות ועלומות אשר נסוג מכל כוכבי מרום, אנתנו יושבי כדור הארץ, כמבואר ליודעי חכמה. ⁴ סימני החכמה. ראש נחוש"ה שער—הנתינה פ"ג—ד. ⁵ אנשי הרוחניות. המה העמים הקדמונים אשר יחסו כה אלוה לכל הכוכבים והגרמים השמימיים אשר מהן תלאתם הרעות והטובות. ⁶ באהבת עולם. ר"ל בצרכה, אהבת עולם אהבתך בתפלה.

מלאכים בארץ, אבל אדם מזרע ודם מתגברים בהם הטבעיים, ומתנצחים בהם המדות, כפי התחלפות¹ ההצלחה ורוע המזל, כאשר נתבאר בספר יצירה, וכאשר יזך מהם יחיד או קהל, וחול עליו האור האלקי, וינהיגנו בנפלאות ובנוראות (א) מסדר העולם הטבעי, ויקרא זה ממנו אהבה ושמחה, ולא מוצא הענין האלקי² מקבל מסכית לדברו, דבק בסדר אשר צוה בו אחרי המאורות והגלגלים, אלא חסדו בני אדם, היו יחידים מאדם ועד יעקב, ואחר כן שבו קהל, וחל עליהם הענין האלקי לאהבה להיות להם לאלקים. וסדרם במדבר כסדר הגלגלים ארבעה דגלים כארבעת³ רבעי הגלגל, ושנים עשר שנט כשנים עשר מזלות, ומחנה הלויים בתוך המהנות, כאשר אמר בספר יצירה, והיכל קדוש מכוון באמצע, והוא נושא את כרם. וזה כלו מורה על אהבה ויהיה משבח עליה, ויסמוך לזה קבולו התורה בקריאת שמע, ואחר כן במה שכולל אמת ויציב מהענינים הנחוצים לקבלת התורה, כאלו אחר שנתבאר לו כל אשר קדם והבין אותו והכירו, אסר על נפשו אסר, והעיד עדים שקבלו, כאשר קבלוהו האבות לפניו, וכן יקבלוהו הבנים עד עולמי עד, כמו שהוא אומר על אבותינו עלינו ועל בנינו ועל דורותינו דבר טוב וקיים חק ולא יעבור, ואחר כן מסדר הקשרים אשר בהם ישלמו קשרי היהודי, והוא שיודה באדהותו יתברך ובקדמותו ובהשגחתו על אבותינו ושהתורה מעמו, ובמופת על כל זה והוא החתום ביציאת מצרים, כמו שאמר אמת שאתה הוא ה' אלקינו אמת לעולם (ב) הוא שמך, ועזרת אבותינו ואמת ממזרים גאלתנו ה' אלקינו, ומי שהשלים כל אלה בכונה גמורה הוא ישראל אמתי, וראוי לו שיקוה להדבק בענין האלקי הדבק בבני ישראל מבלעדו שאר האומות עע"ז, ויקל עליו לעמוד לפני השכינה, וישאל ויענה, והתחייב לסמוך גאולה לתפלה בתכלית ההריצות והזרזות, כאשר הקדמנו, ויעמוד לתפלה על התנאים אשר קדם [זכרם] בברכות הכוללות כל ישראל, כי הבקשה והתפלה במה שמתיהד בו היחיד אינם אלא מן הרשות, וכבר קבעו לזה מקום בשומע תפלה כמו שהוא רוצה, ויתן אל לבו מהברכה הראשונה הנקראת אבות מעלת אבות, ושברית האלקים קיים להם עד עולם לא ימוש, כמו שהוא אומר ומביא גואל לבני בניהם, ומהברכה השנית הנקראת גבורות, כי לאלקים בעולם הזה ממשלה מתמדת, ואיננו

א' (ח) יולדות. בין מלת ונוראות ומסדר. כ' מעולם, ושמש מלת לעולם.

¹ הכללית ורוע מזל. הקדמונים חשבו שתכונות האדם ומזגו נתלים ממערכת הכוכבים בעת הולדו (אסטראלוגיה) שקראו מזל או כללית. וראו במאמר רביעי סימן פס. ² מקבל מסכית. ר"ל בענין האלקי לא מלא מקבל כשומע לדברו. מסכית מלשון ססכת ושמע. ³ כארבעת רבעי הגלגל. כל גלגל יחלק לשש מעלות. ורביעית הגלגל ל' מעלות ונד' רבעי הגלגל יתחדשו לשוכני ארץ ד' עמות היום, ולשוכני כחזור הממזע ד' הקופות האס. וערותיה. (רנ"ב).

כאשר¹ חושבים הטבעיים אשר נסוים. (א) ויתן אל לבו שהוא מהיה המותים בעת שירצה, עם רוחק זה מהקשת הטבעיים, וכן משיב הרוח וזולתו, ובחפצו מתיר אסורים וזולתו, וכבר התבאר זה מעניני בני ישראל. ואחר שיאמין באבות וגבורות שהם מדכות שהוא יתברך נתלה בעולם הזה הגופני, ירוטמהו ויקדישהו ויגדלהו שישגיגהו, או יתלה בו דבר² מספורי הגופניים בקדושת השם יתברך, והוא אתה קדוש, ויתן אל לבו מהברכה הזאת כל אשר ספרוהו בו הפילוסופים מהקדושה והרוממות, אחר שיקיים אלהותו ומלכותו באבות וגבורות, כי בהם נתברר אצלנו שיש לנו מושל ומצוה, ולולי הם היינו מסתפקים בדברי הפילוסופים עם אנשי הקדמות, והתחייב להקדים אבות וגבורות על קדושת השם. ולאחר שמקדשהו ומרוממהו בזה יתחיל בבקשת צרכיו בכלל כל ישראל, כי התפלה הנענית אינה כי אם לקהל, או לאחד שיהיה במקום קהל, והוא נעדר בזמנו (ב) זה.

יח) אמר הכוורי ולמה זה, הלא שיתיחד האדם יותר טוב, ותהיה נפשו זכה, ומחשבתו פנויה יותר?

יט) אמר החבר אבל היתרון לקהל מכמה פנים, מהם; כי הקהל אינם מתפללים במה שיש הפסד ליחידים, והיחיד אפשר שיתפלל במה שיש בו הפסד ליחידים אחרים, ואפשר שיש ביחידים ההם מי שיתפלל במה שיש בו הפסד. ומתנאי התפלה הנענית שתהיה במה שיועיל העולם ולא יזיקהו בשום פנים, ומהם שמיעט הוא שתשרם תפלה ליחיד מבלי שגגה ופשיעה, וכן קבעו לנו שיתפלל היחיד תפלת הצבור, ושתהיה תפלתו בצבור בעוד שיוכל לא פחות מעשרה, כדי שישלם בקצתם מה שיחסר בקצתם בשגגה או בפשיעה. ויסתדר מזהכל תפלה שרמה בכונה זכה, ותחול הברכה על הכל, ויגיע לכל אחד מהיחידים חלקו ממנה, כי הענין האלקי כמטר מרוה ארץ מהארצות, כשתהיה הארץ כלה ראויה לו, ואפשר שיכלול בה מע שאינו ראוי לו מהיחידים ויצלחו בעבור הרוב, ובהפוך זה, שימנע המטר מארץ מהארצות, מפני שהארץ כלה אינה ראויה לו, ואפשר שיכלול בה יחידים היו ראויים לו, ונמנע מהם בעבור הרוב. אלה דינו יתברך העולמיים, ואצלו יתברך הגמול ליחידים ההם בעה"ב. ועוד שבעולם הזה יתן להם תמורה טובה, ויטיב להם בקצת טובה יהיו בה נכרים משכניהם, אך מיעט שינצלו מהעונש הכולל הצלה גמורה. — וזשל מי שהתפלל לצורך עצמו, במשל מי שהשתדל

ג"א ה) וידמו שאין בו ית' יכולת לשנות הטבעים אשר נסוים. וג"א שהוא על הטבעים אשר נתנסו. וג"א שהוא על הטבעים אשר נסוים. (ב) בזמנו.

¹ שהוא על הטבעים אשר נסוים. ר"ל אין הדבר כאשר חושבים אותו פלוסופים שהוא, ר"ל העולם, מתנסג בעצמו עש"י יסודות הטבע, כפי אשר נחנו ע"י נסיון. אולם על סלם הטבע עומד שם השומר האמתי, המסבב כל הסבות וההסתלשות. ² מספור הגופניים. מתארים נאמרים על הגשם. ³ הפסדו. כי האדם הוא קצר עין להבין כל דבר עד תכליתו, לכן יתפלל לפעמים על דבר, אשר נבוא חפלו, יסוים לו הפסד נגופו או בזמנו.

להזק את ביתו לכבוד, ולא רצה להכנס עם אנשי המדינה בהעזרם על חזק חומותם, הוא מוציא הרבה, ועומד על הסכנה, ¹ ואשר יכנס במה שנכנסים בו הצבור, מוציא מעט ועומד בבטחה, כי מה שמקצר ממנו אחד משליכו אחר, ותקום המדינה בתכלית מה שיש ביכולת. והיו אנשים מגיעים כלם אל ברכתה בהוצאה מועטת עם הדיון וההסכמה, ועל כן קורא אפלטון, מה שיוציא בצד התורה חלק הכל, ובעוד שיתעלם היחיד מהלך הכל, והוא שיש בו תקנת צבורו אשר הוא חלק ממנו, וחשב כי יתירנו לעצמו הוא חוטא על הכל, וחוטא לנפשו יותר, כי היחיד בכלל צבור, כאבר האחד בכלל הגוף. אלו היה מקפיד הזרוע על דמו כשהוצרך אל ההקזה, היה נפסד הגוף כלו, ותפסד הזרוע בהפסדו, אך ראוי ליחיד לסבול הצער עד המות, בצד תקנת הכל, והנחויץ ממה שיעיין עליו היהוד הוא חלק הכל שיתננו ולא יתעלם ממנו, ומפני שלא היה דבר שתישיגהו ההקשה, צוה (א) הכורא במעשרות והמתנות והקרבתות וזולת זה, והוא חלק הכל מהממונות, אך מהמעשים, השבתות והמועדים והשמטות והיובלים וכיוצא בהם, ומהמאמרים התפלות והברכות והתושבחות, ומהמדות האהבה והיראה והשמה. ² והראויה להקדים מהבקשות, בקשת השכל והדעת שבהם יגיע האדם להתקרב אל אלהיו, על כן הקדים חונן הדעת סמוכה אל מה שאחריה, רוצה לומר הרוצה בתשובה, כדי שתהיה (החכמה) (ו) הדעת והבינה ההיא בדרך התורה והעבודה, כמו שהוא אומר השיבנו אבינו לתורתך, ומפני שאי אפשר לאדם בלתי חטא ופשע התחייב להתפלל על סליחת החטא במחשבה ובמעשה בכרכת חנון המרבה לסלוה, וסומך אל התפלה הזאת תולדת הסליחה, והיא הגאולה ממה שאנחנו בו ומתחיל ראה נא בענינו והחוס גואל ישראל, ואחר כן יתפלל על בריאות הגופים והנפשות, וסומך לתפלה הזאת הזדמנות מוונם לשמירת כחם בכרכת השנים, ואחר כן יתפלל על קבוץ הגלות במקבץ נדחי עמו ישראל, ויסמך לו הראות הצדק, והבור הענין האלהי במה שאומר (מלוך) [ותמלוך] עלינו אתה לבדך, ואחר כן יתפלל לבער הסיגים ולעקור (ב) הזדון בברכת המינים, וסומך לה שמירת הסגלה הזכה באמרו על הצדיקים ועל החסידים, ואחר כן יתפלל להשיב שכות ירושלים, ולשומה מקום שכינתו, ויתפלל סמוך לה על משיח בן דוד וירושלים (ג), וישלים מהצרכים העולמים, ואחר כן יתפלל על קבול התפלות בשומית פלה, ויתפלל סמוך לה להראות השכינה עין בעין, כאשר היתה לנביאים ולחסידים וליוצאי מצרים, באמרו, ותחזינה עינינו בשובך לציון, ויחתום המה זיר שכינתו לציון, ויחשוב בלבו שהשכינה

ג"א ח' נו. ב) ס"א והחוטאים מזדון, ונשמת ולעקור עד המינים. ג) ס"א מלת וירושלם איננו.

¹ ואשר יכנס וכו': מי שמכניס א"ע להתחכר עם הצבור. ² וסראויה. שב לענין תפלה, ויבאר עמס י"ה ברכות.

נצבת נגדו, וישתחוה לנכחה, כאשר היו ישראל משתחווים בראותם השכינה, ויכרע כריעות מודים בברכת הודאה שהוא כוללת ההודאה (בטובתיו) [בטובת הבורא] יתברך, והשבת עליהם יחדו * וסומך לה עושה שלום החתימה כדי שתהיה פטירתו מלפני השכינה בשלום. (כ) אמר הכוזרי לא נשאר לי מקום שאדה, מפני שאני רואה כל הענינים מתוקנים ומסודרים, ואשר הייתי תופשו עליכם והוא מייעוט מה שאני רואה בתפלותיכם מזכרון העולם הבא כבר השיבותני עליו, כד (א) מי שהוא מתפלל להדבק באור האלהי בחייו, עד שהוא מתפלל לראותו בעיניו, ויתפלל על מדרגת הנבואה, ואין קורבה לאדם אל האלהים גדולה ממנה, כבר התפלל מכלי ספק על מה שהוא גדול מהעולם הבא, ואם יגיע אליו יגיע אל העולם הבא, כי מי שדבקה נפשו בענין האלהי, והיא מרודה במקרה הגוף ומכאוביו, כל שכן שתדבק בו כשתתיחד בו ותעזוב אלה הכלים המלוכלכים *

(כא) אמר החכר אוסיף ביאור בזה, המשל אדם שבא אל המלך, וקרבו המלך קורבה גדולה, ונתן לו רשות לבא אליו בכל עת שירצה, והיה הוא רגיל (אל) [עם] המלך, עד שהיה מבקש ממנו שיבא אל ביתו, ושיהיה בסעודתו והיה עושה ושולח אליו סגולת שריו, ועושה עמו מה שלא היה עושה (ב) זולתו, ובעת שיהיה האדם הזה שוגג או פושע, והיה המלך פוסק ממנו, לא היה מבקש ומתחנן כי אם שישוב אל מנהגו לבא אליו, ושלא יפסוק (ג) שריו מלבקרו. ואנשי המדינה כלם לא היו מתחננים, כי אם בעת שילכו בדרך רחוקה שישלח עמם המלך מי שיצילם מן הלסטים והחיות ופגעי הדרך, והיו בוטחים במלך שיעשה רצונם בזה, ושישגיח עליהם אחר הליכתם, אף על פי שלא השגיח עליהם בהיותם בעיר, והיה מתפאר כל אחד מהם על חבירו שהמלך ישגיח עליו יותר ממה שישגיח על זולתו, בדרך (ד) הקשהו; כי הוא מרומם המלך יותר מזולתו, והיה האדם הזה נכרי, ולא היה זוכר הליכת הדרך, ולא היה מבקש מי שילוח אותו, וכאשר הגיע עת הליכתו אמרו לו אנשי העיר, תדע כי אתה מת בדרך הזה המסוכן, מפני שאין לך מי שילוח אותך * אמר להם וכי הוא המלוה אתכם? אמרו לו המלך, שבקשנו ממנו ושאלנו מאתו ללוותינו מיום היותנו בעיר הזאת, ולא ראינוך אתה שהיית שואל על זה לעולם. אמר להם משוגעים, וכי שהוא קורא אותו בעת הבטחה, הלא כל שכן שיקוה בעת המגור, אפילו אם לא יפתח פיו בזה, והוא שעונהו בעת השלוח, הלא ראוי לו שיענהו יותר בעת הצרה. ואם אחם טוענים שהוא משגיח עליכם בעבור שאתם מרוממים אותו, היש בכם מי שקבל (ה) לו עליו מה שקבלתי אני, ומי שמרומם אותו כמוני בסכל (ו) מן הצער בעבור שמור מצותיו מה שסבלתי (ז), ונזהר מן הטומאה בעת זכרון שמו מה שגזרתני. (ח) או מי שחלק כבוד לשמו ולתורתו מה שחלקתי (ט). וכל אשר עשיתי במצותו ובלמודו, ואתם מרוממים אותו מהקשה וסברא ואינו מאכד שכרכם *

נ"א (א) טי, ונשמט מלת כל. (ב) עס, בין מלת טוכה וזולתו. (ג) יפסוק. (ד) וכדרך. (ה) כס"א נשמט לו. (ו) וסכל. (ז) חטי. (ח) חטי. (ט) חטי.

ואיך יעזבני בהליכתי, בעבור שלא הוצאתי הדבר בפי כאשר עשיתם אתם, מפני שבטחתי בצדקו. וזה הרמיון אמנם למי שהתעקש ולא קבל דברי רבותינו, ואם לא, הנה הפילותינו כלם מלאות מזכר העולם הבא, ודברי רבותינו שקבלו מהנביאים [מלאים] מהגבלת גן עדן וגיהנם (עירוכין יט. פסחים נד.). כאשר בארתי לך. — וכבר ספרתי לך מה שעושה החסיד בזמננו זה, — והיאך אתה סבור שהיה בזמן ההצלה ההוא, ובמקום האלהי, ובתוך העם החם, ששרשם אברהם יצחק ויעקב, והם סגולתם, ¹ מוטבעים על הצניעות אנשים ונשים, אין עולה בלשונותם, והחסיד ביניהם מזדכך, ואין נפשו מהלכלכת בדברי נבלה שישמע אותה מהם, ואין נתלית בגופו ובכגדיו טומאת זיבות ונדות ושרצים ומתים וצרעת וזולת זה, בעבור שהיו דבקים בקדושה ובטהרה, וכל שכן מי שהיה שוכן בעיר השכינה, ואיננו פוגע כי אם כתות על מדרגת הקדושה, מכהנים ולוים ונזירים וחכמים, ושופטים ושוטרים; או יראה המון ² חוגג בקול רנה ותודות בשלש פעמים [בשנת] ואיננו שומע כי אם שיר ה', ולא רואה כי אם מלאכת ה', וכל שכן אם יהיה כהן או לוי יחיה מלהם ה', ועומד בבית ה' מנעוריו כשמואל, ואיננו צריך לבקשת המחיה, ומתעסק בעבודת ה' כל ימיו. מה אתה סבור במיעשהו, ובזכות נפשו ותקון מעשיו?

(כ) אכר הנזירי זאת מדרגת התכלית, אין אחריה כי אם מדרגת המלאכים וברין מקוים לכבואה ³ בכמות הקבול הזה, כל שכן עם המצא השכינה וכמו זאת תהיה העבודה שאין צריך עמה לפרוש ולהנזיר. ואני מבקש ממך עתה, שהבאר לי קצת באור במה שאצלך ⁴ בקראים; כי אני רואה אותם משתדלים בעבודה יותר ⁵ מהר בניי, ואני שומע מענותם יותר מכריעות ויותר מפיקות לפשט התורה.

(ג) אמר החבר הלא הקדמתי לך בדבר כי התחכמות והסברה בתורה, איננו מביא אל רצון האלקים, ואם דא (המשניים), ⁶ (ז) אנשי

¹ מוטבעים על הצניעות. שהיו נזועים מעת היותם לגוי. ושרשם אברהם יצחק ויעקב בנפשיותם נטיה אל מדות טובות. ² חוגג. עקר הוראת שרש הגג הוא הנסיעה ברגל לבית-אל (Wallfahrt) וכן הוראתו בשפת ערבי; ולכונה זאת השתמש הכוזרי פה, ובכמה מקומות. ³ בכמות הקבול. כמה, בהוראתו המסתעפת ונאל לסמן הגדלת והשלגת הדבר (מענגע) כמו כאשר עשיתי זה כמה שנים (זכריו ג) פירשו המפרשים: שנים רבות, וכמוכן זה השתמש הכוזרי פה; ר"ל בדרך מקום ומיחל חסיד נפלא כזה להשפעת הנבואה אחרי אשר קבל כמות וכבוד רב (איון קוואנטום) מקדושה וטהרה המביאים לרוח הקודש. ⁴ בקראים. כמה הכת הידועה המסרבת לקבל עליה עול תורתו המסורה, ומחזיקים בתורה הכתובה לבדה לפי שטע המקרא. ויתר הדברים ראש בספר מ"ע ח"ג אמרי בינה פ"ג. ובספר לקוטי קדמוניות לרש"י ז"ל ובקורות הקראים לאכ"ג, ותבין שטע הקראים על מכוונת. ⁵ מהר בניי. אנתנו כל קהל ישראל המחזיקים בכרות תורה שבע"פ, אשר מסרו לנו רבותינו הקדמונים מכוונת בניי. ⁶ ואנשי הקדמות. המחזיקים קדמות העולם,

הקרמות, ¹ ובעלי הרוחניות, ² והנגזרים בהרים, ושורפי
 בניהם באש, משתדלים להתקרב אל האלקים. וכבר אמרנו שאין
 מתקרבים אל האלקים, כי אם במצות האלקים עצמם; בעבור שהוא
 יודע שעורם ומשקלם וחסנם ומקומותם, ומה שהוא תלוי באלה הקבלות,
 אשר בהשלמתם יהיה הרצון והדביקה בענין האלקי, כמו שהיה במעשה
 המשכן; אשר אמר בכל מלאכה ממנו: ויעש בצלאל את הארון, ויעש
 כפרה, ויעש יריעות, ובכל אחת מהם, כאשר צוה ה' את משה (שמות
 לט-ח) רוצה לומר בלא תוספת ומגרעת. ואין בדבר מהמלאכות ההם מה
 שהוא מסכים לדעתנו ולסברתנו. וחתם בה באמרו וירא משה את כל
 המלאכה, והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו, ויברך אותם משה
 (שם לט ז) והיה סמוך להשלמתו חול השכינה, מפני שנשלמו בשני
 הענינים אשר המה עמודי התורה, האחד פה שתהיה התורה מאת
 האלקים, והשני שתהיה מקובלת בלב נאמן מהקהל, והמשכן היה
 ממצות האלקים, והיה מעשהו מכל הקהל, כמו שנאמר מאת כל איש
 אשר ידבנו לבו (שם כה ב) בתכלית החפץ והרצון, והתחייב השלמת
 התולדות שהיא חול השכינה, כאשר אמר ושכנתי בתוכם (שם ט)
 וכבר דמיתי לך (מלמד א' סימן סט-עט) ביצירת הצמח והחיים, ואמרת
 הצורה אשר בה יהיה עצם צמח מבלתי צמח והי מבלתי הי איננה
 מן המבעים, אך מאת האלקים יתנרך, קוראים אותו החכמים טבע
 ואמת הוא כי הטבעים מזדמנים לקבול המעשה ההוא, כפי ערכם מהחום
 הקור והלחות והיובש, ויהיה זה תמר וזה גפן, וזה סוס וזה ארי.
 הערכים ההם אין אנו יכולים לשער אותם, ואלו היינו יכולים לשער
 אותם, היינו יכולים לעשות דם וחלב, דרך משל, ושכבת זרע מלחיות
 שנשער מזוגיהם, עד שנוכל לברא חיים שיתול הרוח בהם, או שנוכל
 לעשות מה שיעמוד במקום הלחם, מדברים שאינם מן המזונות, בשערנו
 החום והלחות והקור והיובש, כל שכן אם נדע הערכים הגלגלים, ומעשיהם
 העוזרים על דעת החוים בכל מה שרוצים, להראותו בעולם הזה. וכבר
 ראינו חרפת כל מי שהשתדל בהם (א) מהדברים האלה ³ מבעלי
 הכימיה ⁴ ובעלי הרוחניות ⁴ בעשות הדבורים מבשר הבקר, והיתושין

נ"א ח) בדנה, ונשמע בהם.

ומכחישים בחזונו. ¹ ובעלי הרוחניות. המאמינים כי יש נפש האדם להכריז ע"י
 פעולה או דבור שפע מלאכים ורוחות מוסמכים ארץ. וכי הגרמים השמימיים
 יטיבו וירעו לבני אדם. ואלכות ידועה מושלת על כל אחד מנבא השמים.
² והנגזרים בהרים. האם האנשים המתבודדים ונגזרים מבני אדם למדבר שמתה,
 ומסתופפים בהרים וביערות, וזה דרכם כולו למו להאמין בשוף נחש כי ע"י זה
 ישפך עליהם הרוח. ³ מבעלי הכימיה. יכון להסת, אלכימיה"ה. סודועה אשר
 התפארה בלבנה, לאמר! שיש לאל ידה להפך מתכות פשוטות לזהב וכסף, ע"י
 פעולות וסרכנות שונות. וכו' להמלאותם המועטת אכן הפילוסופים: (Lapis
 Philisophorus) ⁴ בעשות הדבורים וכו' הקדמונים דמו כי דבורים מתסווים
 מבשר הבקר. ויתושין (מיקקען) ⁵ מסיין. ויסוד פעוטה הים, כי ראו לפעמים

מזיין, כי זה איננו משעורם וחכמתם, אבל הוא מנסיונות שמצאום, כאשר מצאו המשגל יהיה ממנו הולד, ואין לאדם בה יותר מהנחת הזרע באדמה שהיא מזומנת לקבולו ולהצלחתו בה, ושעור הערכים שראויה להם הצורה האנושית, איננו כי אם ליוצרם ותכרד. וכן האומה החיה הראויה להול הענין האלקי (א) בינה, איננו כי אם לאלקים לבדו, וצריך לשמוע אותו השעור והערך ממנו, ואל יתחכם אדם (ב) עם דברו, כמו שאמר אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' (משלי יד), ואיך אתה רואה התחבולה שנתדמה לאבותינו ללכת אחריהם, ולא נתחכם אנחנו בתורה.

(כד) אמר הכוזרי אי אפשר לזה אלא בהעתקת דבריהם וסמך מעשיהם, אם ימצא מי שיאמין בזה מרבים אחרי רבים, שלא יעבור על כמותם, ההסכמה מקבלת התורה ותולדותיה ופירושיה ממש בהורה בלבבות, או בספרים.

(כה) אמר החבר ומה תאמר, אם ימצא הלוקה בספר אהר, או בשנים ושלישה.

(כו) אמר הכוזרי יעינו ברוב הספרים, כי הרבים לא יעבור אליהם הכוזב, ויניחו היחידים. וכן במעתיקים כשיחלקו המיעוט, ישובו לדעת הרוב.

(כז) אמר החבר ומה תאמר באות שתמצא בספרים בחלוקה החקשה, כמו צדו צעדינו (איכה ג) התראה שהוא צרו. ואשר לא נשא לשוא נפשי (תהלים כד) ושיבוהו נפשו, וזולת זה (ג) שלא נוכל לספרם.

(כח) אמר הכוזרי אם תשלוט ההקשה על אלה והרומה להם, תשנה הספרים כלם, באותיות תחלה, ואחר כן במלות, ואחר כן (ד) בחבורים, ואחר כן בנקוד, ואחר כן בטעמיה, וישחנו הענינים, וכמה פסוקים יכול האדם להעתק עיניהם אל הפסם, בהעתקת אחד מאלה המסורת, כל שכן כלם.

(כט) אמר החבר ואיך תחשוב שהניח משה ספר תורתו אל בני ישראל?

(ל) אמר הכוזרי מבלי ספק שהיה ספר פשוט מאין נקוד ומעמיק, כאשר אנחנו רואים (ה) ספר תורה היום, שאי אפשר שיסכימו עליהם בהמון, כמו שאי אפשר שיסכימו על המצה בפסח ושאר תורותיו, שהם זכר ליציאת מצרים, שמתישבת בנפשות ישראל אמת יציאת

נ"א (ה) נתוכס. (ב) על. (ג) הרנס. (ד) כספורים. (ה) ספרי התורה, ונשמע ספר תורה.

זכובים ונלחים מגוף בקר ולבני; כמו זכוב-הסור (הכסענדרעמוע) הגודע כספורי תולדות הטבע, וכדומה, חולס בלחם הוא, כי שם דרך הזכוב להטיל בלחם. וממנה יתקוו הזכובים, וכן מדרך היתום להטיל בלחם רבים לנחלות על משקים נוזלים, כידוע לדורכי תולדות הטבע. והקדמונים אשר הלכו חשכים ולא נוגס כספרי הטבע ראו את המכובז ולא הסכה, והולילו תולדות מדומיות.

מצרים במועשים ההם המתמידים, שאי אפשר להסכים עליהם בשנה
מהשנים, מבלתי שלא יהיה עליהם מורה.

(ל) אמר החבר מבלי ספק שהיה שמור בלבבות בפתחא והקמין
והשבר והנטייה והשכא והטעמים, בלב הכהנים, מפני צרכם לעבודה
ולהורות את בני ישראל, ובלב המלכים מפני שנצטוו והיתה עמו
וקרא בו כל ימי חייו (דברים יז ט), ובלב השופטים, מפני צרכם
אליהם בדינים, ובלב הסנהדרים מפני צרכם אליהם כמה שכתוב ושמרתם
ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם (סס ד ו), ובלב החסידים כדי
לקבל שכר, ובלב אנשי החונף להתגדר בהם. ושמו שבע
המלכים והטעמים אותות לתכונות ההם, אשר העתיקום בקבלה ממושה.
ומה תחשוב על אשר תקנו המקרא בפסוקים תהלה, ואחר כן
בנקוד, ואחר כן בטעמים, ואחר כן במסורות על שמירת המלא
והחסר, עד אשר מנו אותיותיה ובררו כי וי' דג חון (ויקרא א מז) חצי
התורה, ושמירת כל נכרי מקמין ופתח וצרי וסגול יוצא מן ההקשה,
התראה שמעשיהם בזה לריק ולבטלה, או השתדלות בדברי חובה?

(נ) אמר הכוזרי אבל (א) השתדלות בדבר חובה עב שמירת התורה,
שלא יהיה דרך לשנותה עם החכמה המופלאה, כי נראה מקביעות הנקוד
והטעמים סדר שלא יהיה אלא מחכמה נעזרת, איננה מעדך חכמתינו
בשום פנים. ולא יתכן שיהיה מקובל אצל ההמון, אלא מרבים רצוים או
מיחיד רצוי. ולא יתכן שיקבל ההמון מיחיד אלא אם יהיה נביא, או
נעזר בענין האלהי, כי החכם שאיננו נעזר, טוען מי שהוא קרוב
לו בחכמתו שיעשה כמועשהו.

(ג) אמר החבר אם כן הקבלה אנחנו והקראים חייבין בה, וכל מי
שיודה, כי התורה הזאת הנמצאת על התכונה הזאת, היא נקראת
תורת משה.

(ד) אמר הכוזרי כן אומרים הקראים, אבל אחר שמוצאו התורה
שלימה אינם צריכים אל הקבלה.

(ס) אמר החבר והנה זה ספר [תורת] משה הפשוט הצרכנו
במלותיו, ובדבורו, אל כמה כתות מן הקבלה, (ב) מן הנקוד
ומטעם ומפסק ומסורת, על אחת כמה וכמה אנו צריכים בעניניו
ועירושיו כי הענין רחב מן המלות, התראה, כאשר אמר להם
החדש הזה לכם ראש חדשים (שמות יג ב) עד הדמיון¹ לא נסתפק העם
אם רוצה לומר² חדשי המצרים שהיו ביניהם, או² חדשי הכשרים

ב"א (א) הוא. (ב) מנקוד.

¹ לא נסתפק, נתמיה, האם לא נסתפק העם? ² חדשי המצרים. המצרים היו
מוגים השנה שס"ה יום, ועושים י"ב חדשים בשנה כל חדש שלשים יום. וחמשה
ימים הם מוספים, אחר כלות החודש האחרון. ומוגים את החמשה ימים
צפני עלמס. והתחלת השנה היה להם ככ"ו לחודש פעברואר (שנט). ² חדשי
הכשרים. נראה שהיו חושבים כמו האשוריים (ר"ל אשור). ושנת שכירי שס"ה
יום ורביעי, והלך ל"ב חדשים, אחד ליום, ואחד ל"א. והודש פעברואר

שהיו עם אברהם באור כשדים, או רצה¹ חדשי השמש או² חדשי הירח או שני הירח (א), בתחולות יסכימו עם שני השמש, כאשר בחכמת העבור, הייתי רוצה ששיבוני הקראים תשובה מספקת על זה והדומה לו, ואשוב לדעתם, כי רצוני להשתדל ושישיבוני (ב) תשובת מספקת. כאשר אשאלם על מה שיתיר החי לאכול, ומה ענין הוביחה, ושמא היא נחירה או הרג, כאשר יזרמן, ולמה נאסרו זבחי גויים, ומה הוא שיש בין זבחו והפשטו ושאר מלאכתו, והייתי רוצה שיבאר לי החלב האסור והוא דבק עם המותר במעים והקיבה, וזולת זה מנקור הכשר, ושימסור אלי הגדר שבין המותר והאסור, כדי שלא אחלק בו עם חברי. יכן האליה האסורה אצלם, חיש לה גדר, ושמא האחד יסיר קצת הזנב, ואחד יסיר הכף, כמו שהוא, והייתי רוצה שיבאר לי העוף המהור מן הטמא זולת המפורסמים, רוצה לומר בן יונה או תור, ומאין הוא אומר שאין התרנגולת³ והאווז⁴ והקורא⁵ ואל ברכיה מהטמאים, והייתי רוצה שתן לי גבול, אל יצא איש ממקומו ביום השבת, אם הוא ביתו, או חצרו, או רשותו, אם יהיה לו חצרים רבים, או מבואו, או שכונתו, או מדינתו, או מגרש עירו, אחר שתיבת מקום סובלת זה ויותר מזה, והייתי רוצה שיראה לי גדר המלאכה האסורה בשבת ומה הוא המונע⁶ מהקולמוס⁷ והקסת, להגיה התורה, והתיר לו לשלשל הספר הגדול, והשלחן ושאר המאכלים וסעודת האורחים, ולשרות בכל מה שישרה האדם לאורחיו, והם במנוחה והוא ביגיעה, ויותר מזה עכדיו ונשיו, וכבר נאמר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך (שמות כג יג) ולמה נאסרה רכיבת בהמות הגוים בשבת, ולמה זה נאסרה הסחורה, והייתי רוצה שידין בין כל שני בעלי דינים מסדר ואלה הנישפטים וכי תצא, והפשטו שבתורה הוא סתום כ"ש הסתום, כי לא היו סומכים אלא על התורה שבעל פה והייתי רוצה שאראה דיניו ומשפטיו בכל הירושות, מפרשת בנות צלפחד, או איכות המילה והעיצות והסוכה. ויבאר לי מאין הוא חייב בחפלה לאל, ומאין הוא מאמין שיש בית כועד לכל חי, וגמול ועונש אחר המיתה. ואיך הם דנין במוצות הדוחות זו את זו כמילה עם השבת, או הפסח עם השבת, מי נדחה מפני מי וזולת זה ממה שיארך ספור כל לוי כל שכן פרטיו. השמעת מלך כוזר על חבור לקראים בדבר מה שזכרתיו לך בסמך או בקבלה, שאין בו ביניהם מחלוקת ממסורת או מנקוד או כופעמים, או מאסור והיתר או מדינין.

ג"א (ח) סיכסס אותם עם שני השמש בתחולות. ושמטו החמשה תיבות מן כתחולות עד השמש. (ב) שישיבוני, ושמטו ושישיבוני.

הוא כ"ח יום, ובכל ד שנים כ"ז יום. ומתחילין הסנה בחודש אקטובער. (א"י).
 * חדשי השמש. ל יום ויוד שעות. * חדשי סרת. מכ"ט יום י"ב שעות ומ"ד חלקים. * סאוו. מלש תלמודית. שם פרטי לסנקחא (גאנו). וכל"ר (avis) שם סולל למיני עוף. * וסקורא. (שמאל א כו כ) לשי דעת רבים העתקתו (Rebhkn) לשי דעת הרגום הסכנים (איוו). * מקולמוס. כל"י (Kalamos) (שרייב פעדער) קיס ועט סיפר. * קסת. (טינטשאם).

(ז) אמר הכוזרי לא ראיתי ולא שמעתי, אבל אני רואה אותם משתדלים בכל כחם.

(ז) אמר החבר זה ממה שאמרתי לך מהתחכמות והסברא, והמתחכמים בעבודה למלאכת השמיים, יראה שהם יותר משתדלים מעושי מלאכת ה' המצווים עליה, מפני שאלה במנוחה כמה שקבלו ממלאכת ה', ונשחה נפשם כהולך בעיר (א) שלא הזדמנו למחלקת חולק, ואלה כהולך במדבר איננו יודע מה יפגע, והוא מזדמן¹ בשלחים חלוץ למלחמה ומלוכד בה² — ואל ישיאך מה שאתה רואה מהשתדלותם, ואל יעצלך מה שאתה רואה מרפיון המקבלים; ר"ל הרבנים, כי אלה בקשו מבצרים להבצר בהם, ואלה שוכנים על ערשותם² בעיר קדומה ובצורה:

(ח) אמר הכוזרי כל מה שאמרת בהן (ב) הוא, כי התורה הזוהירה על תורה אחת ומשפט אחד, והקראים כפי סברתם ירכו התורות כפי סברת כל אחד מהם. ועוד כי האחד לא יעמוד על תורה אחת, כי בכל יום תתחדש לו דעת, ותוסיף דעתו ויפגע מי שישבהו בטענה, וצריך שיעחק בהערכת דעתו. ואם נמצא מסכימים נדע כי הם מקובלים מאחד או מרבים שקדמום, ומן הדין שניכפור עליהם (ג) ההסכמה, ונאמר להם: איך הסכמתם במצוה פלונית והדעת מכרעת בה אל פנים רבים. ואם אמרו כן היתה דעת³ עכן (ד) או בנימין או שאול זולתם, חייבו עצמם טענת הקבלה ממי שהוא יותר קדמון, ויותר ראוי להאמין ר"ל רבותינו כי הם רבים, ואלה יהודים, ודעת החכמים סמוכה על קבלה מהנביאים, ואלה סברא גרידא בלבד, והחכמים מסכימים ואלה חולקים, והחכמים דבריהם מן המקום אשר יבחר ה'. ואפילו אם אלו היו רבים [דגים] בסברתם גרידא מן הדין היה לקבלם, ואלה אינם כן. ומי יתן שישמיעוני תשובתם בשאלת החדש הזה, ואני רואה אותם הולכים אחרי הרבנים בעבור אדר באדר, והם מקשים להם בראיית ירח תשרי, איך צמתם צום כפור בתשעה בתשרי, הלא יבושו והם אינם יודעים אם החדש ההוא אלול או תשרי כשיעברו, או אם הוא תשרי או מרחשון כשאין מעברין, והלא היו אומרים אנחנו המובעים ומה נפחד מה (ה) בלילה, אנחנו לא נדע אם החדש תשרי או מרחשון או אלול, ואיך נקשה למי שאנו הולכים בעקבותיהם ונלמוד מהם, התצומז (ו) בתשיעי או בעשור לחדש.

(ט) אמר החבר תורתינו קשורה בהלכה למושה מסיני, או מן המקום אשר יבחר ה' כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם (ישעיה כ ב) במעמד שופטים ושופרים וכהנים וסנהדרים, ואנחנו מצווים שנשמע מהשופט הממונה בכל דור ודור, כמו שאמר או אל השופט אשר יהיה

ג"א (ח) ולא. (ב) נדון, ונשמע נסן. (ג) ענון. (ד) ענו, ונשמע עקן. (ה) ס"א מהכלילם, כתיבה אחת, תמורת מה כלילם. (ו) כשביעי.

¹ בשלחים. מלשון שלח. הרב. ² עיר קדומה. עיר ישנה, הכנויה על חלה משנים קדמוניות. ³ עכן. ונ"א עין בנימין שאול. המה היו רבותם של הקראים. וכתנו ספרים לחזק טענתם, ולחמו עם הרבנים כנודע בספרי דברי סימס לכ"י.

וגו' (דברים יז ט), וסמך לו אמרו, ועשית על פי התורה אשר יורוך, לא תסור מן הדבר, והאיש אשר יעשה בדרך לבלתי שמע אל הכהן ומת האיש ההוא, השוה המרות הכהן והשופט לגדולה שבעבירות, באמרו ובערת הרע מקרבך (שם טז יב) וסמך לו וכל העם ישמעו ויראו, בעוד שהסדר נשאר מהעבודה והסנהדרין ושאר הכתות אשר בהם ישלם הסדר, וידבק בהם הענין האלהי בלי ספק בין בנבואה בין באומין והודעה, כאשר היה בבית שני ולא יתכן לעבור על כמותם ההסכמה מדרעתם, ובוה נתחייבנו במצות מגדה (ופורים) [בפורים] ומצות חנוכה, ויכולנו לומר (א) על מקרא מגלה, ולהדליק נר (ב), חנוכה ולגמור את ההלל וקרא, ועל נשילת ידים, ועל מצות עירוב וזולת זה. ואלו היה חוקינו יוצאים אחר הגלות לא היו נקראים מצות, ולא היינו חייבים לברך עליהם, אך היו אומרים בהם שהם תקנה או מנהג. ורוב מצותינו סמוכות אל משה הלכה למשה מסיני, וכן ראוי, שהיה עם שלא הוצרכו לטרחה במזונות ארבעים שנה, ולא בלבוש ולא בדירה, והם כאשר היו מן הרוב, ומשה נמצא עמם, והשכינה איננה זזה מהם, והוא כבר צוה אותם בכללי המצות, היעלה בדעת שלא ישאלו על פרטיהם ומחלוקותם. וכבר אנו רואים והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו (שמות יז עז), והוא כבר אמר להם באחרונה כי היא חכמתכם ובינתכם, ומי שרוצה להכזיב הפסוק הזה יראה ענין הקראים, ומי שהוא רוצה להאמין בו יראה חכמת המשנה והתלמוד, והם מעט מהרבה מחכמות, ¹ הטבעיות והאלהיות, והמוסריות, והגלגליות, ויראה שבאמת ראוי להם להתפאר על כל העמים בחכמתם, וקצת מצותינו מן המקום אשר יבחר ה' עם התנאים הנזכרים, וכבר התמידה הנבואה בבית שני קרוב ² לארבעים שנה. וכבר שבח ירמיהו (ירמיה כט ולג) עד מאוד בנבואתו אנשי בית שני, וחסידותם וחכמתם ויראתם, ואם לא נסמך על אלה, על מי נסמך ³ שלמה שקדש את תוך החצר, והעלה עולות בזולת המזבח, ועשות ההג

ב"א א) אק"נו על מקרא מגלה וכו'. (ב) של, בין מלת נר והנוכה.

¹ הטבעיות וכו'. טבעיות (פיזיק), והאלסיות (מעטאסטיזיק). והמוסריות, כונתו לחכמת המספר והמדה (מאטעמאטיק). והגלגליות. חכמת הסוככים (אסטראנאמיע). וראש חובת הלכות בראש הקדמתו.
² ארבעים שנה. כן הוא בס' קבלת הראש"ד, כי בשנת ארבעים לבנין ב"ש נסעו עזרא הגי זכריה ומנחם ונסתלקה הנבואה ע"כ. ³ וכבר אנו רואים וכו' עד גנוז לשם. כונת החצר בכלל, להראות גדולת תשבע"ט, וכי יש בכחה לפעמים לחדש דברים הגם שאין זכר לנו בחורה הכתובה. ועוד שהרשות ביד הכ"ד הגדול לעשות במקום שיסמינו כלם, נגד דברים המפורשים בכתוב, וסולך ופורט השנויים שעשה שלמה שקדש את תוך החצר. ולפי דעת ר"י (זנח"ס דף עז) הקריב חוץ לעזרה. ועשה את החג שני פעמים ז' ימים. ולפי דעת חז"ל (מ"ק כ"א) חללו ושמו העם ביום הכפורים, נגד החורב. וכן מה שחדש שלמה בחכמת בנין בית המקדש ושנה בדברים רבים מעשן שהיה בימי משה. והוסיף כלי בית ד'

שבעת ימים ושבעת ימים (מלכ"ט דה"י א ז) ומה שכתב דוד ושמואל מסדר המשוררים בבית, (דכ"ה) והיו למצות תמידות, ומה שעשה שלמה במה שבנה ומה שהניח ממה שעשה משה במדבר ומה שהעמידו עזרא בבית שני על קהלו לתת שלישיית השקל, (נחמ"י ג) ומה שהעמיד (א) במקום הארון תכונה שתלו לפניה הפרוכת, בעבור שידעו כי הארון גנוז לשם.

(נ) אמר הכוזרי איך יתכן זה, עם לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו? (מא) אמר ההבר לא נאמר זה אלא להמון, כדי שלא יחדשו משכרם ויתחכמו מדעתם, ויקבעו לעצמם תורות מהקשתם, כמו שעושים הקראים, ומזהיר לשמיע כון הנביאים, אחרי משה, ומן הכהנים והשופטים (ב) כמו שאמר נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך וגומר, (דנריס ח) ואמר בכהנים ובשופטים שיהיו דבריהם נשמעים, והיה מאמרו לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם לעשות (ג) על מה שצויתי אתכם על ידי משה ועל ידי נביא מקרבך מאחריך, על התנאים הנזכרים בנבואה (ד) ומה שנקבצו עליו הכהנים והשופטים מן המקום אשר יבחר ה' מפני שהם נעזרים בשכינה, ולא יתכן לעבור אליהם שישכימו בדבר שחולק על התורה בעבור רובם, ולא תעבור עליהם המעות לחכמתם הרחבה הירושה, והטבעית הקנויה, כאשר קבלו כי הסנהדרין היו מצויים לדעת כל החכמות כל שכן שלא נסתלקה מהם הנבואה. או מה שעומד במקומה מבת קול וזולת זה, ואמור שלא לחלוק עם הקראים במה שהם מוענים עלינו מן המובן [ממלת] ממחרת (ה) השבת שהוא מיום ראשון, ואחר כן נאמר שאחד מן הכהנים או השופטים או המלכים הרצוים עם דעת הסנהדרין וכל (ו) החכמים, ראה כי הכונה מן המספר ההוא לשום חמישים יום, בין בכורי קציר שעורים (ז) ובכורי קציר חטים, ושמירת שבעה שבועות: שהם שבע שבתות תמימות, ונתן לנו דמיון בתחלת (ח) יום מהשבוע, לומר אם יהיה החל חרמש בקמה מיום

ב"א (א) ומה שהעמידו מקום הארון בתכונה וכו'. (ב) מן המקום אשר יבחר ה'. (ג) כנ"א המלה לעשות איננו. (ד) המקיימים את הנבואה. (ה) ועד ממחרת השנת. (ו) והחכמים. (ז) לכורי. (ח) כהתחלת.

הרי שסמכו על הנאמר להם צרות הקודש אפי' נגד התורה—וכן דוד ושמואל (כ"ל ועטות בדוסוס והמאחרים שלמה) שנו נגד התורה בענין השוערים שלא היו במשקן שמדבר, וכן מנזח השיר, הרי שתקון המנזח לפי לורך המקום והזמן, והלו סומכים בזה ובכיוולא על סוד תורה שנע"ש. וכן עזרא סופר התורה הוסיף על מחנית השקל שנתורה, עוד שלישיית השקל, וכן דעת הראב"ע (ולא כרמב"ן פרש"ה תל"א האומר כי שלישיית השקל היינו מחנית השקל) וכן עשו קדושת קדשי קדשים בבית שני ותלו פרוכת שיראה כמו שיש תחתיו ארון וכרוזים, ובאמת לא הו' בבית שני. וכסן הגדול עשה שם עבודה יו"כ, הגם שנתורה נתיחסה העבודה הזאת אל הארון. הרי דברים ברורים שמיד צעת נתן אלמים את תורתנו הכתובה מסר כח ציד מנהיגי האומה לשנות ולעשות כפי ראות עיניהם לטובת הדת ומחזיקים.—

ראשון תגיעו במספר עד יום הראשון, להקיש ממנו שאם תהיה התחלה
מיום שני, נגיע עד יום שני, והחל הרמש מונח אלינו בכל עת שנראה
שהוא ראוי (א) נתחיל בו, ונספור בו, וקבעו אותו שיהיה יום שני של
פסח. ולא יהיה בזה סתירה לתורה, והתחייבנו לקבלו לתורה, מפני
שהוא מן המקום אשר יבחר ה' עם התנאים הנזכרים, ושמוא היה זה
בנבואה מאת הבורא ויכול להיות, ונהיה נקיים מבלבול המבלבלים.
(מג) אמר הכוזרי כבר פסקת בי (ב) החבר בכל ללות האלה אשר
לא יוכל להכחישם, מה לקיים היו בלבי מטענות הקראים, היותי
סבור שאכעסך בהם:

(מג) אמר החבר כשיתבררו הכללות אל תתן לכך לחלקים, כי
הרבה שיכנס בהם הטעות ועוד שאין להם תכלית, מפני שהם מסתבכים
ולא ימלטו המדברים מבלבולם. וזה כמו שנתברר אצלו צדק הבורא
ושחכמתו כוללת איננו מביט למה שהוא נראה בעולם מן העול. וכמו
שאמר אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה אל
החפץ (קבלת ס' ז) וכמו שנתברר אצלו במופת עמידת הנפש אחר כלות
הגוף בעבור שאינה גשמית, אבל עצם נפרד מהגוף במלאכים, ואיננו
מביט אל מה שתקשהו המחשבה מהעדר פעולות הנפש בעת השינה,
ועם החלי שהוא תאבד המחשבה, ומה שהיא הולכת אחר מזג הגוף
וזולת זה מן המחשבות המבלבלות.

(מד) אמר הכוזרי עם כל זה אין מספיק לי, עד שאשבע מדבר עמך
על החלקים, ואם יש לתפוש עלי בזה, אחר אשר הודיתי בכללים אשר
הביאם.

(מס) אמר החבר אמור מה שתרצה.

(מו) אמר הכוזרי הלא עונש הנזק מפורש בתורה, כמה שאמר עין
תחת עין, וכאשר יתן מום באדם כן ינתן בו? (ויקרא כד)
(מז) אמר החבר והלא נאמר בו² אחר כן, ומכה נפש בהמה ישלמנה
נפש תחת נפש הלא (ג) זה הכופר, והלא (ד) היה אומר מי שהכה סוסך
הכה סוסך? אבל אומר קח סוסו. כי אין לך תועלת בהכות סוסו. וכן מי
שכרת ירך, אין (ה) אומרין לך קח ידו שאין בזה תועלת בכרות את ידו,
כל שכן שיהיה נכנס בדינין האלהי³ מה שצוה אותו השכל מפצע
תחת פצע וחבורה תחת חבורה, איך יוכל לשער זה. שמוא ימות אחד
מהם מפצע ולא ימות האחד מיכמותו, ואיך נוכל לשער כמותו, ואיך נקח

ב"א (ח) בו. (ב) בנ"א מלת צי אינו. (ג) קודם שזה, ונשמט זה. (ד) ונכ"א
וכלא לא סיה אומר, ונשמט וכלא סיה אומר. (ה) קח כופר ידו כי אין לך,
ונשמטו ז' תיבות הללו מן אין עד כזה.

¹ מסתבכים. נכונים ומעורבבים. ² אחר קן. אחר שהחליט דיוי מכה אדם
צפ" משפטים, נאמר אחרי קן צפ" אומר כמכה כמכה, נפש תחת נפש, וע"כ המוכן
תשלומים כמו שמכאן הכתוב בעלמו. וכמכה ח"י ללא צורך. ³ מה שצוה וכו'. להכנת
סדכרים ראש הלמוד נבלי נכא קמח ראש פרק החובל כל משא ומתן של הגמרא
לכוכיה אמיתת הכונה, ממין מסכרות שונות.

עין כמי שאין לו אלא עין אחת, כופר עין מו שיש לו שתי עינים, וישאר
האחד סומא והשני בעין אחת, והתורה אמרה כאשר יתן כוס באדם כן
יתן בו, ומה צרכו לדבר עמך על אלה החלקים, אחרי אשר הקדמתי
לך צורך הקבלה, עם (א) אמתת המקובל מהם, וגדולתם והכמתם
והשתדלותם.

מה אמר הכוזרי עם כל זה טוב הוא בעיני, לדעת למה צוה השם
השמירה בן הטומאות?

מש) אמר החבר הטומאה והקדושה שני עינים זה כנגד זה, לא ימצא
האחד אלא בהמצא השני, (ב) ומקום שאין קדושה אין טומאה, כי ענין
הטומאה איננו כי אם דבר שאסור על בעליו לנגוע בדבר מדברי הקדושה,
זממה שהוא מקודש לאלהים, כמו הכהנים ומאכלם ומלבושם, והתרומות
והקרבנות ובית המקדש וזולת זה הרבה, וכן ענין הקדושה דבר שאסור
על בעליו לנגוע בדברים רבים ידועים ומפורסמים, ורב מה (ג) שהם תלוים
במעמד השכינה, וכבר חסרנו אותה, ומה שאצלנו היום מאסור שכיבת
הנדה, והיולדת, אינו מפני הטומאה, אבל היא מצוה גרידא מאת
הבורא. וכן כה שאצלנו מהרחקת האכילה עמה ולהשמר מקרבתה אין
זה כי אם מניעות וסייגות שלא יתגלגל (ד) לשכב עמה, אבל חובות
הטומאה בטלו ממינו, מפני שאנו בח"ל (ה), וכל שכן מה שאנו
משתמשין בו מהקברות (ו) והשקצים והמוצורעים והזבים והמתים וזולת
זה. — וכן אסורה עלינו הנבלה ולא מפני טומאתה, אבל מצוה גרידא
באסור הנבלה, ותנאי הטומאה תוספת, ולולי שאמרו עזרא תקון טבילה
לבעלי קריין (ברכות כג) לא היינו חייבין בה חובת התורה, אך חייב
טהרה ונקיות, ואם הם מקבלים אותם על עצמם לענין הנקיות, אין
גנאי בזה מבלתי שיקבלו לתורה, ואם לא, כבר הם מתחכמים מסכלות
מהם, ומשנים התורה, וגורמים למינות, רוצה לומר חלוק הדעות, אשר הוא
שורש הפסדת האומה, ויצאתה מתורה אחת ומשפט אחד, כי כל דבר
(ז) נקל בו אנחנו על עצמנו מהשתמש בשבתות בבתינו בעירוב, ואם
נראה דבר שאינו נאה, יקל אצל מה שתסכב דעתם מהמתחלוקת והמינות,
עד שיהיה בבית אחד עשרה אנשים בעשרה דעות, ואם לא יהיו המצות
אצלנו קשורות בגבולים שלא יעברום, לא היה מובטח בהכנס בה מה שאין
זמנה, ויצא ממנה קצת מה שיש בה, בעבור שהוא לוקה בהקשו
ושעמו, וקל בעיני (הקראת) [הקראים] הנאת עבודה זרה מכסף וזהב וקטורת
ויין, ועל האמת המות מבלעדי זה טוב, וקשה בעיניו שיהנה מהחזיר
אפי' ברפואה, ועל האמת הוא מעבירות הקלות חייב בהם מלקות, וכן
יקל על החזיר אכילת הצמוקים והענבים, יותר מהשכרות משכר הדבש,
או שכר התפוחים, והאמת הפך זה, כי האסור אינו אלא במה שיצא
מהגפן בלבד. ואין הזמנה אסור השכרות כאשר יעלה במחשבה, אבל
האלקים יודע ונביאיו ובחוריו, ולא יתכן להחזיק בסכלים אנשי הקבלה, או

נ"א ה) חנוכה. ב) וצמקום. ג) נכס, ונשמת מה. ד) סעון. ה) חזיר
טמא. ו) והטללים, ונשמת והשקלים. ז) אשר, ונשמת דבר.
Cusri. 6

זחלה
נראה
של
מפני
זה
אשר
דיות
כו
בכיס
נורא
וכמו
אל
בלות
איננו
נה,
נגוע
עמך
אשר
עין
מנה
וסך
מי
ידו,
פע
חד
קח
נ"א
ק
דס
זוכן
בנת
זרח

(א) הסברים בזה, כי מלת שכר לאנשי הסברא גלויה וידועה, ויקבלו שוין ושכר האמורה כנזיר איננו כי אם מעטים היין. ולמצות גבולים מדוקדקים עליהם בחכמה, ואם לא יראו כמעשה נאים, והוריו ירחק מהם מבלי שיאסור אותם, כמו ¹ בשר כוס כוס (חולין מד:) אשר הוא מותר בעבור שאינו בטוח ממות הבהמה ההיא ולאומר שיאמר כי תרפא והותרה. והמרפה שנראית בריאה אסורה, מפני שיש לה חולי ממית מבלי ספק, ולא יתכן שתחיה ממנו, ולא שתרפא ונאסרה, ועם הסברה והתחכמות ישבו הדיין האלו בהפק, על כן לא תהלך אחר סברתך והקשתך בתולדת המצות, פן תפול בספקות יביאוך למינות, ולא תסכים דעתך עם הברוך ברבר מהם, כי לכל אחד מבני אדם סברא. אמנם צריך שתעיון בשרשים מן המקובל והכתוב, וההקשות הנוהגות על הסדר המקובל, להשיב התולדות אל האבות, ומה שיוצאך אליו האמן בו, ואם יהיה רחוק אצל סברתך ומחשבתך ², כאשר תרחיק המחשבה והסברא העדר הרקות, וההקשה השכלית מחייבת זה. וכאשר תרחיק הסברא שיכול ³ להתחלק הגוף לאין תכלית, וההקשה השכלית מחייבת זה. וכאשר תרחיק המחשבה שהארץ כדורית, ושהיא חלק אחד ממאה וששים ושש פעמים מעגול השמש, וכל מה שיש במופתו התכונה כימה שתרחיקהו המחשבה; כי כל מה שתתירו חכמים לא היה לסברתם ולא במה שנראה לדעתם, אך בתולדת החכמה הירושה המקובלת אצלם, וכל מה שאסרו כן. ומי שנלאה להשיג (ב) חכמתם ולקח דבריהם כמעמו וסברתו, יהיו נכרים בעיניו, כאשר הם דברו הטבעיים והגלגלים נכרים בעיני עמי הארץ. והם כשמדקדקין בגבולי הדיינין (ג) ויורו היתר והאיסור באמת הדיון, מראים לך מה שאינו באה מהגבולים ההם, כאשר מגנים אכילת בשר כוס כוס, והוצאת מסון בתחבולת הדיינין (ד), והתרת ההליכה בשבת בתחבולות מן העירוב, והתרת הנשים בתרבויה שהנשואים מותרים בהם, והתרת השבועות והנדרים בכיני הערמות אשר הם עוברים אצל העיון הדיני, מבלתי ההשתדלה התוריה, ושני העניינים צריך אליהם, כי אם תתיחד העיון הדיני יעברו בגבוליו מיניב מתחבולות, לא יתכן לספרם, ואם תעזוב הגבולים של דינים אשר הם סייג התורה, ותסמוך על ההשתדלה, יהיה סבה למינות (ה), ויאבד הכל.

ג"א (א) אנשי הסברא, ושמת הסברים. (ב) מהשיג, ושמת להשיג. (ג) ס"א כדיין, ושמת כדיינין. (ד) בתחבולות הדינים, ושמתו ב' מלות בתחבולת הדיינין. (ה) ס"א לכפרנות.

¹ בשר כוס כוס. ר"ל בשר כהמה מסוכנת שמתכרים לשוחטה קרוב למיתתה מחמת חולי. כוס לשון שחיטה: כי תרגום ושהטו (שמות יב כז) וכוסו (שלאכטען).
² כאשר תרחיק גם בלמודיות יארע לנו כאלה, שהסברא והמתשבה מרחקת דבר, דמאומה ע"י הקשי השכל. כמו העדר הרקות, לפי הדמיון והמתשבה נמנאים מרחקים רקים מכל מקומות פנוי בין חלקי הגשם המורכב. אולם כבר נודע בפילוסופיה שאין רקים מוחלטת (אכסאלוטע לעערע) בעולם. ³ להתחלק בגוף לאין תכלית. גם כוס סגד הסברא אל הקשת השכל. שלפי הדמיון, כגופים

(נ) אמר הכוזרי. כיון שהרבר בן אני מודה לר בני שמקבץ אלה שני הפנים, ביתרונו על הקראי בנראה וכנסתר, ויהיה עם זה טוב לב בתורתו, בעבור שהיא מקובלת מהחכמים המאומתים שחכמתם מאת האלקים, כי הקראי ואם תגיע השתדלותו מה שהגיע לא ייטב לבו, מפני שהוא יודע שהשתדלותו סברא והקשה, ולא ייטב לבו ולא יבטח שהמעשה ההוא הוא הנרצה אצל הבורא, וידע כי בעמים הרבה אנשים משתדלים יותר מהשתדלותו—אבל נשאר לי לשאול אותך בערוב, והוא קלות במצות השבת, איך יתיר מה שאסרו הבורא בתחבולה היא הנקלה והפחותה?

(נא) אמר החבר חס ושלום שיסכימו הכון חסידים וחכמים, על מה שיתיר קשר מקשרי התורה, אך הם מזרזים ואומרים: עשו סיג לתורה (אבות פ"א מ"ב). ומן הסייגות שהשיגו (א), שאסרו ההוצאה וההכנסה מרשות היחיד לרשות הרבים, ובהפך, מה שלא אסרה זה התורה, ואחר כן גלגלו בסייג ההוא גלגול להרוחה, כדי שלא תחשב לעמל השתדלם (ב) בתורה, ושיהיה בו ריוח לבני אדם בהשחמשם, ולא יגיעו אל הריוח ההוא אלא ברשות, והרשות הוא עשות הערוב, כדי שתהיה הכרה בין המותר לגמרי, ובין האסור ובין הסייג.

(נב) אמר הכוזרי כבר הספיק לי זה, אבל לא חזקה אצלי מלאכת הערוב, עד שתהיה מחברת בין שתי רשויות.

(נג) אמר החבר אם כן לא חזקה (ג) אצלך המצוה (ד) כלה, החזק בענין התרת הנכסים והמטון והעבדים בלקיחת הקנין והצואה, והתרת האשה ואסורה אחר שהיתה מותרת באמרו תהא לי מקודשת. והתרתה אחר שהיתה אסורה, באמרו; כתבו וחתמו ותנו גט, וכל מה שיש בתורת כהנים ממה שהשלמתם (ה) תלוי במעשה מן המעשים, או בדבר מן הדברים, וצרעת הכגד והבית התלויה במאמר הכהן טמא או טהור. וכל המשכנה לא חלה הקדושה עליה, אלא בהקמת משה את המשכן והמשיחה בשמן המשחה, וכן הכהנים לא חלה הקדושה עליהם אלא במלואים ובתנופה, והלויים בהטהרה (ו) והתנופה, וטהר הטמאים במי נדה שבו אפר הפרה ואזוב ושני תולעת ועץ ארז, וחטוי הבית בשני צפרים חיות והמלאכה הדיא. וכפור העונות ביום הכיפורים, וטהרת מקדש מהטמאות בשעיר (ז) עזאזל עם המעשים התלוים בו, וברכת בני ישראל בנשוא אהרן את ידיו, ובאמור יברכה ה', והיה חל עם כל מעשה מהמעשים האלה הענין האלקי, כי (ח) התורה כהויות השבעיות בלם משוערות מאת הבורא, ואין שיעורם כיכולת בשר ודם, כאשר תראה

נ"א (א) שסיגו, ונשמט שהשיגו. (ב) השתדלותם. (ג) חזקו. (ד) המלות כולם. (ה) שהשלמתו. (ו) בטמא. (ז) ושעיר. (ח) מעשי.

כמורכבים מחלקים לחלקים קטנים בעלי תכלית, משא"כ דעת איזה פלוסופוס; כי כל הדברים מחלקים לאין סוף (דיא טכילנכארקייט אינס אונעליכע) ראה באורי לספר אמונות ודעות הולאת ליישיג תרכ"ד עמוד 19. סימן 31-32. וכל המשכום שכינת כבוד האל ששכנס במשכן.

שיין
דקים
אסור
נשות
יאת
זחיה
האלו
נפול
כי
קבל
אל
התך
שה
לאין
ארץ
בל
זירו
מה
ותם
ברו
ולו
נינו
מון
ות
לתי
יין
וב
יה
א
ן
—
נת
ה
ס
ע
ף
ס

ההיות הטבעיות¹ משתערות² ומתאזנות ונערכות בהמוגם מן הטבעים הארבעה, ובמעט דבר ישלמו ויתכנו, ותחול בהם הצורה אשר היא ראויה להם מחיים וצמחים, ויהיה לכל מזג הצורה שהיא ראויה לו, ובמעט דבר יפסד, הלא תראה הביצה שיפסידה מקרה מעט מחוס גדול, או קור או תנועה, ולא תקבל צורת האפרוח, וישלימנה חמום התרנגורת אותה שלשה שבועות, ותחול בו הצורה על השלמות. וכי זה אשר יוכל לשער המעשים עד שיחול בהם הענין האלהי כי אם האלקים לבדו, וכמו זה טעו בעלי-הכמייא (א) והרוחניים. הכמייא (ב) חשבו שישערו האש הטבעית במשקליהם עד שיהיה הענין (ג) להם מה שירצו, ותהפך להם העצמות, כאשר תעשה אש החום הטבעי בחיים, אשר יהפך המזון לדם ובשר ועצם ושאר האיברים, וטורחים למוצא כאש הזאת, והתעו אותם נסיונות שמוצאו אותם במקרה לא משעורם, כאשר נמצא, האדם נהיה מהנהת השכבת זרע ברחם. והרוחניים כאשר שמעו מאדם עד בני ישראל מה (ד) שהיה להם מהקרבנות כהראות האוהות האלקיות, חשבו כי ההתחלה אמנם היא מהמחקר והחפוש; ושהנגיאים אמנם היו חכמים מהחכמים ומחשבים (ה) הפלאות ההם בהקשותם, וקוו שישערו הם גם כן קרבנות בעתים ידועים ומכטים כוכביים, כפי מה שהביאה אליו סברתם, עם מעשים וקמורת, עד שעושים³ ספרים לכוכבים וזולת זה ממה (ו) שספורו אסור. — ואלה בעלי השמות כאשר שמעו על נביא ונביא שדבר בכח וכה ונעשה לו הפלא שנעשה, חשבו כי הדבור ההוא הוא סבה בפלא ההוא, ואין⁴ הנעשה כמוטבע, כי המעשים התוריים שהם דומים לטבעיים, אינך יודע תנועתם, ותחשבם תוהו עד שתראה התולדות, ותרומום מנהיגם ומניעם, ותיחד לו היכולת. כאשר אם לא היית שומע מעולם משגל ולא ידעתו, ולא ידעת התולדה ממנו, ותראה עצמך נזקק אל הכעור שכאברו האשה, ואתה יורע מה שיש בקרבנה מהפחיתות, ומה שיש בכניעה אל האשה מהגריעות; היית נפלא ואומר: אין התנועות האלה אלא תהו ושגעון. עד שתראה דמויך נולד מן האשה, יראך הדבור, ותחשוב כי אתה עזרת היצירה (ז) ושהיוצר כיון כך ישוב העולם. וכן הם המעשים התוריים המשוערים מאת האלקים, תשחט הכבש על הדמיון, ותתלכלך בדמו והפשטחו וברחיצת מעיו והדחתו ונתוחו וזריקת דמו, ועריכת עציו והקדת אשו, ואלו לא היה במצות האלקים היית לועג למעשים האלה, והיית חושב כי הם מרוחקים (ח) מן האלקים לא מקורבים. (ט) עד⁵ שכאשר ישלם כראוי ותראה האש, או

ג"א (ח) הכמייא. (ב) הכמייא. (ג) כנ"ל התיבה, כענין איננו. (ד) נעשה להם בקרבנות, ונשמט להם מהקרבנות. (ה) ומהיינים, ונשמט ומחשבים. (ו) שזכרו, וג"ל שאסרו. (ז) הסיף. (ח) מרחיקים. (ט) מקרבים.

¹ משתערות. משוערות. ² ומתאזנות, מלשון און והקר (קבלת יב ט).
³ ספרים לכוכבים. הם ספרי כח הלנא שזכר הרמב"ם. (רג"ב). * הנעשה כמוטבע. כן הוא בהוללות הישנות והמפרש א"י ורג"ב מסתקים את המלה, כמוטבע לשהי מלות, וגורסין, כמו טבע. * עד שכאשר ישלם. ר"ל אמנם כאשר

תמצא בעצמך רוח אחרת לא היית רגיל בה, או חלומות אמתיות או גדולות, תדע כי הם תולדת מה שהקדמת, והדבר [הגדול] אשר בו דבקת אליו הגעת. ואל יקשה בעיניך אם תמות אחרי אשר דבקת בו, כי אין מותך כי אם כלות הגוף בלבד, אבל הנפש שהגיעה אל המעלה ההיא, אין לה ירידה ממנה, ולא רוחק מן המדרגה ההיא. ונתבאר מזה כי אין קורבה אל האלקים אלא במצות האלקים, ואי אפשר לדעת מצות אלקים אלא מדרך נבואה, (ו) לא בהקשה ולא בסברא. ואין בינינו ובין הדברים ההם קורבה אלא בקבלה הנאמנה, ואשר מסרו לנו המצוות ההם לא היו יחידים, אבל היו רבים וחכמים גדולים שהגיעו הנביאים. ואפילו לא היו כי אם הכהנים וחלויים והזקנים אשר היו נושאים התורה, ולא פסקו ממושה.

(נד) אמר הכוזרי לא ראיתי אנשי בית שני ⁴ אלא שכבר שבתו התורה, ולא ידעו מצות הסוכה (נחמיה ח יד) עד שמצאוה כתובה בתורה. וכן מצות לא יבא עמוני ומואבי, ונאמר בהם ונמצא כתוב בו (סס יג א). וזה ראיה על אבדן התורה.

(נז) אמר החבר אם כן אנחנו היום חכמים ויודעים יותר מהם, שאנחנו יודעים התורה כלה כפי מחשבתנו.

(נו) אמר הכוזרי כן אני אומר.
(נז) אמר החבר אם היינו היום מצווים להקריב קרבנות, ההיינו יודעים איך נשחטם ולאיוה צד, וקבול דמו והפשטו ונתוחו ולכמה נחתים ינתח, ואיך נקריב, ואיך נזרוק הדם, ומנחתו ונסכו, והשיר הראוי לומר עליו, ומה שהכהנים חייבים בו מקדושה וטרה ומשיחה, וכגדים ותכונות, ואיך אוכלין הכהנים הקדשים וזמניהם ומקומותם, וזולת זה ממה שיארך ספורו.

(נח) אמר הכוזרי לא נדע זה אלא מכאן או נביא.
(נט) אמר החבר הלא ראיתי אנשי בית שני איך בנו המזבח, עד שעזרם האלהים על בנין הבית, ואחר כן בנין החומה, התחשוב שהיו מקריבים מבלי סדר כפי שיזדמן?

(ס) אמר הכוזרי ⁵ לא יתכן שתהיה עולה אשה ריח ניחוח, והיא מצוה שאינה שכלית, עד שישלמו כל חלקיה ברשות הכורא ומצותו; כד שכן שכבר ידעו מצות יום הכפורים, ומה שהוא גדול מהסוכה, וכלם צריכות לחכמה מופלאה ומלמד מוזמן.

(סא) אמר החבר ומוי שיודע אלה הרקדוקים בתורה, היעלם ממנו עשות הסכר, ומצות לא יבא עמוני ומואבי?

(סב) אמר הכוזרי אם כן מה נאמר בוּימצאו כתוב בתורה?

השלים העבודה כראוי וכו'. ¹ גדולות. יקרות. ור"ל גדולות באיכות. ² שהגיעו הנביאים. שלשלת החכמים האלה מגעת עד הנביאים, כי הקבלה היתה דור מדור. ³ ואפילו לא היו וכו'. ג"כ כדאי הם לסמוך על קבלתם מפי משה. ⁴ אלא שכבר שבתו. ראה מאור עינים, מאמר אמרי בינה פרק טו. ⁵ לא יתכן וכו'. ה"ה שיעיד עליהם הכתוב שהקריבו עונות לד', והם לא נקריבו כסוגן. אלא ע"כ שבו יודעים אותם ממה שכתוב בתורה, או שידעו בקבלה.

(נג) אמר החבר הטעם הברור הוא שכותב המקרא לא הרגיש לגסתרות, אבל כתב המפורסמת הגלויות, ולא העתיק מיהושע מחכמתו שקבל מאלהים וממשה דבר, אבל זכר יום עמידת הירדן (יכושע ג טו) ויום עמידת השמש (שס יד), ויום המילה (שס ה), בעבור פרסומם אצל ההמון. וכן מספורי שמשון ודבורה וגדעון ושמואל ודוד ושלמה לא זכר מחכמתם, ולא ממה שהיה להם מהמעשים בתורה דבר, אבל זכר מדברי שלמה סעודותיו הגדולות, ועשרו הגדול, ולא זכר מכל חכמותיו הנפלאות חוץ מאז חבואנה שתיים נשים זונות (מלכים א ג) בעבור שהיה הדבר במעמד ההמון, אבל חכמתו עם מלכת שבא וזולתה לא זכר, כי לא היתה כונת הכותב לזכור כי אם הדבר המפורסם בהמון אשר נשאהו כל העם, אך הדברים המיוחדים אשר (א) מנשאים אותם היחידים כלם אנדרו ממנו, אלא המעט מהם או המליצות (ב) הצחות מהנבואה, שערכו לבני אדם ללמדם ליקרת עניניהם וצחות דבריהם. וכן לא כתב מדברי עזרא ונחמיה, אלא המפורסם בהמון, והיה יום עשות הסוכה יום מפורסם כמה שהרדו העם ועלו להרים, בעבור עלי זית ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות (נחמיה ה טו). ומה שאמר וימצאו כתוב ר"ל ששמעו עם הארץ וההמון נחרדו לעשות הסוכות, אבל היחידים לא אבדה מהם מצוה קלה כל שבן גדולה, וכיון הכותב להגדיל ענין היום ההוא, כאשר כיון ביום שגרשו העמוניות והמואכיות, מפני שהיה יום כעשה גדול לגרש העם את אמות בניהם והוא דבר קשה עד מאד. ואינני סבור שאימה מן האומות תקבל כעבודה הזאת לאלהיה זולתי הסגולה הזאת—ועל פרסום המעמד הזה אמר וימצאו כתוב ר"ל כי כאשר הגיע הקורא על עם הארץ אל, לא יבא עמוני ומואבי חרדו העם, והיתה חרדה גדולה ביום ההוא.

(נד) אמר הכוזרי, רוצה אני שתביא לי טעם (ג) מואכות הקבלה המורה על אמתתה.

(נז) אמר החבר כי הנבואה התמידה עם אנשי בית שני ארבעים שנה, מהזקנים הנעזרים בכח השכינה שהיתה בבית ראשון, שהתנבואה הנקנית נסתלקה בהסתלק השכינה, ולא היו מקוים לה אלא בעת מופלא ובעבור כח גדול, כמו אברהם ומשה והמשיח שאנחנו מקוים, ואליהו והדומים להם אשר הם בעצמם מעון לשכינה, ובהמצאם יקנו הנמצאים מדרגת הנבואה, ונשאר לעם (א) בשובם אל הבית, חגי וזכריה ועזרא וזולתם, ואחר הארבעים שנה היה המון החכמים הנקראים אנשי כנסת הגדולה, ולא יספרו מרוב, והם שעלו עם זרובבל, סמכו קבלתם אל הנביאים, כאשר אמרו ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה (אבות פ"א מ"ח), ואחריהם דור שמעון הצדיק כהן גדול (שם משנה ב), ואי שהיו בסיעתו מתלמידים וחברים, ואחריו אנשיגנוז איש סוכו (שם מ"ג)

נ"א (ח) סיו. ב) והמליצות, וטעם או. ג) נ"ל מעט.

* ואחריהם דור שמעון הצדיק, ראש צעין חודרת מאור עינים. אחרי כונה ערך כ"ב ונספר מנ"ז לנ"ק"מ מה שחקרו אודותיו.

מפורסם, ¹ ומתלמידיו צדוק וביתוס, שהיו שורש למינים; ובהם נקראו הצדוקים והביתוסים, ואחריו יוסף בן יועזר ², חסיד שבכהונה, ויוסף בן יוחנן (שם מ"ד) וחבריהם, ³ וכו' אמרו משמת יוסף בן יועזר בשלז האשכולות שנאמר אין אשכול לאכל (סוטה פ"ט מ"ט ותמורה טז א), מפני שלא ידעו לו עון מנעוריו עד יום מותו, ואחריו יהושע בן פרחיה דברו מפורסם, ונתאי הארבלי (שם מ"ו) היה בדורו, ואחריו יהודה בן שבאי ושמעון בן שטח (שם ה) וחבריהם. ובימיהם התחילה דעת הקראות (א), בעבור מה שאירע לחכמים עם ינאי המלך (קדושין סו.) והיה כהן, והיתה אמו חשודה שהיא חללה, ורמז אליו אחר מן החכמים, שאמר לו ינאי המלך רב לכם (ב) כתר מלכות, והנה כתר כהונה לזרעו של אהרן, ויעצוהו חביריו להבאיש (ג) בחכמים ולכלותם ולהגלותם ולהמיתם, ואמר להם כאשר נאבד החכמים, ממי נלמוד התורה? אמרו לו, ⁴ הרי תורה שבכתב כל הרוצה יבוא וילמוד, ואל תרגיש בתורה (ד) שבעל פה, והאמין להם ושמע דבריהם, והגלה החכמים, ובכללם שמעון בן שטח והיה ⁵ חתנו, ונתקלקלה הרבנות זמן מועט, וסרחו להחזיק התורה (ה) בשקול דעתם והקשות, ונלאו ולא יכולו, עד שהושב שמעון בן שטח ותלמידיו מאלכסנדריא, וישבה הקבלה (ו) לאיתנה. — וכבר השרישו הקראים שורש עם אנשים שהיו דוחים תורה שבעל פה, ומתחכמים במענות, כאשר אתה רואה שעושיין היום, אבל הצדוקים והביתוסים אינם כי אם מינים אפיקורסים מכחשים העולם הבא, והם המינים שאנו מתפללים על זה בתפלתנו. אך הקראים הם משתדלים בשרשים מתחכמים בתולדות. ואפשר שיגיע הפסד אל השרשים רק מסכלותם, לא בכונה מהם, — ואחריו היה שמעיה ואבטליון, ומתלמידיהם הלל ושמאי, והיה

ג"א א) הקראים. ב) לך. ג) לבחש החכמים, ונשמטו מלוח להכחיש בחכמים. ד) לתורה. ה) בתורה. ו) כרכנות.

¹ ומתלמידיו צדוק וביתוס. — מה שקרה לו עם תלמידיו אשר ילאו למינות כהוב בחכות דר' נתן פרק ה. ונרמז"ס לפרשו על חכות. ² חסיד שבכהונה. — כן נקרא במס' חגיגה פ"ב משנה ז יוסף (וכו' יוסי) בן יועזר סיס חסיד שבכהונה, והיחס מטעמתו מדרס לקודש. ³ וכו' אמרו וכו'. — שליחה מדוע אמר הכוזרי, אמרו בו ר"ל על ר"י בן יועזר, הלא גם על ר"י בן יוחנן נאמר בתלמוד משמת יוסי בן יועזר איש לרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים בעלו האשכולות [נוטריקין איש שהכל בו במעלות וחכמה ויראת שמים] שנאמר וכו', (סוטה פ"ט מ"ט) וכן בתמורה טז ג"כ נאמר על שניהם. — ואולי משום דבמתניתא סמוכא במס' תמורה ח"ת ר"י בן יועזר גרידה. וז"ל תנא כל אשכולות שמעון לישראל מימות משה עד שמת יוסי בן יועזר לא היה בכן סיס דופי. — ⁴ הרי תורה וכו'. רמז לתשובת אלעזר בן פועירא; הרי כרוכה ומונתה בקרן זוית, כל כרוכה ללמוד יבוא וילמוד, אמר רב נחמן בר יצחק מיד נזרק בו אפיקורסית, דכול"ל תינה תורה שבכתב, תורה שבפי' מאי (קדושין סו.) ⁵ חתנו. — שמעון בן שטח סיס אחי אשה ינאי כדאיתא במסכתא ברכות מה ע"ה, ואחי האשה נקרא חותן כלס"ק. וכן יתרו חותן משה, כי יתרו ומונב והנר וקטי

מענין הלל מה שהוא מפורסם מחכמתו וענותותו (שנת לא), ¹ והוא מורע דוד, והיה מאה ועשרים שנה (סוף ספרו), והיה לו כמה אלפים תלמידים, ובמוכתרים מהם: אמרו שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן שלשים מהם ראויים שתשרה שכונה עליהם, ושלשים מהם ראויים לעבר השנים, ועשרים בינונים, גדול שבחם יונתן בן עוזיאל קמן שבחם רבן יוחנן בן זכאי, שלא הגיח נוקרא ומשנה ותלמוד והלכות והגדות, וכל מדות חכמים וכל מדות סופרים, וכל דבר ודבר שהוא מדברי תורה שלא למדו, ואמרו עליו שלא שח שיחת חולין מימיו ולא הגיח אדם בבית המדרש ולא ישן בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת ארעי, ולא הלך ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלין, ולא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב ודורש, ולא פתח אדם לתלמידיו אלא הוא, ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו ולא אמר הגיע עת לעמוד מבית המדרש (סוכה נג) אכנת דמ"ג פ"ד), וכן היה רבי אליעזר תלמידו נוהג אחריו, וזה רבן יוחנן בן זכאי היה מאה ועשרים שנה (כ"ט לא) כרבו, והיה בחורבן בית שני (גיטין נו) ומתלמידיו רבי אלעזר בן הורקנוס שיש לו פרקי ר' אליעזר, המפורסמים בתכונה ומדות הגלגלים והארץ, וכל דבר מופלא בחכמת הכוכבים. ומתלמידיו רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול, והוא רבי ישמעאל של היכלות, ² והכרת פנים, ומיעשה מרכבה, כי ידע סודותיהם, עד שהיה ראוי למדרגה קרובה מהנבואה. והוא האומר פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת וראיתי אכתריאל יה"י צבאות (נצרות) ושאר הענין. ומתלמידיו רבי יהושע שאירע לו עם רבן גמליאל חבברים הדועים (נצרות) כה נכרות כל ר"ס כס) ורבי יוסי ורבי אלעזר בן ערך שאמרו עליו אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ורבי אלעזר בן ערך בכף שנייה מכריע את כלם (אכנת פ"ג) ובאלה הדורות זולתי אלו המפורסמים וזולת המון החכמים, וזולת הכהנים וחלויים שהיתה תורתם אומנותם, לא פסקו השבעים סנהדרין וחכמותם, על פיהם היו ממונים הממונה, מעבירין המעובר, כמו שאמרנו א"ר שמעון (בן יוחאי) [בן עזאי] כך מקובל אני מפי שבעים [ושנים] זקנים, ביום שהושיבו את רבי אליעזר בישיבה (זכתי יא), ונמישכים אחרי השבעים, מאות שלא היו כמותם, ונמישכים אחר המאות אלפים, אחר שלא יתכן להוציא שבעים אלא ממותם, שהם למטה מהם, וכן על ההדרגה. ואחרי אלה רבי עקיבא ורבי מרפון וחבריהם, וכולם אחרי החורבן, והגיע ר"ע אל גבול קרוב מהנבואה, עד שהיה משתמש בעולם הרוחניים, כאשר אמרו עליו ארבעה נכנסו לפרדס אחד הציץ ומת, אחד הציץ ונפגע, אחד הציץ וקצין בנשיעות, אחד בא בשלום ויצא בשלום ומגורבי עקיבא (חגיגה יד), והיה המת מו שלא סבל ראית העולם ההוא, עד

כולם היו בני העוול, ואזי נאמר אשה משה, כדעת הרמב"ם (רג"ב). וזוה אף אלו לריכס לדכתי המפרס א"י. וכאזת יאמר סס, חתן על כל שאר בשר בכלל כמו מלכיס ב. ה כו. ¹ והוא מורע דוד, כי רבנו הקדוש מבני שבעים בן אביטל בן דוד (כחכות סג ע"ב) ורבי מיואלי ידן סלל כנשיא. ² וככרת פנים. שהשנתו את ד' קרובה אל המדרגה סס"א המכונה בשם ראית פנים או סכרת פנים. (רג"ב). ולפי דברי א"י שסכר את שר כנשים והוא סוכיאל (נצרות סרק

שנתקה הרכבתו, והשני נפגע ונטרפה דעתו השירוף האלקי, ולא הועילו בו בני אדם, והשלישי הפסיד המעשים, מפני שהשקף על השכלים, אמר: אלה המעשים הם כלים ומשתמשים (א) מגיעים אל ההדרגה הזאת הרוחנית, ואני כבר הגעתי אליה ולא ארגיש על מעשה התורה, ונפסד והפסיד ותעה ותעה (אגדות ירושלמי פרק חין דורשין) רבי עקיבא היה משתמש בשני העולמות מכלי נזק שהשיגו, וכבר נאמר עליו¹ ראו הוא שתשרה עליו שכונה כמושה, אלא שאין השעה ראויה לכך, והוא מעשרה הרוגי מלכות, והוא בשעה שהרגוהו, היה שואל תלמידיו אם הוא עת קריאת שמוע לקרא אותה? אמרו לו תלמידיו, רבינו עד כאן! ואמר להם; כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה, בכל נפשו אפילו נוטל את נפשו, עכשיו שבא לידי לא אקיימנו? והיה מאריך באחד עד שיצאתה נשמתו (ברכות סא).

(סו) אמר הכוזרי בזה (ב) יהיו (ג) החיים הערבים, וימות המיתה הערבה, ואחד כן יהיה החיים התמידים, בתענוג מתמיד.

(סו) אמר החבר. ואחריתם ברור אחד, רבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון בן עזאי ורבי (חנניא) [חנינא] בן תרדיון וחכיריהם, ואחרי אלה רבי, והוא רבינו הקדוש, והוא רבי יהודה הנשיא, ועמו רבי נתן ורבי יהושע בן קריחה, וזולתם רבים —.

² ואחריהם בעלי המשנה הנקראים תנאים, ואין אחריהם אלא האמוראים והם בעלי התלמוד — וחבר רבי המשנה³ בשנת תק"ל לשטרות (ד) והוא שנת ק"ן לחורבן בית שני, אחר חמש מאות ושלושים שנה להפסק הנבואה. נתגלגל בה כל מה שזכרנו, אלה מעט מהרבה מדבריהם, וממעשיהם, והשתדלו במשנה בהשתדלותם בתורה, מחברים (ה) אותה,

ב"א (ח) ב"א מלת, ומשתמשים⁴ חינו. (ב) ג"ל כזה. (ג) יחסי, וגשמי מלת יחיו. (ד) למנון שטרות. (ה) ג"ל מחברס.

שלשם שאכלו דף מנה).¹ ראו הוא שפטרס וכו'. כתב המפרש ח"ע: זה לא מנחתו בשם מקום, רק בפרק קמח דסנהדרין נאמר זה על הלל. ואולי סמך על מה שאמרנו במדרש, נגלה לר"ע מה שלא נגלה למ"ר — וראה בזבחים דף יז אמר רב יודקס אמר רב בשעה שעלה משה למרום וכו' עד ח"ל (משה) רשכ"ע ח"כ למס אחס נוקן הסורה ע"י? ח"ל שתוק, קך עלם במחשבה לפני. — ולמחמר הזה כיון ההבר. ² ואחריהם בעלי משנה. ר"ל אחרי רבי וחנניו, ג"כ היו בעלי משנה, כי רבי לא סדר כל המשניות, וסניח מקום לבאים אחריו — כאשר כבר הביאו המבקרים ראיות רבות לזה — לגמור הששה סדרים, ולחמס. ³ בשנת תק"ל לשטרות. השבון השטרות, הוא למלכות אלכסנדר מוקדן (רמב"ם פרק יא מהלכות ק"ה), ובאותו זמן פסקה הנבואה, מ' שנה אחרי בנין בית שני, וסוף שנת ג' אלפים תמה לבריאת עולם, וש"פ שנה קודם חורבן הבית ע"י טיטוס, וזכר רבי המשנה בשנת תק"ל לשטרות שביא ג"ה התקע"ה לב"ע, ושנת ק"ן לחורבן בית שני. — וראה מאור עינים לרבונו מנחם עזריה מן האדומים פכ"ג שהשיג על הרמב"ם והראב"ד, שאצרו שהשבון השטרות מתחיל מראשית מלכות אלכסנדר מוקדן. וסוכיה בראיות, כי לא החל אך אחרי החלק מלכותו בין

וסדורה ומספר סדריה ופרקיה והלכותיה, והזהרם בשמועות, מה שהוא
 רחוק מהדעת שיהיה דבר מוסכם עליו. ונתגלגל בה מצהות הלשון
 העברית, מה שאיננו נגזר מלשון המקרא הרבה, אבל קצור דבריה,
 ויופי חבורה, ונוי ערכה, וכלול אופני הענינים, עם הפסק בלי ספק,
 בענין שיראה המעיין בעיו האמת, כי בשר ודם יקצר מחבר כמותה, אלא
 בעזר אלהי. ואין שונא אותה אלא מי שאינו מבינה, ולא מתעסק בלמודה
 וקריאתה, וישמע מדברי החכמים השוהות והדרשות, ויגזור עליהם בדרך
 מקרה ובחסרון, כאשר גזור (א) על האדם בחסרון, מי שיפגעו מבלי
 מבחן ואורך חברה, ומדמוני סמיכתם על הנבואה, מה שאמרו: אמר
 נחום הלבדר מקובל אני מפי רבי מאשה שקבל מאבא שקבל מהזוגות
 שקבלו מהנביאים הלכה למשה מסיני, (פ"א פ"ג מ"ז) ומהזהרם בקבלת
 (ב) היחידים, מה שאמר אחד מהם לבנו שצוהו בעת מותו, בני! חזר
 (ג) לך בארבעה דברים שהייתי אומר (לך), אמר לו [ואתה] למה לא
 חזרת לך? (ד) אמר לו אני שמעתי מפי רבי, והם שמעו מפי רבי, אני
 עמדתי בשמועתי, והם עמדו בשמועתם [אבל] אתה שמעת¹ מפי יחיד,
 [ומפי המרובין] מוטב שתניח דברי יחיד ולאחוז דברי רבים, (עדיות פ"א מ"ז)
 אלה מעט מהרבה כספה מן הים מן הראיות על מעלת שמועות המושגה.
 אבל שמועות התלמוד והמקבלים אותו, יארכו הדברים בהם ובדרכיהם
 ובדבריהם ובמשוליהם, ואם יש בהם מה שאינן היוס משובח,
 כבר היה בדורות ההם נהוג ומשובח.

(ס) אמר הכוזרי² כן אני רואה בחלקי דבריהם, מה שסותר
 המסופר (ה) מכללותיהם, מהוצאתם פסוקי התורה אל פנים שמרחקת
 אותם ההקשה, ותעיד הנפש כי לא היה הכונה בפסוק ההוא מה שזכרו,
 פעם בדינין פעם בדרשות. וכן מה שיש להם מהגדות ומעשים רבים,
 ממה שמרחיק אותם השכל:

(ט) אמר החכר הראית מה שיש להם מהדייקות והדקדוק בפירוש
 המשנה וחברייא, ומה שמגיעים (ו) בה מן המחקר והבידור, מבלי
 יתור וחסור במלה, כל שכן בענין.
 (ע) אמר הכוזרי ראיתי מה שהוא למעלה מכל³ חכמת
 הנצחון, אבל הוא המופת אשר אין להשיב עליו.

נ"א א) יגזור. ב) מקבלת. ג) חוזר כן. ד) נהג, ונשאת לך. ה) מה שאתה
 מספר. ו) זו.

ארכנה עכדיו, ע"ס דבריו בארוכה. —¹ מפי היחיד ומפי המרובין. כ"ל. וכן
 הכספי, ע"פ משנה בעדות פ"א מ"ז. —² כן אני רואה וכו' ר"ל מה שאמרת
 שכל דברי חז"ל בנוס על אדני סגיון ושכנ הישר, זאת אני רואה בחלקי
 דבריהם ר"ל במקומות מעטים, אבל לא בכללותיהם. מי רבו מאד דרשותיהם
 נפלאה וכסגדה, היונאות מגדר השטט והגיון. חכמת הנצחון. (דיסשטיקאוסט)
 חלק מחלקי הגיון הכלל סמך דברים (דיאנטיקטיקער) המלמדת לנחם בפלפולו
 על המתנגד לו ע"י תחבולות הגיוניות. ויקרא סגיון מלאכה-הנלוח (מלות הגיון
 לסרמנ"ס שער ה). והגוי הקדש הנלוח, הוא שסקדמותיו סגס מספורסמות, ולא

ע"ה) אמר החבר הנחשוב על מי שידקדק הדקדוק ההוא, שאינו יודע מהפסוק מה שנדעהו?

ע"ה) אמר הכוזרי זה אי אפשר; אך הדבר על אחד משני פנים, שנהיה אנחנו לא נדע, דברי (א) פירושם לתורה, או שמפרשי ההלכה אינם מפרשי התורה, ואלה הפנים השניים אי אפשר, ומעט הוא שנראה להם פסוק שמסכים להקשה ולנראה מהמלות, כאשר אין אנחנו רואים להם כלל פירוש הלכה אלא בתכלית החסכמה להקשה.

ע"ה) אמר החבר אבל נאמר אחד משני דברים, יכול שהיה להם סודות נעלמות ממנו, ובדרך פירוש התורה, היו אצלם בקבלה, כהנהגת שלש עשרה מדות או שהיה הבאתם לפסוקים על דרך אסמכתא, שהם שמים אותה כסימן לקבלתם, כאשר שמו פסוק ויצו ה' אלהים על האדם לאמר (בראשית כ"ט) סימן לשבע מצות שנצטוו בני נח, ויצו אלו הדיינים, ה' זה ברכת השם, אלהים זו עבודה זרה, על האדם זו שפיכות דמים, לאמר זו גלוי עריות, מכל עץ הגן זה גזל, אכל תאכל זה אבר מן החי (סנהדרין ע"ו) כמה רחוק בין אלו הענינים, ובין הפסוק הזה. אך אצל העם קבלה ששבע (ב) המצות האלה, סומכין אותה בפסוק הזה בסימן, שמיקל עליהם זכרם. ושמו השני פנים יהדיו יש להם בפירוש הפסוקים או שיש שם פנים אחרים נעלמו ממנו, ומן הדיו שנסמך עליהם, מאחר שנתבררה חכמתם וחסידותם והשתדלותם והמונם הגדול, אשר לא יתכן בו שום הסכמה, ואין לחשוד לדבריהם. (ג) אבל נחשוד הבנתינו, כאשר נעשה בתורה ומה נכלל בה, כמה שלא יתיישב כנפשותינו, ואין חזק אצלנו בדבר ממנו, אבל נתלה הקצור כנפשנו. — אך ההגדות מהם שנוהגים מהם (ד) דרך הצעה והקדמה, לענין שרוצים, לנחצו ולאמצו,² וכמו שאמרו: כשירד רבון העולמים למצרים, (מדרש רבא שמות פט"ו) לנחץ האמונה שיציאת מצרים היתה בכונה מאת האלקים יחברך, לא במקרים ולא במצועים מתחבולות בני אדם, וברוחניות כוכבים, ומלאכים ושדים, וכל אשר יעבור בלב מחשב; אבל בדבר האלקים לבדו, ואמרו על דרך מה שהם אומרים, כביכול רוצה לומר, אם היה יכול להיות, כך היה כך וכך. — ואף על פי שאין זה נמצא בתלמוד ולא ימצא כי אם בקצת הסדורים, אך בעת שתמצא כמוהו, אל הענין הזה הוא נוטה, כמו שאמר מיכיהו לאחאב ראיתי את

נ"א ה' דרכי. ב) נ"ל שבע, או משבע. ג) דנריסס. ד) נ"א מהם שני איננו.

מהמופתיות. — וכונת הסימן הזה בכלל, ראיתי והתבוננתי בנ"מ והסלפול של בעלי התלמוד, ומנחתי כי נעלים הם מכל מלאכת הננות, ותולדותיהם היונלות מההקדמות-הקבלה-עמוקות הנס מאד, כי בנוים על דרכי החדוד. אולם בכל זה התולדות המתיות הן מלד ה מופת ואין להשיב עליהם מש"כ חכמת-הנחון בכלל בנויה על הקדמות מפורסמות. ותשאר אפשרות הסתירה.² שלש עשרה מדות, שהתורה נדרשה בהם ג"ש ק"ו וכו'.² כמו שאמרו כשירד וכו' הנקוד

ה' יושב על כסאו וצבא השמים וגו' ואמר מי יפתח את אחאב ויעל,
 (מלכיס א כג) ויצא הרוח ושאר הענין, ולא היה העקר יותר מאמרו:
 הנה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך אלה, וזולת זה הקדמה והצעה
 הלצית, מנחצת הדבר הזה כי הוא אמת, ומתם ספורים ממראות רוחניות
 ראום, ואין זאת פליאה על החסידים ההם שראו צורות, מהם דמיונות
 בעבור גודל מחשבותם, וזכות דעותם, ומהם צורות שיש להם ממש אמת
 מחוץ, כאשר ראו אותם הנביאים וכן בת קול שלא פסקה מהם בבית שני,
 ותיה מדרגה למטה ממדרגת החוץ והדבור. ואל יהיה רחוק אצלך מה
 שאמר (רבי ישמעאל) ¹ [רבי יוסי] שמעתי בת קול שמנחמת כיונה
 (ברכות ג) וזולת זה, שכבר נחבאר ממעמד משה ואליהו מה שישום זה
 באפשר, וכאשר יבא בקבלה הנאמנה מהרין לקבלו. ונאמר במה שאמרו,
 אוי לי שחרבתי את ביתי, כאשר נאמר בוינחם ה' ויתעצב אל לבו.
 ומתם הם משלים מובאים על סודות החכמות (א), נמנע גלותם,
 מפי שאין להמון תועלת מהם, והם מונחים לחקור ולחפש ליתודים,
 כשיגיע עליהם מי שהוא ראוי להם אחד בדור או בדורות. ומתם מה
 שנראים בשקר (ב), ויתבאר ענינם עם מעט עיון, כמו שאמרו: שבעה
 דברים נבראו קודם העולם גן עדן תורה וצדיקים וישראל וכסא הכבוד
 וירושלים ומשיח בן דוד (פסחים נד. נד"ו. זכ"ר פ"א), דומה למה
 שאמר החכמים: תחלת המחשבה סוף המעשה, וכאשר היתה כונת
 החכמה בבריאת העולם התורה שהיא גוף החכמה, ונושאת הם
 הצדיקים וביניהם כסא הכבוד והצדיקים באמת לא יהיו כי אם
 מהסגלה והם ישראל, ואין ראוי להם כי אם הסגלה מהמקומות והיא
 ירושלים, ולא יחברם כי אם החשוב שבברואים והוא משיח בן
 דוד, ואחריהם (ג) אל גן עדן, היה בדין שיושמו אלה ברואים בכח
 קודם העולם. ומהנראים עוד שקר מה שאמרו עשרה דברים נבראו בין
 השמשות פי הארץ ופי הבאר ופי האתון וכו' (לכות פ"ט מ"ו. פסחים נד)
 להפיק בין התורה והטבע, כי הטבע אומר במנהג, והתורה אומרת
 בשנוי המנהג, והתפקה ביניהם, כי המנהגים שנשתנהם בטבע, מפני
 שהיה בחפץ הקדמון מותנה בהם ומוסבם עליהם מששת ימי בראשית
 (כ"ד טז"ב). — ואני מודה לך מלך כוזר שבת למוד, הבריות
 שאיננו יכול להטעימך בהם טעמים מספיקים, ולא להביאם בקשר ענין
 והם שהכניסו אותם התלמידים בתלמוד מהשתדלם. מפני שהיה אצלם
 ששיתת החכמים צריכה למוד, (סוכה לא) ומה שהיו נוהרין במה ששמעו
 מרבותיהם. עם השתדלותם שיחברו כל מה ששמעו מהם, והיו נוהרים

ג"א (א) החכמה. (ב) כשקר. (ג) נ"ל ואחריהם.

לזה, הוא שמונת רבא פ"ו, אמר הקב"ה שיהי יורד ומליין. אמר ר"י כי
 נסתעבדו ישראל במצרים, ונגלס הקב"ה עמם, שנאמר אנכי אורד עמך מצרים.
 ע"ש. — ² ורבי יוסי קן הגסתי בפ"ה, וכן נ"ל לבי גרסת סגמרא ברכות
 דף ג.

מאמר רביעי

(א) אמר החבר אלהים תואר למושל בדבר מן הדברים, ולדין; ויש שיהיה בכל; - כשהוא רוצה בו-מושל בעולם כלו, ויש שיהיה בחלק-כשהוא רוצה, בו-כח מכחות הגלגל, או מבע מן המבעים, או דיין מבני אדם. ונכונה השם הזה¹ בלשון קבוץ, בעבור מה שהיה נוהג בין האומות שהיו עושים צלמים והיו מאמינים, שכל אחד מהם יחולו בו כחות הגלגלים, ומה שדומה לזה. וכל אחד מהם אצלם אלוה, והיו קוראים כללם אלהים, (א) נשבעים בהם, וכאלו הם מושלים בהם, והם מתרבים ברבוי הכחות המנהיגים את הגוף, והכחות המנהיגים את העולם, כי הכחות כנוי לסכות המנועות, כי כל תנועה היא באה מכה זולתי כח התנועה האחרת, כי גלגל השמש וגלגל הירח אינם רצים בכח אחד, אבל בכחות מתחלפים, ולא פנו אל הכח הראשון אשר ממנו באו כל הכחות האלה, אם בעבור שלא הודו בו, ומענו כי קבוץ הכחות האלה הוא המכונה אלוה, ושהנפש גם כן אינה כי אם קבוץ הכחות המנהיגים את הגוף, או שהודו באלקים, אך היה רחוק בעיניהם שתועיל עבודתו, וחשבו כי הוא נעלה ומרומם שיריגנו, כל שכן שישגיה בנו-חלילה לאל מדבריהם, - על כן לא היו עובדים דבר אחד, אך רבים, שקראין אותם אלקים כלל שכולל הסיבות מאין חלוק. - והדיקות והמעלה היתה, אינה כי אם בשם הנכבד יוד הא וו הא ית', הוא שם נודע רמוז אליו במדות לא במקום אחד אשר לא היה נודע, כי היה נקרא אלקים בכלל, ונקרא ה' בהתייחד, כי אלו (ב) שאל השואל אי זה אלוה ראוי לעבוד השמש או הירח או השמים או המזלות או אחד הכוכבים או האש או הרוח או המלאכים הרוחניים או זולתם, כי לכל אחד מהם מעשה וממשלה, וכל אחד מהם סבה בהויה ובהפסד, ותהיה התשובה יי', כמו שאתה אומר פלוני בשם נודע, כראובן ושמעון, אחרי אשר יובן ממלת ראובן ושמעון אמתת עצמיהם.

(ג) אמר הכוזרי ואיך אודיע בשם מה שאין עליו רמז, אך הראייה עליו ממעשיו, אמר החבר אבל רומזים אליו ברמזיה הנבואית ובראייה הרוחנית,

ב"א (א) וסיו. (ג) כאלו, ונשמט כי אלו.

¹ בלשון קבוץ. ר"ל שם אלטיס הוא לעולם כלשון רבים.

כי הראיות מתעים, ומן הראיות יבא האדם לאפיקורסות ולדעות מופסדות, מי הביא המשניים לאמר שתי סבות קדמות, אלה הראיות, וכן אנשי הקדמות מי הביאם לאמר בקדמות הגלגל ושהוא סבת עצמו וסבת זולתו, אלא הראיות, וכן עובדי השמש ועובדי האש הראיות הביאו אותם אל זה, אך דרכי הראיות נחלקו, מהם מדוקדקות עד תכלית, ומהם מקוצרות, והמדוקדק שבהם הפילוסופיא, ודרכי הראיות הביאום לאמר באלקים שלא יועילנו ולא יזיקנו ולא ידע תפלתנו וקרבתנו, ולא עבודתנו ולא מרינו, ושהעולם קדמון בקדמותו, ואין אצל אחד מהם שם נודע שרומזין אליו, אך אצל מי ששמע דבריו וציוויו והזהרתו, וגמלו על העבודה, וענשו על העבירה, והוא קורא אותו בשם נודע, כנוי לזה שדבר עמו, ואמת אצלו שהוא בורא את העולם אחר שלא היה, וזחלתם אדם רא היה יודע יי' לולי דברו עמו וגמלו וענשו, ושברא לו חוה מצלעותיו ונתברר לו שהוא בורא העולם ורמו לו כדבר (א) וכדמות וקרא אותו ה', ולולי זה היה נשאר על שם אלקים שאין מתברר מה הוא אם הוא אחד או יותר מאחד אם הוא יודע החלקים אם לא, ואחר קין והבל ידעוהו אחר שקבלוהו מאביהם בראיה הנכואית, ואחר כן נח, ואחר כן אברהם יצחק ויעקב עד משה ומי שהיה אחריו (ב) מהנביאים וקראוהו הם ה' בראיתם, וקראוהו העם המקבלים מהם בהאמתם אותם ה', בעבור שהיה דברו והנהגתו דבק בבני אדם, והיו דבקים הסגלה מבני אדם בו, עד שהיו רואים אותו במצוה, מה נקרא כבוד ושכינה ומלכות ואש וענן וצלם מתמונה ומראה הקשת וזולת זה ממה שהיה ראיה להם שהרבור עמם ה' אצלו, וקראים אותו כבוד ה', ויש שיקראוהו יי' ויש שיקראוהו (ג) הארון כמו שהיו אומרים בנסעו קומה ה', ושובה ה' בנוחה, ועלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר, והם היו רוצים ארון ה'. ויש שיקראו היחס שיש בין בני ישראל וכינו בהצטרף יי', וכזה נאמר הלא משנאיך ה' אשנא ואויבי ה' רוצים שם ה' או ברית ה' כי אין צרוף בינו ובין אומה מהאומות, כי איננו אוצל אורו כי אם על הסגלה והם מקובלים ממנו והוא מקובל מהם. וכן נקרא אלקי ישראל ונקראים הם עם ה' ועם אלקי אברהם. ואמור שקצת האומות הלכו אחריו ועבדו אותם משמע וקבלה, איה קבלו אותם והדבקו בהם ורצותו בעבודתם וקצפו בהמרותם, אך אנחנו רואים אותם יינזבים אל השבע והמקרה שובתם ורעתם כפיהם לא כענין מתברר שהוא בדבר אלקי לבדו. וכן יחד אותנו כאמרו ה' בדרך ינחנו ואין עמו אל נכר והיה השם הזה מיוחד בנו שאין אחר יודע אותו אמתת ידיעתו זולתנו, והוא שם נודע לא יסכול ה'א היריעה כאשר היא נוספת על אלקים ויאמר (ד) האלקים. והשם הזה מכלל המעלות המוכות אשר יחדנו בהם וסודו נסתר, אך מעלות האותיות המיוחדות לו היא המדברת (ה) מפני שהם אותיות אה'וי, אשר הם עלת הראות כל האותיות שאין מדברים באות מהאותיות בעוד שלא תמצא אלה, רוצה לומר הפתחא לאלף והה'א

ג'א ח) כדור וכמדות, ושמטו סמלום כדבר וכדמות. (ב) אחרים.
 ג) נ"ל שיקראו. (ד) ויאמרו. (ס) זו הם המדכרות, ושמטו כג' סיבות לו
 כיח המדכרת.

והקבוץ (א) לו'אג, והשבר לו'ד והמה כרוחות ושאר האותיות כגופות, וי'ה כמותו, אבל אהיה אפשר שיהיה כן השם הזה, ואפשר שיהיה נגזר מהיה, ורצה בו למנוע מהשוב שאמתות העצם אשר ידיעתו נמנעת, וכאשר שאלו ואמר ואמרו לו מה שמו, ענהו לאמר להם לבקש מה שלא יוכלו להשיגו, דומה למה שאמר המלאך למה זה לשמי והוא פלאי (סופטים יג יח) אך אמור להם אהיה ופירושו אשר אהיה, והמעם הנמצא אשר אמצא להם בעת שיבקשוני, אל יבקשו ראיה גדולה מהנמצאי עמהם ויקבלוני כן, ואמור אהיה שלחני אליכם. וכבר קדם ושם נוסחו למשה בזה (ב) באמרו כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך, והאות הוא שאמצא לך בכל מקום, וסמך לו מה שדומה לזה באמרו אלקי אבותיכם שלחני אליכם אלקי אברהם אלקי יצחק ואלהי יעקב המפורסמים, בהמצא הענין האלקי עמם תמיד, ואלקי האלקים כנוי בעבור שכל הכוחות הפועלים צריכים אליו יתברך יסדרם (ג) וינהיגם, ואדני האדנים כמותו, אבל אל נגזר מאילות, וממנו יצאו כל הכחות והוא מרוכס להתדמות להם וכשר לומר מי כמוך באלקים (ד) קבוץ אל, וקדוש כנוי שהוא נקדש ומרוכס מהשתוות לו מדה ממדות הברואים, ואם יקרא בהם הוא (ה) דרך העברה, ועל כן ימע ישעיהו קדוש קדוש קדוש עד אין תכלית, והמעם שהוא נקדש ורוכס משתשיגהו מאומה ממומאות העם אשר ישכון (ו) כבודו ביניהם. וכן ראה אותו על כסא רם ונשא ומכוין (ז) בקדש הרוחני אשר לא יתגשם ולא יתלה בו דבה ממה שיתלה בגשמיים. (ח) ויאמר קדוש ישראל כנוי לענין האלקי הדבק בו, ואחריו בהמון זרעו דבקת המחשבה והנהגה לא דבקת נגיעה, ואין מותר לכל מי שירצה שיאמר אלהי וקדושי אלא דרך העברה בדרך הקבלה, אך על דרך האמת לא יאמר אותו כי אם נביא הסיד שידבק בו ענין האלקי, ועל כן אמרו לנביא הל נא את פני ה' אלקיך. והכונה היתה באומה הזאת שיהיה ערכם מן האומות ערך המלך מן העם, כמו שאמר קדושים תחיו כי קדוש אני ה' אלקיכם. אבל אדני הנכתב באלף דלת נון יוד הוא ברמז אליו, כי הרמז הוא לצד מבלתי צד, כי יש שירמזו אל הדברים הנפעלים מאתו המשמשים לו שמוש ראיון, כאשר ירמזו אל השכל ויאמרו שהוא בלב או במוח, ויאמרו השכל הזה או השכל הלזה ואין רמז באמת אל מה שאיננו נגבל במקום, ואף על פי שכל האיברים משמשים לשכל השמוש ההוא הוא במצויע הלב או המוח, וכליו הראשונים רומזים עליהם שהשכל שמה. כן רומזים אל השמים מפני שהוא כלי משמש בהפצו גרידא מבלתי סבות אחרות אמצעיות ביניהם, ואין רומזין אל דבר מהמורכבות מפני שהם כלים משמשים במצויע סבות אחרות משתדלים אליו ות' שהוא סיבת הסבות. ואמר (ט) היושבי בשמים כי האלקים בשמים, ויש שאמר (י) דרך העברה יראת שמים ירא שמים, ומן שמים ירוחמו. וכן רומזים אל

ג'א (ח) וסקמון, ושמט וסקמון. (ז) כענין, קודם מלת בלתי (ג) וכו' ות' בן מלת יתברך ומלת יסדרם. (ד) בלתי. (ה) בלתי מלת סוף חינו. (ו) יסכין ושמט יסכין. (ז) ויכנה, ושמט ומכוין. (ח) כח'ל בן מלת נגשמים לו'אמר. (ט) ו'אמר, ושמט ו'אמר. (י) ש'אמר על, ושמט ש'אמר.

עמוד האש ועמוד הענן ומשהחיים נכחו ואומרים: כי האלהים שמה, כי העמוד ההוא משמש בחפצו לבד, ואיננו כישאר העננים והאשים הנקרים באויר מסבות אחרות. וכן אל אש אוכלת בראש החר אשר ראוה המון העם, ואל הצורה הרוחנית אשר ראוה האצילים, ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, וקראו אותה אלקי ישראל. וכן רומזים אל ארון הברית ואומרים עליו: אדון כל הארץ, בעבור הראות הפלאות בהמצאו והעדרם בלעדיו, כאשר קראו העינים רואות והדבר שהראות בו זולתם והיא הנפש, ויש שרומזים אל הנביאים והחכמים החסידים, כי הם ככלים (א) הראשונים לחפץ האלקים, משתמשים בחפצו, ולא ימרו מדברו מאומה, ויראו המופתים על ידוהם. ובכמו הרמז הזה אמרו רבותינו זכרונם לברכה את יי' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים (פסחים כג.), והדין למי שהוא במעלה הזאת שיקראוהו איש--האלקים, תואר מורכב מן האנושות והאלהות; כאלו אמר האנוש האלקי. וכאשר יהיה הדבור עם דבר אלקי שרומזים אליו יאמר אדני באלף דלת נון יוד, כאלו הוא אמר אדני אתה מושלי. ורומז אל מה שיגבל במקום דרך העברה. כמו שאמר היושבי בשמים (תהלות קכג) ¹ יושב ציון (ט יב) יושב הכרובים (שמואל א' ד ו') שוכן ירושלים (תהלות קלג כג), ורבו המדות והעצם אחד, בעבור התחלפות הדבר המקבל, ² כהתחלפות הניצוצות, והשמש אחד. וזה הדמיון איננו נאות בכל, אלא אם היתה השמש בלתי מושגת, וימצאו הניצוצות ולא תושג סבתם אלא בדרך הראיה, והצורך מביא להרחיב מעט בדברים בבאן, בעבור שהוא מקום טענה: איך רומזים אל מקום מי שאין לו מקום, ונאמין כי הנרמז אדיו הוא הסבה הראשונה? ואנחנו מציעים בתשובה זה הצעה, ונאמר: ³ כי הושי' אינם משיגים מן המוחשים, כי אם מקריהם, ואינם משיגים מן המלך על הדמיון זולתו המראים והתבניות והשעורים, ואיננו זה אמתת המלך, שהם מקבלים עליהם לרוממו, אבל אתה רואהו במלחמה בתכשיט אחד, ותראהו במדינה בתכשיט אחר, ובביתו בתכשיט אחר, ותאמר כי הוא (ב) המלך בגזירת החוש לא בגזירת השכל. ואפשר שתראה אותו נער

ג'א (א) הכלים, ונשמע כלים. (ב) הוא הוא, בין מלת כי ומלת המלך.

¹ יושב ציון. ראה למעלה מאמר שני סימן ג' בצאורי מה שהבאתי גרסת א"נ שהגיה שוכן-ציון. ונאמנת אחרי אשר הנוסחה גם צפה, יושב ציון קשה לשנש הספרים. ואך למוחר, כי יושב ציון הנאמר בתהלות ט יב, מוסב על הקב"ה, וכן פירש המדרש תהלות ט ט. וכן בארו המפרש רש"י והבאור. וכן תרגמו המעתיקים הראשונים והאחרונים. ² כהתחלפות הניצוצות וכו'. וז"ל החו"ה בשער הכניסה פ"א: כשמש אשר היא אחת בעקרה ובעלמה, ומתחלקת מראות נלווים בשמשות הנעשות מן הזכוכית הלבן והשחור והאדום והירוק, ומשתנה אורכה, כפי השתנות צבעי הזכוכית עכ"ל. ולזה ציון החבר צפה. ³ כי החושים וכו'. ר"ל חוש הראות אשר יראה כני או תמונה, לא ירגיש ממנו אך המקרה (אקאידענן) שבו, הלבו והתמונה, שהוא מרובע או משולש וכדומה מהמקרים המתחסיים

ואחר כן בחור ואחר כן זקן ואחר כן ישיש. ותראה אותו בריא ואחר כן חולה. וכבר נחלפו מדאי² ומשושיו (א) ולהותיו ומדותיו, ואתה אומר שהוא הוא, וגזרת שהוא המלך, בעבור שהוא אשר דבר עמך וצוך והזהירך. וזה ממנו¹, איננו כי אם השכל או הנפש המדברת. וכבר התקיים כי החלק ההוא ממנו² יצטם בלתי נגדר ואין רמיזה אליו, ואתה כבר רמזת אליו, וגזרת שהוא המלך. כאשר מת וראית ממנו מה שהיית רואה, גזרת כי הוא איננו המלך, אך גוף, יגיעהו מו שירצה, ויפעל על כמה פנים מאופני ההפעלות מהמקרה. — (ב) כעננים הנקרים באויר ישאם רוח ותביאם אחרת ותקצצם (ג) ותפורם אחרת — והיה קודם לכן לא יפעל, כי אם בחפץ נפש המלך ההוא, והיה כעמוד הענן האלקי אשר לא יפזרוהו הרוחות — דמיון אחר, השמש נראה אותו³ עגול פשוט⁴ כשעור הצנה ובתארה, מזוהרה, חמה, נחה, והשכל גזור: כי הוא כדור גדול מכדור הארץ⁵ כמאה ושישים ושש פעמים⁶, ושאינה חמה⁷ ולא נחה. אך היא מתנועעת שתי תנועות מתהפכות מזרחית ומערבית בתנאים יארך פירושים. ולא הושם לחושים כח להשיג עצם הדברים, אך כח מיוחד להשיג מקרים תלויים בהם, יקח השכל מהם ראייה על יצמם וספתם, ולא יעטוד על המהות ועל הענין.

ג"א (א) ומשושיו, וג"א ומשושיו, ומשטט ומשושיו. (ב) והחפץ, אחר מלת מהמקרה. (ג) רוח, אחר מלת ותקצצם.

על העלם. אבל עלם ענינו ולורתו הטבעית שהוא העין המטמית מהותו (דאם וועזענטליכע, סובסטאנץ). אין החוש מרגיש אותו, אך השכל שופטו, וכן ככל החושים, אינם משיגים ומרגישים עלם, אך ע"י מקרו וסגולותיו. — ומשושיו. חלקי גופו הם ממשמים אותם, אינם נרגשים ככה המשמוש בהיותו זקן, כמו בהיותו נער. (ה"ג) ² עלם בלתי נגדר. גדר הגשם הוא כל דבר שיש לו שלשה רחקים. וזהו ארץ ורחב וגבה. אולם השכל או הנפש המדברת איננה נתפסת במקום וכמדה. ואיננה נגדרת בגדרי הגשם. וראה רוח הן פ"א. וגם פ"ה.

³ עגול פשוט. שעות כטבלא עגולה. ⁴ כשעור הנוס, מגן. מלשון כלנה רגון (תהלות ה' יג). ⁵ כמאה ושישים ושש פעמים. כן הוא לדעת הקדמונים. שהשמש גדול מכדור הארץ קס"ו פעמים ושלשה שמיניות. וראה נוס' סימן רל"ט. אולם האחרונים דקדקו יותר, ומלאו בלמטס יותר הרבה מאד, כי השמש גדולה מהארץ $1\frac{1}{2}$ מיליאן פעם! קוטרם הוא כמו 112 פעם קוטר הארץ. קטר השמש הוא 192500 פרסא. הקפו 604,800, שטחו 117,000 מיליאן פרסא, חמרו גדול מכל כוכבי שטח השמש יחדו 760 פעמים. הקף הארץ 5400 פרסא. קוטרם 1716, שטחם 9,280,000 פרסאות, חמרה 2,660 מיליאן פרסאות מעוקבות.

⁶ ושאינה חמה. הטבעים הראשונים הסכימו שלמעלה מיסוד האש אין עוד שום גוף מן הארבעה כיבודות. ואין שם שום מאורע ממאורעות הארבע יסודות. ולפי דרכם אין בעלמות השמש חום, אך לה כה הדוחה מיסוד האש סביב הארץ. ומשם יבא האור והחום. — ⁷ ולא נחה אך הוא וכו'. ראה בנאורי מאמר שי סימן ו ותנין זכרי הסגר טה. כי אין להשכל הזכרים.

אלא השכל השלם, אשר הוא ¹ שכל בפועל כמלכים, ושיג העניינים והמהוויות בעצמם, מאין צורך אל המקרים שיהיו באמצע, אבל שכלנו אשר הוא תחלה בכח ² בהוליו (א) לא יוכל לעמוד על אמתת הדברים, אלא במה שחננו הכורא מכחות מיוחדים, שמש בחושים ראויים למקרי המוחשים, דבקים תמיד בכל המין. כי אין מחלוקת בין ראות עיני וראות עיניך שהשטח ההוא והעגול המאיר (ב) המחמס, הוא השמש, ואף על פי שהמדות האלה מרוחקות אצל השכל, לא הזיק הזיק זה בעיון (ג), מחמת שלקחנו בהם ראייה על חפצנו, כאשר יקבל תועלת הפקח המשכיל אשר יבקש גמלו במאמר אלעז'מש אלאחול'ל שעניו (ד) טרומות, שרואה מאחד שנים, אני רואה במקום פלוני שני כורכיות גרא'ניק, והפקח ידע כי הגמל הוא שרואה מאחד שנים, ושחלישות ראותו בדמה לו כי הוא כורכיאה גרא'ניק, ובעבור עוות ראותו נדמה לו שהם שנים, ותועיל הפקח בעדותו ודן אותו לכף זכות ברוע מליצתו. מפני רוע ראותו, וכן החושים והכח הדמיוני אצל השכל. וכאשר שם הכורא בחכמתו הערך הזה בין החוש הנראה והמוחש הגשמי, כן שם בחכמה ערך בין החוש הנסתר והענין שאיננו גשמי, ושם למי שבחר מכרואיו עין נסתרת רואה דברים בעיניהם לא יתחלפו, ויקח מהם השכל ראייה על ענין הדברים ההם *ולבותם, ומי שנבראה לו העין ההוא, הוא הפקח באמת ויראה בני אדם בעורים, וזרם וישידים, ואפשר שיהיו העינים ההם הכח המדמה, בעוד שישמש הכח השכלי, ותראינה צורות גדולות נוראות מורות על אמתות שאין בהם ספק. והראייה הגדולה על אמתתם, הסכמת כל המין ההוא על הצורות ההם, רוצה לומר כל הנביאים שרואים דברים יעיד בהם קצתם לקצתם. כאשר אנחנו עושים במוחשנו, כי אנחנו מעידים במתיקות הדבש ומרירות הלענה. ואם נראה מי שיתחלק עלינו, נאמר שהוא יוצא מענין הטבעי. ואלה מאין ספק רואים העולם (ה) ההוא האלקי בעין הנסתרת, ורואים צורות ראויות לשבעיהם, ומה שהרגילו מספרים אותם כחבניות (ו) אשר ראוים מוגשמות,

ב"א (א) כסוליו, ונשמת כסוליו. (ב) המזכיר. (ג) לא הזיק זה בעיון אבל הסויל. ונשמת מן לא עד בעיון. (ד) בעיניו, ונשמת שעיניו. (ה) סענין, ונשמת מלת העולם. (ו) כחבניות, ונשמת כחבניות. *ולכותה. לדעתו וסבוסס.

¹ שכל בפועל כמלכים. אם תרצה לדעת מהות השכל הפועל [במקור הערבי אל עקל אלפעאל. דער וורקענדע גייסט] ותכונתו לדעת חכמי היונים והערבים, ראה מורה נבוכים חלק ב פ"ד ונשאר נקומות במורה. ובספר רות חן פ"ג, ובמלחמות להרלב"ג בפ"א, ובנחור למלות סודות הנספה למויג ערך שכל. — וכיחוד בספר אשכנזי נפש האדם וכוחותיה להכנס שיער. בפרק ב—ג, שמה הרחיב לדבר בפרט על מהות השכל הפועל. והענין לפינו כל שטות הפלוסופים הערבים והערבים והיונים, ונרף ולכן הדברים בארוכה. וכאשר נגיע אל'ה להדפסת ספר מורה נבוכים, אז נעתיק רוב דבריו, כי המס כעין מפתח לספרי פלוסופים. — ² כסוליו. מהות השכל היולאני (בערבי: אל עקל אל היולאני) ג"כ מבוחר במקום הנ"ל. — ומקור המלה הזאת מלשון יו. yle. בטאף, מאטעריאל.

חדר כן
אומר
וצורך
וכבר
אליו,
ממנו
הו מי
ענינים
דת—
בעמוד
נראה
חה,
ושש
בועות
חושים
ג יקה
ג' יו
מלת

דאם
כל
זשטיו.
כסיותו
זקיס.
במקום

ליון
ש גדול
הרועים
ופעס!
הקשו
השמש
9,280

ד שוס
דות.
סביב
באורי

והתבניות ההם אמתיות בהערכתם אל מה שיבקשהו המחשב והדמיון והחוש, ואינם אמתיות בהערכתם אל העצם אשר יבקשהו השכל. כאשר הביאונו הדמיון במלך. כי מי שיאמר שהוא הארוך הלבן הלוכש המשי אשר הנזר על ראשו והרומה לזה, איננו כוזב, ומי שיאמר שאיננו כי אם המשיכיל המכיר המצוה המזהיר בארץ פלונית בזמן פלוני על אומה פלונית, איננו כוזב גם כן. וכשרואה הנביא בעין הנסתרת הצורה התמימה שבצורות אשר ראה אותה בדמות מלך, או שופט יושב על כסא דין בענין צווי ואזהרה מהקם (א) ומהעדה, ידע שהיא צורה (רצויה) [ראויה] למלך נעבד נשמע, וכאשר יראה דמות נושא בליים או נושא כלי ספרות, או חגור לעבוד עבודה, ידע שהוא צורה ראויה לעבוד שומע ואל יקשה בעיניך דמות אדם לבוא, כי בבחינת השכל נדמה לו תחלה באור, כי הוא החשוב שבמוחשים והדק שבהם, והסובב והכולל חלקי העולם יותי מכלם. וכאשר נחשוב במדות שאי אפשר לרחותם בין על דרך ההעברה בין על דרך האמת, כמו הי ויכול וידע וחפץ ומסדר, ונותן לכל דבר מה שראוי לו ושופט צדק, לא נמצא במה שאנו רואים דמיון קרוב מהנפש המדברת והוא האדם השלם, וזה מצד שהוא אדם, לא מצד שהוא גוף, כי הוא משתתף בזה עם הצמת, ולו מצד שהוא חי, כי הוא משתתף בזה עם הבהמות, וכבר דמו הפילוסופים העולם באדם גדול, והאדם בעולם קטן, ואם הדבר כן, והאלקים הוא רוח העולם ונפשו ושכלו וחיותו כאשר נקרא חי העולם, כבר נתברר הדמיון על דרך השכל, כל שכן שלנבואה ראות יותר גלוי מההקש, והראות ההוא השיג ההמון העליון עין בעין, וראה צבא השמים מהרוחניים הקרובים וזולתם בצורת אדם, ולהם רמז באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו (בר' א' כו) והמעם כי כבר הדרגתי היצירה והבאתיה על סדר החכמה, מן היסודות אל הצמחים אל החי אשר באויר ובמים, ואחר כן אל החי אשר בארץ בעלי החושים הזכים והידיעות הנפלאות, ואין אחר המדרגה ההיא אלא מדרגה שהיא קרובה מן הסוג (ב) האלקי המלאכי, והוא האדם בצורות מדאכיו ומשרתיו הקרובים אליו במדרגה לא במקום, כי התעלה מהמקוב, (ג) ועל שני הרמיונים לא יתכן שיהיה דמותו אצל הדמיון אלא (ד) צורת הגדול שבבני אדם שממנו יוצא התוכן והסדר לשאר בני אדם על מדרגות, כאשר יוצא ממנו יתברך סדר העולם ומתכונתו ורואים אותו בעת שהוא מהעדה ומהקם ודן את המלכים עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב (דניאל ז ט) ובעת הכעס והמחשבה לנסוע יושב על כסא רם ונשא ושרפים עומדים ממעל לו (ישעיהו ו) ובעת הנסיעה המרכבה אשר ראה יחזקאל ושמרה כלה במחשבתו חוץ למקום הנבואה, והוא כאשר שת את גבולו מים סוף עד ים פלשתים, ויכנס בו מדבר סיני ופארן ושעיר גם מצרים, כי למקום ההוא מעלה, כאשר הודמן בו שיפגע התנאים התוריים המצויות בהם,

ב"א ה) מלכין. בין הסיבות מהקם ומכעס. ב) כתיב, ונשמע הסוג.
ג) אחר שאין מקום יגיעו. ד) דמות.

החמך. וגם מכות היולי מזולר כיטע כספר החכם שרייער הזכר למעלה.

תתראה הצורות הם עין בעין במראה ולא בחידות, כאשר נראה המשכן
 וסדר עבודה וארץ כנען וחלקיה ומעמד ויעבור ה' על פניו ויקרא, ומעמד
 אליהו במקום שהוא בעצמו, ואלה הענינים אשר לא ישגו מדרך ההקשה,
 במלום פילוסופי יון, מפני שההקשה מרחקת מה שלא נראה כמוהו, וקיימו
 אותם הנביאים, מפני שלא יוכלו להכחיש מה שראוהו בענין (א) הרוחנית
 אשר נתן להם יתרון בה, והיו קהלות בדורות נחלקים לא תעבור אליהם
 ההסכמה, והודו להם החכמים אשר השיגום וראו אותם בעת (ב) נכואתם,
 ואלו היו רואים פילוסופי יון הנביאים בענין נכואתם ומופתיהם היו מודים
 להם, והיו מבקשים פנים מאופני ההקשה איך יגיע האדם למדרגה הזאת,
 וכבו עשה קצתם זה, כל שכן המתפלספים באנשי התורות (ג), ואל כמו
 זה יהיה הרמו באלף דלת נון יוד לענין אלף, נמצא כאלו הוא אומר
 אדני, ומלאכות ה' כנוו לשליחות, והמלאך יש שהיה נברא לעתו מן
 הגופים היסודיים הדקים, ויש שהיה מן המלאכים הנצחיים, ושמה הם
 הרוחניים שאומרים פילוסופים, ואין עלינו לדחות דבריהם ולא לקבל אותם,
 והספק במה שראה ישעיה ויחזקאל ודניאל אם הם (ד) מהנבראים לעת
 הצורך או מן הצורות הרוחניות הקיימות, וכבוד ה' הוא הגוף הדק
 והולך אחרי הפך האלקים, המצטייר כפי שירצה להראות על הנביא כפי
 הדעת הראשונה, אך (ה) על הדעת השנייה יהיה כבוד יי' כלל המלאכים,
 והכלים הרוחניים כסא ומויכבה ורקיע ואופנים וגלגלים וזולת ממה שהוא
 קיים עומד, והוא נקרא כבוד ה', כאשר נקראו (ו) שמושי הולך כבודה ואת
 הכבודה לפניהם (סופ' יח לג). ושמה זאת היתה בקשת משה באמרו הראני נא
 את כבודך (שמות יח) ואמר לו, הן' על מנת שיוהר מראות הפנים אשר
 אין יכולת לאדם (ז) לראותם וכמו שאמר וראית את אחורי, והכבוד (ח)
 ההוא מה שיוכל לסבלו ראית הנביאים, ויש בעקבותיו מה שראותנו סובלות
 אותו כמו הענן והאש אובלת, ממה שהוא רגיל אצלנו, ויש אחריו (ט) דק
 יותר מדרך עד שיגיע למדרגה שלא ישוגנה הנביא ואם יהרום אליו
 (י) תנתק הרכבתו, כאשר אנחנו רואים בכחות הראות, כי מי שראותו
 חלושה לא יראה אלא כאורה מועטת, שהוא נשארת בין הערבים כעשלת.
 זמי שעניו תרומות וחלושי הראות לא יראו כי אם צל. (יא) זמי שראותו
 חזקה יראה השמש. אבל עצם השמש בעת זכותה לא תוכל עין להביט
 אליו; ואם ידחק (יב) לזה יתעור, וזהו כבוד ה' ומלכות ה' ושכינת ה' בשמות
 התוריים. אך פעמים הושאלו גם כן למשפטים הטבעיים, ואמרו מ'כה"כ (ישע'
 ז), ומלכותו בכל משלה (תה' קג). אך באמת לא יראה הכבוד והמלכות
 אלא על בחיריו וסגולתו וכביאיו אשר בהם יתברר (יג) לאפיקורוס כי יש
 לאלקים ממשלה ומלכות ק ימת, וידועה בחלקי מעשה היצורים, ואמר (יד)

נ"א ח) בעין, ונשמט בענין. ב) בענין. ג) הנזכרים בראשון. בין מלת
 סתרות ומלת ואל. ד) סוף, ונשמט מלת סס. ה) או, ונשמט אך. ו) כלי
 בין מלת נקרא ומלת שמושי. ז) בחדם, ונשמט לאדם. ח) ובכבוד, ונשמט
 והכבוד. ט) בנ"א מלת אחריו אינו. י) אליה, ונשמט אליו. יא) ככל, ונשמט
 כל. יב) עלמו, בין מלת ידחק למלת לזה. יג) וכו', קודם מלת יתברר.
 יד) ואז יאמר באמת ה' מלך, ונשמטו מן ואמר עד ה'.

הרכיבין
 שכל.
 גלוביש
 שאיננו
 אומה
 תכימה
 שא דין
 רצויה)
 א כלי
 שומע
 זה לו
 הסוכב
 אפשר
 וידע
 במה
 ה מצד
 מצד
 העולם
 העולם
 על דרך
 השיג
 זולתם
 והמעם
 צמחים
 חושים
 שהוא
 זראכיו
 ועל
 הגדול
 כאשר
 והעדה
 ל ז ט
 ומדים
 שמרה
 ים סוף
 למקום
 בהם,
 עלם.

באמת מלך ה' ונראה כבוד ה' וימלך ה' לעולם ועד, לאמר לציון מלך אלקיך, וכבוד ה' עליך זרה, ואין להרחיק כל מה שנאמר בתזונת ה' יביט, ויראו את אלקי ישראל, ומעשה מרכבה, אף לא שעור קומה (סרקי כיכלות דרי ע"ס) בעבור מה שיש בו מהכנס מוראו בנפשות, וכמו שאמר וכעבור תהיה יראתו על פניכם וגומר.

(ד) אמר הכוזרי והלא כשאלחותו נכנסה בדעות ואחדותו ויכלתו וחכמתו ושהכל מאתו וצורך הכל אליו, ושאין לו צורך אל הכל, יכנס המורא מימנו והאהבה לו, ולא נצטרך לגשמות הזה?

(ה) אמר החבר זאת מענת הפילוסופים, ואשר נראה מנפש האדם כי היא יריאה כהמצא חסיפחידות המורגשות, מה שאינה יריאה כאשר יסופר לה עליהם, כאשר היא אוהבת הצורה היפה הנמצאה מה שאינה אוהבת כשיספרו (א) עליה. ואל תאמין למתחכם שיאמר כי מהשבתו מתחברת על סדר, עד שיגיע אל כל הענינים הצריכים באלהות כשבלו בלבד, מבלתי שיסמוך אל מורגש בראות דמיון ממלות או מכתב או מצורות נראות או מתדמות, הלא תראה שאינך יכול לכלול כל עניני הפלתך במחשבה לבדה בלתי קריאה, ולא תוכל לספור עד מאה דרך משל במחשבה לבדה בלא דבור, כל שכן אם תתיה המאה ממינים (ב) מתחלפים, ולולי ההרגש שהוא כולל הסדר ההוא השכלי בדמיונות ותנועות לא היה גבול. וכן מסתדרת לנביא גדולת האלהים ויכלתו ורחמנותו וחכמתו וחיותו ותמידותו (ג) ומלכותו, ויש אי ננו צריך לכל ושהכל צריכים לו, ואחדותו וקדושתו כמה שהוא רואה פתאום ברגע אחד, מגדולת הצורה ההיא הנבראת לו והודה והדרה, ותתכונות והכלים המורים על היכרות, כיד הנשויה, והחרב השלופה, והאש והרוח והברקים והרעמים המשמשים במאמרו, והדבור היוצא מביניהם באזהרות ובהודעת מה שהיה ויהיה, ומעמד בני האדם, והמלכים (ד) לפניו נכנעים, ויציאת כל צרכיהם מאתו יספיק להם, ולא יחסר מאומה, יגביה השפל, ויפיל הגבוה, ויפשוט ימינו לשמים, ויקרא אלהים, (ה) מי יודע ישוב ונרם האלהים, (יונס ג') ויאגף ויכעס על הרשעים ויעדה מלכין חקם מלכין, לפניו אלף אלפים ישמשוניה וגומה, (דניאל ז') כל זה והדומה לזה, יראה הנביא ברגע אחד, ויכנס המורא והאהבה תקועים בנפשו כל ימי חייו, וחולך כל ימי חייו הושק הומה, ומבקש שיתראה אליו פעם שנייה או שרישית, וכבר נחשב לשליה לדבר גדול השתי פעמים באמרו (ו) הנראה אליו פעמים, (מלכים ח' יא) מתי הגיע הפילוסוף אל כזה (ז) בתבונתו!

(ו) אמר הכוזרי לא יתכן זה, כי המחשבה איננה אלא בספור (ח) דברים, לא יתכן בה לתאר שני דברים יחדיו, ואלו יהיה אפשר לא יתכן לשומע לכלול אותם יחד, כי החלקים אשר נראה אותם מהמדינה ואנשיה (ט) בשעה אחת לא יסכלם ספר גדול, והנה נכנסה האהבה

ג'א ח' כשיספר, ושמע כשיספרו. ב' מומינים נתקיים, ושמע מומינים מתחלפים. ג' וקימתו. ד' והמלכים. ה' אליהם. ו' כמו שאמר, ושמע באמרו. ז' כמתנתו, ושמע מהכונתו. ח' כספור סדכוס, ושמע כספור דברים. ט' והלקים, ושמע ולנשים.

במדינה או השנאה בלבי כהגע אחד, ואלו היו קוראים עלי זה בספר, לא היה נכנס בנפשי; כל שכן שהמחשבה מתבלבלת במה שיפגענה מן השעות והדמיון ומדברים שקדמו, ולא יודרך לה דבר שלם.

(ז) אמר החבר אבל הם כבעלי העינים התרוטות, אשר לא יוכלו לראות האור ההוא, וצריך שנסמוך על הפקחים אשר קדמונו, אשר כח בהם לראותו, וכמו שהפקח לא יוכל לראות השמש ויורה עליה זולתו, וישיגהו בחבטה אליה המנע אלא כעתות היום (א), ובמקומות נשקפים שהשמש זורחת אליהם, כן הפקח באור האלקי יש לו עתים ומקומות, בתם רואה האור ההוא, והעתים הם עתות התפלות, כל שכן כימי התשובה, והמקומות הם מקומות הנבואה.

(ח) אמר הכוזרי אם בן אני רואה אותך שאתה מודה ברבי השעות והמקומות כחזיים!

(ט) אמר החבר וכי אנו דוחים שיש לעלי ונות מעשה בארציות, אך נודה כי המשני (ב) ההויה וההפסד מוחמת הגלגל, אבל הצורות מאת מנהיגם ומוליכם, והשם אותם בלים להקמת כל אשר יהפוז מן החיות, מבלתי שנדע לחלק אותם, והחווה טוען שהוא יודע לחלק ולהבין, ואנחנו מכחישים אותו בזה, ונגזור שאין בשר ודם משיג לזה, ואם נמצא מן החכמה ההוא דבר סמוך אל החכמה אלקות תורית נקבלהו, ובוה תנוה דעתינו על מה שנזכר מהחכמה הכוזבים בדברי רבותינו, (סנת קו). מפני שאנחנו סבורים שהוא מקובל מוכח אלהי והוא אמת, ואם לא, הנה כל ספרות וגורלות בשמים יותר אמתיים מהם הגורלות בעפר, אם כן מי שיראה האורות ההם, הוא הנביא באמת, והמקום אשר יראה בו הוא מקום*הכוונה באמת, מפני שהוא מקום אלקי, והתורה אשר תבא על ידו היא תורת אמת.

(י) אמר הכוזרי אבל התורות אשר אחרונם כאשר יודו באמת ולא יכחשוהו, כלם משימים יתרון למקום ההוא, ואומרים: כי הוא מקום עליית הנביאים ושער (ג) השמים, ומקום מעמד הדין, ושהנפשות נקבצת אליו, ושהנבואה בבני ישראל, אחר הודאתם בגדולת מעלה לאבותם, וההודאה במעשה בראשית והמכול, וכל (ד) מה שכתוב בתורה, וחוגגים אל המקום הנכבד ההוא.

(יא) אמר החבר אמנם הייתי מדמה אותם לגויה, אשר לא קבלו כל תולדות המצות אך שרשיהם, לולי שמעשיהם סותרים את דבריהם, ושכבודם למקום הנבואה בדברים שהם מכוונים, אל מקומות היו לאלילים באיזה מקום שיקרה שיהיה ההם המונם, לא נראה בו מעשה אלהי עם השאירם חוקי העבודות הקדומות, וימי חגיגתם ומועדיהם, ולא שנו זולתי הצורות שהיו לשם, מחו אותם, ולא מחו דתותיהם, עד כמעט שאומר כי כל מה שאמר הבורא ועבדתם שם אלקים אחרים עין ואבן ונשנה פעמים, הוא רמז אל אלה אשר הם מרוממים את העין, ואשר הם מרוממים את האבן, ואנחנו עם רוב הימים משתוים אליהם בעונותינו, ואמת הוא

ב"א (ח) בעתים מן היום, ונשמט בעתות היום. (ב) משכי וג"ל המכי, ונשמט המשטי. (ג) נשמט, ונשמט ושער. (ד) נזכר, ונשמט וכל. *אולי ל"ל הנבואה.

שכוונתם אינה אלא לאלקים, כמו עם אבימלך ואנשי בגד, ומתפלספים (ה) יקראו לשם האלקים. ¹ ומנהיג (אחת מהשתי כתות) (ההגרים) אמר ²: כי השיג האורות האלהיות החם במצואם, רוצה לומר; אדמת הקדש, ושמשם העלוהו אל השמים, וצוה ליישר אנשי העולם כלל, יהיה המקום כונתם הארץ ההיא. ³ ולא נתעכב הענין כי אם מעט, עד שהשיבו כונתם אל המקום אשר המונם שם. — הלא זה, כמי שירצה ליישר בני אדם כלם אל מקום השמש, אבל עיניהם ⁴ תרוטות, ולא יכלו לראות ולא מצאו מקומו, ונשא אותם אל קוטב הצפון או אל קוטב הדרום, ואמר להם השמש הנה הקבילה, תראו אותה. והמנהיג משה עליו השלום, העמיד ההמון אצל הר סיני, לראות את האור אשר ראוהו אלו היו יכולין עליו ביכלתו. ואחר כן קרא לשבעים זקנים וראוהו, כמו שאמר ויראו את אלקי ישראל (שמות כד), ואחר כן קבץ השבעים זקנים השניים, והל עליהם מאור הנבואה מה שנשתוו עמו בו, כמו שאמר ויאצל מן הרוח אשר עליו, ויתן על שבעים הזקנים (במדבר יא כה) ומעידים קצתם לקצתם במה שרואים ובמה ששומעים, ונתרחקו המחשבות הרעות מן האומה, שחשב כי הנבואה טענה מהיחיד שטען בה, כי לא יתכן לעבור ההסכמה על התמונים ההם, כל שכן שרבו, והיו קהלות, משתוים עם אלישע בדיעת יום לוקח בו אליהו באמרם לו הידעת כי היום י' לוקח אדניך מעל ראשך (מלכים ב, ג כה), וכלם עדים למשה מזרזים על תורתו.

יב) אמר הכוזרי אבל הם יותר קרובים אליכם מהפילוסופים.

יג) אמר החבר רחוק מה שיש בין בעל התורה ובין הפילוסוף, כי בעל התורה מבקש האלקים לתועלות גדולות וזולת תועלת ידיעתו אותו, והפילוסוף אינו מבקש אלא שיספרתו על אמתתו, כאשר הוא מבקש שיספר הארץ על הדמיון שהיא במרכז הגלגל הגדול, ואיננה במרכז גלגל המזלות וזולת זה מהידיעות, ושאינן מוזיק הסכלות בדיעת האלהים, אלא כהזקת הסכלות בדיעת הארץ שהיא משטח. והתועלת אצלו איננה כי אם ידיעת הדברים על אמתתם להדמות בשכל הפועל, וישוב הוא

ב"א ה) ומתפלספים, ושמש ומתפלספים.

¹ ומנהיג ההגרים, הגרי' הוא שבו משפטו השמעאלים, כנזכר בכתבי קדשנו, אולם ההנר יסמן סה בשם הגרים, כל השמעאלים כלל, ומנהיג' הוא מחמד נביאם, אשר יסד המונחם. ² כי השיג וכו' ושמש העלוהו אל השמים כו'. ובדפוסים מאוחרים הסר מן, ושמש עד השמים, וטעות סופר הוא. ³ ולא נתעכב הענין וכו' אשר המונם שם. ר"ל לא נמשך בדבר זמן רב במחשבו מחמד, לכנוד את ירושלים כל כד למקום המוכתר, אך מחמד פקדס לסקדיש ולכן אל קהאבא (Ka'bah) אשר במצרים. וז"ל מחמד בקוראן חוון ספרה פסוק קלד: הכסולים הוארים: למה ימיר עגמת פניהם קדימה במערבה? (ר"ל הסיודים שמים את פניהם בתפלתם מזרחה, מול ירושלים, ומחמד לוח לשום את פניהם בתפלתם מערבה, מול הקבה אשר במצרים) אמור עליהם לאלהים קדס ומערכ וכו'. — תרועות. ר"ל תלכות ורכות. מל' ויוי Trotes (ווייכלין)

הוא בין שיהיה צדיק בין שיהיה אפיקורוס לא יחוש כשיהיה פילוסוף , ומשרשי אמונתם שהם אומרים : לא ייטיב ה' ולא ירע, ושיאמן בקדמות העולם, ולא יראה שחיה העולם כלל (א) נעדר עד שנכרא, ¹ אבל לא סר ולא יסור, ואם יקראו האלקים יתכרך בורא, הוא על דרך העברה לא על המובן מהמלה, אך הוא רוצה באמרו בורא ויוצר שהוא סבתו ועלתו, ולא סר העלול עם העלה, אם תהיה העלה בכח, העלול בכח, ואם תהיה בפועל העלול בפועל, והבורא יתברך עלה בפועל, ועלולו בפועל, בעוד שהוא עלתו.—אך אם יתרחקו הרחוק הזה, אין להאשים אותם, מפני שלא הגיעו אל הידיעה האלקית אלא בדרך הקשה, וזה ממה שהביאה אליו הקשתם, והמודה מהם באמת יאמר לבעלי התורה, כמו שאמר סק'ראט אל העם: חכמתכם זאת האלקית אינני מכחישה, אך אני אומר שאינני יודעה, אמנם אני חכם בחכמה אנושית. אך אלה ההגרים כפי אשר קרבו רחקו, ואם לא (ב) ירבעם וסיעתו יוהר קרובים אלינו, והיו עובדי עבודה זרה, והם ישראל נמולים שומרי שבת ושאר המצות, אלא מעט ממה שהכיאם צורך ההנהגה לעבוד עליהם, והם מודים באלקי ישראל המוציאם ממצרים, כמו שאמרנו בעושי העגל במדבר, ואין לאלה עדיהם מעלה אלא בהרחקת הצורות, אך כיון שהטו מקום הכוונה, ובקשו הענין האלקי במקום שאיננו נמצא, זולת שנותם רוב המצות השמיעיות-כבר רחקו עד מאד.

(ד) אמר הכוזרי צריך שנבדיל בין סיעת ירבעם ובין סיעת אחאב הכרלה גדולה, כי עובדי הבעל הם עובדי עבודה זרה לגמרי, וכו' אמר אליהו אם ה' הוא האדקים לכו אחריו ואם הבעל-לכו אחריו (מלכים א' יח כא). ובהם היו מסופקים החכמים, איך היה אוכל יהושפט מסעודת אחאב (תולין ד':) ולא אמרו כזה בסיעת ירבעם, וגם אליהו לא דבר בעבודת העגלים, כאשר אמר קנא קנאתי לה' אלקי צבאות (סס יט י) כי סיעת ירבעם לוי' אלקי ישראל היו כל מעשיהם, ומה שהיה להם מהנביאים היו נביאי ה', ונביאי אחאב (ג) נביאי הבעל, וכבר קם יהוא בן נמשי למחות את מעשי אחאב והשתדל ההשתדלה ההוא בתחבולה ההוא באמרו: אחאב עבד הבעל מעט יהוא יעבדנו הרכה (סס כ י יח) עד שמרה זכר הבעל, ולא שלח יד בעגלים ועושי העגל הראשון, וסיעת ירבעם ובעלי הבמות ופסל מיכה לא היו מכוונים (ד) רק לאלקי ישראל, אך עם עברה שחייבין עושיה מיתה, כמו שנושא את אחותו לצורך או לתאוה, אבל הוא מקיים כל מצות הנשואים כאשר צוה בהם האלקים.

ב"א א' כנ"א מלת כלל איננו. ב' סנה, בין מלת לא וירבעם. ג' כיו"ב בין מלת אחאב ונביאי הבעל. ד' כלס" בין מלת מכוונים ורק.

¹ אבל לא סר וכו' זה לשון החכם תכון צבאורו להמלות הזרחה למו"נ ענינו שתמיד יחס קד' ללא תכלה, או לא יהיה עת שלא היה קד'. ולא יסור מהיות קד', שתמיד יחס לעתיד בלא תכלה עכ"ל.

וה ,
[רים]
מר ;
עולם
אם
זה ,
ניהם
קוטב
זראו
סיני,
- כן
(ד),
מה
בעים
כמה
ואה
וננים
וקח
לכיס

כי
הו ,
נקש
זרכו
זים,
ננה
הוא

-
טו,
הוא
אל
זופר
זמן
קדס
חזון
כס?
לזס
היס
(יך)

או כמי שאוכל בשר החזיר אבל הוא נזחר בשחוטה ומן הדם, (א) וזולתו מתנאי המאכלים כאשר צוה (ב) :

(ט) אמר החכר הנה העירות על מקום ספק ואין אצלי בו ספק, וכבר יצאנו מענינו במדות, וצריך שנישוב אליו. ואוסף לך ביאור בדמיון מהשמש שהיא אתה, אך מתחלפים מערכות (ג) הגשמים המקבלים אותה, ואשר יקבל אורה קבול שלם יותר (ד) הפנינים והשוהם על הדמיון, והאוויר הצח והמים, ויקרא כזה אור-נוקב, ויקרא באבנים הזכות והשטחים הקללים אור-כהיר על הדמיון, וכעצים ובארץ וזולתם אור-נראה, ובכל הדברים בכללות אור סתם בלתי שם מיוחד. והאור הסתם הוא כמו אמרנו אלקים כאשר התבאר, והאור הנוקב הוא כמו שם (ה) ה' מיוחד, בידי אשר בינו ובין השלם שבכל בריאותי בארץ, רוצה לומר הנביאים, אשר נפשותם זכות מקבלות לאורו יעבור בהם בעבור אור השמש בשוהם ובפנינים. ואלה הנפשות יש להם מוצא ומחצב מזרע אדם כאשר התבאר, ונמשכת הסגולה והלב דור אחר דור וזמן אחר זמן, ויצא המון בני אדם זולת הלב ההוא קלפות ועלים ושרפים וזולתם, ונקרא אלוה הלב הזה בפרט ה', ובעבור הדבקו באדם הועתק שם אלקים אחרו כלות מעשה בראשית אל ה' אלקים, וכמו שאמרו רבותינו נקרא שם מלא על עולם מלא (ספחים נס) ושלמות העולם לא היה כי אם באדם, אשר היה לב כל מה שקדם לו, והענין הנרצה באלקים לא יכחיש אותו מי שיש לו דעת, אך תפול ההכחשה ביי, מפני שהנבואה מופלאה נכרייה ביהודים, כל שכן בחמון, ועל זה הכחיש פרעה ואמר לא ידעתי את יי' (שמות ס ב), כאלו הבין ממלת יי' מפורש כה שיוכן מהאור הנוקב, והורה אהו על אלוה ידבק אורו בבני אדם ויעבור בהם. והוסיף לאמר לו: אלקי העברים, רמוז אל האבות אשר העידו להם עדים כנבואה ובכבוד, אבל אלקים הנך רואהו שב גוהג במצרים כאשר אמר פרעה ליוסף אחיו הודיע אלקים אלתך את כל זאת, (נחלשית מה לט) איש אשר רוח אלקים בו (סס טס לח), כאשר אם היה אדם אהר ראה השמש לבדו, ויראה נקומות זריחתה, ומקומות מרופתה, ואנתנו לא ראינוה מעולם, אבל אנתנו משחמשים בצל ובענין, ונראה ביתו מאיר יותר מבתינו, בעבור ידיעתו במחלך השמש, ויקבע לה חלונות ואשנבים כפי רצונו. וכן נראה וזיעותיו (א) מצליחות, ואמר לנו: כי זה בעבור דעתו בשמש, והיינו מכחישין כוח ואומרים מה הוא? אבל אנו יודעים האור ותועלותיו רבות, אך הם באות אלינו במקרה: והוא אומר יבואנו כמנה מה שאני תפק, ובעת שאחפזין, בעבור שאני יודע סבתה, ואיך מהלכה, וכאשר אזמן לה ואצויע ואשמור בכל מעשי בעתים ידועים אצלו, אינני חסר מתועלתה כאשר אתם רואים: ושם ה' הוא המכונה ממנו בפנים באמרו פני ילכו, (שמות לג יד) ואם אין סגיד הולכים, (סס טו) והוא הענין המבוקש באמרו: ילך נא ה' בקרבנו; (סס לד ט)

ב'א א' , וגיד הנשיא' אחר מלת סהס . ב' , כו' אחר מלת לוס . ג' יחסי , ונשמע מערכות . ד' מכלס, אחר מלת יותר . ה' ס' שס ודע, ונשמע אלס ב' תיבות שס ב' . ו' , ונטועותיו' אחר מלת וזיעותיו .

וענין אלקים יושג בהקשה; כי השכל מורה שיש לעולם מושל ומסדר; ונחלקים בזה בני אדם כפי הקשותם, והקרוב שבדעות בו דעת הפילוסופים, אבל ענין ה' לא יושג בהקשה, אך בראיה ההיא הנבואות, אשר בה יושב (א) האדם כמעט שיפרד ממינו, וידבק במין מלאכי, ותכנס בו רוח אחרת; כמו שאמר ונהפכת לאיש אחר (שמואל א' ו' ו) ויהפוך לו אלקים לב אחר, ורוח לבשת, והיתה עלי יד ה' ורוח נדיבה ורוח כנוי (על) לרוח הקודש הלובשת הנביא, בעת הנבואה, והנזיר, והמשיח, כשנמשח לכהונה, או למלוכה, עת שימשחנו הנביא, או עת שיעזרנו האלקים, וישירוהו בדבר מן הדברים, או בעת הודעת הכהן במדע הנעלם, אחר שישאל באורים ותומים, ואז יסורו מלב האדם הספקות הקודמות, אשר היה מסתפק באלקים, וילעג להקשות בהם אשר היו רגילות להגיע בהם אל האלהות והייחוד, ואז ישוב האדם עובד חושק בנעבדו, ומוסר נפשו להריגה על אהבתו, לגדל מה שהוא מוצא מערכות הרביקה בו, והנוק והצער בהתרחק ממנו, כהפך הפילוסופים שאינם רואים בעבודתו כי אם מוסר טוב, ודבר האמה, בגדלו על שאר הנמצאות, כמו שראוי לגדל השמש על שאר הנראים, ושאינ בכפירה באלקים וותר מפרותות הנפש הרוצה בכזב.

(ט) אמר הכוזרי כבר התבאר לי ההפרש בין אלקים וי', והבינות מה בין אלקי אברהם ואלקי ארסטו, ושיי' תכספנה לו הנפשות בטעם וראייה, ואלקים יסה אליו הקשה, והטעם ההוא יביא מי שיגיע אליו שימסור נפשו על אהבתו ושימות עליה, וההקשה הזאת היא האיה כי רוממותו חובה בעוד שלא תזוק, ולא יגיע בעבודה צער, ואין להאשים ארסטו כשהוא לועג על מעשה הנימוסים, אחר שהוא מסופק אם ידע האלקים אותם.

(י) אמר החבר וכאמת סבל אברהם¹ אור בשדים, והגרות, והמילה, ודרכת ישמעאל, ועקדת יצחק לשחוט אותו, כי ראה מן הענין האלקי מה שראה טעם, לא הקשה, וראה שאין דבר ממנו נעלם בחלקי מעשיו, וראה שהוא גובל אותו על צדקתו לרגעים, ומורה אותו הדרך הישרה בכל מעשיו, עד שלא היה מקדים ומאחר, כי אם ברשותו; ואיך לא ילעג להקשותו הקדומות. כאשר דרשו רבותינו זכרונם לברכה ביוצא אותו הרוצה אמר לו צא מאצטגנות שלך (נחמיה ח' כ"ג) רוצה לומר שצוהו לעזוב כל חכמותיו ההקשות מחכמת הכוכבים, וזולתם, ויחבק בעבודת מי שהגיע אליו בטעם, כמו שאמר טעמו וראו כי טוב יי' (תהלים לד ט) ובאמת בקרא אלקי ישראל, מפני שהיאזת הזאת נעדרת בזולתם, ונקרא אלקי הארץ, בעבור² שיש לה כח מיוחד מאזורה וארצה ושמייה עוזרים על זה, עם הדברים התלויים בה, אשר הם כעבודת האדמה, וההצעה להצלחת המין הזה. וכל מי שרדף הנימוס האלקות

כ"א (ח) ישוב, ונשמט יושב.

¹ אור בשדים. וכן פה לדעת חז"ל בתלמוד ומדרשים שכתובו את אברהם לכנסן חלם, בעבור מלא רגס לעבוד עבודת אלילים. ² שיש לה. לארץ ישראל.

הוא הולך אחר בעלי הראות הזאת, וינחמו נפשותם להאמין להם עם תמימות דבריהם, ועובי משליהם, מה שלא ינחמו להאמין לפלוסופים עם דקות הקוייהם, ויופיו סדר חבוריהם, ומה שנראה עליהם מהמופת. אך אין ההמון הולכים אחריהם, כאלו הנפשות מתנבאות באמת; וכמו שאמר: נכרים דברי אמת (סוטה ט):

(יח) אמר הכוזרי אני רואה אותך מגנה הפילוסופים, ומיחס אליהם הפך מח שנתפרסמו בו, עד שכל מי שנכדל ונפרש יאמר עליו ששב פילוסוף, או הולך על דעת הפילוסופים, ואתה שולל מהם כל מעשה טוב!

(יט) אמר החבר אבל מה שאמרתי לך, הוא שורש אמונתם, כי תכרית ההצלחה לאדם איננה כי אם המדע העיוני, והגעת הנמצאות מושכלות בשכל בכה, וישוב שכל בפועל ואחר כן שכל נאצל קרוב לשכל הפועל, ולא יירא הכליון, וזה לא ישלם אלא בכלות הימים במחקר והתמדת המחשבה, וזה לא יתכן עם עסקי העולם, על כן הם רואים שיפרשו מהממון והגדולה וההנאה והכנים, כדי שלא יפרדו אותם מן המדע. וכאשר יהיה האדם יודע התכלית ההוא המבוקשת מהמדע, לא יחוש על מה שהוא עושה, כי הם אינם יראים לקבל גמול על היראה ההיא, ואינם חושבים שאם היו גוזלים או רוצחים היו נענשים על זה, אבל צו על הטוב והזהירו מן הרע, בדרך הראוי והמשוכח, ולהתדמות לבורא אשר סדר הרברים על הדרך הטוב וקבע (א) הנימוסים השכליים והם הזנהגות שאינם חובות אך הם מותנים אלא בעת הצורך, ואין התורה (ב) אלא בחלקים מנהגיים, וכבר נתבאר בחכמה התורית, מה שסובל התנאי, ומה שאיננו סובלו.

(כ) אמר הכוזרי שקע האור הוא אשר אתה מספר, שקיעה שהדעת מרחקת שירבה עוד, ואכר אכירה שהשבתה (ג) (אלהי) עולה במחשבה.

(כא) אמר החבר איננו שוקע אלא בעיני מי שאינו רואה אותנו בעין פקוחה, ומביא ראיה מדלותינו, ועינינו ופזורינו שנשקע אורנו, ומגדילת זולתנו והשגתו לעולם, ומשלו בנו, כי יש לו אור.

(כב) אמר הכוזרי לא הבאתי מזה ראיה, מפני שאני רואה שתי האומות החולקות זו על זו יש לכל אחת מהם גדולה וממשלה, ולא יתכן שיהיה האמת בשתי (ד) קצוות הסותר, אלא או באחת מהם, או אינו באחת מהן, וכבר פירשת בהנה ישכיל עבדי מה שהורה שהדלות והשפלות יותר ראוי בעיני האלקי מהגדולה והגאווה, והוא גם כן גלוי בשתי האומות כי הפרסים אינם מתפארים במלכים ולא בגבורים ולא בעשירים, אבל באנשים ההם שהלכו אחר בעל דתם כל הימים הארוכים אשר לא נקבעה

נ"א (ח) וקבעו, ונשמט וקבע. (כ), כן בין מלת הסתור ולא. (ג) ששנתה אינה עולה כמתחבב. ונ"א ששנתה נלתי עולה כמתחבב, ונשמט ששנתה אלפי עולם כמתחבב. (ד) כשני קצות הספק, ונשמטו כתיבות כשתי קצוות הסותר.

² הקוייס. לאה בלור מלות כירות הנספת לסמורה, ערך איכות. וערך הק.

בהם דתו, והיו האנשים החם גולים ונחבאים ונחרגים בכל מקום שמצאו, וסבלו על חזק אמונתם ענינים מופלאים מן הבוז וההרג, והם אשר בהם מתבוכים ומכבדים מקומותם ומקומות הריגתם ובונים הבמות על שמותם, וכן עוזרי בעלי דת ישמעאל סבלו מן הבוז הרבה עד שנעזרו, ובהם הם מתפארים ובשפלותם ובמותם על עזר דתם, משתבחים, לא במלכים המתגדלים כמטונס וגדולת ענינם, אך כאשר (א) היו לובשים הבלויים ואוכלים השעורים מבלי שכעה, אבל היו עושין כל זה עם תכלית הבלים אל האלקים, ואלו הייתי רואה היהודים עושים זה לשם האלקים, הייתי אומר כי יש להם מעלה על מלכות בית דוד, מפני שאני זוכר מה שלמדתי (ב) במאמר את דכא ושפל רוח, (ישעיה נטו) כי אור האלקים איננו חל כי אם בנפשות הנכנעים.

(ג) אמר החבר הדין עמך שתחפרנו (ג) בזה, מפני שאנחנו סובלים הגלות מבלי הודעה, אבל חשבתי בחשובים בזמנו שהם היו יכולים לדרות הבוז והעבדות מעל נפשותם¹ במלה שאמרוה מבלי טורח, וישבו בני חורים וחרום ידם על מעבדיהם, ואינם עושים זה אלא בעבור שמירת תורתם, הלא די בקורבה הזאת להפגיע ולכפר עונות רבות, ואלו היה מה שאתה מבקש ממנו לא היינו מתעכבים בגלות הזה, עם מה שיש לאלקים בנו סוד וחכמה, כחכמת גרגיר (ד) הזרע אשר יפול בארץ, והוא משתנה ומהחלף בנראה אל הארץ ואל המים ואל הזבל, ולא ישאר לו שום רשם מוחש כפי מה שידומה למביט אליו, והנה היא אשר תשנה הארץ והמים אל טבעה, ותעתיקם מדרגה אחר מדרגה שתריק (ה) היסודות, ותשיבם אל דמות עצמה, ותדחה קלפותיה ועליה, וזולת זה, (ואשר) [וכאשר] נזדכך הלב ויהיה ראוי לחול בו הענין ההוא וצורת הזרע הראשון, עושה העץ ההוא פרי כפרי אשר היה זרעו ממנו, וכן תורת משה כל אשר בא אחריו ישתנה אליה באמת ענינו, ואם היא בנראה דוחה אותה, ואלה החגרים הם הצעה והקדמה למשיה המחוכה אשר הוא הפרי, וישבו כלם פרו כאשר יודו לו, וישבו העץ (ו), ואז יפארו ויזקירו השורש אשר היו מבזים אותו, וכאשר אמרנו בהנה ישכיל עבדי, ואל חביט אל רחק אלה מן האלילים והשתדלותם ביחוד, ותפארום ותשבחם, ותביט אל ישראל בעין הפחיתות בעבור שעבדו הבעלים בימיהם, והתבונן במה שצופים רבים (ז) מהאפיקורסים, ועוד כי הם מפרסמים אותה, ואומרים בה השירים המפורסמים הנזכרים, שאין מושל על מעשי בני אדם, ולא

נ"א (ח) כאשר ונשמט כאשר. (ב) שלמדתי, ונשמט שלמדתי. (ג) שתחפרנו ונשמט שתחפרנו. (ד) כחכמה בנרגיר, ונשמט כחכמת גרגיר. (ה) עד שפדק, ונשמט שתריק. (ו) וישבו העץ אחד. (ז) רכס מהאפיקורוסות, ונשמטו התיבזה רכס מהאפיקורוסים.

¹ במלה שאמרוה. כי חזק אמונתם הישמעאלים הוא המאמר. לא אללל, אלל אלל, מהמד וכול אללל. וכעתקהו חין אל מכלעדי אל, מהמד שליח אל — ועד כיום הם יוניח איש בן אמונה אחרת-אלף בשגגה ובגלי דעת-המאמר

גומל ולא עונש עליהם, מה שלא נזכר מעולם על ישראל, אך היו העם מבקשים תועלות הצלמים ההם והרוחניות תוספת על תורתם, והם שומרים תורתם בעבור שהיתה תועלת העבודות בהם גלויה בזמן ההוא, ואם אינו כן, למה לא נשחזנו אל תורות הגוים אשר הגלום ושבו אותם, עד שמנצח ועדקיהו שלא היו בישראל מכעיסים כמותם, לא רצו לעזוב תורת ישראל, אבל היתה להם תאוה לתוספת תועלת מנצחון וכרכת ממון בכחות ההם, אשר היו אצלם מגוססים, ממה שהזחיר הכורא מהם, ואלו היה להם היום הפרסום ההוא¹ היית רואה אותנו ואתהם היום נפתים להם כאשר אנחנו נפתים לשארית ההבלים מאצטגנינות ולחשים וקמיעות ונסיונות רחוקות מהטבע, עם הרחקת התורה אותם.

(כ) אמר הכוזרי אני רוצה עתה, שתראה לי מעט משירי החכמות הטבעיות אשר אמרת שזיו אצליכם.

(כז) אמר החבר מהם ספר יצירה והוא לאברהם אבינו, והוא עמוק ופירושו ארוך, הורה על אלהותו ואחדותו בדברים מתחלפים מתרבים מצד, אבל הם מתאחדים נסכמים (א) מצד אחר. והסכמת מצד האחר אשר יסדרם מהם ספר וספור וספר, (ספר ילרכ מ"א וע"ט סי'ט) רצונו כספר, השיעור והמילום בגופים הנבראים, כי השיעור, עד שיהיה הגוף מסודר וערוך ראוי למה שנברא לו, לא יהיה כי אם במנין, והמדה והמשורה והמשקל וערך התנועות וסדור המוסיק"א הכל במנין, רוצה לומר ספר, כאשר אתה רואה הבונה לא יצא מתחת ידו בית עד שקדם ציורו בנפשו, ורצה כספור הדבור והקול, אבל הוא דבור אלפי קול דברי אלפים חיים, חיה בו מציאות התכונה והצלם אשר דובר בה כמו שאמר (ב) יהי אור ויהי אור, יהי רקיע (בראשית ה'), ולא יצא הדבור עד שנמצא המעשה, וספר רוצה לומר חמכתב, ומכתב אלפים הוא יצירותיו, ודברי האלפים הוא מכתבו, ושיעור האלפים הוא דברו, הנה שב (ג) הספר והסיפור והספר בתק האל דבר אחד, ובחק האדם שלשה, מפני שהוא משער בשכלו, ומדבר בפיו, וכותב בידו, הדבור ההוא, בעבור שיורה אותוך באלה השלשה, על דבר אחר מבריאות הכורא יתברך, ויהיה שיעור האדם בדבורו (ד) ובמכתבו אותות מורים על עצם הדבר לא גוף הדבר, אבל שיעור האלפים ודברו הוא הדבר בעצמו, והוא מכתבו, כאשר אם היית מעלה על דעתך אורג בגדי פסים, מחשב כמלאכתו, והמשי נעשה לרצונו, ומגוון (ה) בגוונים העולים על לבו, ומרכיב (ו) הרכבות אשר הוא חפץ, יהיה הבגד (ז) בשעורו ומכתבו, ואלו

נ"א (א) נסכמים, ונשמע נסכמים. (ב) שנאמר, ונשמע שאמר. (ג) שכ הנחשכ וסיס הספר וכו'. (ד) ודברו ומכתבו, ונשמע בדבורו ומכתבו. (ה) ומתגוון, ונשמע ומגוון. (ו) ומתרכב הסרככות, ונשמע ומרכיב סרככות. (ז) סכגד סכוא.

סכוא. אז אחת דמו לשתאמז כמדע. ¹ היית ראש וכו' נפתים להם, כלל ספק כון סככר סס לדרשח חול כסוסדרין ק"ב חיל (מנשה לרכי חכוס) אי סוס סתס סוס נקוט כשיסול גלומא, ורסטת חככרסח"י ע"ש כל סמאמר.

היינו יכולים כשנדבר במלת אדם, או כשנחקק גוף האדם להמציא צורתו היינו יכולים על הדבור האלקי והכתב האלקי, והיינו בוראים, כאשר אנחנו יכולים קצת היכולת על הציור השכלי. אך הדשונות והמכתבים יש לקצתם יתרון על קצתם, מהם מה ששמותם נאותים הרבה בקרואים (א), ומהם רחוקים מהנאות (ב) להם, והלשון האלקי הברואה אשר למדה האלקים לאדם ושמה על לשונו ובלבבו, היא מבלי ספק השלימה מכל הלשונות, והנאותה לקרואיה יותר מכולם; כמו שאמר וכל אשר יקרא לו האדם נפש היה הוא שמו (נחלשית כיט) רצה לומר שהוא ראוי לשם ההוא ונאות לו¹ ומלמד על טבעו. — והתחייב מזה לשום מעלה ויתרון ללשון הקדש,² ושהמלאכים יותר חוששים לה ומרגזשים מוזלתם מהלשונות. ועל זה נאמר במכתב, כי צורות אותיות אינם בלא כונה ובמקרה, אבל לענין נאות עם המכוון מכל אות ואות. ואל יהי רחוק בעיני הזה רושם השמות והדומה להם מדרך הדבור והכתב וקודם להם השיעור, רוצה לומר מחשבת הנפש המהורה הדומה למלאכים, ומתקצצים השלשה ספרים ספר וספור וספר בדבר אחד, ויהיה הדבר ההוא המשוער כאשר שער אותו בעל הנפש הברה, וכאשר כתבו, אכן (ג) אמר זה הספר על האלקים יתברך, שברא את עולמו בשלשה ספרים בספר וספור וספר, כלם (ד) בחקו יתברך אחד, והאחד ההוא התחלה לשלשים ושתים נתיבות פלאות חכמה שהם עשר ספירות ועשרים ושתים אותיות (ספר יצירה מ"א), רמז אל יציאת הנמצאות אל מעשה יוצר (ה) בכמות ובאיכות, והכמות מספר וסוד המספר איננו כי אם בעשהה, כמו שאמר; עשר ספירות בלי מה, עשר ולא תשע, עשר ולא אחת עשרה. ולהם סוד חתום. למה עמר החשבון על עשרה לא פחות ולא יותר, ועל זה סמך לו: הבן בחכמה וחכם בכינה בחון בהם וחקור בהם (ו) ודע וחשוב וצור והעמיד דבר על בירורו (ז) וחשב יוצר על מכונו, ומדתן עשר שאין להם סוף, ואחר כן הכרתם באיכות, וחלק העשרים ושתים אותיות שלשה חלקים, שלש אמות ושבע כפולות, ושתים עשרה פשוטות, ואמר שלש אמות אלף מ"ם ש"ן, אמ"ש סוד גדול מופלא ושכוסה, שממנו יוצאין אור ומים ואש, שבהן נברא הכל (ח). ושם מערכת האותיות האלה עם מערכת העולם הגדול והקטן, שהוא האדם ומערכת הזמן אחת, וקרא אותם ערים נאמנים עולם ונפש ושנה, הודיע אותנו כי הסוד אחד

נ"א א) כהם, בין מלת בקרואים ומהם. ב) מהות להם, ונשמט מהנאות להם. ג) וכן, ונשמט חקן. ד) וכלם, ונשמט כלם. ה) אל מעשה יוצרו, ונ"א אל מעשה יוצרה, ונ"א אל מעשה יוצרו. ונשמטו התיבות אל מעשה יוצר. ו) מהם, ונשמט כהם השנית. ז) צוריו, ונשמט בירורו. ח) העולם, ונשמט מלת הכל.

¹ ומלמד על טבעו. הסודי לשטתו ששפה העברית היא לשון טבעי, כל מלה המסמנת את המושג כוללת את מהותו וטבע המושג. כמו, נחש מסמן תכונת הנחש, שור משום שהוא ישר בטבעו, וכדומה אשר עמלו המפרשים למצוא טבע כל דבר בקריאת שמו. ² ושהמלאכים וכו'. מרמז לדברי חז"ל שאלאכ"י הסרות אינן נזקקין ללשון ארמי (שבת יב:).

מהמסדר האחד יתברך, (א) ואם הנמצאות מתחלפות ושונות זו מזו, התחלפותם נחמריהם, שהם שונים, מהם עליון ומהם התחתון, ומהם העכור, ומהם (ב) הוד, הבל (ג) נחמר, חונן הצורות ונותן התכונות והסדור, הגה החכמה כלם בהם אחת והשגחה אחת, הולכת על סדר אחד בעולם הגדול, ובאדם ובסדור הגלגלים, והוא שאמר עליהם. שהם עדים נאמנים על אחדותו יתברך שמו - עולם, ונפש, ושנה, ושם סדורם על קרוב הדמיון (ד) שלש אמות אמ"ש.

בעולם, אויר, מים, איש,
בנפש, גויה, בטן, ראש,
בשנה, רויה, קור, והום.

שבע כפולות בנד כפרת

בעולם, שבתאי, צדק, מאדים, חמה, נוגה, כנב, לבנה.
בנפש, חכמה, עושר, ממשלה, חיים, הן, זרע, שלום.
בשנה, שבת, חמשי, שלישי, ראשון, ששי, רביעי, שני.

שתים עשרה פשוטות

בעולם, מלה, שור, תאומים, סרטן, אריה, בתולה, מאזנים, עקרב,
קשת, גדי, דלי, דגים,

בנפש, אבר לראות, אבר לשמוע, אבר להרוח, אבר לדבר, אבר לטעום,
אבר לתשמיש, אבר לעינות, אבר להלך, אבר להרהר, אבר לכעוס,
אבר לשחוק, אבר לישון,

בשנה, ניסן, אייר, סיון, תמוז, אב, אלול, תשרי, מרחשון,
כסליו, טבת, שבט, אדר,

אחד על גבי שלשה, ושלושה על גבי שבעה, ושבעה על גבי שנים
עשר, ובאברים האלה מקום השתתפות, כמו כליות יועצות,
ומחול שוחק (ה) וקיבה ישנה, ואיננו תמה שיהיה לכליות כח בהטבת
העצה, כי אנחנו רואים כמו זה בביצים שאנחנו רואים הסריסים יותר
חלושי השכל מהנשים, מפני שנעדרו הביצים, חסרו הזקן והעצה
הנכונה, ומחול שוחק, בעבור שכח הטבעי מנקה הדם והמרה
השחורה מהעכירות והעובי, ובהנקותם תהיה השמחה והשחוק,
וכבר כועס בעבור המרירות (ו) המתולדות בו, וקיבה ישנה כנוי
לכלי המזון, ולא זכר הלב מפני שהוא המלך, ולא הקרום והריאה,

ג'א (א) ממסדר אחד יתברך. (ב) מסס עליון ומסס תחתון ומסס עמור ומסס
ק. (ג) חכל, ושמש מלה ככל. (ד) כזה, בין מלה סדמיון לשלש. (ה) ניל
כבוד כועס, בין כתיבות ומחול שוחק וקיבה ישנה. (ו) כמרה כחזומה שנעשית בו.

מפני שהם שמישים מיוחדים לו, ואינם שמישים לשאר הגוף, כי אם בדרך
 המקרה, לא ככונה הראשונה, והמוח נכנס בחלקי החושים הנולדים ממנו,
 ועוד כי יש לאיברים שהם למטה מהקרום החולק סוד, מפני שהם הטבע
 הראשון, והתולדה הראשונה, והקרום חולק בין עולם הטבע ועולם (א)
 החיים, כמו שהצואר חולק בין עולם החיים ובין עולם הדבור, כאשר
 זכר אפלטון בספר טימאוס, והמוצאים הראשונים שהם מעולם הטבע,
 ושם שרש ההויה, שמשם יצא הזרע ושם יכרא העובר כמה שבין
 הארבעה טבעים, משם בחר הבורא הנתחיים המוקרבים, החלב והדם
 ויותרת הכבד ושתי הכליות, ולא בחר בלב ולא במוח ולא בריאה ולא
 בקרום—והסוד עמוק למאד, והפירוש אסוד (ב). וכבר נאמר אין דורשין
 בספר יצירה אלא בתנאים (מגיגה יא): ומעט שהם מוזמנים, ואח"כ
 אמר שבע כפולות, שש צלעות לשש צדדים, והיכל קדוש (ג) מכוון
 באמצע, ברוך (ד) כבודו ממקומו, הוא מקומו של עולם ואין עולם
 מקומו, רמוז לענין האלקי המחובר בין החפכים, ודמיון בנקודה
 וחמרכו מגוף בעל הששה (ה) צדדים, ושלושה המשכים, ובעוד שלא
 תקבע (ו) התוך לא יקבעו הקצוות, והעיר על הערך אשר בין אלה
 ובין הכח הסובל לכל, שבו יתחברו החפכים בערך הנקבע בעולם ונפש
 ושנה, כי שם לכל אחד מהם דבר כולל את חלקיו ומסדר אותו,
 ואמר ת לי בעולם כמלך על כסאו, גלגל בשנה כמלך במדינה,
 ל ב בנפש כמלך במלחמה, ת לי שם התנין הנזכר בחכמת התכונה
 הוא בערב גוזה, רמוז בו אל עולם השכל, כי העינים (ז) בו מבנין
 הדברים הנעלמים אשר לא ישגו בחוש, ורצונו בגלגל גלגל השמש
 הנוטה, שבו יסתדרו חלקי השנה, ול ב מסדר החיים ומושל בחלקיו,
 ורוצה לומר שהחכמה בשלושה אחת, והענין האלקי אחד, והחלוק
 ביניהם איננו כי אם בהתחלפות היוליהם. ודמה הענין האלקי
 כשהוא מנהיג הרוחנים כמלך על כסאו, אשר יעשו דבריו כרמו מעט
 אצל סגולתו ועבדיו המכירים אותו, מבלי תנועה מהם וממנו, ודמיון
 כשהוא מנהיג הגלגלים כמלך במדינה, כי הוא צריך להראות בפנות
 המדינה, שיראה על כל חלק ממנה ממשלתו ומוראו ותועלותיו, ודמיון
 כשהוא מנהיג החיים כמלך במלחמה, שהוא בין הפכים ישתדל להגביר
 אוהביו ולגבר על אויביו, והחכמה אמת, כי אין החכמה בגלגלים גדולה
 מהחכמה בקטן שבחיים, אך גדולת בעלתם בעבור שהם מחוטר זך
 וקיים, לא יכלם כי אם בוראם, והבעל חיים (ח) מחומר מקבל רושם
 מתפעל, רושמים בו החפכים הכאים עליו תמיד מקור וחום וזולתם,
 ומכלה אותם הזמן, לולי החכמה אשר התחכמה להם בזכר וביקבה,
 להשאיר הזמן באבד (ט) האישים, וזה בסבובי הגלגל והזריחה והשקיעה,
 כאשר (י) העיר עליו הספר הזה, ואמר שאין הפרש בין יצירה הזכר

נ"א ח' לעולם, ונשמת מלת ועולם. ב' ארוך, ונשמת אסוד. ג' קדש, ונשמת
 מלת קדוש. ד' צרוך כבוד ה', ונשמת מלת כבודו. ה' שש ללעות, ונשמת
 כשש נדדים. ו' יקבע, ונשמת תקבע. ז' כחנין, ונשמת כענש. ח' והחיים,
 ונשמת והנעל חיים. ט' ככאנד, ונשמת כאנד. י' אשר, ונשמת כאשר.

והנקבה, אלא מה שיש בין הראות האיברים מה והסתרים, וכבר ביארנו
 זה בני תוה, שאיברי הנקבה כאיברי הזכר, אלא שהם מהופכים אל
 פנים, כמו שאמר זכר באמש ונקבה באשם, חוזר בגלגל פנים
 ואחור, אין בטובה למעלה מענג, ואין ברעה למטה מנגע, רוצה לומר
 שאותיות אמש, ואשם, וענג ונגע אהת הן, ואין כיניהם אלא הזקדמה
 והאחור, כמו שהזריחה והשקיעה לגלגל אחת כחוקן, ובחוקנו אנחנו
 רצוא ושוב. ודמו באברים (א) שהם למטה מהקרום על מוצאי הטבעים
 הארבע, כמו שאמר: שני לועזים ושני עליוזים שני יועצים ושני עליוצים
 עשאן כמין מריבה, ערכן כמין מלחמה, מוקצת אלו מצטרפין (ב) עם אלו,
 ואלו כנגד אלו, אם אין אלו אין אלו, וכולם אדוקים זה בזה, והרמו
 מוכן לגמרי (ג), ואם יקשה לבאר הפרדתו (ד) מצורת בעלי היום אל
 הפכים, והן גורמין הצלתו מהמרחמה הזאת, ולולי המלחמה הזאת לא
 היתה הצלתו זאת (ה), אחרי שסדר היצירות והקדים (ו) הדבר החשוב,
 והוא רוח אלקים חיים, אמר אחת רוח אלקים חיים. שתיים רוח מרות,
 שלש מים מרות, ארבע אש ממים, ולא זכר הארץ מפני שהוא הגוף
 והחומר להיות, כי כלם ארץ, אבל אומרים זה גוף אישי, וזה גוף
 אוירי, וזה גוף מימי, על כן הקדים שלש אמות אש ומים ורוח,
 והקדים רוח אלקים, והוא רוח הקדש, ממנה נבראים המלאכים הרוחניים,
 ובה מתחברות הנפשות הרוחניות, ואחריה האויר המושג, ואחריו המים
 אשר מעל לרקיע, לא השיגתם הקשת הפילוסופים, על כן לא הודו בהם,
 ואפשר שיאמר בו אומר שהוא כדור הקרה שקירין כערכי זמחריר ומקום
 תכלית הגעת העבים, ואחריו מקום האש הטבעי שקורין אותו בלשון
 ערבי אלאתור, כאשר אומרים ורוח אלקים מוחפת על פני המים
 (נראה א' ב) שרצונו במים האלה החומר הראשון בלי איכות, אבל
 תהו ובהו, עד שהתאיך בחפץ האלקים הסובב אותו, וכנה אותו ברוח
 אלקים, ודמות החומר הטבעי במים דמיון נכון ביותר, כי מה שהוא יותר
 עבה מן המים לא ישחוו פעולות הטבע בכל חלקיו, מפני שהם הזקים,
 כי אין הגוף הארצי ראוי כי אם למלאכות, כי המלאכה אינה כוללת כי
 אם שטחי החומר, ולא כל חלקיו, והטבע הוא כולל כל חלקי הדבר,
 ואין הווה אלא שיהיה כבר בתכונת המים זכ נגר, ואם אינו כן, לא יקרא
 הוא טבעי, אבל הוא מלאכותי, או מתרכב או מקרי, ואין הטבע פועל
 בו, אלא בעודנו בתוכם המים, יצוירנו בחפצו, ואחר כן תקשה (ד) מה
 שהוצרך להתקשות, ואמר על הדומה לזה, עשה מתהו ממש, ועשה
 את אשר אינו ישנו, וחצב עמודים גדולים, מאויר שאינו נתפש, ועוד
 אמר: מים מרוח חקק וחצב תהו ובהו ורפש ושיט עשאן כמין ערוגה,
 הציבן כמין חומה סבבן כמין מעזיבה וצק (ה) מים אליהם ובעשו עפר,
 ואמר עוד, תהו זה קו ירוק שמקף את העולם כולו, בהו אלה אבנים

ג'א (א) לאברים, ושמש באברים. (ב) אלו תמורם אלו, בין מלת אלו ומלת ואלו,
 (ג) מלת לגמרי אינו. (ד) חלקיו, ושמש מלת ספרדתו. (ה) כל זה אחר,
 ושמש מלת אחרי. (ו) וקדד. (ז) סקסס. ואפשר לחקו יתקשה. (ח) יתק
 ושמש וצק.

המפולמות המשוקעות בתהום שמביניהם יוצאין בים (חגיגה יב), ורמז מעט מסוד השם הנכבד יו"ד ה"א ו"ו ה"א, שהוא נאות לעצם האלהי המתאחד אשר אין לו מהות, כי מהות הדבר זולת מציאות הדבר, והאלקים יתברך מציאותו הוא מהותו, כי מהות הדבר גדרו, ¹ והגדר מחובר מסוגו והכדלו, ואין סוג ואין הכדל לעלה הראשונה, והתחייב שיהיה הוא הוא.— וכאשר ספר, כי סבות רבות הדברים הוא סכוב הגלגל, כמו שאמר הזר גלגל שנים ואחור, ודמה זה בהתמוג (א) האותיות הנפרדות, האל"ף עם כלם וכלם עם אלף, בית עם כלם וכלם עם בית, הוורית חלילה, נמצא כל הדבור יוצא במאתים ושלשים ואחד שערים, ואחר כן אמר איד התרכו בשלש האותיות, ורבעים שלש אבנים, בונות ששה בתים, ארבע בונות עשרים וארבעה בתים, צא וחשוב מה שאין הפה יכול לדבר, ומה שאין האוזן יכולה לשמוע.— בן נצטרך לחקור, מאין גתרכו הדברים קודם סכוב הגלגל, והבורא אחד הוא, ולגלגל על דרך הדמיון ששה צדדים (ב) והניח ברבור השכלי (ג) שמות הבורא, וכחר לו ברבור הגשמי האותיות היותר דקות, אשר הם כרוחות לשאר האותיות, והם הוי. ואמר: כי החפץ כשהוא יוצא בשם הנכבד הזה, יהיה מה שיחפוץ יתברך, ויהיה כפי (ה) נגזר ה"ו; ואין ספק שהוא והמלאכים מדברים הרבור השכלי, ויודעים מה שיהיה בעולם הגשמי קודם יצירת העולם, ואיך יאצל הרבור וההברה ממנו, על המדברים שהם עתידין להבראות בעולם. והיה כדן שיהיה העולם הגשמי נכרא בענין שהוא נאות לגשמיים, בשם הנכבד השכלי הנאות לשם הגשמי יהו, יהו, הוי, הוי, והי, התחייב מכל אחד צד ניצודי העולם (והם) [וקם] הגלגל, וזה מהדברים שאינם מספיקים הכל, אם מפני שהמבוקש עמוק מהשיג, או מפני שתכונותינו מקוצרות; או לשני הדברים יחד. ועל הרומה לזה חקרו הפילוסופים והביאם מחקדם לאמר: כי מאחד לא יהיה ממנו, כי אם אחד, וקבעו ² מלאך קרוב נאצל מן הראשון, ואחר כן אמרו: כי המלאך הזה יש לו שתי מדות, אחת שהוא יודע מציאותו בעצמותו, (ו) והשנית ידיעתו שיש לו סבה, והתחייב ממנו שני דברים, מלאך וגלגל הכוללים הקיימים, וזה גם כן כמה שהשכיל מן הראשון התחייב ממנו מלאך שני, וכמה שהשכיל מעצמותו התחייב ממנו גלגל שבתאי, וכן עד הירח, ואחר כן אל השכל הפועל, וכבר קברו בני אדם זה, והתפתו לו, עד שאמרו: שהוא מופת, מפני שיחסו אותו אל פילוסופי

ב"א (א) בהתחברות. (ב) שם ללעות וקבע. (ג) השכלי, ונשמע כשכלי. (ד) שם לבורא. (ה) בני"א ד' סיבות הללו ויחסם כפי נגזר כוי חונס. (ו) בעלמנו, ונשמע בעלמותו.

¹ והגדר מחובר מסוגו והכדלו, למשל אם יש אחת נפשו להגדיר מסות האדם, או פאזר: שזוא חי (וזו סיגו) מדבר (וזו סדלו). וראה במלח סגיון שער יוד (בהנדס ע"י ווארשא הכריס סוף דף מט-נ) ונספר דוח תן פרק ה. ² מלאך וכו' נאלץ מן הראשון. ר"ל ללאח מן המבוסס: אך כשתלשם כבריחא כלס מן האחד השבוט, אזרו: שכן סכורא לא נאלץ רק מלאך אחד, וזוא אשר

יון, וזאת מענה גרידא אין בה ספוק, ומקשים עליה בכנה פניו; ארת
 מהם לה עמדה האצילות הזאת (הקצור) [הקצר] יד מהראשון? ואחר
 כן נאמר: למה לא התחייב מהשכלת שבתאי מה שלמעלה ממנו דבר
 אחד, ומהשכלתו המלאך הראשון דבר אחר, ותהיינה צורות אצילות
 שבתאי ארבי, ומאין לנו, שמי שישכיל עצמו יתחייב ממנו גלגל, ומו
 שהשכיל הראשון יתחייב ממנו מלאך, ובעת אשר ישעון ארסטו שהוא
 משכיל את עצמו, צריך שיהיה נתבע שיאצל (א) ממנו גלגל, ואם ישעון
 (ב) שהשכיל הראשון, שיאצל ממנו מלאך, אמנם זכרתי לך ההתחלות
 האלה, שלא תבהיך הפילוסופיא, ותחשוב שאם תלך אחריה הית
 מניה לנפשך כמופת הברור, אבל התחתם כלם לא יסבול אותם שכל
 ולא יכנסו תחת הקשה, ועוד כי אין בין שנים מהם הסכמה, אלא
 המקבלים מהם שסומכים על דבר אחד¹ אם אבנדקלוס (ג) ואם פיתאגוריש
 או ארסטו או אפלטון וזולתם הרבה, אין אחד מהם מסכים עם חברו.
 (ו) אמר הבוזרי מה הוצרך אל אותיות הוי, או אל מלאך
 וגלגל וזולת זה עם ההודאה בחפץ הבורא, ובחדוש העולם, ושהאלקים
 ברא את הדברים הרבים במנינם בבת אחת למיניהם, כאשר זכר
 בסדר בראשית, ושם בהם כח—התולדה, והעמידם² ומכלכרם לרגעים
 בכח האלהי, כמו שאנחנו אומרים: מחדש טובו בכל יום תמיד מעשה
 בראשית.

(ז) אמר החבר השיבות טלך כוזר, זהו האמת והאמונה באמת,
 ועזיבת מה שאין צורך (עליו) [אליו], אך שמא היה זה העיון מאנדרם
 (ד) אבינו כשנתבררה לו האלהות ואחרות קודם שידבר עמו במחזה,
 ואחר שדבר עמו הניה כל בקשותיו (ה) ושם לבקש רצון האלקים מעמו,
 אחר שלמדו איך הוא הרצון ובאי זה דבר יושג ובאי זה מקום, וכבר
 דרשו רבותינו ביוצא אותו הוצעה צא מאצטגנינות שלך רוצה לומר צא
 מחכמת הכוכבים, ומכל חכמה טבעית מסופקת—וכבר אמר אפלטון:
 מהנביא שהיה בזמן מארינוס המלך, שהוא אמר לפילוסוף שהיה מתעסק
 בפילוסופיא מהאלקים, לא תגיע אלי בדרכים האלה, אך במי ששמתיו
 שליח ביני ובין ברואי, רוצה לומר הנביאים והתורות האמתיות, והוגדר
 (ו) בספר הזה בסוד העשרה האחרים שמיסכימים עליהם במזרח ובמערב,
 מבלתי שיביא אל זה טבע, ולא יכריעם שכל, אגל לסוד אלקי, מה
 שאמר (ספר יליס מ"ד): עשר ספירות בלי מה, בלום פיך מדבר,
 בלום לבך מדהרת, ואם רין לבך שוב למקום, שלכך נאמר רצוא

ב"א (ה) לכאלל, ושמט שיאלל. (ב) ישעון, ושמט ישעון. (ג) אנומקאלוס,
 ונ"א אנומקליס, ושמט אבנדקלוס. (ד) לאנרכס, ושמט מאנרכס. (ה) קקשתיו.
 ושמט קקשתיו. (ו) ונגד, ושמט וסוגד.

קראו עלול הראשון. ¹ אם אבנדקלוס, בדפוס ווינטיא ש"ז הגרסא אנומקליס.
 ונ"א אנומקליס. ויתבארו בשמות כאלל, מי סיס ספלוכוף כוס, כהפחות
 פ"ס. ² ומכלכלם לרגעים. וזה סוד הכסוב אשר נרא אלכוס לעשות, מי סבורא
 הוא פו על תמיד ככריאס, אף אחרי שנת מסלחכטו כנראס וכנגליה.

ושוב ועל דבר זה נכרתה ברית ומדתן עשר שאין להם סוף, נעוץ סופן בתחלתן, ותחלתן בסופן, כשלהבת קשורה בגחלת. ודע וחשוב וצור שהיוצר אחד, ואין בלעדיו, ולפני אחד מה אתה סופר. וחתימת הספר, וכשהכין אברהם וצר וחקק, וצרף ויצר וחקר וחשב, ועלתה בידו, נגלה עליו ארון הבל, וקראו, אוהבו, וכרת לו ברית בין עשר אצבעות ידיו, והוא ברית לשון, וכין עשר אצבעות רגליו, והוא ברית מילה, וקרא עליו במרם אצרך בכמן ידעתך (יזמיה א).

(כ) אמר הכוזרי רצוני שתראני מעם (א) מחכמות הכוכבים, (ב) הנאותים למבעים. (ג)

(ט) אמר החבר כבר העירותך (מאמר שני סימן סד) על (ידיעת) [ידיעתם] במבטים (ד) הברורים, בהוראת (ה) מדעה בתקופת לבנה, אשר היא כ"ט י"ב תש"צג (ר"ס נס). מקובל מבית דוד ולא נשתבש, ותקופת חמה הברורה, אשר היו בה נזהרים שלא יפול פסח אלא אחר תקופת ניסן, וכמו שאמר קצתם כד הוזהר דמשכא תקופת טבת עד שיתסר בניסן עכריה להויה שתא כדו שלא יפול פסח ברביעית החורף (סס לא). (ו) והאלהים צוה והזהיר שמור את חדש האביב (סמות) והתקופה הנוהגת אצל ההמון איננה ברורה, אבל היא על דרך הקרוב, בחלוקת השנה על ארבעה רביעים, כל רביע צ"א יום ורביע יום, ויש שיפול פסח בחשבונה ברביעית החורף, וכבר טענו על היהודים, והשבו כי עקר תורתם אבד ושאינם על שורש אחד, בעבור שיפול להם פסח קודם הכנס פרק האביב, כפי חשבונם בתקופה שהיא בפרהסיא, ולא שמו לב אל תקופת חמה הברורה האמתית, שהיא בצנעה בלתי (ז) מפורסמת, ושעל חשבונה לא יפול פסח בשום פנים, אלא שתחול השמש בראש המלה ואפילו יום אחד, ולא אירע בזה שום שבוש מכמה אלפי שנים, והוא חשבון (ח) דבק למביט הבאתני, והוא הכירור שבקבועים והאמתי שבהם, ואיך יתכן מדע תקופת חמה ותקופת לבנה מדוקדקת וברורה, אלא מחכמת התכונה על האמת ועל הברור, וכבר הקרמנו מסוד נולד קודם חצות (סס כ) וזולת זה, ונשאר עדין מן החכמה המיוחדת בענין הזה ספר הנקרא (ט) פרקי רבי אליעזר בן הורקנוס, בו מרת הארץ וכל אחד מהגלגלים, ומבני הכוכבים והמזלות והצורות¹ ובתיהם וטובתם ורעתם,

כ"א (א) נ"ל מעט ושמת טעם. (ב) החכמים, ושמת הכוכבים. (ג) לטנטיים, ושמת לטנטיים. (ד) בכוונים, בין מלת כמנטיים ומלת הברורים. (ה) בראית. (ו) הסתיו, ושמת החורף. (ז) כנ"א שתי תיבות הללו בלתי מפורסמת אינם. (ח) מסמס לכזון אלכיתאני, ושמת ג' תיבות אלה דבק למביט הבאתני. (ט) קרא, ונ"ל סקרא.

¹ ובתיהם, האלמגוניים, יחסו לו כוכבי לכת י"ב המזלות המפורסמים, וכמו להם בחיס, כמו שאמרו, השמש בית שלו מזל אריה, והלבוש מזל סרטן, ולשאר החמשה יחסו לכל אחד שני בחיס, בית אחד ליום, ובית אחד ללילה, ואמרו כי בעת המלאה הכוכב הוא בבית המיוחד לו הן ביום הן בלילה, תתחוק פעילתו ביותר, כ"ל כשיגע

ועלייתם וירידתם ונשיאותם ושפלותם, ומשך תנועתם והוא מחכמי ישראל המפורסמים, ושמואל מחכמי התלמוד שאמר נהירין לי שבילי דרקיעא כשבילי דנהרדעא (נרכות נט. א.) ולא התעסקו בו אלא לענין התורה כי לא ישלם בירור הליכת הירח והתחלפות הליכתו לברר עת התחברו עם השמש, והוא המולד ועת הסתרו קודם המולד ואחריו אלא ברוב הכמת התכונה, וכן ידיעת התקופות הארבע על בירור, לא תשלם אלא בידיעת השפל רום והגבוה רום והעליות על התחלפם, ומי שמרח בזה, או אפשר שלא יתגלגלו עמו שאר חכמות הכוכבים והגלגליים, אבל מה שיצא להם מן החכמה הטבעית, ממה שנגדר (א) בתוך דבריהם בדרך המקרה לא בכונה, ללמד החכמה ההיא פליאות ותמיהות, ומה יחשב לבך, שהיה לחכמיהם מן הספרים בחכמה עצמה!

(ל) אמר הכוזרי ואיך אבדו הספרים ההם שהיו בכונה, ונשארנו אלו שהם כמקרה:

(מ) אמר החבר מפני שהספרים ההם היו יודעים אותם היחידים מבני ארם יקרא זה חוזה וזה רופא וזה מנתח על דרך הדמיון, ותחלת מי שיאבד (ב) כהאומה האבודה אינם אלא החשובים שבהם, ואחר כן מי שלטטה מהם ואבדה היחידים ואבדה חכמתם, ולא נשאר כי אם ספרי התורות, אשר ההמון צריכים אליהם, ויודעים אותם רב העם וכותבים אותם ומתעסקים בהם הרבה, ואשר נגדר (ג) בספרי התלמוד מהחכמות ההם, נשמר ונשאר בעבור רוב יודעיהם והשגחתם אליהם, ומכל (ד) זה מה שגזכר בהלכות שחיטה והלכות טריפה שיש בהם מן החכמות מה שניעלם רובו מגאלינוס, ואם אינו כן, למה לא זכר בחלאים מה שאנו רואים אותו בעינינו ממה (ה) שהאירה (ו) התורה עליו, מחלי הריאה והלב כמו סמוך ללב (הולין מט. א.) וסמוך לדופן (טס מה. א.) ודבק (ז) האונות (טז יז) וחסרונם ויתרונם (טז עא. א.) והמסמסה (טז מז נד) ומידעתם בהערכת האיברים הנפשיים עם הטבעיים, מה שאמרו שני (טז) קרומות יש למוח וכנגדן לביצים (טז טז) ואמרו כמין ב' פולים יש מונחים על פי הקדירה מן הפולים ולפנים מוח מן הפולים ולחוץ חוט השדרה (טז). ואמרו תלתא קני הוה חד פריש ללבא וחד פריש לריאה וחד פריש לכבדא (טז), ומידעתם בחליים הממיתים ושאינם ממיתים, ומה שאמר: חוט השדרה אם עורו קיים מוחו לא מעדה ורא מוריד, ואמרו מי (שנתמסמס) [שנתמזמן] מוחו אינו מוליד, (טז מס), ואמרו קרום שעלה מחמת מכה בריאה אינה קרום (טז מז), ואמרו גיד הנשה

ב"א (ח) שגגרה, ונשמט שגגרה. (ב) שלבד, ונשמט שלבד. (ג) נגרה, ונשמט נגרה. (ד) ומוס ונ"ל ומכלל זס, ונשמט ומכל זס. (ה) כמה, ונשמט וממס. (ו) שבעידו, ונשמט שכלירו. (ז) וסדנך, ונשמט ודנך. (ח) והמסמסה, ונשמט והמסמסה. (ט) קרומים, ונשמט קרומות.

כל ככב מככבי לכת בתנועתו כיוס ההה המול כמיהוס לו כיוס, כלילס תחת מזל המיוחס לו כלילס, תתחזק פעולתו.

אינו נוהג בעוף מפני שאין לו כף, ומדקדוק דיניהם, כשרה שינקה מן
 הטריפה קיבהה אסורה, טריפה שינקה מן הכשירה קיבהה מותרת מפני
 שהוא כנוס במעיה (סס קטז) וממה שאמרו (א) מחכמה אמתית והקשט
 יגיד עליה, חמשת קרומים אסורים: קרום של מוח, קרום שעל הביצה,
 קרום שעל גבי מחול קרום שעל הכליות, קרום שעל העוקץ, כלם
 אסורים באכילה (סס נג), ומהמופלא שבדיניהם במיפגת, שדקדקו בהגבלת
 הגובה אשר אם דווחין הבהמה ממנו למטה תהיה אסורה משום רסוק
 איברים (עיין נצ"ק נ י) ירצה ברסוק איברים הרסוק המביא אל המות,
 ואחר כן אמרו הניח בהמה למעלה ובא ומצאה למטה אין חושש משום
 רסוק איברים משום דאמדה אנפשה (סס) רוצה לומר כי הבהמה משערת
 לעצמה, ומכונה לדלוג ולא יזיקנה, כאשר יזיק אם דווחין אותה, כי
 הטבע בדלוג מזומן ונמצא, ובנפילה בורח ונודד, ומפלאי דיניהם עוד
 ונסיותם (ב) חרותה בידי שמים כשרה בידי אדם טרפה (מולין נד), משום
 צמק ריאה ובדיקותה שרייה במים פושרים מעה לעת אם הדרא בריאה
 (ג) כשרה ואם לאו טרפה (סס נס), ומה שאמרו ריאה ככחלא כשרה
 כדיותא טריפה (סס מז) מאי טעמה (ד) האי שחור אדום הוא, אלא
 שלקה ירוקה כשירה, ומה שאמרו ריאה שהאדימה מקצתה כשירה
 האדימה כלה טריפה (סס נו) ורבי נתן הבבלי שהביאו לפניו
 ילוד (ה) ירוק, אמר להם המתינו לו עד שיפול בו דמו; רוצה לומר:
 שלא ימולו אותו עד שיתפשט דמו בבשרו, ועשו כן וחיה הילוד, אחרי
 ילדים רבים שהיו מתים לאשה ההיא תכף למילה. (שנת קלד); ועוד
 הביאו לפניו ילד שהוא אדום, ואמר להם המתינו לו עד שיבלע דמו
 בו, ועשו כן וחיה י¹ וקראוהו נתן הבבלי על שמו, (סס סס) ואמרו:
 חלב טהור סותם טמא אינו סותם, (מולין יט); ומדקות דיניהם, מחט
 שנמצא בעוכי בית הכוסות נמצא עליה קורט דם בידוע שהוא קודם
 שחיטה, לא נמצא עליה קורט דם בידוע שהוא לאחר שהיטה למאי
 נפקא מיניה למקח וממכר, (סס נ); מפני שלא יחכן שיהיה על המחט
 קורט דם לאחר שחיטה, בעבור שאין הדם נגר במיה, ואין לו למעון
 עליו ולומר שמתה מכרת לי; וכמו זה הגליל פי המכה, בידוע ששליטה
 מים קודם שחיטה, לא הגליל המוציא מחבירו עליו הראיה, (סס סס)
 ומשמניהם בעוף טהור, מותרין לעוף (ו) חוט של משיחה, אם חולק את
 רגליו שתים לכאן ושתים לכאן, בידוע שהוא עוף טמא, ג' לכאן, ואחת
 לכאן, בידוע שהוא טהור. ואמרו כל עוף הקולט מן האויר ואוכל,
 טמא, השוכן עם הטמאים ונדמה להם טמא, כזרזיר אצל עורב, (סס

נ"א ח) שאמרו בחכמה ברורה וסברתנו חיונה משגת אותו. ונשמטו ו' תיבות
 הללו מן שאמרו עד עליה. (ג) ונסיונותם, ונשמט ונסיותם * (ג) אי הדרא צריח,
 ונשמט אם הדרא צריח. (ד) טעמא, ונשמט טעמא * (ה) שחיס צין מלת ילוד
 לירוק. (ו) לו, ונשמט תיבס לעוף. * נגר בדפוסים מאוחרים נכר.

¹ וקראוהו וכו'. בתלמוד איתא בשני המעשיות שקראו את הילד ע"ש נהן הבבלי. ומדברי
 סחבר נראה שסיה לטנו הגרסא אך בילד אדום. גם יש להעיר, בתלמוד מסודר

סס) ואמרו: סימן הולד בבחמה דקה ² טנוף, ובגסה ² שליא, ובאשה ³ שפיר ושליא, (נכרות פ"ג מ"א) וממולא מחכמתם (א) ודקותם (בדקותם) [כדקדוקם] בדרום קצת בעלי הצפרנים הדורסים, מה שאמרו דרוסת חתול ונמייה בגדיים ושלאים, דרוסת הולדה בעוף, וחולין כג) ואמרו אין דרוסה לשועל, אין דרוסה לכלב, אין דרוסה אלא מדעת, אין דרוסה אלא מחיים, ואין דרוסה אלא בצפורן, לא בשן, אין דרוסה אלא ביד, לא ברגל (סס כג) רוצה לומר שאין הדורס משליך ארסו בבעלי חיים, אלא בצפורן היר, ובכונה מהבעל חיים, לא במקרה שיאחזו צפרניו בבשר הבהמה מבלי כונת הדריסה. יותר מופלא מהם (ב) מה שאמרו מהיים רוצה לומר שאם הזדמן שהיו הוחכין יד הדורס, וצפרניו נעוצין בבשר הבהמה, לא היו רוששין לדריסה, וזהו מפני שאינו משליך ארסו אלא בהפרדו ממנה והוצאת צפרניו מבשר הבהמה, על כן אמר מהיים אחר שאמר מדעת. ואמרו גיטלה הכבד ונשתתירו ממנה כזית במקום מרה ובמקום שהוא חייה כשרה, (סס נד) ואמרו מוגלא כשר בריאה, ופסול בכליאי. מים זכים ונקב פסול בריאה, וכשר בכליאי. ואמרו הגלודה שנשתתיר בה כסלע על פני כל השדרה כשירה, ומה שיש במשנה כתוב בהלכות (ג) מרפות, ומומי בכורות, ומומי כהנים יארך ספורו כל שכן פירושו. וזכרון נתוח העצמות בקצרה מאד (ד) וכדברים מבוארים ביותר (ה) וענין מכוואי מאד, (ו) וכדבריהם (ז) הנאים אמרם יצאו בני מעיה, ולא נקבו כשירה, (סס כו:) ואחר כך אמרו לא שנו, אלא שלא הפך בהם, אבל הפך בהם מריפה. שנאמר הוא עשך ויכוננך מלמד שברא הקדוש ברוך הוא כונניות באדם כיון שנתהפכה אחת מהם אינה (ח) יכולה לחיות (סס) ומה שיש להם מן החפרש בין דם גדה ובין דם שהרה, (נדס יז) (ט) וזבה ובתולים והדם (י) ההוה (יא) מן החבורות והתחורים וזולת זה, וכמיות (יב) הקפי הנדות, ובין זיבות הזכרים והשלאים שיש להם בצרנית (יג), כימה שיהיה עמוק משכלנו.

ג"א (א) הכמתם ודקותם בארס, ושמעט סד היכות סללו מן מחכמתם עד בדרום. (ב) מזה, ושמעט מהם. (ג) מכלכות, ושמעט כהלכות. (ד) כנ"א מלת מאד אינו (ה) כנ"א מלת ביותר אינו. (ו) כנ"א מלת מאד אינו. (ז) ומדבריהם, ושמעט וכדבריהם. (ח) אינם יכולים ונ"ל אינו יכול, ושמעט אינם יכולים. (ט) טכורה ושמעט. טכרה (י) ודס, ושמעט ודס הסווס מן. (יא) מהווק, ושמעט הסווס. (יב) וכמות, ושמעט וכמיות. (יג) עמוקים מהשגת דעתנו, ושמעט מן ממש עד משכלנו.

המעשה דילד אדום החלה, ואחר המעשה מסילד כירוק, וסס כהקד. ² טנוף. כוא מחוי דס שולא מסדהס שמייר רועס סנקי צעניו סכוא מולד שנמוח פטור מצכורה, ושנא זז טנפס קד הוד שנחס ושוס אפשר שיכיס גס קודס שיגיע לס זמן כראויס ללי דס. ³ שליא. כמין כיס סהעוצר מוגה כחכו. ⁴ שפיר. י"א סתיכס כשר כעין לורס צע"ה. י"א סכוא שפרפרת מלא דס. ¹ וזכס. נראה סכוא ט"ס ואין ענין לכאן דדס זיכס שוס לדס נדס ככל ענינו. ואולי ר"ל דס סוב מן האדויס, או מן העלויס, וכוא דומס לדס כחלויס, שאינו כה מן המקור. (א"צ)

מאמר המישי

(ה) אמר הכוזרי אי אפשר שלא להשריח עליך, שתשמיעני דברים קרובים ומבוארים בשרשי האמונות, (א) על דרך המדברים בדרך הנצחון ותהיה מותרת לי שמיעתם כאשר היתה מותרת לך ידיעתם אם להאמין בהם, או להשיב עליהם. כי כבר חסרתי המדרגה העליונה מברור האמונה מבלי מחקר * וכבר קדמו לי ספקות וסכרות ודברים עם הפילוסופים, ובעלי תורות ודתות שונות * והשוב לי שאלמר ואתחדר בהשבת הדעות הנפסדות (ב) הסכלות כי אין הקבלה טובה אלא עם הלב דשׁיב, אבל עם רוע הלב החקירה יותר טובה, כל שכן כשיוציא המחקר אל אמונת הקבלה החיא, ואז יתקבצו לאדם השתי מדרגות: רוצה לומר הידיעה והקבלה יחד.

(ג) אמר החבר ומי לנו בנפש סובלת, שאיננה נפתית לדעות העוברות עליה מדעת הטבעיים, והאצטגננים, ובעלי הטלסמאות והמכשפים, ואנשי הקדמות והפילוסופים, וזולתם, ולא יגיע אל האמונה, עד שיעבור על דעות רבות מהאפיקורסים. והחיים קצרים, והמלאכה מרובה, אלא (ג) ליהודים תהיה להם האמונה בטבע, ותרחקנה מהם הדעות ההם כלם ויפול בנפשם מיד מקום מעותם, ואני מקוה שתהיה מהיהודים ההם, וכיון שלא נוכל לעמוד מעשות רצונך, לא אנהג בך על דרך הקראים, אשר עלו אל החכמה האלהית מבלי מדרגה, אבל אקרב לך ראשי דברים יעזרוך בצניור החיולי והצורה, ואחר כן היסודות הנקראים בערבי אסתקסא'ה, ואחר כן הנפש, ואחר כן השכל ואחר כן החכמה האלהית, ואתן לך ראיות מספיקות, שאין הנפש המדברת צריכה לגוף, ואחר כן העולם הבא, ואחר כן (בגזירה) [הגזירה] וחפץ והיכולת בתכלית הקירוב והקצור. ואומר: כי המוחשים לא השגנו כמותם ואיכותם, כי אם בחושינו, ויגזור השכל כי הם נשואות בנושא, והנושא הוא יקשה להעלות צורתו על לב, ואיך נעלה על לב, צורת דבר שאין לו כמות ולא איכות, וישפוט הרעיון שמציאותו שקר, והשכל משיב עליו, כי הכמות והאיכות מקרים, לא יעמדו בעצמם, ואי אפשר להם מאין נושא, וקראו הפילוסופים הנושא הזה חיולי,

ב'א (ה) נני'ה לשאמרנו בראשון ע"ד המדברים וכו'. (כ) מן, בן מלת סנפסדות (מלת סכלות. ג) חכל כיהודים, ושמטו כנ' היכוס חלה ליהודים.

ואמרו כי השכל ישוגנה השגה חסרה, מפני חסרונה בעצמה, בעבור שאיננה נמצאת בפעל אינה ראויה לתואר כהתארים, ואם (א) היתה בכח, הנה התואר גשמי, אמר ארכטו כאלו היא בושה, להראות ערומה, ואינה נראית עד שתלבש צורה. וכבר חשבו קצת אנשים, כי המים הנזכרים בתחלת מעשה בראשית כנוי להיולי הזאת. וכי רוח אלקים מרחפת על פני המים, אמנם הוא חפץ האלקים ורצונו הנעשים בכל חלקי היולי, יעשה בהם מה שירצה, בעת שירצה, כאשר יעשה היוצר בחומר אשר אין לו צורה, וכונה בהעדר הצורה והחבור (ב) בחשך ותהו ובהו, ואחר כן הייב חפץ האלקים וחכמתו, סבוב הגלגל העליון, אשר יסוב פעם בכל עשרים וארבע שעות, ויסבב עמו כל הגלגלים בשיחודשו בזה-היולי הזאת אשר היא בחלל גלגל הירח-שנויים, כפי תנועות הגלגל, ותחלתם המום האויר הקרוב מגלגל הירח, בעבור קורבתו ממקום התנועה, ושם אש זכה, והוא אצל הפילוסופים האש הטבעי, אין לה מראה ולא שריפה, אבל היא עצם זך דק קל, קראו (ג) אותו הפילוסופים גלגל האש, ואחר כן גלגל האויר, ואחר כן גלגל המים, ואחר כן כדור הארץ, אשר הוא המרכז כבדה ועבתה, בעבור רחקה מן מקום התנועה. ואלה הארבע יסודות מהמוגם תהינה ההיות,

(ג) אמר הכוזרי ואני רואה אותם אצלם מתחדשות במקרה, באמנם נקרה (ד) לאשר קרב מהגלגל מאד שיהיה אש, ומה שרחק שיהיה ארץ, ומה שהתמצע היה כפי הקרוב מן הגלגל המקיף, או מן המרכז, אויר ומים.

(ד) אמר החבר אבל ההכרח יביאם להודות בחכמה, בהפרד עצם מעצם, כי לא יפרד עצם האש מעצם האויר, והאויר מן המים, והמים מהארץ, במעט וכרב ובחזק ובהלש, אך בצורה מיוחדת לכל אחד, הושם זה אש, וזה אויר, וזה מים, וזה ארץ, ואם איננו כן, יש לאומר לומר כי מלא הגלגל כלו ארץ, קצתו יותר דק מקצתו, ולאחר שיאמר, אבל (ה) מלא הגלגל כלו אש, אך כל מה שירד היה יותר עב אשיות ויותר קר, ואנחנו רואים פגישת יסוד ביסוד, וכל אחד מהם שומר צורתו ועצמותו. נראה האויר והמים והארץ במקום אחד נוגעים זה בזה, ואינם מתדמים, עד שישתנה קצתם אל קצתם, בסכות אחרות משנות אותם, ויקבלו המים צורת האויר, והאויר צורת האש, ואז יהיה ראוי היסוד לשם חבירו, ויהיו העצמים

ג'א (ה) ואם יחזיק החלק הגשמי, ונשמטו מן, ואם עד גשמי. (ב) והחמר וניא וחסדר, ונשמט והחבור. (ג) קראוהו. ונשמט התיבות קראו אותו הפילוסופים. (ד) נקראה, ונשמט מלת נקרה. (ה) כי.

והמים הנזכרים וכו' ליתר כחור ראש למעלה, מאמר ד' סימן כה, שכלל שם נרחב. ועין בדברי כחור לספר בראשית פסוק כ', שהעתיק דברי הכוזרי בתקון הלשון, ותכין. והתכוון בספר רחוקים עיר ווארשא 1857 חדר י"ב. וכן דעת הרמב"ן שחומר הראשון נקרא בתורה סבו. ע"ש בדבריו בפרשת בראשית.

נכרים בצורתם, מלבד מקריהם. והביא זה הפילוסופים לאמר: כי שם שכל פועל אלקי, נותן הצורות האלה, כאשר הוא נותן צורות הצמחים והחיים. והם כלם מהארבע יסודות, ואין¹ הדלית נכרת מן הדקל במקרים, אבל בצורות, שמו זאת זולת עצם זאת, אך יפרד במקרים, דלית מדלית, ודקל מדקל, שחיה על הדמיון, זאת שחורה וזאת לבנה, וזאת יותר מתוקה, וזאת יותר ארוכה, וזאת יותר קצרה, ויותר עבה, ויותר דקה, וזולת זה מן המקרים. ואין בצורות העצמות רב ומעט, כי אין סוס פחות סוסיות מאחר, ולא אנוש יותר אנושיות מאחר, כי גדרו הסוסיות והאנושיות לכל (א) אישיהם מגיעים, והפילוסופים הודו על כרחם, כי אלו הצורות נותן אותם ענין אלקי, וקוראים אותו משכיל נותן הצורות.

(ה) אמר הכוזרי זאת היא האמונה כאשר יכריחנו הכרח השכל להודות בכזה, ומה (ו) הוצרכו לומר במקרה, ולמה לא נאמר; כי אשר שם זה סוס, וזה אנוש בחכמה אשר לא נשיג אנחנו הפרדתה (ג) היא אשר שם האש אש, והארץ ארץ, לחכמה אשר ראה אותה יתברך, לא במקרה מקרבת הגלגל או ממרחקו (ד).

(ו) אמר החבר וזאת היא, הטענה התוריה, ומופתה בני ישראל, אשר הופך להם מן² עיני העצמים מה שהופך, ומה שנברא להם מן ההוויות, וכאשר יסתלק המופת הזה, ישתוה עמך המוען עליך בדלית (ה) על דרך הדמיון, כי צמחה במה שקרה שיפול במקום ההוא זרע הענבים, וצורת הזרע היתה במה שנקרה מסבוב הגלגל ערך מן הערכים, נמזגו בו היסודות מזג בא ממנו מה שאתה רואה.

(ז) אמר הכוזרי ואני אדבר עמו על הגלגל העליון עצמו, מה הוא שיגלגלו, והיה הדבר ההוא במקרה, אם לא. ואחר כן אדבר עמו בערכים ההם הגלגליים, והם על (ו) אין תכלית מרוב, ואנחנו רואים צורות הצמחים והחיים יש להם תכלית, עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע, והיה ראוי שתתחדשנה עם חדוש הערכים צורות ותמחנה אחרות?

(ח) אמר החבר היא הטענה, כל שכן עם השגתנו מהחכמה (ז) בהרבה מהם ומה הצורך אליהם, כאשר התבאר בספר הזעלת מיני החיים לאריסטו ולגאלינוס (ח) וזולתם מפלאי החכמה. וכן יתבאר בבהטת היישוב, כצאן והבקר והסוסים והחמורים שהם בעבור צורך האדם

נ"א (א) ישנם לכל אישיהם, ונשמטו התינוט לכל אישיהם מגיעים. (ב) ומי הצרכנו, ונשמט ומה הצרכו. (ג) חלקיהם, ונשמט הפרדה. (ד) ורחקו, ונשמט או ממרחקו. (ה) בדלית כו' גסן כלבון ערבי. (ו) עד, ונשמט על. (ז) מה החכמה, ונשמט המלה מהחכמה. (ח) וכך' הועלת האיברים לגלגלים, ונשמטם הסוכה ולגלגלים.

¹ הדלית מלה תלמודית (פאה פד מ"א) וכוא גסן המודלה ע"ג כותל גבוה ומקורו מלשון מקרא, דל' (אויסהענען) ר"ל שמשאלים זמורות כגסן ומטעמים אופס ע"ג ע"ס. והסס דלית כרביס ומנא גס במקרא, יר' יא' סו'.² עיני העלמים. ר"ל מהות העלמים, כהפוך המטה לנחש, ושאר שמים שהגיעו כ"י, במופת.

אליהם, כי אין התקנה בהם שיהיו מדבריות, אבל בישוב לתועלת בני אדם, וכל מה שרמוז לו דוד ע"ה באמרו מה רבו מעשיך ה' (תסלים קד ז) (א) לרחות מענת אפיקורוס היוגי אשר היה רואה כי העולם היה במקרה. (ט) אמר הכוזרי אף על פי שיצא (ב) מענינו (ג) מעט, באר ל' כונת המזמור הזה (סס סס).

(י) אמר החבר הוא הולך על דרך מעשה בראשית, התחיל עומת אור כשלמה, רומז אל מאמרו יהיה אור, נוטה שמים כיריעה, רומז אל יהי רקיע, המקרה במים, רומז אל המים אשר מעל לרקיע, ואחר כן מה שיקרה באויר מהעננים והרוחות והאשים והברקים והזועות, ושהם כלם ברשיון כמו שאמר כי כם ידיו עמוט (לויז לו) והיוץ בעדם כלם, השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח, עושה מלאכיו רוחות ר"ל ששולחם אל מקום שירצה, ובמה שירצה, וכל זה תלוי ברקיע, ואחר כן הועתק אל יקוו המים ותראה חיבשה, כאמרו יסד ארץ על מכוניה, ושהמים בטבעם מקיפים ממעל (יד) לארץ, ויכסוה כלה כלבוש עמקים והרים, כמו שאמר תהום כלבוש כסיתו על הרים יעמדו מים. אבל היכולת והחכמה הוציאה אותם מהטבע ההוא, והכניסם אל העמקים מקום (ה) הימים, עד שיהיה לשם (ג) מקום גדול החיים והראות החכמה, ואמר מגערתך ינוסון, כנוי הכנסם אל הימים ותחת הארץ, ולזה רמז באמרו לרוקע הארץ על המים, כי הוא בנראה כנגד אמרו תהום כלבוש כסיתו, וזה כפי טבע המים, והמאמר ההוא כפי היכולת והחכמה, וכמו שאמר גכול שמת כל יעבורון. וכל זה מכון, לתועלת החיים, כאשר ידחה האדם בתחבולותיו ומלאכותיו רב מימי הנהרות¹ ובסכרים וזולתם, לקחת המים (ז) כפי צרכו לבית הריחום או לתעלה וזולת זה, כן רמז הנה באמרו, המשלח מעיניו בנהלים כדי שישקו כל חיתו שדי, כאשר תברא החיה ויהיה עליהם עוף השמים ישכון, כאשר יברא העוף, ואחר נעתק אל תדשא הארץ, באמרו משקה הרים כיעליותיו, כמו לואיד יעלה מן הארץ (נחלשים א) לתועלת בני (ח) אדם וזרעו, כמו שאמר מצמיח הציר לבהמה שלא יכוזו החציר, כי הוא מתועלות בהמות הישוב, בקר וצאן וסוסים וחמורים וזולתם. כנה בעדם בעבודת האדם רוצה לומר עבודת האדמה, לעבוד בהם, ויוציא לב הצמח לעצמו, כאשר אמר להוציא לחם מן הארץ, דומה לאמרו הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע (סס ד) רוצה לומר, שהלב (ט) לאדם, והקליפות לשאר החיים, כמו שאמר ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים, וזכר המזונות (י) השלשה אשר יוצאו בעבודת האדמה, והם דגן תירוש ויצהר

ב"א (א) וכו' (ב) שגל, ושמש שילה. (ג) מעינינו, ושמש מעינינו. (ד) הארץ, ושמשו התיבות ממעל לארץ. (ה) מקום, ושמש מקום. (ו) ככלן, ושמש לשם. (ז) ס"א מן המים. (ח) נשמש מלת בני. (ט) שחלב, ושמש שחלב. (י) המינים, ושמש המינים.

¹ בסכרים, מלשון עושה סכר (פערשטאשונג).

וגלם להם, ואחר כן זכר תועלותם, ואמר יין ישמח לבב אנוש,
 ואחר כן שמן, להצהיל פנים משמן, והלחם אשר הוא הלחם הידוע
 מיוחד לבב (א) אנוש יסעד, ואחר כן חזר על תועלת ירידת המטר
 לאילנים (ב), שאמר ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע, ותועלת
 האילנים הגבוהים למין מין החיים, כמו שאמר אשר שם צפרים
 יקננו, כאשר ההרים הגבוהים תועלת למין אחד (ג) מן החיים,
 כמו שאמר הרים הגבוהים ליעלים, והסלעים תועלת למין אחד מן
 החיים, כמו שאמר סלעים מחסה לשפנים, והכל נכלל בזכר
 היבשה, ואחר כן נעתק אל יהי מאורות, באמרו עשה ירח למועדים,
 וזכר תועלת הלילה, ושהוא בכונה מאצלו ולא במקרה, ולא תהו
 במעשהו, ולא במקרים התלויים במעשהו, כי הלילה הוא זמן העדר
 השמש, אבל הוא עם זה מכונן לתועלות, כמו שאמר תשת חשך ויהי
 לילה. ומה שטמוך לו מן המאמר, בזכרון החיות המזיקות לאדם,
 והליכתם בלילה והאספס ביום, והאדם והחיות הרגילות עם אדם (ד) כהפך
 זה, כאשר אמר יצא אדם לפעלו ולעבודתו וגו', הנה כבר נגדרו לו
 החיים הארציים כלם בזכר הנהרות, ואחר כן בזכר המאורות, ונגדר
 עמם זכר האדם, ולא נשאר לו אלא זכר החיים אשר במים, ורוב
 עניניהם אינם ידועים, והחכמה בהם איננה נגלית לנו, כהגלותה באלו,
 ושבה על זכרון אלה אשר החכמה בהם נגלית באמרו: מה רבו מעשיך
 ה', ואחר כן חזר על זכר הים, ומה שיש בו, וסמך לו אמרו: יהי כבוד
 יי' לעולם ישמח ה' במעשיו, כגוי לאמרו וירא אלקים את כל אשר עשה
 והנה טוב מאד (נרלשית ה) ואמר על יום השביעי וישבות ויברך ויקדש,
 בעבור שנשלמו המעשים הטבעיים אשר ישלמו בזמן, והגיוץ האדם אל
 מעלת המלאכים, אשר אינם צריכים לכחות הטבעיים, מפני שהם שכלים
 אינם צריכים בפעליהם אל זמן, כאשר אנחנו רואים השכל, יצייר ברגע
 אחד השמים והארץ, והוא עולם המלאכות, ועודם המנוחה, כאשר
 תדבק הנפש בו תנוח, ועל כן נאמר בשבת שהוא מעין עולם הבא.
 ועתה נשוב אל דברינו על דעת אנשי ההקשה, כי היסודות כאשר ימוגו
 מזגים מתחלפים, כפי התחלף המקומות והאווירים והערכים הגלגלים,
 (יהיו) [יהיו] ראויות לצורות מתחלפות מאצל נותן הצורות, והיה לכל
 המוצאים מה שיש להם מכחות וטבעים המיוחדים להם, ולקצתם דעות
 (ה) במוצאים, שכחותם וטבעיהם מזגיים בלבד, אינם צריכים אל צורות
 אלהיים, ושהצורות אינם צריכות, כי אם לצמחים ולחיים אשר תיוחס
 הנפש אליהם, וכאשר נמוגו מזג יותר דק, היו ראויים לצורה יותר
 נכבדת, תראה בה החכמה האלקית יותר, והיא הצמח אשר לו קצה
 הרגש והשגה וניזון מן הארץ הטובה, הלחה, והמים המתוקים, ונמנע
 מהפך זה. ויגדל עד אשר יוליד כמוהו, ויעשה זרע, אז יעמוד מעשהו,
 ויבקש חזרע שהוא כמו המעשה ההוא לחכמה הנפלאה התקועה בו,
 הנקראת אצלם שבע, והוא כח משתדל בשמירת המין, בעבור שלא
 ב'א (ה) ללג, ונשמט לבב (ב) כמו שאמר. (ג) אחר (ד) וכאדם וכהיים
 כרגילים עם כאלו, ונשמט מן וכאלו עד אדם (ס) דעה, ונשמט דעות.

היה אפשר להשאיר האיש שהוא בעצמו מורכב מדברים משתנים, וזיה כל אשר לו הכחות האלה לגדול ולהולדה וקבול המון, לא ינוע התנועה המקומית, הוא אשר ינהיגו הטבע על דברי הפילוסופים, ועל האמת שהבורא יתברך ינהיגם בתכונה מהתכונות, קרא אותה התכונה ההיא אם תחפיק, טבע, או נפש, או כח. וכאשר רק המוג יותר, ונזדמן להראות בו החכמה האלקית יותר, היה ראוי לתוספת צורה, זולתי הכחות הטבעיים, עד שיגיע אל מוונותיו מרחוק, ויהיו כל אבריו קשורים, לא ינועו כי אם בהפצו, ויהיה יותר מושל בחלקיו מן הצמח, אשר לא יוכל להסתיר מזה שיויקחו, ולא לרוץ למה שיועילהו, והרוח משחקת בו, והיה החי בעת (א) האיברים המנועים (ב) במקום, ונקראת הצורה הנתונה לו יתירה על הטבע, נפש. והשתנו הנפשות שנוי גדול, כפי התגבר הטבעים הארבע, עם בון החכם יתכרך, הנותן לכל חי וחי לצורך כל העולם אליו. אף על פי שאין אנו יודעים מה תועלת ברוכס, כאשר לא נדע כלי-הספינה, ונחשבם ללא צורך, וידעם בעל הספינה ועושיה. וכאשר לא נדע תועלת הרבה מאבריו ועצמיו, אלו היו מפורדים לפנינו, לא היינו יודעים תועלת כל עצם ועצם, וכל אבר ואבר, אף על פי שאנחנו משתמשים בהם, וברור לנו כי אם היינו חסרים אחד מהם, יהיו מעשינו חסרים ונצטרך אליו. וכן כל חלקי העולם ידועים וספורים אצל בוראם (ג), עליו אין להוסיף, וממנו אין לגרוע. והיה מן הדין שתהייה הנפשות שונות זו מזו, והיה בדין שיהיו כלי כל נפש ראויים לה, ונתן לאריות כלי הטרף בשנים (ד) והצפרנים עם הגבורה, ונתן לאיל כלי המנוסה עם המורד, וכל נפש חכמה להשתמש בכחתייה, כאשר הוכנו לה, ¹ ולא נשתוו (ה) הטבעים במאומה מן החי הבהמי, ואיננו נכסף לקבול צורה יתירה על הנפש החיונית, ² אבל נשתוו (ו) באדם, ונכספו לצורה יתירה, ואין כילות אצל הענין האלקי, ואצל עליו צורה יתירה, בקראת השכל ההיולגי הנפעל, ובני אדם גם כן שונים זה מזה, כי רובם טבעיהם נושאים, ויטה שכלם עם הנטייה הריא. אם יטה עם המרה הארוכה, עמו המהירות והקלות, ואם יטה עם המרה השרירה, עמו המתון והישיב, והמהירות הולכות אחד המוג, עד אם ימצא אדם שוה הטבעים, והפכי המדות אצלו ברשותו, כמו שתי כפות המאזנים הישרים ביד השוקל, יטה אותם אל אשר ירצה בתוספת האבנים והסרונס, והאדם הוא בלי ספק לבו ריק מן התאוות

ב"א (ח) בעד, ונשאת בעת: ב) המתנועעים: ג) בוראו, ונשאת מלת סוראס.
ד) השני, ונשאת כשניס: ה) נשתנו, ונשאת נשתוו: ו) נשתנו, ונשאת נשתוו.

¹ ולא נשתנו, כלי כפי גורסת בני"ח, ור"ל נפש ככחמית אין בה לכוסוף, או לגרוע, וכל שלימותה אינה רק לתקן גוסו, וכל נפש סחי ככחמית שוס כמולס, כי אין לה מדרגס יותר מזה, וכמות גוש סמות נפש סחיונית עמס. (ח"צ)
² אבל נשתנו באדם. אבל באדם נשתנה נפשו לשי סלמחמו כמות, קן הגדול גורתו כאלוהים.

המופלגות, וכוסף אל מדרגה למעלה ממדרגתו, והיא המדרגה אלקי.
 (א) והוא עומד, ומחשב במה שראוי לו לעשות בהגברת טבעיו ומדותיו,
 ואיננו נותן לכח הכעס רצונו, ולא לכח התאוה רצונו, ולא לזולתם.
 אבל הוא נועץ ומבקש מאלקיו שיורהו הדרך הישרה, וזה הוא אשר
 יאצל עליו רוח אלקי נבואי אם יהיה ראוי לנבואה, או למודי אם
 מדרגתו למטה מוזאת, ויהיה חסיד לא נביא, שאין כילות לפניו יתברך,
 אבל הוא נותן לכל דבר מה שראוי לו. והפילוסופים קוראים בנותן
 המדרגה הזאת השכל הפועל, וישימוהו מלאך אחרי האלקים, וכאשר
 שכלי בני אדם נדבקים בו הוא (ב) גן עדנם והתמדתם הנצחית.

(יא) אמר הכוזרי רצוני שתפרום לי הכלל הזה על דרך קצרה.
 (יב) אמר החבר יתבאר מציאות הנפש בת בועות, וההרגש לחיים
 (ג) שונה מן התנועות היסודיות, ובקראת סכתם³ נפש או כח
 נפשי. ויתחלקו הכחות הנפשיות אל שלשה חלקים, והם מה שישותף
 (ד) בו החי עם הצמח, והוא הכח הצמחי, ומה שהשתתף בו האדם
 עם שאר החיים והוא הכח החיוני, ומה שנתייחד בו האדם ויקרא
 כח—דבר י. ויתבאר ענין הנפש הכללית הסוגיית, בבחירת הפעולות,
 שהשם מחמת הצורות המגיעות בחומר, לא מחמת החומר מצד
 שהוא חומר, כי הסכין לא יחתוך מצד שהוא גוף, אבל מצד שיש לו
 צורת הסכין. וכן החי לא ירגיש וינוע מצד שהוא גוף, אך מצד שהוא
 (ה) לו צורת החיות. והיא הנקראת נפש. ונקראו אלו הצורות
 שלמות, כי בהם ישדמו תכונות הדברים. והנפש שלמות, ויש שלמות
 ראשון, ושלמות שני. הגנה הראשון הוא התחלה לפעולות, והשני עצמות
 הפעולות היוצאות מהתחלה,¹ והנפש שלמות ראשון, כי היא התחלה
 ליוצא מהתחלה. והשלמות אם שלמות לגשם, ואם שלמות לעצם אינו גשם,
 והנפש שלמות לגשם. והגשם המכני אם כללי ואם בלתי כללי, כלומר שישלמו
 לגשם טבעי, והגשם המכני אם כללי ואם בלתי כללי, כלומר שישלמו
 פעולותיו בכלים, או בלעדי כלים, והנפש שלמות לגשם טבעי כללי בעל
 חיות בכח, רוצה לומר מוצא הפעולות החיוניות בכח ומכין (ו) אותם.
 ויתבאר שהנפש אינה הווה מתחמוג, נפרדים אם שיגבר בו אחד
 מהנפרדים, או יותר מאחד (ז) הגנה תהיה הצורה המגיעת כפי זה, ואם
 שינוצחו הנפרדים, עד שלא ישאר אחד על צורתו, ותחודש טוה צורה
 מאמצעיותם, והנפש איננו מכין דבר מנפרדי הגוף, אם כן אינה אלא

ב"א (ח) כאלקית, ונשמת מלח אלקית. (כ) גס בין מלח סוף לנגן. (ג) וסרנסות
 לחיים שונות, ונשמתו התיבות לחיים שונות. (ד) שסמק, ונשמת שישוקף.
 (ה) שים, ונשמת שזא. (ו) ומוקן לסס, ונשמתו התיבות ומכין אותם. (ז) וישאלו
 האחדים על לזרותם.

¹ נפש או כח נפשי—ראש נספר שמונס סרקס לסרמכס פ"א ולסלאס.
² וסנפס שלחות וכו' ראש ספר סנפס לרש"ט פ"ג. ובדברי סחכס שיער
 כס' נפש האדם וכחותיו עמוד ע"ו סע"כ כ.

צורה מתוק, ¹ בכוסה (א) אשר איננו ממין צורת המים והעפר. תחלת הכחות הכח הזון, והוא ההתחלה והמוליד בתכלית, והמגדל באמצע (ב). הקושר בין ההתחלה והתכלית, ולמוליד ראשית וקדימה, ואם יראה מתאחר, הנה הוא ימשול ראשונה על החומר, המוכן לקבול החיות, וילבישהו צורת הדבר המכוון בעבודת המגדל והזן, ואחר כן יעזוב ההנהגה לשניהם, עד עת ההולדה, והמוליד נעבד, והזן עובד, והמגדל עובד ונעבד, ולזן הארכע כחות המפורסמים העובדים אותו. כל נע בחפץ הרגש נע, ואם איננו כן, היה ההרגש לריק, וההכמה לא חתן דבר להכל וריק, ולא להזיק, ולא תמנע דבר צריך ולא מועיל, עד שבעלי קשקשים (ג) ואם יראו נחים, היה להם ההקבצות והתפשטות, ואם יהופכו על גביהם יתנועעו, עד שישונו על בטניהם כדי לקרב להם המזון. וההרגשות הנראות ידועות, אבל הנסתרות תחלתם ההרגשה המשתתפת, כי אשר איננו ערב, ואשר היא ערב, לא יושגו כי אם בנסיון, וצריך לקבוע כח (יצרי) [יצורי], לשמור צורות המורגשות, והיא ההרגשה המשתתפת. והכח הזוכר השומר לשמור בו הענינים המושגים מהמורגשות. והכח היצרי להקריב בו מה שנמנע מהזכרון. והכח המת שבי לעמוד בו על בירור מה שיחדשהו היצרי, והפסדו (ד) קצת מהעמידה החדשה, עד ששיבהו אל הזכרון. והכח המת נועע להביא מה שיצטרך מקירוב וריחוק ורחיית המזיק (ה) וכל כחות ב"ה, אם משיגים ואם מניעים, והמניעים אם מנע להביא מועיל והוא הכוסף, ואם מניע לדחות מזיק והוא הכועס. והמושגים שני מינים אם נראים כחושים הנראים, ואם נסתרים כחושים הנסתרים, והמניע הוא עושה בממשלת המחשבו בהשתמש היצרי (ו) והוא התכלית מהחי הבהמי, כי אין ראוי לו (ז) לקבוע לו הכח המתנועע, לתקן לו סבות ההרגש והיצר, אך החוש היצרי נקבע לו, לתקן לו סבות התנועה. והמדבר בהפך זה, נתנה לו התנועה לתקן חנפש המדברת העושה הזכרת. — החושים החמשה ידועים ומושגיהם ידועים, באמצעותם חושג הדמות והמנין והגודל והתנועה והמנוחה. התבאר (ח) מצוא ההרגשה המשתתפת, מאשר אנחנו דנין על הדבש דרך משל, כשנראהו שהוא מתוק, וזה בעבור שעמנו כח משותף לחושים החמשה, וזה הכח הוא היצורי, ופועל בהקיץ ובתמונה. ואחר זה כח מרכיב, מה שמתקבץ בהרגשה המשתתפת, ויבדיל ביניהם ויפול המחלוקת ביניהם, מבלי שיסיר מהצורות ההרגשה המשתתפת, וכן היא היצרי, ויש שיהיה אמת

ג"א (ח) כפתוח האין סוף, ונשמט מלת ככוסה. ב) כחולע, ונשמט כחולע. ג) ככוסים, ונשמט קשקשים. ד) וכפסדו, ונשמט וכפסדו. ה) מקרוב ומרחוק ולדחות סוף, ונשמטו מן מקרוב עד המזיק. ו) וכמניעים אמנם יפעלו כמשפט כמהשני בעבודת המדמה. ונשמטו 'תיבות מן' וכמניע עד סליו. ז) מלת לו בין תיבות ראו ולקבוע איננו. ח) יתבאר.

¹ ככוסה. מלת תלמודית שנת לת: כוסה מקום שפוח קדירס אחת. (קאכעערדע פו איין טאפסט). וכוא נגבל מטיס ומייס.

ויש שיהיה שקר, אבל היצורי אמת לעולם. ואחריו הכה המחשבי, והוא כח השופט, דן על דבר שראוי שיבוקש, ועל דבר שראוי להתרחק ממנו, ואין ביצורי ולא ביצרי משפט ודין, אבל ציור לבד, ואחריו הכח השומר, מזכיר לעינים מה שהשיג, כמו שהזאב שונא, והבן אוהב, והאהבה וההיזק והאמנה (א) וההכזבה למחשבי, אבל השומר המזכיר, הנה ישמור מה שמאמין בו המחשבי. זהכח היצורי, כהשתמש בו המחשבי יקרא יצרי, וכהשתמש בו המדבר יקרא מחשבי, ההצטיירות בפני המוח, והיצרי באמצעיותו, והזכרון במאוחרו (ב), והמחשבו בכללו, ורובו בעת (ג) היצרי, וכל אלו הכחות מתים כלים בכליון כליהם, ואין עמידה למדבר, אף על פי שייחד לעצמו לב הכחות האלה בדרך מדויקי היחוד, ושימצאים בעצמותו, (ד) זה היוצא מדברי האנשים האלה במה שלמטה מהנפש המדברת, ואמרו במדברת, שהיא השכל החולוני, רוצה לומר, השכל [בכח] דומה לחיולי, אשר הוא דומה לאפס בפעל, והוא בדבר (ה) בכח, ויהיו בו הצורות המושכלות, אם בלמוד אלהי, ואם בקנין, ואשר הם בלמוד הם המושכלות הראשונות, (ו) ישתתפו בהם כל בני אדם אשר על הטנהג הטבעי, ואשר בקנין הם (ז) בהקשה ובחדוש המופת, בהצטיירות האמתות הדבריות, כמו הכוגים והמינים והחלקים (ח) והמדות (ט) הנפרדות, והמורכבות בדרכים הנחלקים (י) מההרכבות, וההקשות הזמורות, האמתיות, והכזבניות, והגזרות המולדות תולדות, הכרחיות, ¹ מופתיות, או נצוחיות, או הלציות, או הטעניות, או שיריות, ובהתברר אמתות הענינים הטבעיים, כהיולי והצורה וההעדד, והטבע, והזמן, והמקום, והתנועה, והגרמים הגלגליים, והגרמיים היסודית, וההויה, וההפסד המוחלטים, וההויות הנולדות ההוות באויר, וההוות במוצאים, וההוות על כדור הארץ מצמח וחי, ואמתת האדם, ואמתת הצטיירות הנפש את נפשה (יא) והצטיירות ² הדבריים המוסריים - מהמנינים, והשעורים המלאכיים, והשעורים הכוכביים, והשעורים הניגוניים, והשעורים המראיים, והצטיירות הדבריים האלקיים, וידיעת התחלוח המציאה בסגמ מצד שהיא מציאה, והתלויים בה בכח או בפעל, והתחלוח, והעלה, והעצם, והמקרה, והכוג, והמין, וההפך, והדומה,

ג"א (א) וכאמותי וג"א והכאמה, ונשמת והאמנה. (ב) בלחוריו, ונשמת במאוחרו. (ג) במקום, ונשמת בעת. (ד) לעלמו, ונשמת בעצמותו. (ה) כל דבר, ונשמת בדבר. (ו) אשר ישתתפו בהם וכו'. (ז) ואשר בקנין הם, הוא כהקשה וכו'. (ח) והכוגים והכגולות. ולפי זה גיל לכוסף והמקרים, ונשמתו הציורה והחלקים והמדות. (ט) וכמלות¹ צין הציורה והמדות והנפרדות. (י) צמינים המוחלפוט. (יא) עלמה, ונשמת מלת נפשה.

¹ מופתיות. וכן בלור מיני החולדות האלה, ראה במלות כגיון שער ח, וחבין, כי שם מקומם. ² הדברים המוכרים. וכוח חכמת הלמודיות. וז"ל חו"ס בהקדמתו יש מי שקראה (לחכמת הלמודית) חכמת המוכר, וכוח חכמת המנין והשעורים וחכמת הכוכבים עכ"ל.

וההסכמה, והחלוף, והאחדות, והרבו, וקיום התחלות החכמות העיוניות מהמוסריות, והטבעיות מן הדבריות (א), אשר לא יגיעו אליהם אלא בזאת החכמה, בקיום (ב) הבורא הראשון והנפש הכללית, ואיכות המינים, ומדרגת השכל מהבורא, ומדרגת הנפש מהשכל, ומדרגת הטבע מהנפש, ומדרגת ההיולי והצורה מהטבע, ומדרגת הגלגלים והכוכבים וההיות, מההיולי והצורה, ולמה הוטבעו על המחלוקת הזאת, והקדימה והאחר, וידיעת האנושות והאלהות, והטבע הכללי, וההשגחה הראשונה. — ויש שתקבל (ג) זאת הנפש המדברת צורה סן ההרגש, כאשר תראה על עצמה, מה שיש ביצורי השומר, להשתמש ביצרי והמחשבי, (והמצא) [ותמצא] הצורות ההם משתתף קצתם עם קצתם בתבנית (ד), ונפרדים בתבניות אחרות, ומן התבניות ההם צורות עצמיות ומקרייות, והיא מחלקת אותם, ומסדרת אותם, ומחדשת הסוגים והמינים, וההבדלים, והסגלות והמקרים, ואחר תרכיבם הרכבה הקשית, ותוליד מהם תועלה התולדות בעזר השכל הכללי הסומך אותם, ואם היא נעדרת ראשונה בכחות ההרגשים איננה צריכה אליהם בציור אלה הענינים בעצמה, ובהרכבת התקשים מהם, לא בעת האמות נלא בעת הציור. וכאשר הכחות ההרגשים משיגים בכאן מה שמרגשים מן המורגש, כן הכחות השכליות בהפשטת הצורה מהחומר וההתדבק בה, אלא שכה המרגיש לא יפעל בעצמו, כמו שיפעל המדבר, אבל יצטרך אל הכח המניע, ועזר האמצעיים המגיעים הצורות אליו, אבל המשכיל משכיל בעצמו, ומשכיל עצמו בעת שירצה, ועל כן נאמר, זי הכח המרגיש מתפעל, והמשכיל פועל, ואין השכל בפועל זולת צורת המושכלות, מופשטות בעצם השכל בכח, ולכן נאמר שהשכל בפועל משכיל ומושכל יחד. ומן הכחות המיוחדות לשכל שיאחד הרב, וירבה האחד, בהרכבה וההתכה. והשכל, ואע"פ שנראה מעשהו בזמן בהרכבת ההקשות בעיון וכמחשבה, הכנתו לתולדת (ה) בזמן, אך עצם השכל מרוסם מהזמן, והנפש המדברת כשהיא מקבילה אל החכמות, נקראת פעולתה² שכל עיוני, וכאשר היא מקבילה לגבור (ו) הכחות הבהמיים, נקראת פעולתה הנהגה, ונקראת שכל מעשי, וכבר יצליח הכח הדברי בקצת האנשים מהתדבקו בשכל הכללי במה שירוממחו מהשתמש בהקשה והעיון, ויסיר מעליו המורה בלמוד בנבואה, ותקרא סגולתו זאת קדושה, ותקרא רוח הקדש, וממופתי עצמיות הנפש שהיא (ז) איננה גשם ולא מקרה, וכשודא

ב"א (ח) הדברים, ונשמט הדבריות. (ב) וקיום, ונשמט נקיום. (ג) וכבר תקנה. ונשמטו התיבות ויש שתקבל. (ד) בתבניות, ונשמט בתבנית. (ה) סכנתו לפולחן וזינה נתלית בזמן, ונשמט סכנתו לתולדת בזמן. (ו) לנח, ונשמט לגבור. (ז) ושאיננה גשם ולא מקרה שהוא, ונשמטו התיבות מן שהיא עד ושאינה.

² שכל עיוני. ראה בשמנה פרקים להרמב"ם, ובספרו של החכם שיער מאמר ב בערכו בעמוד 17. ותראה שהכוזרי נטע כסולחם שכל עיוני ומעבי מדברי הרמב"ם.

(א) צורת הגשם לא תחלק בעצמותה (ב) בתחלק הגשם, ולא במקרה כהחלק המקרה בהחלק נושאו, כי המראה והריח והטעם והחמימות והקרירות, כבר יתחלקו בהחלק נושאם ואם לא יתחלקו בעצמותם, והצורה השכלית איננה כי אם המושכל, והמושכל מהאדם דרך משל לא יקבל החלוקה, כי לא יצוייר חצי אדם ולא חלק מהאדם אדם, כמו שיצוייר חלק מהגשם גשם, וחלק מהגוון גוון, וכן הגוון הגשם מצד שהם מושכלים לא יצוייר בהם (ג) חלוק חצי גשם מושכל, כמו שנאמר חצי הגשם ההוא מוחש, וחצי גוון הנשוא עליו הרמוז אליו, ולא יאמר חצי נפש המדברת אשר בראובן, כמו שנאמר חצי גופי. אחר שלא תוכר ולא תוגבל מצד מהצדדים ולא יורמו אליה, וכיון שאיננה גשם ולא מקרה עומד בגשם (הונח) [הונח] בו, כבר נראה מציאותה במה שיצא ממנה מהפעולות, ולא נשאר אלא שתהיה עצם עומד בעצמותו (ד) מתואר בתארו המלאכים, והעצמים האלקיים וכליה הראשונים הצורות הרוחניות המצטיירות באמצע המוח מחרוץ הנפש, מן הכח היצרי תשיבהו מחשבי, כאשר תשלוש בו ותרכיבהו הרכבות, ותכדילהו הבדלות יביאהו (ה) אל הולדת חכמה, וכבר היה קודם זה יצרי, כשהיה שולש בו הכח הרעיוני המחשבי שאינו נכון, כמו שיקרה בתינוקות זבכתמות, ובמי שנשתנה מזגו מחמת חולי, עד שיעלמו (ו) אותן התמונות מהנפש האנושית (ז) ההרכבות וההפרדות המצטרך אליהם להשלמת העיון בעצת המכוונת, ותבא העצה מחשבת כלה או קצתה. ומן הראיות על הפרד הנפש מהגוף, ושאיננה צריכה אליו, כי הכחות הגשמיות יחלשו כמושגיהם החזקים, כעין אצל השמש, והאווז אצל הקול החזק בהפסד כליהם, והנפש המדברת אינה כך, אבל תחזק כל אשר תשיג מדע חזק ממנה, ומזה כי הזוקן ישיג הגוף ולא ישיג הנפש, אבל תחזק אחר החמשים שנה, והגוף בירידה, ומזה שפעולות הגוף בעלות תכלית, ופעולות הנפש בלתי בעלות תכלית, כי הצורות ההנדסיות והמספריות והמשפטיות, בלתי בעלות תכלית, והראיה על מציאות העצם שכלי, נבדל מהגשמים יעמוד לנפש מעמד האור לראות, ושהנפש כשנבדלה מהגשמים תתאחד בו, הוא (ח), שהנפש אין מדעיה הווים (ט) בנסיון, כי מה שיהיה בנסיון אין גוזרין עליו גזור גמור, כי לא יגזור האדם גזור גמור: שכל אדם לא יניע אזניו, כאשר יגזור כי כל אדם מרגיש חי וכל חי עצם, ושהכל יותר רב מהחלק, וזולת זה מהמושכלות הראשונות, שהאמנתנו בבירור הרעות לא תתברר בלמוד,

ב"א (א) ושהיא, ונשמט וכשהיא. (ב) כהחלק, ונשמט כהחלק: (ג) חלוק חצי גוון וחצי גשם מושכל וכו'. (ד) בעלמו, ונשמט בעצמותו. (ה) מציאים. ונ"א יביאו. (ו) שיעלמו, ונשמט שיעלמו. (ז) בעבור, בין מלת האנוכית וסהרכות. (ח) מלת הוא אינו. (ט) לם, בין מלת הווים ונסיון.

מסויימות הראשונות. כל דבר שידעו האדם בלא למוד, ואינו נרץ בידעו לזולתו, נקרא, מושכל ראשון. כי הסקדמות מבוחרות בעלמן, מבלי שילמד מושם לא ראיס על אמתתן. ראס במלות האיון שער ח.

ואם לא יהיה כן, היה משתלשל הענין אל מה שיזן לו הכלית, ואם כן (א) מאצילות אלהית דבק בנפש המדברת, וכל מה שבו צורה שכלית בעצמותו (ב), הנה הוא עצם בלתי מתגשם, אך עומד בעצמותו, וציוור הנפש לצורה שלמות לה, ויהיה לה בה התדבקות בעצם הזה השכלי, אבל תעתיקה מהתדבקות ההוא טרדת הגוף, הנה לא התאמת ההתדבקות התמים אלא במיאוס וניעול כל כחות הגוף, כי אין מונע לה מהתדבקות בו זולת הגוף. וכשתפרד ממנה תשאר פנויה ניצולת ממה שהיה אפשר לו מן ההפסד, מתדבקת בעצם הזה הנכבד¹ המכונה בעולם העליון, וזולת זה מהכחות, אין מעשהו כי אם בגוף ותסור (ג) בהפסד הכלי. אבל הנפש המדברת כבר ציירה אותם (ד) הצורות החם,² ולקחה לבותיהם כמו שקדם.

יג) אמר הכוזרי אני רואה לדברים האלה, הפילוסופיים יתרון דקדוק וברור על שאר הדברים.

יד) אמר החבר וזהו מה שהייתי מפחד עריך (מלמד המישו סימן כ) מהפתי וכוונות הנפש אל (ה) דעות (ו), למה שנתברר מהם המופת בחכמות ההרגליות וההגיון, בטחו הנפשות על כל מה שאמרו בטבע, וכמה שאחר הטבע. וחשבו שכל מה שאמרוהו מופת. ולמה לא תספק בטענותם ביסודות הארבעה ראשונה, והתבע בעולם האש, אשר ישענו ששם האש העליונה, אין גוון לו שימנע גוון השמים והכוכבים, ומתי השגנו אנהנו אש יסודי אבל איכות חמה בכלית, אם תחול בארץ היתה (ז) גחלת, ואם תחול באויר היתה (ח) דהבה, ואם תחול במים היתה (ט) מים רותחים. ומתי ראינו גשם אישי ואוירי נכנסים בחומר הצמח³ והחי, עד שנגזור שהוא מורגב מהארבעה כלם, אש ואויר ומים וארץ, אמור שהשגנו המים והארץ והשתנותם (י), והנכנס בחומר הצמח [והחי], ולאויר ולחמימות השמש עזר בהויה בדרך האיכות, לא בגשם אש ולא בגשם אויר או מתי ראינו אותם נתקים אל אלה הארבעה בעינים, אם ינתק חלק אל דמות העפר אינו עפר, אבל הוא אפר ראוי לרפואה. והחלק הנתק על דמות המים אינו מים אבל היא⁴ סחיטה או לחות ארסי או מזוניי, לא מים ראויים לשתייה, והחלק הנתק אל דמות האויר, היה⁵ איד או קיטור.

ב"א ח) ואם כן הוא מאלילות חלסית הדבק, ושמיץ מן ואם עד דבק. (ב) בעצמו, ושמיץ כתינות בעצמותו כנס. ג) ויאבד, ושמיץ והכור. ד) סמי מלות כעורות ססס אינו, וכני' המלס חותם אינה. ה) על, ושמיץ חל. ו) כי, כין סמלות דעות למס. ז) סחיס, ושמיץ סיהס. ח) סחיה, ושמיץ סיהס. ט) סחיה, ושמיץ סיהס. י) ככשתנוס, ושמיץ וכשתנוס.

¹ המכונה. ככוללות סמלות נשמעס המלס כואת. ² לקחם לנתיסס. ר"ל עיקרס ותוכס. ³ וכחי. כן כוא כדשום ווימעלי' שנת ס"ז וככל כדפוסיס. וכטעות נשמעס המלס כואת כדפוס סוכר. ⁴ סחיסס. כותו לסרף (ואפט) סנסחט מליזס דכר. ⁵ איד. סעחקו (דונסט, אטמאס-ססארט). קיטור יתורגס (כיון).

לא אויר ראוי להתגשם בו, ואלה גם כן פעמים ישתנו (א) אל בעלי חיים או צמח (ב) או נקשאו בחלקי הארץ, ושבו (ג) מהשתנות אל השתנות, ובפלא יפול בהם השתנות אל יסוד גמור—אמת, כי אחר המחקר יוצא (ד) לנו ההכרה, להודות בחמימות והקרירות והלחות והיבשות, ושהם איכות ראשונים, לא ימלט מהם או מאמצעיהם (ה) גשם מהגשמים, ושהשכל יתיך המורכבות אליהם, וירכיב מהם ויניח להם עצמים נושאים, ויאמר איש ואויר ומים וארץ בעיור ובמאמר, לא שחם היו כלל פשוטים חוץ לשכל, ויתרכב מהם כל הווה, ואיך יאמרו זה, והם יאמרו (ו) בקדמות, אם כן לא סר האדם הווה משכבת זרע ודם, והדם מהמוזנות, והמוזנות מהצמח, והצמח (ז) כמו שאמרנו מכת זרעי, (ח) והמים אשר ישתנו לדומה עצם (ט) להם, בעזר מהשמש ותאויר והארץ ועוד (י) שלכל הכוכבים ומצבי הגלגלים רושם ועזר בו, הנה זה הספק ביסודות על דעתם, ואולם על דעת התורה הנה האל ברא העולם כמו שהוא, ובעלי חיים שלו וצמחיו מצויירים, ולא יצטרך אליהם אמצעיים והרכבת מורכבים, (יא) ובהודות בחדוש קל (יב) כל קשה, והתישר כל מעקש, כשירהומה מזה העולם שהוא לא היה עוד (יג) היה בחפץ האל בעת שרצה, ואיך שרצה, לא תצטער (יד) בחקירת איך התהוו הגשמיים, ואיך נקשרו בהם הנפשות. ולא תתרחק נפשך מקבול הרקיע והמים אשר מעל לשמים, (טו) והשרים אשר יזכורם רבותינו, והספורים המקווים מן ימות המשיח, ורחיית המתים, והעולם הבא, ומה צרכנו אל זאת התחבולה בהשארות הנפש אחר כלות הגוף, והמסופר הצודק המקובל, כבר אמת אצלנו היעודים, הניחם, יהיו רוחניים או גשמיים * (יז) ואם נמשיך דרכי ההגיון לקיים הדעות במ ולבטלם, יכלו החיים בלעדיו תולדה * ומי לנו באמתת (יח) מה שהביאנו, בשהנפש עצם שבלי לא יוגבל במקום, ולא ישיגהו הווה ולא הפסד, ובמה תוכר נפשי מן נפשך, או מן השכל הפועל ושאר העלות והעלה חריאשונה * עוד איך לא יתאחדו נפש ארסטו ונפש אפלטון, וידע כל אחד מהם דעת חבירו והאמנתו וסתרו, וכלל הפילוסופים. עוד איך לא ישכילו מושכליהם פתאם, כמו שהם אצל האל, ואצל השכל הפועל, ואיך תשיגם השכחה, ולמה יצטרכו אל התכונה (יט) כמושכליהם, חלק

ב"א (א) אשר שיטתו, ונשמטו התיבות פעמים ישתנו. (ב) ללמחים, ונשמטו התיבות או למח. (ג) וילכו, ונשמטו התיבות וסכו. (ד) יוליחו, ונשמט יולח. (ה) ממנועיהם, ונשמט מהמנועיהם. (ו) חומרים, ונשמט יחמרו. (ז) מהלמחים והלמחים, ונשמטו התיבות מהלמח והלמח. (ח) זרע, ונשמט זרעי. (ט) בני' מלח עמם חיונו. (י) חמת, ונשמט ועוד. (יא) להקדים מנועים ולתרכיב הרכבות, ונשמטו התיבות מן חלוסם עד מורכביהם. (יב) הוקל. ונ"ח יקל, ונשמט קל. (יג) ותיישר, ונשמט ופטישר. (יד) ולאחר קן, ונשמט עוד. (טו) חוגע, ונשמט חטטער. (טז) לרקיע, ונשמט לשמים. (יז) סחיות סנפס וסנה לס סחיס רוחנית או גשמית * ונשמטו התיבות מן היעודים עד גשמיים. (יח) ומחין לנו כירוק, ונשמטו התיבות מן ומי עד כחצתם. (יט) המתשכה, נשמט התכונם.

אחר חלק. עוד ¹ איך לא ימצא הפילוסוף עצמו (א) כאשר ישן ובשנתכר, וכשהגיע לו ברסאם: כלומר מורסא במוח וכשמצאה אותו הבאה במוחו, וכשיוקין ויבלה, ומה אשר נגזר (ב) על מי שהגיע לקצה מחכמת (ג) הפילוסופיא, וקרהו בלבול שחורי או ברסאם ושכח כל חכמתו, האם אין זה הוא בעינו (ד), או נאמר שהוא זולתו. עוד נניח ² שהבריא מחליו בהדרגה, וקבל עליו להתלמד מראש, והזקין ולא ישיג המדע הראשון. האם ישונו (ה) לו שתי נפשות, נבדלות אחת משתיהן בלערי האחרת, (ו) עוד נניח, שנשתנה מזגו אל אהבת ההתגברות והתאוות; הנאמר כי יש לו נפש בגן עדן ונפש בגיהנם. ואי זה הוא הגבול מהמדע, שתשוב בו נפש האדם נבדלת מהגוף, בלתי אובדת; אם היה בכלל מדע הנמצאות, הרבה מה שנשאר על הפילוסוף לא ידעהו, ממה שבשמים ובארץ וביב. ואם היה מספיק הקצת, הנה כל נפש מדברת נבדלת, לפי שהמושכלות הראשונות תקועות בה. ואם היה אמנם תפרד (ז) הנפש בציור העשרה כאמרים ומה שלמעלה מהם, מהתחלות התבונה, ויוכלו בהם הנמצאות כלם, כשיקחם הגיונית, מבלעדי השלמה לתכליתם, הוא מדע קרוב, יושג מיומו. ורחוק שישוב האדם מלאך מיומו. ואם אי אפשר מבלתי הגעתם לקצה, וההפקה ³ בהם ההגיונית וטבעיות, הוא עיון בלתי מושג, והוא אוכד בלי ספק על דעתם. והנה כבר נתפתית לדמיונות נפסדות, ובקשת, מה שלא נתן לב יוצרך עליו (ח), ולא הושם בטבע בשר, השגתו בהקשה, אבל הושמה זה בטבע הנבחרים, מסגולת הבורא יתברך; הזכים מזכי הבריאה, בתנאים אשר הזכרנום, יגיעו אותן הנפשות, אשר יצוירו העולם בכלליו, ויראו אלקיהם ומלאכיו, ויראו קצתם את קצתם, וידע קצתם סתרי קצתם, כמו שנאמר גם אני ידעתי החשו (מלכים ב' כ ג), ואנחנו לא נדע זה ובמה זה, (ט) אם לא שיבואונו מדרך הנבואה. ואלו היתה חכמת הפילוסופיא (י) בזה אמת, היו זוכרים דברים בנפשות ובנבואה, והם כשאר בני אדם, אמת שיש להם יתרון בחכמה האנושית, כמו שהיה אומר סקראט, הראשון לעם: אני לא אכפור בחכמתם האלהית, אבל אני אומר לא אדעה, (יא) אמנם אני חכם בחכמה האנושית. ויש להם התנצלות למה שנצטרכו הקשיהם, להעדר הנבואה והאור האלהי אצלם.

ב'א (א) אח נפשו, ונשמת עלנו. (ב) ומה הוא הקורה, ונשמת התיבות ומה אשר נגזר. (ג) אל תכלית חכמת, ונשמתו התיבות לקצה מחכמת. (ד) הוא החכם בעלמו, ונשמתו התיבות אין זה הוא בעינו. (ה) כהסייג, ונשמת התיבות כאשר ישונו. (ו) כהחם פחותה מהשנית, ונשמת מן אחת עד האחרת. (ז) הסדר, ונשמת תפרד. (ח) שלא נתן לך יונקך. ונ'א שלא ירסה אותך עליו יונקך, ונשמת מן שלא עד עליו. (ט) מה זה ועל מה זה, ונשמת זה וכמה זה. (י) הפילוסופיא, ונשמת הפילוסופיא. (יא) שאיני יודע, ונשמת לא אדעה.

¹ איך. בדפוס ווינעליא ש"ז ליתא מלת, א"ך. ² שהכריח כל'ל. וכדפוס ווינעליא ש"ז, שכוה כריא' בטעות. ³ כהס. כסולת ווינעליא כוסתחא, כה.

ובשיתו (א) החכמות המופתיות בטחון אין תכלית אחריו (ב) ¹ מתיחד בזה. ואין חלוף בין שני אנשים בחכמות ההם, וכמעט שאין החכמה בין שני אישים במה שיתחלפו אחר זה (ג) מהדעות, במה שאחר הטבע, גם בהרבה מהטבע. ואם נמצא כת אחת מסכמת על דעת אחת, הנה אין זה לחקירה ותולדה שעמדה עליהם דעתם, אבל שהם (ד) סיעת אחד ² מהמדברים יקבלו ממנו כסיעת פיתאגוריש, וסיעת אבנדקלים, וסיעת אפוקראט, וסיעת ארסטו, וסיעת אפלטון, וזולתו, ³ ובעלי החשך והאור (ה) ⁴ וההולכים, והם מסיעת ארסטו. ולהם בתחלה דעות מפסידות השכלים, יבזם השכל, כהעללתם בסבוב הגלגל, שהוא יבקש שלמות יחסר לו, כדי שיהיה נכחי לכל צד. (ו) ולמה שלא יתכן זה המיד לכל חלק, יבקשהו על ההמרה והעקב. וכמו התעצמם בשפעים השופעים מהראשון יתברך, ואיך התחייב מהמדע הראשון מלאך, ומן המדע בעצמו גלגל. והודרגו אל אחת עשרה מדרגות, ועמדו השפעים אצל השכל הפועל, ולא יחוייב ממנו לא גלגל ולא מלאך. ודברים הם בספוק (ז) למטה מספר יצירה. ובכלן יש ספקות, ואין הסכמה בין פילוסוף וחבריו, אבל ינוצלו עכ"פ. ונתן להם שכח על מה שטענו ממופשט הקשיות. ובזונו הטוב, ויעשו הנימוסים השכליים, וכימסו העולם, והם על כל פנים מעולים, אחר שלא יחוייב להם קבול מה שאצלנו, ואנחנו יחוייב לנו קבול העדות והקבלה אשר היא בראייה (ח).

(ט) אמר הכוזרי השמיעני בהסדר, כללים מקוצרים מן הדעות, אשר נתבררו אצל חכמי שרשי האמונה, והם הנקראים אצל הקראים בעלי חכמת הדברים.

(טו) אמר החבר אין בזה תועלת זולת החרוד בדרכים. והעור על מה שנאמר היו (טז) זהיר (י) במה שתשיב לאפיקורוס (לכות פ"ג מי"ד), כי החכם התמים כמו הנביאים על הדמיון, מעט הוא שיוכל להועיל אדם בדרך הלמוד, ולא ישיב על חולק בדרך הדבור. ובעל הדבור יראה עליו הוד חכמה,

ג"א (א) וקנו, ונשמט הכתיחו. (ב) תקון שאין אחריו כלום, ונשמט מן בטחון עד אחריו. (ג) שנחלקו בו אחר כן, ונשמט שיתחלפו אחר זה. (ד) הם. ונשמט שסס. (ה) הלל, ונשמט כהשך והאור. (ו) ולהיות נכה לכל פיהם, ונשמט מן כדי עד לך. (ז) בהספקה, ונשמט הם בספוק. (ח) כראייה, ונשמט כראייה. (ט) כיו, ונשמט כיו. (י) זהיר ללמוד תורה במה וכו'.

¹ מתיחד, בדפוס ווינעליע שג"ד, והתיחדו. ² המדברים. שם לכת מן המהחכמים בלא חכמה, גזורים בנמשלים לא לשי השכל ולא לשי המלאות, רק לפי דמיונם. וכבר הכה המורה על קדקדם בספר מורה הנבוכים. המדברים יקראו בשפת ערבי מתכלמון (Mutakallimun). ³ בעלי כהשך והאור. כון לתורה לאראסטער (לטרדוסט) החוקק הפרסי, שהניח ליסוד אמונתו האור וההשך. נקרא בלשונם ארימאן (חושך) וארימון (אור). והמפרש אומר נחמד, נטע מדרכ האמת. ⁴ וההולכים. הם כת המשלים המזכירים בהמורה, נמשכים אחריו דעת ארסטו בכל דעותיו, אקראו הם וכו', שהיו דרך למודם צעת ההליכה והטיוול ביערות ופרדסים להתמיד שואם, ולשמירות הכריאות. ⁵ ודע מה וכו'. ל"ל כיו שקוד ללמוד תורה. ודע מה וכו'.

עד שישיב (א) לו השומע יתרון על התמים הוא החסיד אשר חכמתו
אמונות, לא ישיבתו מהם משיב, ותכלית המדבר הוא בכל מה שילמדו
וילמדו, שיכנס בגפשו ובנפש תלמידו האמונות אשר בנפש התמים
ההוא המוטבע * ואפשר שתפסיד חכמת הדברים הרבה מאמונות האמת,
במה שיביאחו (ב) מהספקות, והדעות הנעתקות * כאשר נראה מאשר
לומדים מקצבי השיר ומרדקים במשקלם, ונשמע להם המויה ודברים
מבהילים בחכמתם, ונראה מהמוטבע (ג) הוא טעם משקל השיר, ולא
יעבור עליו דבר (ד) בשום פנים. ותכלית האנשים ההם, שיהיו כמו זה
אשר נראה סכל במקצב, מפני שאינו יכול ללמדו להם, והם יכולים
ללמדו. אמת כי המוטבע הזה יוכל ללמד מוטבע כמוהו ברזו מעט,
זכן העם המוטבעים לתורה ולהתקרב אל האלקים, יקרוו בנפשותם
גיבוצות מדברי החסידים, וישבו מאורות בלבותם, וזולת המוטבע. הוא
הצורך אל חכמת הדברים, ואפשר שלא תועילהו, ואפשר שתזיקו.
(י) אמר הכוזרי איננו מבקש ממך שתעמיק בענין הזה, אבל
אבקש ממך דבר בשרש האמונה, יהיה לי למוכרת, מפני ששמעתי
שמעו ונכספה גפשי אליו.

(פרק א) (יח) אמר החבר תחלה מה שצריך להעמיד הרוש העולם,
ולקיים הדבר בכטול קדמות העולם (ה), אם היה החולף
אין לו ראשית, הגה האישים הנמצאים בזמן החולף, עד העת הזאת,
אין תכלית להם, ומה שאין לו תכלית לא יצא אל הפועל, ואך יצאו
האישים ההם אל הפועל, והם אין להם תכלית מרוכ. ואין ספק כי
לחולף ראשון ולאישים הנמצאים, מספר יגיע אל תכלית, כי בכח
השכל למנות אלפים ואלפי אלפים כפולים עד לאין תכלית, זה בכח,
אכל שיוציאוהו אל גבול הפועל לא, כי אם מה שיצא אל גבול הפועל,
ונמנה אחר כן, המנין היוצא אל הפועל יש לו תכלית בלא ספק, ומה
שאין לו תכלית איך יצא אל גבול הפועל, אם כן לעולם התחלה, ולסכובי
הגלגל מספר מגיע אל תכלית. ומוזה כי מה שאין לו תכלית אין לו חצי,
ולא כפל, ולא ערך מספרי. ואנחנו נדע, כי סכובי גלגל השמש חלק
משנים עשר מסבובי הירח, וכן שאר סכובי הגלגלים קצתם אל קצתם,
ויהיה זה קצת זה, ואין במה שאין לו תכלית קצת, ואך ישוב זה כמו
זה, וכן גילו אין לו תכלית, והוא קצת ממנו, או גדול ממנו; רוצה
לומר שהוא יותר מספר, או פחות מספר. ומוזה היאך הגיע מה שאין לו
תכלית אצלנו, אם היה לפניו סן הברואים, מה שאין תכלית למספרם.
איך הגיע המספר אלינו. וכאשר יהיה לדבר תכלית, אי אפשר לו מבלי
תחלה. ואם איננו כן, יהיה כל אחד מהאישים צריך במציאותו להמתין
למציאות אישים לפניו, אין להם תכלית, ולא ימצא איש.
(פ"ב) העולם חדש, כי הוא גוף, והגוף איננו נמלט מתנועה ומנוחה.

ג"א (ח) אפשר ש"ל מישים, דברי המגיס. (ב) שיצואו, ונשמע שיביאכו.
(ג) המוטבע הוא טועם, ונשמע מהמוטבע הוא טעם. (ד) מגולל, בין מלת
דבר ונשום. (ה) תחלת מה שצריך להעמיד כחוש לעולם, סדור בצטול קדמות
העולם, ונשמעו י"א סיבות מן תחלת עד העולם.

ושתייהם מקרים מתחדשים עליו, כאים זה בעקב זה, והבא עליו חדש מבלי ספק בעבור בואו, והחלף חדש, כי אם היה קדמון לא היה נעדר, ושניהם חדשים. ומה שאיננו נמלט מן החדושים, הוא חדש, כי לא קדם לחדושים, והחדושים חדשים, א"כ הוא חדש.

(פ"ג) אי אפשר (א) למחודש (ב) בלי עת שיתייחד בו, יתכן לקבוע בו לפניו ואחריו, והתייחדו בעתו, מבלעדי מה לפניו (ג) ומה שלאחריו, מצריך אל מותר.

(פ"ד) האלקים קיים קדמון, לא יחלוף (ד), כי אם היה חדש, היה צריך אל מחדש, וזה משתלשל אל מה שאין לו תכלית, ולא יוכן עד שיגיע אל מחדש קדמון, הוא הראשון, והוא אשר אנחנו מבקשים.

(פ"ה) האלקים נצחי, לא יחלוף, כי מה שנתקיים לו הקדמות התרחק ממנו ההעדר, כי חדש הנעדר צריך אל כונה (ה), כמו שהעדר החדש צריך אל סבה, כי לא יעדר הדבר מחמת עצמו, אך מחמת הפכו. ואין הפך לו ואין דמיון, כי מה שהוא דומה לו בכל פנים, הוא הוא (ו), לא יסופר (ז) בשנים, אבל ההפך המעדיף, לא יתכן גם כן שיהיה קדמון, כי (ח) כבר התבארה קדמות מציאותו. ולא יתכן שיהיה חדש, כי כל חדש אמנם הוא עלול לקדמון הזה, והאיך יעדר העלול עתו.

(פ"ו) האלקים איננו גוף, כי הגוף איננו נמלט מחדושים, ומה שאיננו נמלט מן החדושים הוא חדש, ומן השקר שיקרהו מקרה. כי המקרה עמידתו בגוף הנושא, והמקרה מעולל לגוף הולך אחריו נשוא עליו, והאלקים יתברך איננו נגבל, ואיננו (ט) כתיחד בצד מכלתי אחר, כי זה מתנאי הגוף.

(פ"ז) האלקים יודע כל דבר קטן וגדול, ולא ימלט טרדעתו דבר; כי התבאר שהוא ברא הכל, וסדרו ותקניו, כמו שאמר הנושע און הלא ישמע אם יוצר עין הרא יביט (סללות לז ט) ואמר גם חשך לא יחשיך ממך (סס קה) ואמר, כי אזה קניית כליוחי, (סס).

(פ"ח) האלקים יתברך חי, כי כבר נתקיימה לו החכמה והיכולת, אם כן נתקיימה לו החיות, אך לא כחיותינו הנגדרת בהרנשה ובתנועה, אבל חיות ענינה השכל הנמור, ¹ והיא הוא, והוא היא.

(פ"ט) האלהים חפץ כי כל הבא ממנו, באפשר שיבא הפכו, או העדרו, או קודם העת אשר בו, או אחריו, ויכלתו על שני הענינים שזה. ואי אפשר שלא יהיה חפץ ישיב היכולת אל אחד מהם מכלתי האחד. ויש לאומר לומר: (א) כי מדעו מספיק, משיצטרך

ג"א (ח) למתקדם בלי סבה שתחדשו לו, בין סתיבית חי אפשר למסודם.
 (ב) למתחדש, ונשמט למחודש. (ג) שלפניו, ונשמט לפניו. (ד) לא סר, ונשמט לא יחלוף. (ה) סבה, ונשמט כונה. (ו) וכוח אחד, בין מלת סוף השני למלת לא.
 (ז) יסופר, ונשמט יסופר. (ח) זה, בין מלת כי וכבר. (ט) ולא, ונשמט מלת ואיננו.
 י) שיאמר, ונשמט לומר;

¹ היא הוא. ר"ל סתיוס היא כבורא. וכוח ר"ל כבורא, הוא סתיוס.

אל יכולת וחפץ, כי מדעו מיוחד (א) לכל אחד משני ההפכים, ומדעו הקדמון הוא הסבה בכל חדש כאשר הוא, וזה מסכים לדעת הפילוסופים. (פ"י) חפצו יתברך קדמון, נאות למדעו לא יתחדש עליו דבר, ולא ישתנה מאצלו (ב). והוא יתברך חי בחיות עצמותו, (ג) לא קנויה, וכן יכול ביכלתו וחפץ בחפצו, כי מן השקר מצוא דבר ומותרו יחד, ולא יאמר עליו יכול ביכולת סתם.

יט) אמר הכוזרי זה מספיק למוכרת, ובלי ספק שזה אשר זכרת בענין הנפש והשכל ואלה האמונות, אמנם הוא מועתק ממה שאתה זוכר מדברי זולתך, ואני מבקש כי אם טעמך ואמונתך, וכבר אמרת לי: כי אתה מזומן חקור על זה והדומה לו. ואני סבור שאין לך מנוס מחקור בשאלת הגזרת והבחינה מפני שהיא משאלות החכמה, אמור דעתך בזה! (ד)

כ) אמר החבר איננו מכהיש טבע האפשר, כי אם מתעקש חנף, יאמר מה שאיננו מאמין בו, כי אתה רואה מהזדמנות, למה שהוא מקרה, או (ירא) [יורה] מה שיורך שהוא מאמין, כי הדבר ההוא באפשר, ויועיל בו הזימון. ואלו היה מאמין כי יהיה על כל פנים, היה נמסר, ולא היה מזדמן בכלי מלחמה לאויבו, ולא בשבר לרעבוננו. ואם יאמר כי הזימון ההוא צריך למי שלא הזדמן, כבר הודה בסבות אמצעיות, ושבהם עמידת המתאחרות, והוא ימצא בעתיד ההפך בכלל הסבות האמצעיות, אם יודה האמת ולא יתעקש, ועתיד להודות כי ימצא עצמו מונח לו בינו ובין חפצו בדברי האפשריים לו, אם ירצה יעשה, ואם ירצה יניחם, ואין באמונה הזאת הוצאת דבר מדין האלקים, אך הכל שב אליו על פנים מתחלפים, כאשר אבאר.

ואומר כי כל הידיעות (ה) מיוחסות אל העלה הראשונה על שני דרכים; אם על הכונה הראשוני; אם על דרך ההשתלשלות, ודמיון הדרך הראשון, הסדור וההרכבה הנראים בחי ובצמח ובגלגלים, אשר לא יתכון למשכיל המשתכל שיחסוהו אל המקרה, אך אל כונת עושה חכם, ישום כל דבר במקומו, ויתן לו חלקו. ודמיון השני שרפת האש הזאת—על הדמיון—לקורה הזאת; כי האש גוף דק חם פועל, והקורה גוף מתחלחל (ו) נפעל. ומדרך הדק הפועל, שיעשה בנפעלו. והחם היבש שיחמם ויכלה לחות הנפעל, עד שיתפרדו חלקיו. וסבות הפעלים האלה וההפעליות האלה כאשר תבקשם, לא ימנע ממך השגתם. ואשר שתמצא סבות סבורים, עד שתגיע אל הפלכים (ז), ואחר

ג"א (ח) מיוחד, ונשמט מלת מיוחד. (ב) חללו, ונשמט מחללו. (ד) ענמו, ונשמט מלת ענמותו. (ד) כס, ונשמט כוס. (ה) כעלולים, ונשמט כידועות. (ו) מתחלחל, ונשמט מתחלחל. (ז) כגלגלים, ונשמט הפלכים.

ה הפלכים. גלבון ערבי גלגלים (א"י), וכן יש מקור לכוראס זו בשפת עברי. אך הפלך (בעצירקסירסט) כמו שר הגליל. פלך (משלי לא יט) (שפינדעל) כונת על מטה המטוס (שפינגסטאק) משני שהוא סגלגל ונגלל. מכל כנוצר נראה שפלך וגלגל, נרדפות הם ככוראס.

כך אל עלות הפלכים, (א) ואה"כ אל העלה הראשונה ובאמת אמר האומר, כי הכל מגזירת הבורא ובאמת אמר האחר, בכחירות ובמקרים, בלתי שיוציא מאומה מהדברים ההם מגזירת האלקים ואם תרצה תקרב מציאות זה בחלוקה הזאת, המעשים יהיו אלקיים או טבעיים, או מקריים, או מבטריים, והאלקיים, מהסבה הראשונה יוצאים על כל פנים, אין להם סבה, זולת רצון האלקיים ותכונתו. והטבעיים, מסבות אמצעיות מוכנות להם, ומגיעות אותם אל תכלית שלמותם¹ בעוד שלא ימנע מונע מאחד מהשלשה חלקים. והמקריים, מסבות אמצעיות גם כן, אך הם במקרה, ולא בטבע, ולא בסדר, ולא בכונה, ואין להם הכנה (ב) לשלמות יגיעו עדין ויעמדו אצלו, ומתנים בהם בחלקים השלשה. אבל הבהיריים, סבתם חפץ האדם בעת בחירתו, והבחירה מכלל הסבות האמצעיות ולבחירה סבות משתלשות אל הסבה הראשונה, השתלשות מכלי דוחק, בעבור שהאפשר נמצא, והנפש מונח לה בין העצה והפכה תעשה מה שהיא רוצה מהם וצריך שתשובת או שתגונה על הבחירה ההיא, מה שלא יחוייב זה בשאר הסבות האמצעיות, כי לא תגונה סבה טבעית, ולא מקרית, אעפ"י שהאפשר נמצא בקצתם, כאשר לא תאשים התינוק והישן כאשר יזקו, והיה באפשר הפך זה, אבל אינך מאשימו מפני הסתלק המחשבה ממנו, התראה אשר הם מכחישים האפשר, האינם כועסים (ג) על מי שיוקם בכונה, או הנמסרים הם, למי שיגנוב בגדיהם ויוקם בקור, כאשר נמסרים אל הרוח הצפונית כשהיא מנשבת ביום קור עד שתזיקם או יאמרו שהכעס כח כוזב, נקבע לנטלה שיכעס האדם על דבר מכלדעדי דבר אחר. וכן שישכח ויגנה ויאהב וישנא וזולת זה, אם כן אין לבחירה מצד שהיא בחירה, סבה הכרחית, כי תשוב הבחירה ההיא הכרח ויהיה דבור האדם הכרחי, כמו תנועת דפקו, וכזה מה שתכחישהו הראייה, כי אתה מוצא עצמם יכול על הדבור ועל השתיקה, בעוד שתהיה בממשלת השכל, ולא ימשלו בך מקרים אחרים, ואלו היו החדושים מכוונים כונה הראשונה מהעלה הראשונה, היו נבראים לעתם עם כל רגע, והיינו יכולים לומר בעולם וכל אשר בו, כי עתה בראו הבורא, ולא היה למופתים ענין שיפלא האדם מהם, כל שכן שיאמין בעבורם, ולא היה לעובד יתרון על הממרה, כי שניהם עובדים עושים מה שהושמו לעשותו, והובאו אליו עם דבות גדולות משיגות האמונה הזאת והגדולה שבהן הכחשת העין, כאשר אמרנו, אבל הדבה המושגת, מי שאומר בבחירה, בעבור הוציאו קצת הדברים מגזירת האלקים ית' יש לפעון עליה במה שקדם זכרו, כי לא הוציא אותם מגזירתו כל עקר, אבל

ג"א (א) הגלגלים, ונשמט הפלכים. (ב) הזדמנות, ונשמט הכנה. (ג) שלא יכעסו, ונשמט האינם כועסים.

¹ בעוד שלא וכו' אחד משלשה חלקים, ר"ל הטבע העשה פעולתה בסדר נכון, אם לא ישריעו אחד מאלה בשלשה סבות: אלקיים, ר"ל מעשי נסים. מקריים. בחיריים.

משיכם אליו בדרך ההשתלשלות, ותשיגנו אחרי כן דבה אחרת, והוא חוציאו הדברים החם מדיעתו, כי האפשר הגמור מוסכל בטבעו, וכבר האריכו בזה המדברים ויצא להם, כי הדעת אותו (א) במקרה, ואין ידיעת הדבר סבה להיותו, ולא תכריח (ב) ידיעת האלקים בהוות, והם עם זה באפשר שיהיו ושלא יהיו, כי אין הידיעה במה שיהיה, היא הסבה בהיותו, כאשר הידיעה במה שחיה, איננה סבה להיותו, אך ראיה עליו, כי הידיעה לאלקים, ולמלאכים ולנביאים ולדעוניה, ואלו היתה הידיעה סבה לחויה, היה ברין שיהיו עתידים בגן עדן לידיעת האלקים, אלו שהם צדיקים מכלי שיעבדו, ואחרים בגיהנם, לדעתו שהם עתידים לחסוא מכלתי שיחטאו. והיה גדין שישבע האדם טאין אכולה, לידיעת אלקים שהוא ישבע בעת פלוני, ובטלו הסכות האמצעיות, ואלו היו בטלות, היה מסתלק מציאות הכחות האמצעיות, והה מאמרו והאלקים נכה את אברהם (גלאסיה א כב) על נכון לחוציא עבודתו מן הכח אל הפועל, להיות זה סכת טובתו, כמו שאמר יען אשר עשיה את הדבר הזה כי ברך אברכך (טס טו), ובעבור שהיו החדושים צריכים להיות אלקים או זולתם מן החלקים, והיה האפשר (ג) שיהיו כלם אלקים, בחד ההמון ליחסם כלם אל האלקים, להיות זה יותר חזק באמונה. אך יש למכיר להכיר, עם מעם. ואיש, מאיש. וזמן, כזמן. ומקום, ממקום. וענינים, מענינים אחרים. וראה כי החדושים האלקים לא נראו על תרוב, כי אם בארץ מיוחדת, והיא ארמת הק"ש, וכעם מיוחד, והם בני ישראל, וכזמן ההוא, ועם הענינים ההם, אשר נתלו בהם ממצות וחקים, נראה בסדרים כל מאווי לב, ונראה כקלקולם כל רעה. ולא הועילו הענינים המקריים והטבעיים דבר בשעת הקלקלה, ולא היוקו בשעת הסדר. ועל כן היו בני ישראל טענה בכל אומה, על האפיקורסים אשר ראו דעת אפיקורוס היוני, באמרו: כי כל הדברים הם נופלים במקרה, כי לא תראה בהם כונת מכוון, וסיעתו נקראים בעלי-ההנאה כי סברתם: כי ההנאה היא תכלית (ד) המבוקשת, והיא הטובה שתה, ובקשת בעל התורה מן המצוה בה שיהיה נכבד אצלו, מוסר כל הפציו אליו יתברך, ומבקש למוד אם הוא חסיד, או אותות וכבוד אם הוא נביא, או המון נרצה עם הענינים הנזכרים בתורה, מן העמים, והמקומות, והמעשים. ואיננו משגיח בסכות הטבעיות והמקריות, וידע כי רעתם דחיה ממנו, אם בלמוד שיתקדם לו בהצעה לרעה היא, או בכבוד שיעשה לו בעת הרעה היא. אך טוכות הסכות המקריות איננה נמנעת מן הרשע כל שכן מהחסיד, וטוכות הרשעים היא בסכות דהם המקריות והטבעיות, ואין דוחה לרעתם כשתבא, אבל החסידים יצליחו בסכות דהם המקריות (ג) והם בטוחים מרעתם, וכמעט שלא אצא מוכנתי. (ו) ועתה אשוב ואומר: כי דוד ע"ה (שמואל א כו) הביא שלשה חלקים בסבת חמות ואמר כי ה' יגפנו והיא הסבה האלקית, או יזמו יבא וטת, והיא הסבה הטבעית, או במלחמה ורד

ג'א ח) סמדע בו, ושמטו סחכות סדעת אותו. (ב) סדחה, ושמט סחכית.
 ג) כלטה, ושמט סלטה. (ד) כיה סכלית, ושמט ססיה סכלית.
 ה) מלת המקריות איננו. (ו) סלח מעטן כונתי, ושמט סלח סלח מכוני.

ונספה, והיא סבה המקרית, והנחת החלק הרביעי ר"ל המכחירית, כי אין
 אדם שיש לו דעת בותר בטות. ואעפ"י ששאלו המית את עצמו (סס לא ד),
 לא מבררו המות (א), אך לדחות התעוללות האויב בו. וכמו החלקים
 האלה בדבור, כי בדבור הנביאים בעת שלובשת אותם רוח הקדש בכל
 דבריהם מכוון מן הענין האלקי, ואין לנביא דבר בבחירה מדבריו,
 והדבור הטבעי הם הרמזים ותנועות הראויות לענינים שרוצים להליץ
 בעדם, ומכיאה הנפש אליהם בלעדי הסכמה קודמת, אבל הלשונות
 המוסכסם עליהם הם מורכבים מענינים טבעיים ומכחירי. והדבור המקרי,
 הוא דבור המושוגעים בעת שגעונם לא יסודר ממנו ענין, ולא יגיע אל
 חפץ מכוון. והדבור המכחירי הוא, דבור הנביא בעת נבואתו, או דברי
 הדעתן המחשב, המהבר (ב) מליצתו, ובחר דבריו, כפי שיראה שהוא
 ראוי לכוונתו, ואלו היה רוצה היה מחליף כל דבר מהם בזולתו, ועוד אם
 היה רוצה היה מניח ענין ולוקח זולתו. ויש ליחס כל החלקים האלה אל
 האלקים יתברך, בדרך השתלשלות, לא שהם בכונה ראשונה ממנו. ואם
 איננו כן, דברי התיוג, ודברי כסופי הדעת ומליצת הדבר, ושירי
 המשורר, דברי האלקים יתעלה מכל זה. אבל טענת העצל על הזריז באמרו
 כבר קדם בדעת אלקים מה שיהיה איננה טענה, כי זה¹ כמו, אמרו. אלו
 היה אומר לי: כי אשר יהיה, א"א לו שלא יהיה אומר לו אמת הוא, אבל
 לא המנע הטענה הזאת שיקח האדם העצה הטובה, ותזמן כלי מלחמה
 לאויבך, והמזון לרעבונך, כאשר יתברר לך, כי הצלתך או אבודתך,
 אינה נגמרים כי אם בסבות האמצעיות, ומכללם—אך החזקה שבהם—
 שתבחר בזריזות ובהשתדלה או בעצלה ובעכוב, ואל הטעון במה
 שיקרה למעשים, ובעתות מעופות, ובדרך המקרה, מאבוד המשהדל
 והצל המופקר הפתי. כי שם הבטחה יש לו ענין כובן בלתי ענין שם
 הסכנה, ואין דעתן בורה אל מקום הסכנה ממקום הבטחה, כאשר הוא
 בורה ממקום הסכנה אל מקום הבטחה. ומה שיקרה במקום הסכנה מן
 ההצלה, יאמר כי הוא נפלא (ג) ומה שיקרה במקום הבטחה ממיתה
 (ד), יאמר שהוא דבר הויץ לטבע. והבחירה בהשתדלות חובה,
 ומסכות השתדלות עצתי זאת למי שיאמין בה, ומסכות ההפקר העצה
 שהיא סותרת העצה הזאת, והכל שכ בהשתלשלות אל האלקים. אך
 אשר יהיה בגזירה גרידא, הוא הכבוד והאותות, וזה אין מצריך אל
 סבות אמצעיות, ואפשר שיצריך אליהם, כהצלת משה מן הרעב ארבעים
 יום מבית הכנת מזון, ואכדן עם סנהריב מבלי סבה נראית, אך בסבות
 אלהות אינן אצלנו סבות, מפני שאין אנו יודעים אותם. ובהם יאמר
 כי לא יועיל בהם ההזדמנות והוא אמת. אבל הזימונים הנפשיים

נ"א א) נמות, ונשמת המות. ב) מחנך, ונשמת המחנך. ג) דבר הדט, ונשמת
 נפלא. ד) מן האנדן, ונשמת מיתה.

¹ כמו אמרו אלו סיס אומר לי. המפרש אומר נחמד מחק מלת אמרו וכגו' ז
 כמו אלו סיס אומר לי.

הם סודות התורה למי שידעם והתחכם בהם (א), הם מועילים, מביאים
 הטוב ודוחים הרע. וכאשר ישתדל האדם בסבות האמצעיות, אחר
 שימסר אל האלקים במה שנעלם ממנו בלב שלם, ימצא טוב ולא
 יחטיא, אבל הכנסו בסכנה הנמורה לבטחונו באלקים נכנס תחת ולא
 תנסו את ה', אבל המאמר בשוא, בצוותו בעבודה למי שקדם בדעתו
 שימרהו או שיעברו, איננו שוא, כי כבר הקדמנו וביארנו, כי
 המרי והעבודה לא יגמרו, כי אם בסבות האמצעיות, והיתה סבת
 עבודת העובד הצווי בעבודה, וכן קדם ביריעתו שהוא עובד, ושכבת
 עבודתו שמוע תוכחתו, וכן קדם בדעתו מרי הממרה בסבות האמצעיות,
 אם בחכרת הרעים, או בתגבורת מזג רע, או נשות אל התענוג והמנוחה,
 ותוכחתו לו מקל ממרו, כי מן המפורסם: כי לתוכחת רושם בנפש על
 כל ענין, וכי המורה תתפעל נפשו לשמע התוכחות, אפילו מעט
 ההפעלות, כל שכן כשתהיה התוכחות להמון, כי יש בהם עכ"פ מקבל,
 וכבר הואיל ואינו שוא.

תחלת ההקדמות אשר בהם קיום (ב) העצה הזאת, ההודאה
 בסבה הראשונה, ושהוא עושה וחכם (ג), ושאינ במעשיו שוא, אך
 כלם בחכמה וסדר אין בהם קלקול, וכבר התיישב זה בנפשות בהתבונן
 ברוב הכריאה, ומה שנשתרש ממנה בנפש המשתכל, עד שהאמין שאין
 במעשיו קלקול, ואם יראה בטקצתם לא תתקלקל אמונתו בעבור זה,
 אבל ייחסו אל סבלות נפשו ומיעוט הבנתו.

וההקדמה השנית ההודאה בסבות אמצעיות, אך אינם פועלות,
 אבל הם סבות על דרך החומר, או על דרך הכלים, כי השכבת זרע
 והדם חומר לאדם, ואברי ההורעה מחברים, והרוחות והכחות כליב
 משמשים כיניהם בתפין האלקים, ויגמר בהם צלמו² וקונו וגדולו והזונו,
 ואפילו בדבר הנוצר יש שצריך אל הסבה האמצעית, כעפר אשר הוא
 (ד) חומר האדם, ואי אפשר שלא להורות בסבות אמצעיות.

וההקדמה השלישית, כי הכורא יתברך נותן לכל חומר הטובה
 שבצורות שאפשר לו לקבל, והמתוקנות שבהם, ושהוא יתברך מטיב לא
 ימנע חנינתו וחכמתו והנהגתו מדבר, וכי חכמתו בפרעוש וביתוש על
 הדמיון, איננה מקצרת מחכמתו בסדר הגלגלים, אך התחלפו
 הדברים מחמת חמריהם, ואין לך לאמר למה לא בראני מלאך, כאשר
 אין לתולעת לאמר. למה לא בראני אדם.

ב"א (ה) שעושה אותם על מתכונתם, ונשטטו סמיכות שידעם וסתחכם נסס.
 (ב) תקון, ונשטט קיום. (ג) חכם. (ד) סיס, ונשטט כוא.

² ושאינ במעשיו שוא. ר"ל דבר כעל. ² וקונו. אשישמו מלשון יקונו סמים.
 (א"י) ולי נראה שספתתם סכורי פס כשרס, קו' כסוראשו סרלשית. מלשון
 חזק וגבורה (סעארק, טאשער) כי כן כורלח סשרס כלשון ארמי וענה. ור"ל
 ע"י סאשעיס סאלס יגמר חזוקו וחכורו של סאדס, — או כונת סכורי כסס, קו'
 למותרי ועלכי גוף סאדס (ועסנע. סאוער) כי כן כורלח, קו' כשפת ערכי, אשר
 בו נכתב סספר סוס.

והתקדמה הרביעית, התוראה כי למציאות מדרגות עליונות ותחתונות, וכל מה שיש לו הרגש והשגה (א) וחוש מעולה מאשר אין לו, זה בעבור קורבתו ממדרגת השגה הראשונה, אשר הוא השכל בעצמו, וכי הפחות שבצמח יותר מעולה במדרגה מן המעולה שבמוצאים, והפחות שבהמה יותר מעולה במדרגה מן המעולה שבצמח, והפחות שבאדם יותר מעולה במדרגה מן המעולה שבבהמה, וכן הפחות שבבני תורת האלקים יותר מעולה במדרגה מן המעולה שבאומות עובדי אלילים שאין בהם (ב) תורת האלקים, כי התורה שהיא מאת האלקים מקנה הנפשות מנהג המלכים ותכונתם, וזה מה שאין משיגים אותו בלמוד, והריאה על זה כי ההתמדה על מעשה התורה היא מביאה אל מדרגות הנכואה אשר היא הקרובה שבמדרגות האנושיות אל האלקים, אם כן בעל התורה הממרה, טוב מאשר אין לו תורה, כי הוא כבר הקנתהו תורת האלקים מנהג מלאכותי, השקיף בו על מדרגות המלכים, אע"פ שמריו בלבל אותו עליו והפסידו, נשאר לו ממנו רשמים, ונשאר באש הכוסף אליו, אבל אם היו נותין לו הבחירה לא היה בוחר שיהיה במדרגה מי שאין לו תורה, כאשר האדם כאשר יחלה (ג) ויעונה בסכאוביו, אלו היו נותנין לו הבחירה שיהיה סוס או דג או עוף מתענג בלי מכאוב, ויובדל בינו ובין השכל אשר יקרבתו אל מדרגות האלהות, לא היה בוחר בו.

והתקדמה החמישית, כי נפשות השומעים מקבלות רושם לתוכחת המוכיח כאשר תהיה בדברים מקובלים, ולתוכחת באמת עכ"פ תועלת, ואם איננה משיבה הממרה מעשות הרע, יקרה בנפשו בו התוכחת ההוא גיצוי, ורואה כי המעשה ההוא רע. וזה חלק מן התשובה והתחלה לה בו.

והתקדמה השישית, כי האדם מוצא מנפשו יכולת לעשות (ד) הרע, ועוזבו העניינים (ה) אשר הם אפשר לו, ומה שנמנע ממנו לא נמנע כי אם להעדר הסבות האמצעיות, או לסכלות האדם בהם. והדמיון בזה ריש נכרי איננו יודע להנהיג, רוצה למשול בעם, וזה נמנע ממנו, ואלו היו נמצאות הסבות האמצעיות, ויהיה הוא חכם להתעסק בהם, היה נגמר רצונו (ו) כמי שסכותיו נמצאות וידעם, וינהיגם ממה שמושל בביתו ובבניו ובעבדיו, ויותר מזה אבריו, יגיעים כאשר ירצה, וידבר במה שירצה, ויתר מזה מחשבתו ודמיונו, יצטייר לו הקרוב והרחוק, בעת שירצה, ועל הענין שירצה, כי הוא מושל בסכותיו האמצעיות. ועל כן לא יתכן שינצח החלש את החזק¹ בשחוק האשקאק"ש הנקראת

ב"א (א) סגס וסרגס, ושמע סרגס וסגס. (ב) לסס, ושמע כסס. (ג) כשיחלס, ושמע כאשר יחלס. (ד) כעשות ונ"ל על עשות, ושמע לעשות. (ה) כעניינים, ושמע פעניינים. (ו) כאשר נגמר רצונו, בין מלת רצונו ומלת כמי.

¹ בשחוק האשקאק"ש. כוח שחוק כשאלך בטודע גם כימינו. ומקור השחוק כוח מחלום המורה, והתעסקו בשחוק כוח חכמים ורוזני ארץ, כי חכמה רכס בו

שנכיר בטבעיות מה שלא היתה סבה דבר (א) מן הטבעיים, וניהסחו אל כח בלתי גשמי אבל כח אלקי, כאשר אמר גאלינוס בכח המצייר, וישים לו יתרון על שאר הכחות, ורואה שאיננו מחמת המזג, אבל לענין האלקי, ובאותות שאנחנו רואים בהפוך (ב) עין העצמים, ושנוי המנהגי, וברואת נמצאות לא היו מבלי תחבולה קודמת, וזהו ההפך (ג) מה שנעשה על ידי משה, ובין מה שעשו הרמזומים בלטיהם, אשר אם היו מחפשים עליהם היו מוצאים התחבולה, כמו שאמר ירמיה הבל המה מעשה תעתועים בעת פקודתם יאבדו (ירמיה י) ר"ל אם תפקדם ותחפש עליהם, יהיו לאפס כדבר המזויף (ד), והענין האלהי [והנעשה על ידי משה] כל אשר תחפש עליו תמצאהו כזהב הנקי. וכאשר יגיע אל המדרגה הזאת, נאמר כי יש שם בלי ספק ענין שאיננו גשמי, מנהיג כלל הגשמות, ודעתינו (ה) נלאות מחקור עליו, אם כן נבחן בפעליו יתברך ונעמד מספר עצמו, כי אלו היו (ו) משיגים אמחתו היה זה חסרון בו. ואל נשגיח לדברי הפילוסופים, אשר מחלקים העולם האלהי אל מדרגות, אך כלם אצלנו מדרגה אלהית, כאחד שנפרד מההגשמים, ואין כי אם אלוה מנהיג הגשמיים. ואשר הביא הפילוסופים להרבות האלקים בחינתם תנועות (ז) הגלגלים ספרים והגיעים אל יותר מארבעים, וראו כי לכל תנועה מהם סבה זולת סבת האחרת, והוציא להם העיון, כי התנועות ההם הפציות, לא הכרחיות ולא טבעיות, והתחייב שתהיה כל התנועה מנפש, ולכל נפש שכל, והשכל ההוא הוא מלאך נפרד מחומר, וקראו השכלים ההם אלקים ומלאכים. ועלות שניות, וזולת זה מהשמות, ואהרית מדרגתם והקרוב מהם אצלנו השכל הפועל, אמרו: כי הוא מנהיג העולם הזה התחתון, ואחר כן השכל החיודני, ואחר כן הנפש, ואחר כן הכחות הטבעיות, והכחות החיוניות, וכח אבר אבר, וזה כלו דקדוק יקנה הדוד לא אמת. והנפתה לו על כל פנים אפיקודוס. ונעזוב¹ ראית הקראים במצות דוד לבנו, ועתה שלמה בני דע את אלקי אביך ועבדהו (מלכים א' ב) וראיתם מזה שצריך לדעת את האלקים ידיעה ברורה, ואחר כן התחייב עבודתו, אבל הזהיר לסמוך על אביו וזקניו להאמין באלקי אברהם יצחק ויעקב, אשר דכקה בהם השגחתו, וקיים להם יעודיו בהרבות זרעו והנחילם ארץ כנען, וחנות שכינתו בתוכם וזולת זה והדומה לו. וכמו זה אמרו אלקים אשר לא ידעום (דברים כט) ואשר לא ידעתם (סס יא) לא רצה בהם הידיעה באמתתם, אבל אשר לא תראו (ח) מהם, לא טוב ולא רע, ואין צריך שתקוום ולא שתיראום:

(כ) ואחר כן היה מענין החבר שהסכים לצאת מארץ כוזר, ללכת ירושלים, ויחר למלך כוזר על פרידתו, ודבר עמו על זה. מה תבקש

ג'א (א) שאין בו סבה מחומה, ונשמט שלא היתה סבה דבר. (ב) ספוך, ונשמט כספוך. (ג) בין קודם מלת מה. (ד) השתי מלות כדבר המזויף איננו. (ה) ודעותינו, ונשמט מלת ודעתנו. (ו) היינו, ונשמט כיו. (ז) ונשמטות, ולי המניח כדומה, ש"ל: בתנועות, בלי ויו בתחלה. (ח) ראייתם, ונשמט תראו.

¹ ראיית הקראים וכו' ראש בחכות סלכנות כסקדמה וכשער הבתיים ותחפלה.

היום בירושלם ובארץ כנען והשכינה נעדרת מהם, והקרובה אל האלקים מושגת בכל מקום בלב מהור, והכוסף החזק, ולמה תכנים עצמך בסכנת הסדברות והימים והאומות מתחלפות.

(ג) אמר החבר השכינה הנראית עין בעין היא אשר נעדרה, כי איננה נגלית כי אם לנביא להסון נרצה במקום המיוחד, והיא אשר אנחנו מצפים לה באמרו כי עין בעין יראו כשוב ה' ציון (ישעיה נב), ובאמרנו בתפלתנו ותחזינה עינינו בשובך לציון, אך השכינה הנסתרת הרוחנית היא עם כל ישראל אורחי (א), וזך המעשים מהור הלב, נפשו ברא לאהיו ישראל, וארץ כנען מיוחדת לאלהי ישראל, והמעשים לא ישלמו כי אם בה, והרבה ממצות ישראל במלות ממי שאינו דר בארץ ישראל, והלב והנפש אינם מהורים וזכים, כי אם במקום שיודעים בו שהוא מיוחד לאלקים, ואלו היה זה בדמיו ובמשל, כ"ש שהוא אמת כאשר קדם באורו (סימן ג), ותתעורר התשוקה אליו וחמדת הנפש בו, כל שכן מי שהולך אליו ממקום רחוק, וכל שכן למי שקדמו לו עונות והוא מבקש כפרת האלקים ואי אפשר לו בקרבנות אשר היו קבועים לכל עון ועון, מזדון ושגגה ויסמוך על מה שאמרו רבותינו גלות מכפרת עון (יומא ד) כל שכן אם יהיה הגלות למקום רצוי, אבל הסכנה בים וביבשה אינה נכנסת באמרו לא תנסו את ה' אלקיכם, אך סכנה שהוא מסוכן (ב), כמו מי שתהיה לו סחורה מקוה שירויח (ג), ואלו היה מסוכן (ד) יותר מזה מצד כספו כפי השוקתו וקווי הכפר, (ה) היה הדין עמו בהכנסו בסכנות, אחר אשר השב עם נפשו והודה על מה שעבר מימיו, והסתפק בו והחזיק בשאר ימיו ברצון אלקיו, ונכנס בסכנה, ואם יצילנו אלקיו ישבח ויודה, ואם ימיתו בעונותיו, ירצה ויודה כי התכפר לו (ו) רב עונותיו, ורואה אני זה יותר עצה טובה מאשר יסכנו כנפשים במלחמות, בעבור שיזכרו בגבורה, או בעבור שיקחו שכר גדול, ושיותר קלה היא הסכנה הזאת, מאשר יכנסו במלחמת הרשות כדי לקבל שכר על המלחמה.

(ז) אמר הכוזרי לפנים היית בוחר בחירות, ואני רואה אותך עתה שאתה רוצה להוסיף עובדות וחובות, שתהיה חייב בהם כשתודר בארץ ישראל, ממצות שאין אתה חייב בהם הנה.

(ח) אמר החבר אבל אני מבקש החירות מעבדות הרבים אשר אני מבקש רצונם ואינני משיגו, ואפי' בס' אשתדל בו כל ימי חיי, ואלו הייתי משיגו לא היה מועיל לי רצוני לומר עבדות בני אדם ובקשת רצונם, ואבקש עבדות אחד יושג רצוני במורה מעט והוא בעולם הזה נבבא, והוא רצון האלקים, ועבודתו הוא החירות האמתי, וההשפלה לו הוא הכבוד (י) על האמת.

(יא) אמר הכוזרי כאשר אתה מאמין בכל מה שזכרת, כבר ידע האל מצפונך רחמנא לבא בעי, יודע המצפונים ומגלה הנסתרות:

ב"א (א) ועם כל בעל דעת האמינות, אין מלת אורחי וזך (ב) מסקן כעוס, ונשמת מסוכן כמו (ג) כסס, אין מלת שריות ולנו (ד) מסקן, ונשמת מסוכן (ס) וקום סכסכס, ונשמת וקו סכסך (ז) במיתמו, אין מלת לו וזך (ז) וספאל לו כוז סכסך וז' וספאל לו כוז סכסכ, ונשמת וספאלס לו כוז סללד.

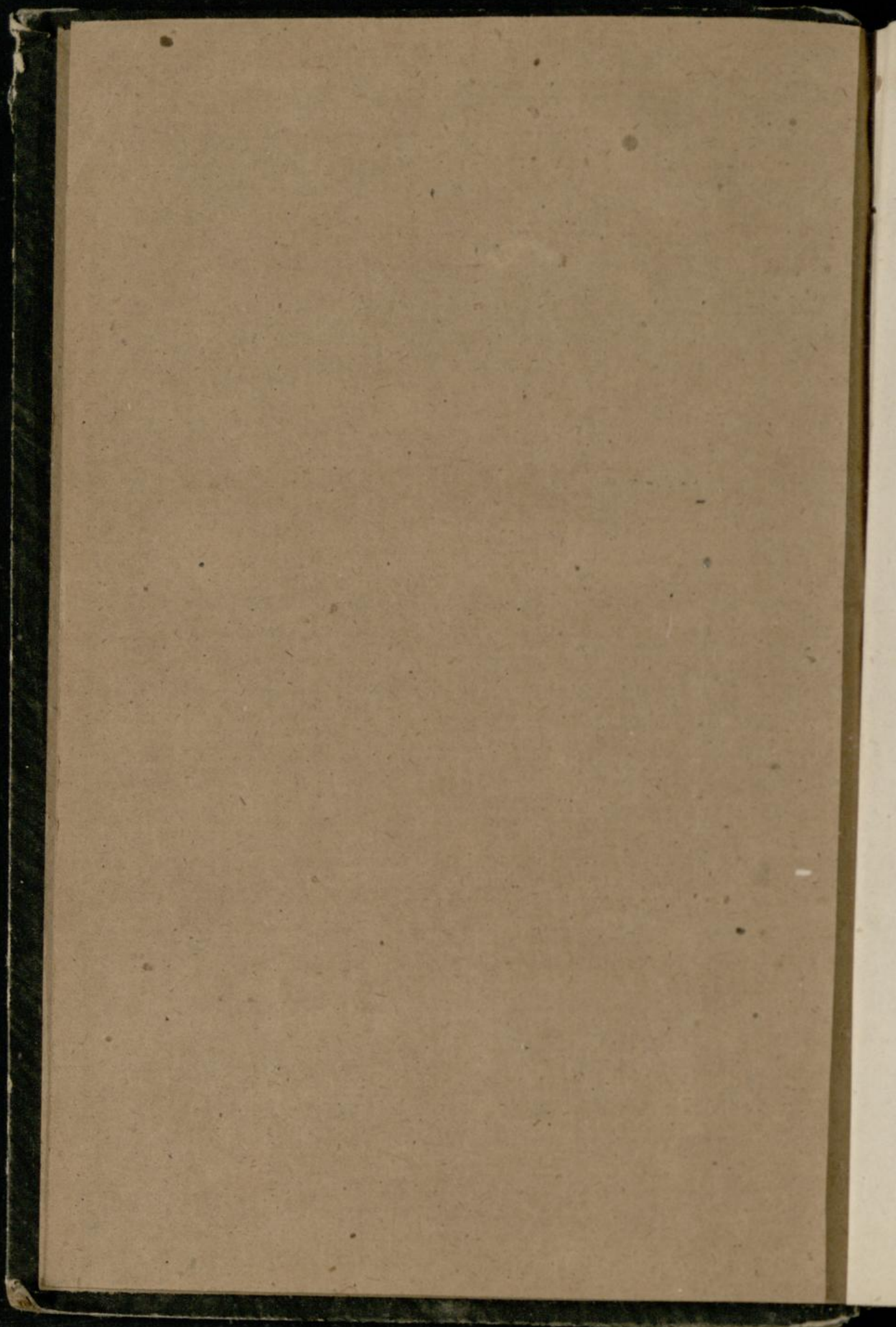
(ז) אמר החבר זה אמת כאשר ימנע המעשה, אבל האדם מונח לו בינו ובין סאויו ומעשהו, והאדם נאשם כאשר איננו מביא השכר הנראה אל המעשה הטוב הנראה. ועל כן נאמר והרעות בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלקיכם והיו לכם לזכרון לפני ה' אלקיכם זכרון תרועה (כמדכר לה) לא שהאלקים צריך (א) הזכרה והיערה, אך שהמעשים צריכים לשלמות, ואז יהיו ראויים לגמול, כאשר צריכים עניני התפלה לבטח בהם על השלמות הגמור מהתחנה והבקשה, וכאשר יהיו המעשה והכונה, שלמים כראוי, יהיה עליהם הגמול, ויהיה זה על דרך בני אדם, כאלו הוא זכרון² ודברה תורה כלשון בני אדם (כ"ק פ"י כ"ז ק"א. סנסדרין מס) ואם היה המעשה בלעדי כונה או כונה בלתי מעשה, תאבד התוחלת אלא במה שאי אפשר המצאת הכונה והתוודות על המנע המעשה, מועיל קצת תועלת בהתוודותינו בתפלתנו, באמרנו מפני חטאינו והדומה לזה, ובהערת בני אדם, והתעוררותם אל אהבת המקום הוא (ב) הקדוש, יבחיץ (ג) הענין המיוחד שכר גדול וגמול רב, כמו שנאמר אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו (תהלים קכ) רוצה לומר כי ירושלם אמנם תבנה, כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה.

(ח) אמר הכוזרי אם הדבר כן מנעך אשם, ועורך המצוה, האלקים יעורך על כונתך, ויגזור לך המובה בבקשתך (ד) והשתדלותך ויהיא לך עוזר וסומך, וירבה שכרך על בר לבך ומצפונך, כי הוא בעל המובה, ואלקי החסד והגמול אין אלוה מבלעדיו, ואין צור זולתו, יעשה עמך כחסדו, ועם המכוונים כונתך לשמו ברחמיו, אמן סלה.

ב"א (א) מלת אל. בין צריך וכוזר. (ב) סכוא, ונשמט הוא. (ג) ונחן ונשמט ינחן.
(ד) סוכ כנקשתך, ונשמט כנקשתך.

² ודברה תורה כלשון בני אדם. ראה אולר נחמד דפוס וויטן תרי"ז מכתב ל"ט, מה שדבר יש"ר קצות עם הרמב"ם, שהוא היס הראשון שסטה אל מאמר חז"ל ד"ם ככ"א לכוונה אחרת. ואחריו כל המחברים ימשכו. וספ רואים אנוחנו שר"י סלי שסיס קודם הרמב"ם, ג"כ השתמש לכוראס זו. ונעיקר הדבר לשוא לפק ס' יש"ר, וכאשר כבר דבר נכוונה רמ"אש נספרו. פ"ש כספר ד' א.

153

